

ISSN:1304-8120

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Journal of Social Sciences**

CİLT/Volume
7

SAYI/No
2

YIL/Year
2010

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Journal of Social Sciences**

Sahibi /Publisher

**Prof. Dr. M. Fatih KARAASLAN
Rektör / Rector**

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN (Başkan / Editor)

Yrd. Doç. Dr. İ. Ethem TAŞ (Başkan Yardımcısı / Associate Editor)
Yrd. Doç. Dr. M. Fetih YANARDAĞ (Başkan Yardımcısı / Associate Editor)

Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI (Üye/ Member)
Doç. Dr. Zekeriya PAK (Üye/ Member)
Yrd. Doç. Dr. İbrahim KIR (Üye/ Member)
Yrd. Doç. Dr. Mevlüt ERDEM (Üye/Member)
Yrd. Doç. Dr. Cem ENGİN (Üye/ Member)

Sekretery / Secretary

Arş. Gör. Gülferah BOZKAYA

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin ilgi alanlarına giren, çok yönlü olarak tartışma, araştırma ya da uygulamalar sonucunda üretilen bilimsel çalışmaları ve çözümleri içeren “**hakeimli**” bir dergidir. Dergi Yılda iki kez yayımlanır.

Adres:

Sosyal Bilimler Dergisi
Yayın Kurulu Başkanlığı
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
AVŞAR YERLEŞKESİ-KAHRAMANMARAŞ

Tel : 0 344 219 14 31
: 0 344 219 14 32
: 0 344 219 14 05
Faks : 0 344 219 10 45
: 0 344 219 11 74

E-mail: ksusbd@ksu.edu.tr

Dizgi

Yrd. Doç. Dr. İ. Ethem TAŞ

Kapak Tasarım

Okt. Arif GÜRLER

Baskı

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Basımevi

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Journal of Social Sciences**

DANIŞMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Hamdi A YDIN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir DENİZ	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. H. Çetin BEDESTENCİ	Çağ Üniversitesi
Prof. Dr. H. Ezber BODUR	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Musa TAŞDELEN	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. İ. Hakkı ÖZSABUNCUOĞLU	Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. M. Şerif ŞİMŞEK	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa PİRİLİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Nihat KÜÇÜKSAVAŞ	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin DEMİR	Başkent Üniversitesi

Not: İsimler unvan ve alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

HAKEMLER / Referees

Prof.Dr. Ahmet Hamdi AYDIN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. H.Musa TAŞDELEN	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Hikmet Yıldırım CELKAN	Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail BAKAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut ATAY	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. M.Bedri ERYILMAZ	Polis Akademisi
Prof. Dr. Turgut GÖKSU	Polis Akademisi
Prof. Dr. Zeyyat SABUNCUOĞLU	Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. Abdulkadir BİLEN	Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Kazım YOLDAŞ	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Muhsin KAR	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer AYTAÇ	Fırat Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Abdullah SOYSAL	Yedi Aralık Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. A.Haluk PINAR	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet YENİKALE	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim KIR	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mevlüt ERDEM	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.M. Fetih YANARDAĞ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yemliha COŞKUN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

1. Doç. Dr. Mustafa TAŞLIYAN 1
Müslüme AKYÜZ
Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Memnuniyeti: Malatya Devlet Hastanesinde Bir alan Çalışması
Employee Satisfaction in Health Services: A Field Study in Malatya State Hospital
2. Yrd. Doç. Dr. A. Haluk PINAR 15
İşletmelerin İnsan Kaynaklarında Ara Eleman Olarak Yer Alacak Olan Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Zaman Yönetimi Becerileri İle Akademik Başarı Puanları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma
A Study On Relationship Between Time Management Skills With Academic Achievement Scores On Vocational High School Students Will Have Composed Mid-Level Human Resources Of Businesses In The Future
3. Yrd. Doç. Dr. Bayram ERZURUMLIOĞLU 31
Türkiye'nin Çağdaşlaşma Ve Demokratikleşmesine Zarar Veren Organize Tehditlere Karşı Sistemik Bir Model Yaklaşımı: Demokratik Cumhuriyeti Koruma Örgütü
A Systematic Approach For Removing Hurdles In The Way Of Turkey's Economic Development And Democratisation: Organization For The Protection Of Democratic Republic
4. Yrd. Doç. Dr. Aydın USTA 51
Kamu Tüzel Kişilerinin Sosyal Sorumlulukları Üzerine Bir Değerlendirme
An Evaluation on The Social Responsibility of Legal Entity of Public Summary

5. Yrd. Doç. Dr. İbrahim KAYA 65
Kemal Paşazade'nin Pendname'si
Kemal Paşazade's Pendname
6. Yrd. Doç.Dr. İbrahim KIR 81
Öğretmen Veli BODUR
Evlilik Kararında Eşlerin Denklik Durumunu İncelenmesi
A Research About The Degree Of Eguivalence İn The Marriages
7. Yrd. Doç. Dr. Ruhat YAŞAR 101
Şans Oyunları
Gambling Games
8. Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman BORAN 143
Eğitim Yöneticiliğinin Öne mi ve Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesinde Karşılaşılan Güçlükler
An Evaluation of Some Variables Related to Reading in Terms of Teachers and Students
9. Yrd. Doç. Dr. M. Fetih YANARDAĞ 159
Aşk (Kitap Tanıtım Yazısı)

Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Memnuniyeti: Malatya Devlet Hastanesinde Bir Alan Çalışması

Mustafa TAŞLIYAN

Doç. Dr., KSÜ, İİBF, İşletme Bölümü

Müslüme AKYÜZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, KSÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD

Özet: Sağlık kurumlarında diğer örgütlerde olduğu gibi başarı derecesini etkileyen en önemli faktör insandır. Verimli ve yüksek kaliteli sağlık hizmetlerinin sunulması yüksek ölçüde tatmin olmuş sağlık çalışanlarına sahip olmakla mümkündür. Tüm çalışanların katılımı ile gerçekleştirilecek iyileştirme stratejisi olarak tanımlanan Toplam Kalite Yönetimi sağlık hizmetleri içinde önemli yararlar sağlayacak bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın benimsendiği kuruluşlarda çalışan memnuniyetinin sağlanması gerekir. Bu çalışma Malatya Devlet Hastanesi'nde çalışan personelin memnuniyet derecelerini ölçmek için yapılmıştır. Çalışma Ekim-Kasım 2009 tarihleri arasında Malatya Devlet Hastanesi servis ve polikliniklerinde yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemini 162 personel oluşturmaktadır. Çalışanların işyerindeki genel uygulamalar ile ilgili memnuniyetleri değerlendirildiğinde; çalıştığı kurumda çalışmaların adil ve dürüst biçimde değerlendirilmediği ve insan kaynaklarına ilişkin politika ve plan oluşturulmadığı bildirilmiştir. Çalışanların büyük kısmı sosyal ve kültürel faaliyetlerin özendirilmediği, bireysel karar almaları konusunda desteklenmedikleri ve bilgi birikimlerinin dikkate alınmadığını bildirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çalışan memnuniyeti, sağlık sektörü, devlet hastanesi

Employee Satisfaction in Health Services: A Field Study in Malatya State Hospital

Abstract: In healthcare organizations, as with other organizations, the most important factor affecting the degree of success is human. Delivering efficient and high quality health service is only possible by means of having a high degree of satisfied health employees. Total Quality management defined as an improvement strategy with the participation of all employees is an approach will provide significant benefits. The satisfaction of the employees must be ensured in the organizations this approach was adopted. This study was performed to measure the satisfaction level of personnel who works in Malatya State Hospital. The research conducted from October to November 2009 in Malatya State Hospitals' services. The sample is 162 staff. General practices in the workplace on employees' satisfaction were evaluated, it has been reported ones' works is not evaluated fairly and honestly in the institution and there are

no policies and a plan related human resources created. The majority of the employees informed that there is not enough social and cultural activities, They are not encouraged to take individual decisions and their knowledge is not being taken into account.

Keywords: Employee satisfaction, health sector, public (state) hospital

GİRİŞ

Sağlık hizmetleri, insanın fiziksel, ruhsal ve toplumsal bakımdan sağlığının korunması, iyileştirilmesi ve bu durumun sürekliliğinin sağlanarak toplumun refah düzeyinin ve mutluluğunun geliştirilmesi amacı ile sunulan hizmetlerdir (Kitapçı, 1999).

Sağlıkla ilgili harcamalar bir masraf değil, insan gücü yatırımıdır. Hastalanan ve ölen kişiler toplum için kayıptır. Toplumların en önemli zenginliği sağlıklı ve iyi yetişmiş insan gücüdür. Sağlık harcamaları bir yatırımdır. Çünkü üretim ve katkı gücü yüksek bir insan gücü yaratmayı amaçlar.

İnsanlık tarihinde yüzyıllar boyu hastaların hekim hizmetinden yararlanabilmesi için hekim hizmetini satın alabilecek güçte olmaları doğal sayılırdı (Fişek,1982). Ancak insanların kolay erişilebilir, ekonomik ve kaliteli sağlık hizmeti alma hakları göz ardı edilemez. Tüm dünyada sağlık hizmetinin erişilebilir, ekonomik ve kaliteli olması konusunda bir duyarlılığa ihtiyaç bulunmaktadır. Dünyada sağlık hizmetleri konusundaki hassasiyet her geçen gün artmakta, birçok ülke sağlık alanında ciddi çalışmalar yürütmektedir.

Sağlık hizmeti üretiminde, hizmeti oluşturan tüm unsurlar entegredir ve bir zincirin halkalarıdır. Bu nedenle, sağlık hizmetlerinde kaliteden söz edebilmek için öncelikle; sağlam bir yönetim modeli ve organizasyonun var olması, işlerin, kim tarafından, ne zaman, nerede, hangi araçlar kullanılarak, ne yöntemle yapıldığının bilinmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, personel nitelik ve alt yapısının güçlü olması ve sürekli eğitimle bu gücün devamlılığının sağlanması ve örgütte çalışan herkesin üretilen hizmetin ve dolayısıyla bütünün bir parçası olduğunu bilmesi gerekir. Üst yönetimin kaliteye inanmış ve destekleyici olması ise en önemli şartlardan biridir. Üst düzey yöneticilerin kendi içlerinde sıkı bir disiplin sağlayarak iyi örnek oluşturması büyük önem taşımaktadır (Asunakutlu; 2004: 1,14,15).

Diğer örgütlerde olduğu gibi sağlık kurumlarında da başarı derecesini etkileyen en önemli faktör insanlardır (Kılıç ve Tunç, 2004: 39–64). Verimli ve yüksek kaliteli sağlık hizmetlerinin sunulması yüksek ölçüde tatmin olmuş sağlık çalışanlarına sahip olmakla mümkündür (Kavuncubaşı, 2000). Çalışan memnuniyeti, yapılan işin çeşitli yönlerine karşı beslenen tutumların toplamıdır. Çalışma hayatında yer almak isteyen her insan, eğitimi ve alışkanlıkları doğrultusunda çalışacağı ortamın fiziksel şartları için beklentiler oluşturur,

yaptığı işin bu özellikleri karşılama ister (www.kobitek.com/article). Çalışan performansı ile çalışan memnuniyeti birbirine sımsıkı bağlıdır. Tıpkı çalışan memnuniyeti ile çalışan sadakatinin ve müşteri memnuniyetinin birbirine bağlı olduğu gibi (www.stratejikfokus.com).

Tüm çalışanların katılımı ile gerçekleştirilecek iyileştirme stratejisi olarak tanımlanan Toplam Kalite Yönetimi sağlık hizmetleri içinde önemli yararlar sağlayacak bir yaklaşımdır (Yılmaz ve Yılmaz, 1999: 245,253). Bu yaklaşımın benimsendiği kuruluşlarda gerekli ve istenen verimlilik ve kalitede sağlık hizmetlerinin sunulması ve hastaların bu hizmetlerden memnuniyet duymalarının sağlanması için öncelikle çalışan memnuniyetinin sağlanması gerekir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma Malatya Devlet Hastanesi'nde çalışan personelin memnuniyet derecelerini ölçmek için yapılmıştır.

Çalışma Malatya Devlet Hastanesi servis ve polikliniklerinde yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemini 'Evreni Belirli Örneklem Yöntemi' kullanılarak minimum örneklem büyüklüğü belirlenerek seçilen 162 personel, oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak hazırlanan anket formunda öncelikle çalışan personelin sosyo-demografik özellikleri ortaya çıkaran sorular sorulmuştur. Çalışanların bilgi birikimlerini ve tüm potansiyellerini bireysel düzeyde, ekip düzeyinde ve hastanenin bütününde nasıl yönetilmekte, geliştirilmekte ve özgürce kullanmalarının sağlanmakta olduğunu belirleyen, çalışma ortamıyla ilgili 5'li Likert ölçeği kullanılarak genel sorular sorulmuştur. Toplamda ankette 43 soru bulunmaktadır.

Araştırmayı gerçekleştirmek için ilgili kurumun başhekimliği ile görüşülmüş ve resmi izin alınmıştır.

Çalışanlardan araştırmaya katılmaya isteklilik/gönüllülük ilkesine özen gösterilerek sözlü onayları alınmıştır. Veriler araştırmaya katılmayı kabul eden 162 personelden elde edilmiştir. Anketler çalışan personel ile yüz yüze görüşerek uygulanmıştır. Çalışan personelden toplanan veriler kalite ve performansı tanımlamak üzere kullanılmıştır. Toplanan veriler SPSS 16.0 programında bilgisayar yardımı ile değerlendirilmiştir. İstatistiksel analizde değişkenler ve gruplar arasında Crosstabulation analizi yapılarak Spearman Korelasyonuna bakılarak istatistiksel anlamlılık arandı. Değerlendirmelerde anlamlılık düzeyi olarak $p < 0.05$ kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırma katılımcılarının demografik özellikleri (bkz. Tablo 1). Araştırma katılan personelin %53,7'sinin Kadın %46,3'ünün Erkek, %33,3'ünün 36-40 yaş grubunda olduğu, %75,3'nün evli ve %71'inin çocuk sahibi olduğu,

%78,3'nün Yüksekokul, Lisans ve üzeri mezunu olduğu, %34'ünün Ebe-Hemşire ve %17,9'unun Diğer Sağlık Görevlisi (Laborant, Röntgen Teknisyeni vs.) olduğu, %26,5'inin 11–15 yıl arasında çalıştığı, %32,1'nin Malatya Devlet Hastanesinde (M.D.H.) 0–5 yıl arasında çalıştığı tespit edilmiştir. Çalışanların meslekte çalışma süresi en kısa 8 ay, en uzun 36 yıldır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

	SAYI	%
CİNSİYET		
Kadın	87	53.7
Erkek	75	46.3
YAŞ GRUPLARI		
18–25	4	2.5
26–30	28	17.3
31–35	38	23.5
36–40	54	33.3
41–45	26	16.0
46+	12	7.4
MEDENİ DURUM		
Evli	122	75.3
Bekâr	40	24.7
EĞİTİM DÜZEYİ		
İlköğretim	3	1.8
Lise	32	19.8
Yüksekokul	72	44.4
Lisans ve üzeri	55	34.0
ÇOCUKSAYISI		
0	47	29.0
1	27	16.7
2	58	35.8
3	21	13.0
4+	9	5.6
UNVAN		
Genel İdari sınıf	31	19,1
Sağlık Hizmetleri Sınıfı	73	45,1
Diğer Sağlık Hizmetleri Sınıfı	34	21,0
Doktor	24	14,8
ÇALIŞMA SÜRESİ		
0–5	25	15.4
6–10	28	17.3
11–15	43	26.5
16–20	39	24.1
20+	27	16.7
M.D.H.ÇALIŞMA SÜRESİ		
0–5	52	32.1
6–10	43	26.5
11–15	36	22.2
16–20	18	11.1
20+	13	8.0
TOPLAM	162	% 100

Çalışanların %15,4'ü 0–5 yıl, %17,3'ü 6–10 yıl, %26,5'i 11–15 yıl, %24,1 16–20 yıl, %16,7'si 20 yıl ve üzerinde süredir mesleklerini sürdürmektedirler.

Çalışanların %54,7'si evli %35,8'i 2 çocuğa sahip ve %44,4'ü yükseköğretim mezunudur.

Çalışmaya katılan grubun işyerindeki genel uygulamalar hakkındaki görüşleri Tablo 2 de verilmiştir.

Katılımcıların işyerindeki genel uygulamalar hakkındaki görüşlerini olumlu ve olumsuz yönde etkileyen farklı faktörler tespit edilmiştir, bunlar:

İnsan kaynakları ile ilgili; Çalışanların %68,5'i çalıştığı kurumda çalışmaların adil ve dürüst biçimde değerlendirilmediği, %66,1'i insan kaynaklarına ilişkin politika ve plan oluşturulmadığına ve tüm çalışanların bu planlara katılımının sağlanmadığı gibi olumsuz,

Çalışanların Bilgi Birikimlerinin belirlenmesi ve geliştirilmesi ile ilgili; Çalışanların %64,2'si çalışan performansının değerlendirilmesi ve daha iyi performans göstermesi için yardımcı olunmadığı konusunda fikir belirtmiş, %69,8'i çalışanların bilgi birikimleri ve yetkinliklerinin belirlenmesi ve bunların kurumun gereksinimleri doğrultusunda kullanılmadığı yönünde olumsuz fikir belirtmiştir.

Çalışanların Katılımı ve Yetkilendirilmesi İle İlgili Olarak; Çalışanların %16'sı yenilikçi ve yaratıcı çalışmaların cesaretlendirilmesi konusunda olumlu fikir belirtirken, %62,3'ü bu konuda olumsuz fikir belirtmiştir. Araştırma Kapsamına alınan personelin %68,5'i çalışanların ekip halinde desteklenmediği konusunda olumsuz, %11,1'i çalışanların tören ve konferanslara katılımının özendirildiği konusunda olumlu fikir belirtmiştir.

Çalışanlar İle Kurum Arasındaki İletişim İle İlgili Olarak; Araştırma kapsamına alınan personelin %66,8'i çalışanlar ile kurum arasında olumlu bir iletişim ve ilişki kurulmadığı konusunda olumsuz, %13'ü kurum ile çalışanlar arasındaki iletişimin geliştirilmesi için çalışmalar yapıldığı konusunda olumlu fikir beyan etmiş, %66,1'i kurum vizyonu ve kalite hedefleri hakkında bilgilendirilmediği gibi olumsuz fikir belirtmiştir.

Çalışanların Takdir Edilmesi Konusunda; Çalışanların %75,9' u çalışanların ücret dışı (kreş, servis gibi) olanakların verilmesi konusunda olumsuz fikir belirtirken, %3,7'si çalışanların sosyal ve kültürel faaliyetlere özendirilmesi ve desteklenmesi konusunda olumlu, %21,6'sı istihdama ilişkin konuların belirlenen politikalar ile uyum içinde olması konusunda olumlu fikir belirtmiştir.

Çalışanların İşyeri Ortamı ile İlgili Görüşleri

Katılımcıların çalıştığı kurumdaki işyeri ortamıyla ilgili görüşleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 2. Çalışma Grubunun İşyerindeki Genel Uygulamalar Hakkındaki Görüşleri

GÖRÜŞLER	Tamamen	Çoğunlukla	Kararsızım	Çok az	Hiç
	katılıyorrum	katılıyorrum		katılıyorrum	Katılmıyor
	%	%	%	%	%
İnsan kaynaklarına ilişkin plan ve politikaların oluşturulması	9,3	16,7	8,0	34,0	32,1
Çalışan memnuniyet anketleri uygulaması	11,1	12,3	12,3	38,3	25,9
Çalışmaların adil bir şekilde değerlendirilmesi	5,6	13,0	13,0	24,7	43,8
Çalışanların bilgi birikimlerinin kurum tarafından değerlendirilmesi	6,8	14,2	9,3	27,2	42,6
Çalışanlar için gerekli geliştirme planlarının oluşturulması	6,2	25,9	7,4	39,5	21,0
Çalışanların performanslarının değerlendirilmesi	8,0	13,0	14,8	19,1	45,1
Çalışanların tören ve konferanslara katılımının özendirilmesi	11,1	19,1	13,0	19,1	37,7
Yenilikçi ve yaratıcı çalışmaların cesaretlendirilmesi	8,0	16,7	13,0	30,2	32,1
Çalışanların bireysel karar alabilmesinin desteklenmesi	6,8	12,3	11,1	25,9	43,8
Çalışanların ekip halinde çalışmasının desteklenmesi	7,4	14,8	9,3	31,5	37,0
Çalışanlar ile kurum arasındaki olumlu iletişimin sağlanması	9,9	14,8	9,3	30,9	35,2
Çalışanlar ile iletişimi geliştirici çabaların geliştirilmesi	8,6	14,2	14,2	34,6	28,4
Çalışanların kurumun vizyonu hakkında bilgilendirilmesi	13,0	17,3	8,6	30,2	30,9
Çalışanların sosyal ve kültürel faaliyetlere özendirilmesi	3,7	8,6	14,8	25,9	46,9
Çalışanlara ücret dışı olanakların verilmesi	4,3	11,7	8,0	26,5	49,4
İstihdama ilişkin konuların belirlenen politikalar ile uyum içinde olması	7,4	14,2	14,2	19,1	45,1
Toplumsal sorumluluk konularında bilincin sağlanması	8,6	11,1	14,2	29,0	37,0

Tabloda görüldüğü gibi çalışanların % 61,1 işlerini yapabilmesi için gerekli cihaz ve aletlerin mevcut olmadığını, % 67,3'ü yemekhanenin temizlik ve hijyenik olmadığını, % 53,7'si çalıştığı birimde yeterli güvenlik önlemlerinin alınmadığını, % 59,3'ü iletilen sorunların dikkate alınıp etkili bir şekilde çözümlenmediğini, % 64,9'u ayrı birimdeki aynı görevi yapanların iş yüklerinin

dengeli olmadığını, % 66,6'sı farklı birimlerde çalışanlar arasında rotasyon uygulaması olmadığını, % 62,4'ü hastanede liyakat uygulanmadığını, % 62,3'ü kendini bu işyerinde ailenin parçası gibi hissetmediğini, %54,3'ü iş yoğunluğu nedeni ile sık sık stres yaşadığını belirtmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların çalıştığı kurumdaki işyeri ortamıyla ilgili görüşleri

GÖRÜŞLER	Tamamen	Çoğunlukla	Kararsızım	Çok az	Hiç Katılmıyorum
	katılıyorum	katılıyorum		katılıyorum	
	%	%	%	%	%
İşlerin yapılabilmesi için çalışılan mekânın yeterli olması	6,8	15,4	9,3	32,1	36,4
İşlerin yapılabilmesi için gerekli cihazların mevcut olması	6,2	21,0	11,7	34,6	26,5
Yemekhanenin temiz ve hijyenik olması	1,9	13,0	17,9	28,4	38,9
Çalışan birimlerde yeterli güvenlik önlemlerinin alınması	6,2	22,2	17,9	25,3	28,4
Gerekli durumlarda üst kadrolara ulaşılabilmesi	8,0	21,0	10,5	25,9	34,6
İletilen sorunların dikkate alınması ve çözümlenmesi	4,9	16,0	19,8	24,7	34,6
Çalışma düzeni ile ilgili konularda alınacak kararlara katılım	5,6	13,6	16,0	27,8	37,0
Aynı birimdeki görevi paylaşanlar arasında eşit görev dağılımı	9,3	16,0	12,3	24,1	38,3
Ayrı birimdeki görevi paylaşanlar arasında eşit görev dağılımı	11,7	13,0	10,5	23,5	41,4
Farklı birimlerde çalışanlar arasında rotasyon uygulanması	8,0	16,0	9,3	19,1	47,5
Görevi paylaşanlar arasında uyumlu ekip çalışması	22,8	19,8	11,7	21,6	24,1
Kurumda liyakatin uygulanması	8,0	11,7	17,9	21,0	41,4
Yapılan işten tam anlamıyla iş doyumunun sağlanması	17,9	19,8	14,8	21,6	25,9
Yapılan işin karşılığında alınan ücretin yeterli olması	19,1	19,1	13,0	24,1	24,7
İş yoğunluğu sebebiyle sık sık stres yaşanması	32,1	22,2	9,3	17,3	19,1
Beklenmedik iş yüküyle sık sık karşılaşılması	11,7	12,3	11,7	24,7	39,5
İmkân olması halinde başka bir hastanede çalışma isteği	13,6	9,3	22,2	17,3	37,7
Çalışılan kurumda 'ailenin bir parçası' gibi hissedilmesi	10,5	11,7	5,4	17,9	44,4

Yine çalışanların % 42,6'sı çalışma arkadaşları ile uyumlu bir ekip olarak çalıştığını, % 37,7'si yaptığı işin kendine iş doyumunu sağladığını belirtmiştir.

Çalışanların Eğitim Düzeyine Göre Çalışma Ortamıyla İlgili Genel Sorunları Değerlendirme Şekli

Eğitim düzeyi ile ilgili analizlerde ilkökul ve ortaokul mezunların sadece 3 kişi olması nedeniyle verdikleri cevaplar gruplandırılarak analizlere dâhil etmek yanlış değerlendirmelere neden olabileceği için bunlar değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Çalışanların eğitim düzeyi arttıkça (Yüksek okul, Lisans ve üzeri), İnsan kaynaklarına ilişkin politika ve planlar oluşturulup tüm çalışanların katılımının sağlanması oransal olarak artmaktadır ancak bu ilişki istatistiksel anlamlı düzeyde bulunamamıştır ($p < 0,05$).

Çalışanların eğitim düzeyi arttıkça (Yüksek okul, Lisans ve üzeri) çalıştığı kurumu benimseme ve işten ayrılma sıklığı artmaktadır ancak iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 4. Katılımcıların eğitim düzeyine göre çalışma ortamıyla ilgili genel sorunları değerlendirme şekli

	Eğitim Düzeyi				İstatistiksel Değerlendirme P
	Lise Sayı	Yüksek okul Sayı	Lisans ve Üzeri Sayı	Toplam Sayı	
Çalışma ortamı ile ilgili sorular					
İnsan kaynaklarına ilişkin plan ve politika oluşturma					
Katılıyorum	15	18	9	42	
Kararsızım	0	7	6	13	0,036*
Katılmıyorum	17	47	40	107	0,118
İşten ayrılmayı düşünme					
Katılıyorum	6	19	12	37	
Kararsızım	7	14	14	36	0,894
Katılmıyorum	19	39	29	89	0,168

Not: Tablo 4’te verilen değerlerin yüzdeleri Tablo 2 ve Tablo 3’te verilmiştir ($p < 0,005$).

Katılımcıların Kurumda Çalıştığı Pozisyona (Unvan) Göre Çalışma Ortamıyla İlgili Genel Sorunları Değerlendirme Şekli

Araştırma kapsamına alınan çalışanların kurumda çalıştığı pozisyonu ile çalışanların daha iyi performans göstermeleri için çabalama, çalışan ile kurum arasındaki uyum, insan kaynaklarına ilişkin plan ve politika oluşturma arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki çıkmıştır.

Çalışanların kurumda çalıştığı pozisyon ile kurum ile çalışanlar arasındaki iletişimi geliştirme çabası, çalışan ile kurum arasındaki uyum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 5. Katılımcıların Kurumda Çalıştığı Pozisyona (Unvan) Göre Çalışma Ortamıyla İlgili Genel Sorunları Değerlendirme Şekli

	Kurumda Çalışılan Pozisyona Göre					İstatistikî Değerlendirme P
	Genel İdari Sınıf Sayı	Sağlık Hiz. Sınıfı Sayı	Diğer Sağ. Hiz. Sınıfı Sayı	Doktor Sayı	Toplam Sayı	
Çalışanların daha iyi performans için çabalaması						
Katılıyorum	11	7	9	7	34	0,017*
Kararsızım	7	9	5	3	24	
Katılmıyorum	13	57	20	14	104	
Kurum ile Çalışanlar Arasındaki İletişimi Geliştirme Çabası						
Katılıyorum	10	12	10	5	37	0,099*
Kararsızım	5	8	3	7	23	
Katılmıyorum	16	53	21	12	102	
Çalışan ile kurum arasındaki uyum						
Katılıyorum	12	12	6	4	34	0,005*
Kararsızım	0	4	5	6	15	
Katılmıyorum	19	57	23	14	113	
İnsan kaynaklarına ilişkin plan ve politika oluşturma						
Katılıyorum	13	11	13	5	42	0,024*
Kararsızım	0	7	4	2	13	
Katılmıyorum	18	55	17	17	107	

Not: Tablo 5'te verilen değerlerin yüzdelik dilimleri Tablo 2 ve Tablo 3'te verilmiştir (p< 0,05).

Tablo 5'ten de görüldüğü gibi; özellikle sağlık hizmetleri sınıfında çalışanların (Ebe, Hemşire, Sağlık Memuru) çalışanların daha iyi performans göstermeleri için çabalama, kurum ile çalışanlar arasındaki iletişimi geliştirme çabası, çalışan ile kurum arasındaki uyum, insan kaynaklarına ilişkin plan ve

politika oluşturma konularında olumsuz görüş belirtenlerin sayısı diğer hizmet çalışanlarına göre daha yüksektir.

Katılımcıların Kurumda Çalıştığı Süreye Göre Çalışma Ortamıyla İlgili Genel Sorunları Değerlendirme Şekli

Tablo 6'da araştırma grubunun kurumda çalıştığı süreye göre çalışma ortamıyla ilgili genel sorunları algılama biçimleri değerlendirilmiştir.

Tablo 6. Araştırma Grubunun Kurumda Çalıştığı Süreye Göre Çalışma Ortamıyla İlgili Genel Sorunları Değerlendirme Şekli
Kurumda Çalışma Süresi

	0-5 Yıl	6-10 Yıl	11-15 Yıl	16-20 Yıl	20+ Yıl	Toplam	İstatistikî Değerlendirme
	Sayı	Sayı	Sayı	Sayı	Sayı	Sayı	P
Yapılan işe uygun ücretin ödendiğini düşünme							
Katılıyorum	21	18	16	4	3	62	
Kararsızım	7	6	3	3	2	21	0,787
Katılmıyorum	24	19	17	11	8	79	
Yapılan işin iş tatmini sağlması							
Katılıyorum	23	18	11	4	5	61	
Kararsızım	7	6	6	3	2	24	0,862
Katılmıyorum	22	19	19	11	6	77	
Her türlü çalışmanın cesaretlendirilmesi							
Katılıyorum	13	12	10	1	4	40	
Kararsızım	9	2	7	3	0	21	0,204
Katılmıyorum	30	29	19	14	9	101	

Not: Tablo 6'da verilen değerlerin yüzdelerle dilimleri Tablo 2 ve Tablo 3'te verilmiştir (p< 0,05)

Katılımcıların bu kurumda çalıştığı süre ile yapılan işe uygun ücretin ödendiğini düşünme, yapılan işin iş tatmini sağlması, her türlü çalışmanın cesaretlendirilmesi önermeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanamamıştır.

Yine tablodan görüldüğü gibi kurumda çalışma süresi arttıkça diğer değişkenlere katılmama oranı yükselmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sağlık hizmetleri, insan hayatının sürdürülmesinde, yaşam kalitesinin yaratılmasında ve korunmasında oldukça bir öneme sahiptir. Sağlık hizmetlerinin sunumu, kişilerin yaşam kalitesini ve mutluluğunu doğrudan etkileyen bir alan olarak görülmelidir.

İnsanların kolay erişilebilir, ekonomik ve kaliteli sağlık hizmeti alma hakları konusunda bir duyarlılığa ihtiyaç bulunmaktadır ve bu konudaki hassasiyet her geçen gün artmakta, ciddi çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmaların en önemlilerinden biri Toplam Kalite Yaklaşımının sağlık alanına uygulanmasıdır. Bu yaklaşımın temel yapıtaşlarından biri de çalışan memnuniyetidir.

Bu araştırmaya katılan çalışanların yaklaşık 2/3'ü çalıştığı birimin fiziki koşullarının yetersiz olduğunu, yarısından fazlası işini tam olarak yapabilmesi için gerekli olan cihaz ve aletlerin var olmadığını ve çalıştığı birimde yeterli güvenlik önlemlerinin olmadığını düşünüyor (bkz. Tablo 3). Bu da Çimen ve Şahin'in çalışmasını doğrulayan bir bulgu olarak ortaya çıkmaktadır (Çimen ve Şahin, 2000: 53-59). Çalışılan kurumun fiziki koşulları memnuniyet için önemli unsurlardandır. Çalışanlar, çalıştığı fiziki koşulları, kurumun kendisine ne kadar değer verdiği ile ilişkilendirmektedir. Çalışan memnuniyetini etkileyen pek çok sebep vardır ve bu sebeplerin başında da çalıştığı ortamın fiziki koşulları yer almaktadır.

Araştırmada katılımcı çalışanların yaklaşık yarısı "Yaptığı işin kendisini yeterince tatmin etmediğini", yaklaşık 2/3'ü "Ayrı birimde aynı görevi yapanlar arasında görev dağılımının iş yüklerinin dengeli olmadığını", "Kurumda liyakatin uygulanmadığını", "Kendini çalıştığı kurumun parçası gibi hissetmediğini" ve yine 2/3'ü "Farklı birimde çalışan diğer personeller ile arasında rotasyon uygulanmadığını" belirtmiştir (bkz Tablo 3). İç müşteri olarak kabul edilen personelin gerek yaptığı işten gerekse hasta ve yakınlarıyla olan ilişkilerinde gerekse diğer çalışma arkadaşları ile ilişkilerinde kendini çalıştığı kurumun parçası gibi hissetmesi iş tatmini açısından oldukça önemli bir değerdir.

Alan araştırmasına katılan çalışanların 2/3'ünden fazlası "Çalışmaların adil bir şekilde değerlendirilmediğini", "Bireysel karar almasının desteklenmediğini" ve "Çalıştığı kurum ile arasında olumlu bir iletişim kurulamadığını", 2/3'üne yakını "Performanslarının yeterince değerlendirilmediğini ve iyi performans göstermeleri için onlara yardımcı olunmadığını", "Yenilikçi ve yaratıcı girişimlerin desteklenmediğini" belirtmişlerdir (bkz. Tablo 3). Çalışma verimini ve çalışanların iş tatmini artıran faktörlerin başında yenilikçi ve yaratıcı girişimlerin desteklenmesi, çalışanların bireysel karar almasının desteklenmesi, çalışanların performanslarının yeterince değerlendirilmesi gibi psikolojik faktörler gelir (Taşlıyan, 2007a). Araştırmada katılımcı çalışanların yaklaşık 2/3'ü "Çalışma düzeni ile ilgili alınan kararlara

katılmadığını” ve “Gerekli olan durumlarda üst kadrolarına ulaşamadığını”, yarından fazlası ise “Üst kadrolarına iletilen sorunların dikkate alınıp etkili bir şekilde çözümlenmediğini” belirtmişlerdir. İş tatmin düzeyi sadece çalışılan kurumun fiziki şartları tarafından değil aynı zamanda kişilerin iş süreçlerindeki beklentileri tarafından da etkilemektedir (Taşlıyan, 2007b).

Toplam Kalite Yönetimi tüm çalışanların performanslarını en uygun düzeyde ortaya koymasını sağlayan bir yöntem olarak, parçaların bütünü, bütünü ise kalite ve müşteri tatminini sağladığı bir sistemdir. Kalite, hem iç hem de dış müşteri için geçerli bir kavram olup, istatistikî yöntemlerle yapılan ölçmelerle sürekli kontrol edilir ve geri bildirim sağlanır. Uyum içinde ekip çalışmasına dayanan bu sistemde, bireylerin iş doyumunu ve motivasyonu yükselir; müşteri memnuniyeti artar. Ödül ve teşvikler ise sistemin devamlılığını sağlayan ana öğelerdir. Sağlık sektöründe Toplam Kalite Yönetimi uygulamaları, dış müşterilerin, yani hastaların, hayatlarının zor bir dönemlerinde insanca ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını sağlayabileceği gibi, iç müşterilerin yani çalışanların ise zor ve stresli çalışma koşullarına rağmen profesyonel bir verimlilik ve iş tatmini ile çalışmalarını olanaklı kılacaktır.(Ayaz, Soykan, 2002: 25)

Bu sonuçlar doğrultusunda;

- Mesleğini tam olarak yapabildiğine inanan
- Mesleğini değiştirmek isteyen
- Mesleğini seven ve mesleğini yapmaktan memnun olan,
- Ekip içinde iyi iletişim kurabildiğine inanan çalışanların iş tatmin düzeyleri yüksek bulunmuştur.

Bu sonuçlar doğrultusunda;

- Kamu kurumlarında çalışan personelin mesleki profesyonelliklerini değerlendirmek amacıyla periyodik olarak performans değerlendirilmelerinin yapılması,
 - Mesleki başarılarda ödüllendirmelerin gerçekleştirilerek iç motivasyonun sağlanması,
 - Çalışma koşullarının daha düzenli ve işleyişinin daha sistematik hale getirilmesi,
 - Mesleğini istemeyerek seçen, sevmeyen, bırakmayı düşünen ve mesleğinin saygın olmadığını düşünen hemşireler için isteklendirme programlarının oluşturulması,
 - Mesleği sevdirmek, memnuniyeti arttırma, özellikle grup içi iletişimi geliştirme yönünde hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesi,
 - Tüm bu programların sonunda mesleği hala yapamayacağını düşünenlerin mesleği bırakmaları önerilebilir.(Karamanoğlu vd.,2009)

KAYNAKÇA

- Aslan Ş., Özata M. ve Atayeter C. (2004), “Sağlık İşletmelerinde Ekip Yönetimi:Fırsatlar ve Sınırlılıklar”, **Standart Ekonomik ve Teknik Dergi**, 43 (516):17-23.
- Asunakutlu T. (2004), **Türkiye’de Yataklı Tedavi Kurumlarında Kalite Yönetimi**, Sağlık Bakanlığı, Ankara
- Ayaz H. ve Soykan A. (2002), “Toplam Kalite Yönetimi ve Sağlık Sektörü”, **Klinik Psikiyatri**, (3:19-26),
- Çelik A., Bakan İ. ve Taşlıyan M., (2007), (Edt.) **Yönetimde Seçme Konular**, RAM Yayınları, Kahramanmaraş
- Çimen M. ve Şahin İ. (2000), “Farklı Statülerde Çalışan Sağlık İdarecilerinin İş Doyum Düzeylerine Yönelik Bir İnceleme”, **1. Ulusal Sağlık İdaresi Kongre Kitabı**, 20-21 Mayıs, ss.53-59, Ankara.
- Fişek N. (1982), **Sağlık Yönetimi**, Ankara.
- Karamanoğlu A., Özer F. ve Tuğcu A, (2009), “Denizli İlindeki Hastanelerin Cerrahi Kliniklerinde Çalışan Hemşirelerin Mesleki Profesyonelliklerinin Değerlendirilmesi”, **Fırat Tıp Dergisi (14:1)** ss.12-17, Elazığ.
- Kavuncubaşı Ş. (2000), **Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi**, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Kılıç M. ve Tunç Ş. (2004), “İnsan Kaynakları Planlaması Açısından Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Çalışan Hekimlerin Sorunları ve Memnuniyet Durumlarının Değerlendirilmesi”. **Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi (7:1)**, ss:39–64
- Kitapçı M. (1999), “ISO, Akreditasyon, Toplam Kalite Yönetimi ve Beklentiler”, **Gazi Kalite Günleri II. Sempozyum Kitabı**
- Taşlıyan M. (2007a), “Yöneticilere Gelişim ve İletişim Tavsiyeleri”, **Yönetimde Seçme Konular**, (Edt. Adnan Çelik, İsmail Bakan ve Mustafa Taşlıyan), RAM Yayınları, Kahramanmaraş
- Taşlıyan M. (2007b), “TKY ve Eğitim Sektöründe Uygulamaları”, **Yönetimde Seçme Konular**, (Edt. Adnan Çelik, İsmail Bakan ve Mustafa Taşlıyan), RAM Yayınları, Kahramanmaraş
- Yılmaz C. ve Yılmaz İ (1999), “Sağlık Hizmetlerinde Toplam Kalite Yaklaşımı”, **2.Ulusal Sağlık Kuruluşları ve Hastane Yönetimi Sempozyumu**, Ankara
- www.kobitek.com/article.php?id=48, erişim tarihi: 4 Ekim 2010
- www.stratejikfokus.com/calisan_memnuniyeti.asp, erişim tarihi: 7 Ekim 2010

İşletmelerin İnsan Kaynaklarında Ara Eleman Olarak Yer Alacak Olan Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Zaman Yönetimi Becerileri İle Akademik Başarı Puanları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma

A.Haluk PINAR

Yrd. Doç.Dr. KSÜ, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü

Özet: Zaman Yönetiminde başarılı olmak, günümüz insanına birçok konuda başarılı olmanın anahtarlarını sunmaktadır. Zaman hepimizin aynı şekilde sahip olduğu ancak hepimizin farklı bir şekilde değerlendirdiği eşsiz bir kaynaktır. Zamanımızı yönetemezsek, hiçbir şeyi yönetemeyiz ve yaşamın her alanında çeşitli sorunlarla karşılaşırız. Bu araştırmada ülkemizdeki üniversite öğrencileri içerisinde önemli bir sayıyı teşkil eden Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin zaman yönetimi becerileriyle akademik başarı puanları arasındaki ilişki araştırılmış ve bu araştırmanın sonucunda anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zaman, Zaman Yönetimi, Meslek Yüksekokulu, Kültür, Etkililik

A Study On Relationship Between Time Management Skills With Academic Achievement Scores On Vocational High School Students Will Have Composed Mid-Level Human Resources Of Businesses In The Future

Abstract: Time management to be successful in today to the people presents the key to success in many aspects. The fact that time is all of us in the same way to have, but all of us in a different way a unique resource that is evaluated. If we can not manage our time, we can not manage anything, and in all areas of life we will encounter various problems. In this study time management skills with academic achievement scores were investigated on the Vocational High School students in a significant number represents College students in our country. As a result of a significant and positive relationships have been identified.

Keywords: Time, Time Management, Vocational High School, Culture, Effectiveness

GİRİŞ

Yönetim kavramını insanların ortak amaçlar olarak belirledikleri hedeflere en kısa zamanda ve en iyi biçimde ulaşmaları için grup halinde eyleme geçmeleridir şeklinde tanımlamak mümkündür (Sabuncuoğlu ve Tokol, 2003:5). Bu doğrultuda yönetimde istenilen sonuçlara ulaşmanın önemli bir boyutunu zamanın daha etkili bir şekilde kullanılması oluşturmaktadır.

Bunun yanında zaman, kalitenin başka bir boyutudur (Allan, 1999: 150). Kalite müşteri beklentilerinin karşılanmasıdır anlayışı çerçevesinde, zaman faktörünü etkili kullanamayan işletmelerin çeşitli sorunlarla karşılaşacaklarını söylemek mümkündür. Örneğin "İngiltere'de yapılan bir araştırmada zamanın etkili bir şekilde kullanılmaması %20 oranında boşa harcanmış maliyet oluşturmaktadır" (Green ve Skinner, 2005: 125).

Stratejik yönetimde ön plana çıkan faktörler içerisinde kalite, maliyet ve yenilik faktörlerinin yanında zaman faktörü yine önem kazanan bir faktördür. Günümüzde zamanın işletme yönetiminde en büyük etki oluşturan faktör olduğu konusunda neredeyse herkes mutabıktır (Sapkauskiene ve Leitoniene, 2007: 129).

Peter Drucker' a göre zamanı yönetebildiğimiz takdirde her hangi bir şeyi yönetmemiz mümkün olacaktır (Adair, 2004: 7). Zamanı bir sorun olarak görmekten çok, etkili kullanıldığında önemli avantajlar oluşturan bir faktör olarak görmek gerekmektedir. "Zaman bir yönetim problemi değil aksine bir liderlik fırsatıdır" (Clemens, 2005: 2) ve çoğu zaman "sorun zamanda değil bizdedir" (Güney, 2006: 424).

Teknolojideki gelişmelerde zaman kavramının önemini artırmıştır. "15. ve 16.yüzyıllarda bilginin ikiye katlanma hızı 200 yıl iken bugün tüm dünyadaki bilgiler 2 yılda bir iki katına çıkmaktadır. Bu baş döndürücü hızın ana nedeni, iletişim teknolojilerinin gelişimi ve bu gelişimin gerçekte hiçte uzayıp kısalmayan zamanı kısaltmasıdır. Doğru değerlendirilmemiş altın zamanın, geçmiş zaman olduğu anda tenekeden farkı kalmamaktadır" (Şen, 2003: 23). "Birçok zor işin aslında uygun zaman varken yapılmayan kolay bir iş olduğu" (Abernathy, 1999: 24) gerçeği ise bir başka açıdan zaman kavramının önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, önce kavramsal literatür taramasına yer verilerek zaman yönetiminin tarihsel gelişimi ve tanımı, zaman çeşitleri, zaman yaklaşımlarında kişisel ve kültürel farklılıklar, etkili zaman yönetimi konuları ele alınacak daha sonra ise meslek yüksekokulu öğrencilerinin zaman yönetimi becerileri ile akademik başarı puanları arasındaki ilişkilere yönelik araştırma üzerinde durulacaktır.

KAVRAMSAL LİTERATÜR TARAMASI

Zaman Yönetiminin Tarihsel Gelişimi ve Tanımı

Zaman yönetimi çalışmalarının temeli 20.yüzyılın başlarında bilimsel yönetimin öncüleri Taylor ve Fayol'a dayandırılmaktadır. Onlara göre zamanın optimal bir şekilde kullanılmaması organizasyon açısından para israfına neden olurken, organizasyonlarda ve personel düzeyinde zamanın düzensiz bir şekilde kullanılmasının nedeni zayıf yönetimden ya da zaman israfından kaynaklanmaktadır (Emery ve Radu, 2007: 205).

Zaman yönetimi 1966 yılında Drucker'ın geniş bir kesim tarafından kabul gören "zaman yönetimi, çalışanların etkililiğine katkı sağlamaktadır" ifadesiyle popülerlik kazandı. Daha sonra bu görüş MacKenzie'nin 1978 yılındaki ve Kotter'in 1982 yılındaki çalışmalarıyla da desteklendi. Bu çalışmaların ardından bir çok işletme personeli zaman yönetimi programlarına katılmaya başladı (Orpen, 1993: 393).

Zaman biriktirilemeyen, ödünç alınamayan ya da başka bir gün için kullanılmayan bir kaynaktır (Emery ve Radu, 2007: 206). Çocuklarımıza miras olarak para bırakabiliriz. Ancak bir milisaniye bırakamayız (Mancini, 2003: 6). Bu açıdan "zaman akıp giden, durdurulamaz bir kaynaksa tek çare onu ekonomik olarak kullanmaktır. Akrep ve yelkovanı durduramayacağımıza göre saati yönetmekten vazgeçip kendimizi yönetmenin yollarını aramalıyız, bu çabanın adı zaman yönetimidir" (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2005:271).

Modern anlamda yönetme, etkinlik ve etkililik anlamlarını içermektedir. Zaman yönetimi daha çok yönetme kelimesinin "kaynakların ekonomik kullanılması" anlamını içeren etkililik boyutuna ilişkindir (Adair, 2003:6).

Zaman yönetimi, verilen zamanda yapılması gereken işleri stres ve kaygı yaşamadan doğru bir şekilde yapmak olarak tanımlanabilir. Bunun yanında zaman yönetimi kişiseldir, bireyin çalışma stiline ve koşuluna uygun olmalı ve alışkanlık haline gelmelidir (Güney, 2006: 428).

Zaman yönetimi, amaçlara ve hedeflere ulaşmada önemli bir kaynak olan zamanı verimli kullanma çabası (Tutar, 2003: 104); ihtiyaçları belirlemek, bu ihtiyaçları karşılayabilmek için gerekli olan hedefleri oluşturmak, öncelikli işleri belirlemek ve önceliklerle zamanı planlama, programlama ve listeleme yoluyla uyumlaştırmak (Tuna ve Tuna, 2006: 68) şeklinde de tanımlanmaktadır

Zaman Çeşitleri

Zaman çeşitlerine ilişkin ilk ayırım gerçek zaman, psikolojik zaman ve biyolojik zaman ayırımıdır. "Gerçek zaman saatin gösterdiği zamandır. Zaman yönetimi açısından ele alındığında yönetilmesi gereken zaman gerçek zamandır. Psikolojik zaman ise hissedilen zaman olarak tanımlanmaktadır. Bazen zamanın

az olduğu hissini uyandırmakta, bazen de daha fazla zamanı olduğunu hissettirmektedir (Güney, 2006: 426).

Bu konuya ilginç bir örnek “çerçeveleme etkisi” oluşturmaktır. “Çerçeveleme etkisi, karar verme literatürüne Tversky ve Kahneman tarafından artık çok bilinen “bir asya hastalığı” örneği ile kazandırılmıştır. Zaman yönetiminde kullanılan ifadelerde de çerçeveleme etkisi önem kazanmaktadır. “Zamanımızın yarısını kullandık” ile “zamanımızın yarısı duruyor” ifadeleri aynı şeyi belirtmelerine rağmen takım liderleri ilk ifadenin “programın gerisinde kaldığı” şeklinde anlaşıldığını ve bu ifadeden “acele et” anlamının çıkarıldığını, ikinci ifadeden ise “programın önünde bulunduğu” ve “takımın görevini kolaylıkla yapabileceği” anlamının çıkarıldığını belirtmişlerdir (Teigen ve Karevold, 2005: 231).

Son olarak biyolojik zaman ise yaşayan bütün organizmaların içgüdüsel olarak düzenlenmiş saatleridir. Örneğin, insanların belli saatlerde yatmaları, yemek yemeleri biyolojik zamanlarına göredir (Güney, 2006: 426).

Zaman kavramına ilişkin farklı bir ayırım ise kronos ve kairos zaman yaklaşımlarıdır. Kronos, Yunanca kronolojik zaman anlamına gelmektedir. Kronos zamanı doğrusal ve ardışık niteliktedir. Hiçbir saniye herhangi bir diğer saniyeden daha değerli değildir. Kairos paradigmasında zaman yaşanacak bir şeydir. Doğrusal değildir, varoluşaldır. Kairos zamanının özü ne kadar kronos zamanı harcadığınızdan çok ne kadar değer elde ettiğinize yöneliktir (Covey, 1998: 28). Gerçekleştirilen bir dersin kronosu bir saat iken, kairosu sıfır olabilmektedir (Selçuk, 2000). Kairos paradigması “bilgelik ve muhakemeye” (Roberts, 2004), “insanların doğru zamanda, doğru yerde, doğru işleri yapmalarına” (Ramö, 2004: 765) ilişkindir.

Kronos yaklaşımı oldukça basit, tahmin edilebilir, durağan ortamlarda kapalı sistem anlayışına daha uygun bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın olumlu sonuçlar ortaya çıkarabilmesi için çok sayıda bağımsız kişiler, uygulanan çeşitli organizasyonel rutinler, standart faaliyet süreçleri ve uygulamaları gerekir. Buna karşın kairos kavramı farklılaşmış yönetsel durumlardaki faaliyetler için söz konusudur ve durumsallık yaklaşımından yararlanır. Bu doğrultuda daha çok açık sistem anlayışı ile tahmin edilemeyen çevrenin fırsat yapılarına, iyi veya kötü zamanlamaya ilişkin bir kavramdır. Karmaşıklık ve sürprizlerin yer aldığı bir dünyada, karşılıklı bağımlılık içerisinde olan kişilerin yönetsel çevresini içerir (Emery ve Radu, 2007: 206).

Zaman Yaklaşımlarında Kişisel ve Kültürel Farklılıklar

Zaman yönetiminde ilginç bir araştırma, kadınların ve erkeklerin yazışmalarında kullandıkları zaman yapılarının farklı olduğunu ve kadınların yazışmalarında kullandıkları ifadelerden, işbirliğine daha yatkın olduklarının çıkarılabileceği sonucunu ortaya koymaktadır.

İsrailde Bar-Ilan Üniversitesinde bilgisayar konusunda çalışan bilim adamı Shlomo ARGAMON kişilerin kullandığı dil örüntülerini analiz ederek onların bayan mı yoksa erkek mi olduğunu %80 oranında doğruluk payıyla tespit eden Winnow adını taşıyan bir bilgisayar programı geliştirmiştir. Bu program binlerce sayfalık materyalleri değerlendirdikten sonra kadınların erkeklere oranla çok daha fazla şimdiki zamanı kullandıklarını ve erkeklerle kıyaslandığında çok daha fazla sayıda “için, ile, ve” kelimelerini kullandıklarını tespit etmiştir. Argamon, bu bulgunun kadınların işbirliğine olan eğilimlerini açığa çıkardığını ileri sürmektedir (Clemens, 2005: 12).

Zaman yönetiminde kişisel farklılıklar söz konusu olabilir. Örneğin bir projeyi tamamen bitirdikten sonra diğer bir projeye geçmeyi tercih etmeyen doğrusal bir tarzınız olduğunu gösterir. Bunun yanında bütünü dikkate alan, aynı zamanda birçok görevi bir arada yapmaktan hoşlanan bir tarzınız olabilir. Hokkabazın aynı anda çok sayıda topu havaya atıp tutması buna örnek olarak gösterilebilir. Kısa mesafe sürat koşucusu olabilirsiniz ya da bir maraton koşucusunuzdur. Bu farklı örnekler zaman yönetimine kişisel anlamda farklı yaklaşımları gerektirmektedir (Mancini, 2003)

Hepimiz zamana ilişkin bazı önyargılara sahibizdir. Her birimiz iş yaparken, düşünürken, yönetirken, liderlik yaparken ve konuşurken geçmiş, şimdiki ve gelecek zamana ilişkin ifadeler kullanırız. “Gelenekseller” geçmişi anarlar. Onlar için geçmiş, kişilerin ve organizasyonların gelişimi, değişimi ve büyümesinin gerçekleştirildiği uzmanlık, akıl ve becerinin kaynağıdır. “Gelenekseller” bu güne ve geleceğe ilişkin hiçbir gündemleri olmaksızın geçmiş, güçlü bir müttefik olarak görürler. Onlar bu gün yapacağımız şeylerin geçmişte yaptıklarımızın bir devamı olması gerektiğine inanırlar. Zamana ilişkin ikinci grup “çağdaşlar”; sadece bu günü dikkate alarak çalışanlardır. “Yarın hakkında endişe etme” en çok kullandıkları kelimedir. Sadece günü yaşayalım düşüncesindedirler. Şimdiki zaman düşüncesinde olan birçok yönetici açık bir şekilde ve azimle şu ana odaklanırlar. Aynı şeyleri daha iyi yapmak, zaten bilinenlerden değer elde etmek, herkesin geçtiği yollardan gitmeyi savunmak, çoğu kez farkında olmadan bürokrasiyi güçlendirmek en çok yaptıkları şeylerdir. Son olarak “fütüristler” şimdiki zamandan ve geçmiş zamandan kendilerini soyutlayanlardır. İleriyi düşünerek ve bu doğrultuda davranarak kendi gelecek zamanlarında yaşarlar. Geleceği düşünerek ve hayal ederek kendi sonuçlarını keşfederler. Bunun bir sonucu olarak günlük rutinlerin kısıtlamalarını reddederler. Bunun yerine yenilikçi çözümler ve yeni senaryolar oluştururlar. Var olan temel yeteneklerinden hoşnut değillerdir. Kaynaklarını yeni bir yetenek oluşturmaya yönlendirirler (Clemens, 2005).

Zaman yaklaşımlarında küresel boyutta kültürel farklılıklar da söz konusudur. Yapılan araştırmalar küresel anlamda dünya da iki farklı zaman yönetimi kültürü olduğunu ortaya koymuştur. Doğrusal zaman yönetimi

kültürüne sahip olan bölgelerde; belirli bir zamanda bir iş bir kişindir, düzenli ve tam doğru programlar söz konusudur, görev ve sistem odaklılık vardır, işte sosyalleşme uygun bulunmaz, etkinlik değerlidir. Birbiriyle örtüşen görevlerin yer aldığı kültürlerde ise; Belirli bir zamanda çok iş çok kişindir, programlarda dağınıklık söz konusudur, zamanlama önemsenilmez, sosyal odaklılık ve esneklik vardır, işte sosyalleşme yaygındır, insan etkinlikten daha değerlidir (Mancini,2003: 9).

Etkili Zaman Yönetimi

Adair (2003: 8), zaman yönetimi ve kişisel gelişim için on ilke belirlemiştir. Bu on ilke; kişisel bir zaman anlayışı geliştirin, uzun dönemli amaçlarınızı tanımlayın, orta vadeli planlarınızı yapın, gününüzü planlayın, en iyi zamanınızı en iyi şekilde kullanın, ofis işlerinizi organize edin, toplantıları yönetin, delegasyonu etkili bir şekilde yapın, günlük rutinlerinize ayırdığımız zamanı daha iyi kullanın, sağlığınızı yönetin şeklindeki ilkelerdir.

Clemens (2005:5) ise altı zaman ustalığı yaklaşımını önermektedir. Bu ustalıklar şunlardır:

- Şu ana saplanıp kalmak yerine geçmiş, bugün ve geleceği bir arada ele almanın gücüyle donanın.
- Zamani fasıllar veren bir kavram olmaktan daha çok sürekliliği olan bir kavram olarak algılayın, bu şekildeki bir yaklaşım kötü tecrübelerinizde takılıp kalmamanızı sağlayacaktır.
- Zamani sabit ve değişmez olarak değil, kişisel bakış açısı ile ilgili ve esnek olarak değerlendirin. Bu doğrultuda onu hızlandırmanın ve yavaşlatmanın yollarını öğrenebilirsiniz.
- İnsanları organizasyonları ve müşterilerinizi anlamaya çalışın, onların zamana ilişkin beklentilerine uyum sağlayabilir hatta çoğu kez onları etkileyebilirsiniz.
- İki ayrı zaman düşüncesinin farklılığını kavrayın. Bunlardan biri saat takıntılı olmak, diğeri ise onu fırsat, yenilik ve uyum sağlama kaynağı olarak görmektir.
- Zamani daima işinize negatif etkisi olan bir kavram olarak değil, onu güçlü bir dost ve müttefik, enerji veren bir güç olarak algılayın.

Zaman yönetimini etkili bir şekilde gerçekleştirmekten kaçınmak; "yetki dağıtımında zayıflık, kötü bir organizatör olma, mükemmel bir erteleyici olma, toplantılarda zayıf performans gösterme ve amaçsız bir yönetim" gibi sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Adair, 2003: 6).

Özellikle KOBİ işletmeleri etkili bir zaman yönetimi gerçekleştiremediklerinde; telefonlarla işlerin sürekli kesintiye uğraması, başlanılan bir işi bitirebilmek için asla yeterli zamanın olmaması, uzun dönemli planlama için zaman eksikliği, kişisel düzensizlik ve erteleme, etkin bir şekilde

delegasyonun eksikliği gibi sorunlarla karşılaşmaktadırlar (Coleman ve Neri, 1983:38).

Aşağıda bu araştırmanın konusunu oluşturan zaman yönetimi ile üniversite öğrencilerinin akademik performansları arasındaki ilişki incelenecektir.

MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN ZAMAN YÖNETİMİ BECERİLERİ İLE AKADEMİK BAŞARI PUANLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLERE YÖNELİK ARAŞTIRMA

Zaman yönetimi becerileri ile üniversite öğrencilerinin akademik başarıları arasındaki ilişkilere yönelik yazında temel alınan iki araştırma görülmektedir. Bu iki araştırma ana hatları itibarıyla aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Zaman Yönetimi Ölçekleri

Ölçek	Yazarlar	Eğitim Düzeyi	Analiz	Açıklanan Varyans	Faktörler
Zaman Yönetimi Ölçeği	Britton&Tesser	Üniversite Öğrencileri	Faktör Analizi Temel Bileşenler-Varimax Rotation	Üç Faktör Toplam Varyansın %36'sını açıklıyor	1. Kısa Vadeli Planlama 2. Zaman Tutumları 3. Uzun Vadeli Planlama
Zaman Yönetimi Davranışları Ölçeği	Macan vd.	Üniversite Öğrencileri	Faktör Analizi Temel Bileşenler-Orthoblique Rotation	Dört faktör toplam varyansın %70'ini açıklıyor	1. Amaç ve öncelikler belirleme 2. Zaman yönetimi Teknikleri 3. Zamanı kontrol Algısı 4. Organizasyon tercihi

Kaynak: Garcia vd., 2004: 170

Trueman ve Hartley (1995) Britton ve Tesser'in zaman yönetimi ölçeğini temel alarak İngiltere'de yaptıkları araştırmada günlük planlama ve uzun vadeli planlamaya güven şeklinde toplam 17 maddeden oluşan iki faktör elde etmişlerdir .

Misra ve McKean (2000) ise Macan vd. ile Britton ve Tesser'in çalışmalarını temel alarak, zaman yönetimi ve boş zamanları değerlendirmenin akademik stres ve kaygıyı azaltacağı düşüncesinden hareket etmiştir. Bu doğrultuda Midwestern Üniversitesi'nde eğitim gören 249 öğrenci üzerinde yürüttükleri araştırmada bayanların erkeklere oranla zaman yönetiminde daha başarılı oldukları, bunun yanında zaman yönetimi davranışlarının bütün boyutlarının stres ve kaygıyı azaltmayla çok güçlü ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Britton ve Tesser'in zaman yönetimi ölçeği, Türkiye'de de Alay ve Koçak tarafından Türkçeye çevrilerek geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır

(Alay ve Koçak, 2002; Başak vd, 2008). Bu doğrultuda zaman yönetimi ölçeği toplam 27 maddeden oluşan üç faktörü içermektedir. Bunlar; zaman planlaması, zaman tutumları ve zaman harcatıcılarıdır.

Demirtaş ve Özer (2007) ise öğretmen adaylarının zaman yönetimi becerileri ile akademik başarısı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırmada; öğretmen adaylarının zaman yönetimi puanları ile akademik başarıları arasında olumlu yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kız öğrencilerle erkek öğrencilerin zaman yönetimi becerileri ve akademik başarıları arasında ilişki açısından kız öğrencilerin lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Başak, Uzun, Arslan (2008) ise Hemşirelik Yüksekokulu öğrencilerinin zaman yönetimi becerilerini araştırmışlardır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre öğrencilerden yaşı yüksek olan grubun diğer gruba göre Zaman Yönetimi Envanteri toplam puanları yüksektir. Akademik başarı ile toplam Zaman Yönetimi Envanteri puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı korelasyon bulunmuştur.

Sorunsal ve Amaç

İnsan kaynağı, günümüz işletmeleri için en önemli rekabet unsuru haline gelmiştir. Sanayi ve hizmet işletmelerine ara eleman yetiştirme amaçlı Meslek Yüksekokulları (MYO) öğrencilerinin sahip olduğu beceriler, daha sonra görev alacakları işletmelerin insan kaynağı kalitesini belirlemede önemli rol üstlenecektir. Bu öğrencilerin MYO eğitimleri esnasındaki başarısı üzerinde etkili olan faktörlerden birisinin “zaman yönetimi” olduğu söylenebilir. Üniversite öğrencilerinin zaman yönetimi becerileri son yıllarda önem kazanmaya başlayan bir araştırma alanıdır.

Ancak özellikle Türkçe yazında MYO öğrencilerinin zaman yönetimi becerileri ve bu becerilerin akademik başarı puanları üzerindeki etkisi yeterince incelenmemiştir. MYO’lar ülkemizde ara eleman yetiştirmede çok önemli bir konuma sahiptir ve bu nedenle MYO öğrencilerinin zaman yönetimi becerilerinin incelenmesi önem taşımaktadır. Bu doğrultuda bu araştırmada “MYO öğrencilerinin zaman yönetimi becerilerine sahip olup olmadıkları ve bu beceriler ile akademik başarı puanları arasında ilişki olup olmadığı sorununa” odaklanılmıştır.

Bu araştırmanın genel amacı zaman yönetimi becerilerine ilişkin kuramsal çalışmalara katkı sağlamak, spesifik amaçları ise MYO öğrencilerinin zaman yönetimi becerilerini tanımlayıcı istatistikler çerçevesinde ortaya çıkarmak ve zaman yönetimi becerileri ile akademik başarı puanları arasındaki ilişkiyi test etmektir.

Yöntem

Araştırma, KSÜ İslahiye MYO öğrencilerinin zaman yönetimi becerilerini saptamak amacıyla “tanımlayıcı” ve öğrencilerin zaman yönetimi becerileri ile akademik başarı puanları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik “açıklayıcı” olarak planlanmıştır. Araştırmanın evrenini KSÜ İslahiye MYO öğrencileri oluşturmuş, örnekleme çerçevesi KSÜ İslahiye MYO’na kayıtlı öğrencilerin tümü (366 öğrenci) olarak belirlenmiştir. 2008-2009 akademik yılında KSÜ İslahiye MYO’nun İktisadi ve İdari Programlar Bölümü ve Teknik Programlar Bölümü’nde öğrenim gören öğrencilere araştırma kapsamında yer verilmiş ve 15 Ocak 2009 tarihinde derslere devam eden öğrencilerin tümünü teşkil eden 112 bayan ve 101 erkek, toplam 213 öğrenci (araştırma evreninin %58’i) üzerinde anket gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada Britton, Tesser’in geliştirdiği, Alay ve Koçak (2002; Başak vd, 2008) tarafından Türkçeye çevrilerek geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılan Zaman Yönetimi Anketi kullanılmıştır. Ankette 5’li likert ölçeği kullanılmış ve cevaplandırıcılardan “her zaman-çoğunlukla-bazen-nadiren-hiçbir zaman” ifadelerinden birisine cevap vermeleri istenmiş ve bu ifadelere 1-5 arasında puan verilmiştir.

Bulgular

Araştırmada toplanan veriler SPSS 16 paket programı yardımıyla değerlendirilmiştir. Araştırmadan elde edilen demografik veriler aşağıda Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Demografik Özellikler

Bayan Öğrenci Sayısı (%53)	:112	Üniv. Sınavı ile Gel. Öğr. :194 (%90)
Erkek Öğrenci Sayısı (%47)	:101	Sınavsız Geçişle Gelen Öğr.:19 (%10)
I.Öğretim Öğrenci Sayısı (%52)	:111	Lise Mezunu Öğrenciler :180 (%85)
II.Öğretim Öğrenci Sayısı (%48)	:102	Meslek Lisesi Mezunu Öğr. :33 (%15)
I.Sınıf Öğrenci Sayısı (%51)	:108	(Üniversite Sınavına Hazırlanırken) Dershaneye Giden Öğ. :182

A.Haluk PINAR, “İşletmelerin İnsan Kaynaklarında Ara Eleman Olarak ...”

II. Sınıf Öğrenci Sayısı :105 (%49)	(%86) Dershaneye Gitmeyen Öğr. :31 (%14)
İkisadi ve İdari Programlar B. :195 (%91) Teknik Programlar Bölümü :18 (%9)	Muhasebe Prog. Öğr. Sayısı:88 (%41) İşletme Prog. Öğr. Sayısı :107 (%50) Bağcılık Prog. Öğr. Sayısı :18 (%9)
20 Yaş ve Altındaki Öğrenciler :68 (%32) 20 Yaşın Üzerindeki Öğren. :145 (%68)	(Üniversite Sınavını) İlk Girişte Kazanan Öğr. :10 (%5) İkinci Girişte Kazanan Öğr. :51 (%24) Üçüncü Girişte Kaz. Öğr. :152 (%71)

Araştırmada öncelikle anket sorularına temel bileşenler faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi araştırmada kullanılan değişkenler setinin temelini oluşturan ana faktörlerin neler olduğunu tespit etmemizi sağlamaktadır. Analiz sonucunda ölçeğin beş alt boyutunun olduğu tespit edilmiştir.

Bir ölçeğin ölçmek istediği şeyi tutarlı ve istikrarlı bir biçimde ölçme derecesini gösteren güvenilirlik düzeyi ise içsel tutarlılık analizinde alfa katsayısının hesaplanması yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Aşağıda Tablo 3'te de görüleceği gibi faktör analizi sonucunda kabul edilebilir faktör ağırlığı olan .50'nin üzerindeki faktör skorları (Kalaycı, 2008) Alay ve Koçak tarafından yapılan çalışmadan farklı olarak genel zaman planlaması, faaliyete yönelik zaman planlaması, kararlılık zaman tutumları, kararsızlık zaman tutumları ve zaman harcatıcılar şeklinde beş faktör altında toplanmıştır. Bu beş faktör toplam varyansın %51,18'ini açıklamaktadır.

Tablo 3: Faktör Analizleri

Genel Zaman Planlaması	Faaliyet Zaman Planlaması	Kararlılık Zaman Tutumları	Kararsızlık Zaman Tutumları	Zaman Harcattırıcılar
.739	.709	.724	.770	.735
.731	.582	.656	.686	.669
.683	.553	.632		.516
.601	.546			
.592	.513			
.504	.508			

Tablo 4:Güvenilirlik Analizleri (Cronbach's Alpha)

Zaman Yönetimi: .762				
Genel Zaman Planlaması	Faaliyet Zaman Planlaması	Kararlılık Zaman Tutumları	Kararsızlık Zaman Tutumları	Zaman Harcattırıcılar
.767	.671	.531	.444	.515

Ölçeğin geneline ve alt faktörlerine ilişkin olarak cronbach's alpha değerleri yukarıdaki Tablo 4'te verilmiştir. Bütün faktörlere ilişkin cronbach alpha değerleri 40'ın üzerindedir. Kalaycı (2008) .40'ın üzerindeki değerlerin düşük düzeyde de olsa kabul edilebilir bir değer olduğunu belirtmektedir.

MYO Öğrencilerinin zaman yönetimi becerileri ile akademik başarı notları arasında ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla "değişkenler arasındaki ilişkinin şiddetini ölçmede yaygın olarak kullanılan korelasyon analizinde pearson korelasyon istatistiği uygulanmış" (Altunışık vd., 2007) ve aşağıda Tablo 5'te de görülebileceği gibi 0,05 anlamlılık düzeyinde Demirtaş ve Özer (2007) ile Başak vd.(2008)'nin çalışmalarına benzer bir şekilde akademik başarı puanı ile zaman yönetimi puanı arasında düşük düzeyde de olsa ($r=0,156$; $p=0,023$; $p<0,05$) bir korelasyon tespit edilmiştir.

Bununla birlikte zaman harcattırıcılar ($r=0,163$; $p=0,017$; $p<0,05$) alt faktörü dışında kalan diğer alt faktörlerle ($p>0,05$) akademik başarı puanı arasında korelasyon tespit edilememiştir. Bunun nedeni ölçeğin geliştirildiği orijinal anketin farklı bir kültüre ilişkin olmasından kaynaklanabilir. Bu çalışmada, daha öncede belirtildiği gibi farklı kültürlerin zaman yönetimi yaklaşımları da farklı olabilmektedir.

Tablo 5: Korelasyon Analizi Sonuçları

		akademik başarı puanı
Genel Zaman Planlaması	Pearson Correlation	,069
	Sig. (2-tailed)	,318
	N	213
Faaliyet Zaman Planlaması	Pearson Correlation	,131
	Sig. (2-tailed)	,056
	N	213
Kararlılık Zaman Tutumları	Pearson Correlation	,020
	Sig. (2-tailed)	,777
	N	213
Kararsızlık Zaman Tutumları	Pearson Correlation	,085
	Sig. (2-tailed)	,217
	N	213
Zaman Harcattırcılar	Pearson Correlation	,163*
	Sig. (2-tailed)	,017
	N	213
Zaman Yönetimi	Pearson Correlation	,156*
	Sig. (2-tailed)	,023
	N	213
*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).		

Bayan ve erkek öğrenciler arasında; 1.sınıf öğrencileri ile 2.sınıf öğrencileri arasında; 17-20 yaş ile 21-24 yaş grubu arasında; iktisadi idari programlar bölümü öğrencileri ile teknik programlar bölümü öğrencileri arasında; meslek yüksekokuluna sınavsız geçişle girenler ile üniversite sınavı ile girenler arasında; “iki grup arasında karşılaştırma yapmaya imkan tanıyan bağımsız iki grup t testi uygulanmış, levene testi yardımıyla varyansların eşit olup olmadığına bakılmış” (Altunışık vd., 2007) ve hepsinde de ($p > 0,05$) zaman yönetimi puanları açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Sadece birinci ve ikinci öğretim öğrencileri arasında zaman yönetimi puanları açısından anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F= 0,173$; $t=2,180$; $p=0,03$; $p<0,05$). 1.öğretim öğrencileri 2.öğretim öğrencilerine göre daha iyi zaman yönetimi performansına sahiptir. Bu farklılığın 2.öğretim öğrencilerinin genelde gündüz saatlerini dinlenerek geçirmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Muhasebe, İşletme ve Bağcılık programlarında okuyan öğrenciler arasında ve MYO’nu üniversite sınavına ilk girişte, ikinci girişte ve daha sonraki girişlerinde kazanan öğrenciler arasında ikiden fazla grup arasında farklılık olup olmadığını test etmeye yönelik Oneway ANOVA testi uygulanmış ve bu

programlar arasında zaman yönetimi performansı açısından anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Zaman yönetimi alt faktörleri açısından bakıldığında ise bayan öğrenciler ve erkek öğrenciler arasında farklılıklar gözlenmektedir. Faaliyet zaman planlamasında bayan öğrencilerin daha detaycı bir şekilde zamanlarını planladıkları ($F=5,806;t=2,189;p=0,03;p<0,05$), kararlılık zaman tutumları açısından erkek öğrencilerin daha kararlı davrandıklarını ($F=0,383;t=-2,03;p=0,044;p<0,05$), zaman harcattırıcılar açısından ise bayan öğrencilerin zamanlarını daha verimli bir şekilde kullandıkları ($F=14,033;t=4,509;P=0,000;p<0,01$) tespit edilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada, işletmelerin insan kaynaklarında ara eleman olarak yer alacak olan Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin zaman yönetimi becerileri ile akademik başarı puanları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Önceki çalışmalarda zaman planlaması genelde kısa vadeli ve uzun vadeli planlama olarak ikiye ayrılırken, ya da tek bir boyut olarak zaman planlaması şeklinde ortaya çıkarken, çalışmamızda önceki çalışmalardan farklı olarak bir zaman planlaması anlayışına sahip olmak anlamında genel zaman planlaması ve daha detaylandırılmış bir şekilde ayrıntıları belirlemek anlamında faaliyet zaman planlaması şeklinde iki alt faktöre ayrılmıştır. Yine önceki çalışmalarda tek bir boyut olarak ortaya çıkan zaman tutumları, bu çalışmamızda kararlılık zaman tutumları ve kararsızlık zaman tutumları şeklinde iki farklı boyutta ortaya çıkmıştır. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda oluşturulan faktörlerin güvenilirlik düzeyine ilişkin elde edilen bulgular önceki çalışmalara benzer şekildedir. Yine yapılan diğer çalışmalara benzer bir şekilde MYO öğrencilerinin genel olarak zaman yönetiminde başarılı olmaları ile akademik başarı puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Genel olarak zaman yönetimi anketi dikkate alındığında daha önce yapılan birçok çalışmadan farklı olarak, bayan öğrencilerin zaman yönetimi konusunda erkek öğrencilere oranla daha başarılı olmadıkları ancak alt faktörlerden faaliyet zaman planlamasında ve zaman harcattırıcılar alt faktörlerinde bayan öğrencilerin daha başarılı oldukları, kararlılık zaman tutumlarında ise erkek öğrencilerin daha başarılı oldukları tespit edilmiştir. Önceki çalışmalardan farklı olarak yaşı daha büyük olan öğrencilerin zaman yönetiminde daha başarılı olmadıkları tespit edilmiştir. Bunun yanında 1.öğretim öğrencilerinin zaman yönetiminde ikinci öğretim öğrencilerine göre daha başarılı oldukları tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın kısıtları sadece bir meslek yüksekokulunda yapılmış olması, MYO'nun öğrenci sayısının çok olmaması, program çeşitliliğinin çok fazla

olmamasıdır. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda bu hususların dikkate alınmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın sonuçları dikkate alındığında öğrencilerin zaman yönetimi konusunda kendilerini geliştirmelerinin, sadece akademik performanslarını arttırmayacağı bunun yanında mezuniyet sonrasında yapacakları görevlerinde de performanslarını olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir. Eğitim kuruluşlarının yöneticileri öğrencilerin zaman yönetimi becerilerini geliştirmeye yönelik yaklaşımlar benimsedikleri takdirde öğrencilerin başarı seviyelerinin yükselmesine katkı sağlayabilirler.

KAYNAKÇA

- Abernathy, Donna (1999) **A Get Real Guide to Time Management**, Training & Development, June 1999, ss.22-26.
- Adair, John (2003) **Concise Time Management and Personal Development**, GBR: Thorogood, London.
- Adair, John (2004) **The Handbook of Management and Leadership**, GBR: Thorogood, London.
- Alay, Sema ve Koçak, Settar (2002) **Validity and Reliability of Time Management Qustionnaire**, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22, ss.9-13.
- Allan, Jane(1999) (Çev:Zaman, M.). **Takımınızın Yeteneklerini Geliştirmede Zaman Yönetimi**, Hayat Yayıncılık, İstanbul.
- Altunışık, Remzi - Coşkun, Recai - Bayraktaroğlu, Serkan - Yıldırım, Engin (2007) **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri-SPSS Uygulamalı**, Sakarya Yayıncılık, Adapazarı.
- Başak, Tülay - Uzun, Şenay - Arslan Filiz (2008) **Hemşirelik Yüksek Okulu Öğrencilerinin Zaman Yönetimi Becerileri**, TAF Prev Med Bull, 7(5), ss.429-434.
- Clemens, John K. (2005) **Time Mastery: How Temporal Intelligence Will Make You a Stronger, More Effective Leader**, Amacom, Saranac Lake, NY USA.
- Coleman, L.Jane. and Neri, C.Virginia. (1983) **Successful Time Management Techniques for Small Business**, American Journal of Small Business, Vol VII, No.4, April-June, ss.38-43.
- Covey, Stephen - Merrill, A.Roger - Merrill, R.Rebecca (1998) **Önemli İşlere Öncelik**, Varlık/Özel, İstanbul.
- Demirtaş, Hasan ve Özer, Niyazi (2007) **Öğretmen Adaylarının Zaman Yönetimi Becerileri İle Akademik Başarısı Arasındaki İlişkisi**, Eğitimde Politika Analizleri ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2(1)

- Emery, Paul and Radu, Alexandru (2007) **Conceptual Paper: An Exploration of Time and Its Management for Sport Event Managers**, *Managing Leisure* 12, ss.204-222.
- Garcia-Ros, R. - Perez-Gonzalez, F. - Hinojosa, E. (2004) **Assessing Time Management Skills As An Important Aspect Of Student Learning**, *School Psychology International*, Vol. 25 (2),ss.167-183.
- Green, Peter and Skinner, Dennis. (2005) **Does Time Management Training Work? An Evaluation**, *International Journal of Training and Development*, 9:2, ss.124-139.
- Güney, Salih (2006) **Davranış Bilimleri**, Nobel Yayın, Ankara.
- Kalaycı, Şeref (Editör) (2008) **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Asil Yayıncılık, Ankara.
- Mancini, Mark (2003) **Time Management**, McGraw-Hill Trade, Blacklick.OH.USA
- Misra, Ranjita and McKean, Michelle (2000) **College Students' Academic Stress and Its Relation to Their Anxiety, Time management, and Leisure Satisfaction**, *American Journal of Health Studies*, 16 (1), ss.42-51.
- Orpen,Christopher (1993) **The Effect of Time Management Training on Employee Attitudes and Behavior: A Field Experiment**,*The Journal of Psychology* 128 (4), ss.393-396.
- Ramö, Hans (2004) **Moments of Trust: Temporal and Spatialfactors of Trust in Organizations**, *Journal of Managerial Psychology*, 19/8, ss.760-774.
- Roberts, Tim S. (2004) **Computer Supported Collaborative Learning in Higher Education**, Idea Group Publishing, USA.
- Sabuncuoğlu Zeyyat ve Tokol, Tuncer (2003) **İşletme**, Alfa Aktüel, Bursa.
- Sabuncuoğlu, Zeyyat ve Tüz, Melek (2005) **Örgütsel Psikoloji**, Alfa Aktüel, Bursa.
- Sapkauskine, Alfreda and Leitoniene, Sviesa. (2007) **Changes of Costing in the Context of Time Based Management**, *Economics and Management*, 12, ss.130-136.
- Selçuk, Ziya **Çoklu Zeka Kuramının Eğitim Sistemimizdeki Yeri ve Yansımaları**, http://www.itf.istanbul.edu.tr/ogrenmey_i_ogrenme.htm (Erişim: 15.02.2007)
- Şen, İsmail (2003) **Teknolojik Zaman**, Konsept, 1, Meteksan Bilişim Grubu Tematik Yayını
- Teigen, K.Halvor and Karevold, K.Ivar. (2005) **Looking Back Versus Looking Ahead: Framing of Time and Work at Different Stages of Project**, *Journal of Behavioral Decision Making*, 18, ss.229-246.

A.Haluk PINAR, "İşletmelerin İnsan Kaynaklarında Ara Eleman Olarak ..."

- Trueman,Mark and Hartley, James (1995) **Measuring Time Management Skills: A Cross Cultural Study**, Educational Resources Information Center, Washington DC. USA
- Tuna, Muharrem ve Tuna, Ayşen A. (2006) **Büro Yönetimi ve İletişim Teknikleri**, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Tutar, Hasan (2003) **Büro Yönetimi ve İletişim Teknikleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Türkiye'nin Ekonomik Gelişim Ve Demokratikleşmesine Zarar Veren Organize Tehditlere Karşı Sistemik Bir Model Yaklaşımı: Demokratik Cumhuriyeti Koruma Örgütü

Bayram ERZURUMLUOĞLU

Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet: Medeni, müreffeh ve muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkmak hedefi ile Atatürk tarafından Türk milletine emanet edilen Türkiye Cumhuriyeti, maalesef gösterilen hedeflerin birçok alanında geride kalmıştır. Ekonomik, sosyal ve politik olarak muasır medeniyetlerden geri kalmasının en önemli sebeplerinden birisi de, devlet sisteminin devlet içindeki ve dışındaki nitelikli, örgütlü ve organize yapıların işbirliği içerisinde yürüttükleri koordineli ekonomik intihal ve ihtilaslarına karşı savunma refleksinin zayıf bırakılmış olmasıdır. Böylece kamu kaynakları bu tür gruplar tarafından kamu aleyhine transfer edilirken ülkenin de ekonomik, sosyal ve de demokratik gelişmesine sekte vurulabilmektedir. Bu yazıda modern dünya tecrübelerinden de yararlanılarak devlet içi ve dışı her türlü organize yapıların kamu düzeni ve menfaatleri aleyhindeki faaliyetlerine karşı yürütülebilecek yeni bir savunma sisteminin nasıl kurulabileceği konusu değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Demokratik denetim; Bağımsız denetim; Devletin denetlenmesi, Demokratik yönetim, Ombudsman.

A Systematic Approach For Removing Hurdles In The Way Of Turkey's Economic Development And Democratisation: Organization For The Protection Of Democratic Republic

Abstract: Turkish Republic is charged, by Atatürk, with the goals of exceeding contemporary civilisations in economic, social, technologic and political development. Yet, Turkish state could not reach most of these goals due to economic and political mismanagement or corruption within the state system and also lack of democratic controls of the governing elites for their manipulations. The article puts forward that it is high time for Turkey to establish a systematic control mechanism against anti-democratic or illegitimate uses of the resources of the Republic by organised structures within the state or without that act together in collaboration with each other. As a solution to this problem, the article proposes establishment of an institution called 'Organization for the Protection of Democratic Republic' that would guard the country's economy, democracy and social system from organised attacks within or without the state system.

Keywords: Democratic controls; Independent control of the state; Controlling the State, Democratic Governance, Ombudsman.

GİRİŞ

Atatürk’ün Onuncu yıl nutkunda Türkiye için ortaya koyduğu birkaç önemli hedef bulunmaktadır. Bunlar: “Ülkeyi dünyanın en mamur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkarmak; milleti, en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılmak; milli kültürü, muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmaktır”. Ancak, Türkiye’nin ekonomik ve sosyal göstergeleri medeni ve müreffeh ülkelerin ekonomik ve insani gelişim göstergeleri ile karşılaştırıldığında birçok alanda oldukça gerilerde kaldığı açıkça görülmektedir (UNDP, 2008; 2009). Atatürk’ün gösterdiği hedeflere ulaşamamasının en büyük sebeplerinden birisi de ülkedeki egemen güçlerin ülkeyi muasır medeniyetlerin seviyesine taşımak gibi özel bir gayretinin bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Her ne kadar siyasi ve bürokratik elitler, söylemde bu gayeyi güttüklerini her zaman belirtmiş olsalar bile özde kendi konumlarını ve ayrıcalıklarını devam ettirebilmek için bu hedefi hiçbir zaman fiili eyleme dökme girişiminde bulunmamışlardır. Çünkü böyle bir eylemin gerçekleştirilmesi durumunda, modern yönetimlerdeki ‘açıklık, şeffaflık ve hesap verilebilirlik’ ilkeleri gereği yapılacak uygulamalar nedeni ile ülke kaynaklarının kamu menfaatleri aleyhine bu gruplar tarafından paylaşılması mümkün olamayacaktır (Keyder, 1990; Kongar, 1999; Kongar, 2000; TOSUN, 2001; Heper, 2006, Çevik, 2007; Drucker 2003). Bu sebepten dolayıdır ki cumhuriyet elitlerinin ülkenin modernleşmesi ve demokratikleşmesine sözde destek verirken, uygulamadaki muhalefetleri gereğince ülke ekonomik ve insani gelişmişlik alanlarında medeni dünyanın oldukça gerisinde kalmıştır (UNDP, 2008; 2009). Yönetici sınıfların bu yaklaşımı yüzünden de Atatürk dönemi hariç olmak üzere ‘muasır medeniyetler seviyesini yakalamak ya da üzerine çıkmak’ gibi bir hedef hep sözde bırakılmıştır. Çünkü muasır medeniyet seviyesine ulaşmak için kişisel menfaatler veya yakın çevre menfaatleri yerine ‘kamusal menfaatlerinin’, idarede gizlilik yerine ‘saydamlığın’, sorumsuzluk yerine ‘hesap verilebilirliğin’, oligarşik yönetim yerine ‘demokratik yönetimin’, idarede keyfilik yerine ‘insan haklarına ve onuruna saygılı yönetimin’ öncelikli olması gerekmektedir. Ancak, ülkede bu tür şartların oluşturulması durumunda bürokratik ve de siyasi elitlerin siyasi, ekonomik ve bürokratik güçlerinin sınırlanması ve de ülke kaynaklarından aldıkları payların azalması anlamına geleceği için, bütün elit gruplar karşılıklı menfaate dayalı olarak sessiz bir yönetici sınıfı ittifakı içerisinde birbirlerini korumaya, kollamaya ve desteklemeye devam etmişlerdir (Aktan, 2005; Açikel, 2006; Dinler, 2003; İnel, 2001). Bu sebeptir ki Türkiye’de devlet sistemi sıradan vatandaşlar tarafından meydana getirilebilecek suç ve tehditleri bertaraf edebilecek şekilde sağlam bir şekilde örgütlenmiş olmasına rağmen devletin kendi içerisinden veya elitlerle barışık sınıflardan gelebilecek tehditler ‘ciddi ve sistematik’ bir şekilde kontrol altında tutulmamıştır. Çünkü siyasi ve bürokratik elitler aralarındaki güç

paylaşım ve dengelerinden memnun olduklarından sisteme karşı kendi içlerinden veya kendi işbirlikçilerden gelebilecek tehditlere karşı tedbir almak yerine ötekilerden gelebilecek tehditlere göre savunma kurulumuşlardır. Bu sebeptendir ki devletteki iç ve dış denetim sistemi genelde objektif kaidelere göre değil, ancak üst siyasi ve bürokratik kadronun kontrolü, koruması veya kollaması dışında hareket eden kişi veya gruplar için işletile gelmiştir. Neticede, fonksiyonel bağımsızlıktan yoksun denetim sistemi ile de adil ve tarafsız bir denetim yapmak da pek mümkün olamamıştır (Tortop, 1997; Okur, 2007; Öztürk, 2006; Özden, 2005; Coşkun ve Karabeyli 2007; National Audit Office, 1996; Shand, 1996).

Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler, yolsuzluklar, organize suçlar, sosyal kargaşalar, şiddet eylemleri, suikastlar ve askeri müdahalelerin tarihsel döngüsüne bakıldığında ülkede bu türden yaşanan olayların birçoğunun aslında devlet içindeki birileri tarafından bilindiği, gelişmesine bilerek ve isteyerek göz yumulduğu veya iştirak edildiği gözlenebilmektedir (Ergen, 2007; Kılavuz, 2007; Sağlar ve Özgönül, 2007; Tartan, 2003; Özsemerci 2003; Kutlar ve Doğanoglu, 2001; Kabacalı, 1993; Tayyar, 2008a; 2008b; Sağlar ve Özgönül, 2007; Orakoğlu, 2003; 2007). Ancak, güçlerini özellikle devletin içerisindeki pozisyonlarından alan organize yapılardan gelen organize eylemler, yozlaşma ve anti-demokratik tehditleri sistemli bir şekilde değerlendirecek ve üzerlerine gidebilecek bir yapı bulunmaması nedeni ile bu grupların faaliyetleri uzun zamandan beri hep biliniyor olmalarına rağmen etkin bir şekilde mücadele edilememiştir. Esasen bu durumun farkında bulunan yapılar da elde ettikleri kamu güç ve kaynakları oligarşik veya özel çıkarlar için kullanma cesaretlerini her geçen gün biraz daha artırarak devam edebilmişlerdir. Bu mevcut durumun devam ettirilebilmesi için de ülke bir yandan terör, şiddet, kargaşa, ekonomik buhran, siyasi kriz veya gerilim ortamında tutulurken diğer yandan da kurtarıcı rolleri oynanarak kendileri ile mücadele edebilecek güçlü yapıların ortaya çıkması engellenmeye çalışılmıştır (Tayyar, 2008a; 2008b; Sağlar ve Özgönül 2007; Orakoğlu, 2003; 2007). Böylece sürekli kriz ve gerilim ortamlarının oluşturduğu durumdan etkilenerek ‘durumdan vazife çıkaranlar veya çıkarttırılanlar’ vasıtasıyla ülkenin ekonomik, sosyal ve demokratik gelişmesi sürekli engellenerek ekonomik ve insani kaynakları kontrol altında tutulmuştur. Ancak, artık, kamu düzeni ve ekonomisinin daha fazla zarar görmesinin engellenmesi açısından, ülke ekonomisini, sağlığını, güvenliğini ve demokratik sistemini tehdit eden devlet- içi veya dışı her türlü organize yapılar ve onların tasallutları ile mücadele yürütebilecek özel bir hukuki yapının kurulmasının zamanı gelmiştir.

DEMOKRATİK CUMHURİYETİ KORUMA ÖRGÜTÜ

Mevcut ceza adalet sisteminin “suç yeri esasma” göre çalışan adli ve idari alanlara bölünmüş yapısı dikkate alındığında ülke çapında faaliyet gösteren organize yapılarla bütüncül olarak mücadelenin mümkün olmadığı rahatlıkla görülebilmektedir. Diğer yandan birçok adli veya idari birimin karmaşık yapılı ve derin gizlilik içerisinde çalışan organize gruplarla mücadelede yeterli uzmanlıkları bulunmaya bilmektedir. Bu sebeple örgütlü ve organize suçlarla mücadelede bu türden mahsurları ortadan kaldırmak için terör suçları, devletin rejimi ve hükümete karşı işlenen suçlar da dâhil edilmek üzere, devlet içi ve dışı her türlü örgütlü ve organize suçla mücadeleyi suçun mahalline bakılmaksızın tek elden yürütebilecek özel kanunla kurulmuş ve özel yetkilerle donatılmış bir kuruma ihtiyaç bulunmaktadır (Bkz. National Audit Office, 1996; IPCC, 2004; 2005; 2007; Akinci, 1999; Arslan, 1986; Atay, 1998; Eklund, 2000; Kaboğlu 1998; Fliflet, 1994).

Bu kurumun, her türlü örgütlü ve organize suçlar için konusunda uzmanlaşmış özel yetkili hâkim, savcı, hukukçu, emniyet görevlisi, bilim adamı, askeri ve sivil uzman personelin bulunduğu ve de ortaya çıkarılan büyük örgütlü ve organize suçları soruşturmak için hiçbir kişi veya kurumdan izin almaksızın Türkiye çapında araştırmak, soruşturmak ve de yargılama yapmak veya yaptırmak üzere yetkilendirilmiş özel ve bağımsız bir veya birkaç ihtisas kurumu olarak ‘Demokratik Cumhuriyeti Koruma Kurumu, Savcılığı ve Mahkemesi’ adları altında kurulması yerinde olacaktır.

Örgütlü ve organize suçlarla mücadele edilirken suçun mahalline bakılmaksızın tek elden yapılacak çalışmaların organize yapılar üzerinde çok etkili olması beklenir. Ancak, bu kurumun ekonomik, soysal ve politik olarak ülke genelini tehdit etme seviyesi düşük ve üye sayıları itibarı ile küçük çaplı ve de mahallî sayılabilecek organize suç olaylarını dahi soruşturması kendisinden beklenen amaçlara tam hizmet etmeyebilir. Bu sebeple bu örgütün büyük çaplı kaçakçılık ve organize suç şebekeleri, sınır aşan suçlar, siyasi cinayetler, PKK ve iddia edilen Ergenekon gibi yapılanmalar üzerine yoğunlaşması verimlilik açısından daha yerinde olacaktır. Ancak, bu kurumun ülke çapında cereyan eden tüm organize suç olayları hakkında merkezi bilgi toplaması yanında, yerel savcılık ve mahkemelere gerektiğinde rehberlik hizmeti vermesi, başlangıçta küçük gibi görünmesine rağmen boyutlarının çok daha büyük olduğu sonradan anlaşılan organize suç davalarına müdahil olarak katılması veya devralmasına fırsat verecek esnek bir hukuki düzenlemenin yapılması sistemin etkinliği açısından çok büyük yararlar sağlayacaktır.

Örgütlü ve organize suçlarla mücadelede çok başlılığa son verilerek tek elde yürütülmeye başlanması ülkedeki bütün adli, idari, güvenlik ve istihbarat birimleri arasındaki uyum ve koordinasyonu da güçlendirecektir. Böylece, ülkenin ekonomik kalkınmasını, sağlığını, güvenliğini, siyasi ve demokratik

yapısını içeriden ve dışarıdan tehdit edebilecek her türlü organize saldırıyı göğüsleyecek sistematik bir mücadele mekanizması kazanılmış olacaktır. Ancak, bu kurumun tarif edilen vazifesini tam olarak yerine getirebilmesi için, sosyal, siyasal veya bürokratik mevki ve makamları ne olursa olsun organize suç, yolsuzluk, terör, anti-demokratik fiillere iştirak eden herkesi doğrudan soruşturmaya yetkili olarak yapılandırılmasında özel önem bulunmaktadır. Böylelikle, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 10. maddesinde açıkça belirtildiği şekilde, 'hiçbir sınıf ve zümreye imtiyaz tanımayan' ve de teorisinde hiçbir sınıf ve zümreye kutsiyet atfetmeyerek onları denetimden azade kılmayan bir halk idaresi olan demokratik cumhuriyet rejiminin pratikte de uygulanmasına başlanmış olacaktır.

Özellikle iddia edilen Ergenekon soruşturmaları kapsamında ele geçen belgelerden rahatlıkla anlaşılacağı üzere günümüzdeki adli soruşturmalara konu olan veya ileride konu olacak birçok isimlerin geçmişte de çeşitli şekilde adli makamların dikkatini çektiği görülmektedir. Ancak askeri, siyasi veya bürokratik görev icra eden kişilerin yargılanmasını engelleyen birçok bürokratik dokunulmazlıklar veya sınırlamalar gereği bu soruşturmaların yeterince derinleştirilmesi çoğu zaman sekteye uğratılabilmektedir. Bu sebeple, ülkenin varlığını ve siyasi geleceğini tehdit eden benzeri olayların bir daha yaşamaması için ve de organize suçlarda şüpheli görülenlerin 'devlet görevi, sırrı, itibarı veya güvenliği' gibi gerekçelerin arkasına gizlenmelerinin engellenmesi bir zarurettir. Bu durumda, sosyal veya siyasal mevki ve makamları ne olursa olsun bütün organize suçlarda herkesin doğrudan soruşturulabilmesine imkân tanınmalıdır. Bu kurum tarafından yapılan soruşturmalar tabiatı gereği zaten gizlilik içerisinde yürütüleceği için açığa çıkarılmaması gerçekten gereken bir durum bulunmakta ise bu bilgiler de tabi olarak gizli tutulacaktır.

Kapsamlı ve derinlikli soruşturmaların hızla yapılabilmesi mevcut hukuk sistemi içerisinde çok büyük zorluklar taşımaktadır. Bu sebeptendir ki çok büyük yolsuzluk, kaçakçılık, usulsüzlük, siyasi suikast, terör, devlete ve hükümete karşı işlene suçları konu alan davaların birçoğu çeşitli gerekçelerle halkın vicdanını tatmin edecek şekilde sonuçlandırılmadan bitirilebilmiştir. Ancak, özel teşkilatlandırılması gereği, askeri, siyasi veya bürokratik hiçbir kurumun etki alanına girmeyecek bu özel ve özerk kurum bağımsız, tarafsız ve süratle hareket etme olanağına sahip olabileceğinden davaların hukuk ve kamu vicdanına uygun şekilde sonuçlanmasında büyük kolaylıklar sağlayabilecektir. Ancak organize suçlarla mücadele konusunda böylesine geniş yetkilerle donatılmış bir kurumun, kurulduğu andan itibaren 'bağımsız' ve 'tarafsızlığına' hiçbir gölge düşürmeyecek şekilde arızasız olarak çalışabilmesi için kendi içinde de iyi bir kontrol ve dengeleme mekanizmasının oluşturulmasının çok büyük bir önem arz edeceği açıktır. Aksi takdirde ileride ortaya çıkabilecek ve düzeltilmesi mümkün olmayan olumsuz durumlardan dolayı devlet içinde başka

bir devletin varlığından söz etmenin mümkün olabileceği gibi, aynı zamanda da bu ‘kurtarıcılardan’ bir gün gelip tekrar kurtulmak mecburiyeti hâsıl olabilecektir. Bu sebeple, bu kurumun ve de personelinin eylem ve işlemlerinde gayrimeşru ameliyeye karışmama için diğer devlet kurumlarından daha fazla dikkatli, açık, şeffaf ve hesap verebilir bir düzenlemeye tabi tutulmaları gerektiği apaçık ortadadır.

Bu noktada, Türkiye çapında görevlendirilmiş, çok geniş yetkili yeni bir kurum oluşturulması yerine, mevcut hukuk sistemindeki mahkemelerin yetkilerinin yeniden düzenlenerek bu tür olayların rahatlıkla araştırmasını sağlayacak yapısal düzenlemeler yapılmasının daha faydalı olabileceği fikri de ileri sürülebilir. Ancak, önerilen sistemin avantajı Türkiye çapında meydana gelebilecek organize suçlar hakkındaki bütün bilgi ve belgeleri tek bir çatı altında toplayacak olması ve de böylece ülkedeki organize suç tablosunu parça parça olarak değil de bir bütün olarak görebilecek örgütsel bir yapısı olmasıdır. Böylece, farklı illerde meydana gelen ve bir birinden bağımsızmış gibi görünebilecek olaylardaki parçalar birleştirilip daha büyük resme ulaşılabilmek imkânı doğabilecektir. Ayrıca, bu kurumun vazifesi yalnızca örgütlü ve organize olayları takip etmek olacağı için daha başka davalarla uğraşmak zorunda kalmıyarak organize suç davası sanıklarının zaman aşımından temize çıkma ihtimali oldukça azalacaktır.

Organize suçlarda bütün çabalara rağmen davaların karara bağlanmasının uzun zaman alarak bu tür suç faillerinin zaman aşımından cezasız kalmalarının engellenmesi için zaman aşımı sürelerinin uzatılması da ilave bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Böylece, organize suç faillerine adaletin bir şekilde mutlaka tecelli edeceği mesajı verilecektir.

Özel bir kanunla kurulacak olan ‘Demokratik Cumhuriyeti Koruma Kurumu’nun, etkili ve verimli olarak organize olayları araştırma ve soruşturma yapabilmesi için sivil ya da askeri hiçbir mevki ve makamdan ön izin almak gibi bir durumunda kalmaması da kurumun etkin çalışabilmesi açısından çok büyük bir önem arz etmektedir. Böylece ülkede halkın vicdanını rahatsız edecek hiçbir eylem soruşturmadan azade bırakılmayacak ve de kimseye devlet sırrı, güvenliği, ticari sır, dokunulmazlık vb. gibi zırhların arkasına saklanarak suç veya kabahatlerini gizleme imkânı tanınmamış olacaktır. Bu türden korumaların kaldırılmasına muhalefet edenler için şu ilkeyi hatırlatmakta fayda vardır: “*Saklayacak bir şeyleri olmayanların, korkacak bir şeyleri de olamaz*”. Çünkü son tahlilde adalet suçlu yaratmak için değil ‘gerçekleri ortaya çıkarmak’ için vardır.

NEDEN ‘DEMOKRATİK CUMHURİYETİ KORUMA ÖRGÜTÜ’?

‘Demokratik Cumhuriyet’ teriminin önerilmesindeki öncelikli amaç, bu kurumun ‘elitist, oligarşik veya otokratik bir yönetim tarzını koruma ve kollamaya yönelik değil; halk egemenliğine dayalı ve de insan haklarına saygılı bir devlet yapısını korumak için kurulmak istenen bir yapı olduğuna vurgulamaktır.

Demokrasilerin temel dayanaklarına bakıldığında, bunlardan bazılarının: Halk egemenliği, kanun önünde eşitlik, herkes için adil yargılanma haklarının tesisi, temel insan haklarının garanti altına alınması, azınlığın haklarının ırkçılık, ayrımcılık ve ırkçı saldırılara karşı garanti altına alınması, hükümetlerin görev, yetki ve sorumluluklarının sınırlarının anayasayla belirlenmesi, farklılıklara saygı olduğu görülür (Birch, 1993; Caputo, 1993; Diamond and Plattner, 1996).

Demokrasilerin ana uygulama prensipleri arasında halk tarafından seçilmiş sivil siyasi idarenin üstünlüğüne ülkedeki bütün kurumların saygı göstermesi de esas olarak kabul edilir. Çünkü demokrasi, kısaca, ‘halkın, halk tarafından ve de halk için idare edilmesi’ olarak tanımlanır (Diamond and Morlino, 2005; Copp, Hampton and Roemer, 1993; Tosun, 2001; Drucker, 2003). Bu sebeple, demokrasilerde, halk adına kamu gücünü kullanan kişi ve kurumların, güçlerinin sınırları iyice belirlenir ve yönetimde ‘açıklık’, ‘şeffaflık’ ve ‘hesap verilebilirlik’ ilkesi doğrultusunda hareket etmeleri bir zorunluluk halini alır.

Demokratik sistem içerisinde güçlerini nerede, nasıl ve hangi sınırlar içerisinde kullanabilecekleri konusundaki sınırları iyice belirlenmiş olan siyasi, askeri ve sivil kurumlar kendilerine halk tarafından, halk için kullanılmak üzere tevdi edilen yetkileri yakın çevreleri, kendileri veya oligarşik çıkarları için kullanmalarına müsaade edilmez. Çünkü sivil topluma hesap vermeyen kişi ve kurumların var olması demokratik sistemlerde mümkün görülmemektedir (Jorgesen, 2001; Pepper, 1945; Torun, 2007). Açık, şeffaf ve hesap verilebilir bir sistem oluşturmamış sistemlerin adlarında ‘demokrasi’ yer almış olsa bile, fonksiyonel olarak demokrasi yok edilmiş demektir. Bu bağlamda, eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kontrolü altında kurulan ve ‘Doğu Almanya’ olarak da bilinen ve de ismi bir zamanlar ‘Demokratik Almanya Cumhuriyeti’ olan (Deutsche Demokratische Republik), ancak, demokratik birçok mekanizma oluşturulmadığı için sadece adı ‘demokratik’ olan cumhuriyet buna bir örnek sayılabilir.

DEMOKRATİK CUMHURİYETİ KORUMA ÖRGÜTÜNÜN ORGANİZASYONSAL YAPILANDIRILMASI NASIL OLMALIDIR

Türkiye’nin sosyal, siyasi ve ekonomik sistemini tehdit edecek organize suç yapılanmalara karşı iki türlü genel mücadele yaklaşımı benimsenebilir.

Birincisi, mevcut yargı kurumlarının mahalli sınırları ile yetkilerini genişletmektir. İkincisi ise organize suçlarla Türkiye çapında mücadele verebilecek yeni ve merkezi bir yapının kurulmasıdır.

Mevcut yargı kurumlarının mahalli sınırları ile yetkilerini geliştirerek Türkiye çapında da organize suçlarla mücadele konusunda iddianame hazırlama yetkisini verilmesi hususunda ilk değerlendirilebilecek hususlardan birisi “Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’nın isminin ‘Türkiye Cumhuriyeti Başsavcılığı’ olarak değiştirilmesi” şeklinde olabilir. Bu yaklaşım mevcut yerel yargılama yaklaşımlara göre daha geniş çaplı bir alanda etkili olmak anlamını taşıyacaktır. Ancak, böyle bir düzenleme sistemi tam olarak koruma amacına hizmet etmeyebilecektir.

Bu iddianın birinci gerekçesi, mevcut hukuki yapılanmaların öncelikleri arasında ülkede kanun hâkimiyetini sağlamak olmakla birlikte ‘demokrasiyi korumak’ gibi önceliğinin bulunmamasıdır. Hatta mevcut hukuki sistem içerisinde demokrasiye karşı yapılan girişimleri yargılamaya cesaret edebilen bazı savcılar mesleklerinden bile olabilmektedir.

İkinci olarak, sadece mahalli sınırları genişletilen adli kurumun soruşturmaları karşısına mevcut birçok askeri ve sivil personeli koruma kanunları çıkabilmekte ve yapılan soruşturmalar birçok aşamada sistem içinde iyi örgütlenmiş güçlü oligarşik yapılar tarafından akim bırakılabilmektedir. Bu sebeptendir ki, bu güne kadar yapılan, pek çok yolsuzluklar, cunta, darbe veya devlet içerisinde gelen diğer güçlü tehditlerin çoğunluğu hukuki yollarla önlenememiştir.

Üçüncü bir neden ise, aşırı iş yükü sebebi ile ellerindeki mevcut davaları ancak yıllar sonra sonuçlandırabilen Yargıtay gibi bir kuruma böylesine önemli bir yük daha yüklemek sorunların çözümünün belki de daha karmaşık hale getirilmesine yol açabilecektir.

Yukarıda sayılan sebepler dolayısı ile tek görevi Türk Ceza Kanununda belirtilen örgütlü suçlar, Çıkar Amaçlı Suç Örgütleriyle Mücadele Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu, Kara Paranın Önlenmesine Dair Kanun, Sınır Aşan Örgütlü Suçlar, Uluslararası Sözleşmeler çerçevesinde belirlenen örgütlü suçlar ve diğer kanunlarda belirtilen bazı örgütlü suçlarla mücadele hususunda hiçbir kurumdan izin ve onay almaksızın hizmet verebilecek özel bir kurumun kurulması adli sistemi organize suçlar karşısında çok daha etkili ve verimli hale getirecektir.

Yeni kurulacak böyle bir sistem sayesinde; ülkedeki her il ve ilçede birbirinden kopuk yerel başsavcılık ve mahkemelerce yürütülmekte olan ve olayın bütünü göremeyebilen adli yapılanmanın mahsurları ortadan kaldırılabilir ve de çok daha geniş yetkiler ve denetim alanına sahip olan bu kurum sayesinde cezai soruşturmalardaki etkinlik ve verimlilik oranları yükselebilecektir.

Türkiye sınırları içerisinde, sınır aşan suçlar dahil olmak üzere her türlü suç mahalline bakmaksızın tek elden soruşturabilecek özel bir ihtisas kurumunun oluşturulması Türkiye'deki her türlü yolsuzluk ve organize suçlarla mücadeledeki etkinliği artırmak yanında demokratik rejimi doğrudan hedef alan sistem içi oligarşik örgütlenmelere karşı da açıkça tarif edilmiş bir vazifesi bulunacağından bu türden yapılanmalara da karşı etkili olacağından ülkedeki demokratik güçlere de cesaret verecektir. Çünkü organize suçların soruşturulmasında hiçbir kişi ve kurumdan izin almak zorunda kalmadan doğrudan soruşturma yapabilen bu kurumun tahkikatları hiç bir aşamasında sabote edilemeyecektir. Böylece devlet gücünü ve de görevini maske olarak kullanmak sureti ülkenin demokrasisine, siyasetine, ekonomisine, halkına, kamu ve özel kurumlarına zarar vermek amacıyla güden, devlet içinden veya dışarıdan sistemi terör, şiddet, karışıklık yaratma ve diğer illegal yöntemler kullanarak ele geçirmek ya da zarar vermek isteyen organize yapılanmalara karşı özel bir zırh da oluşturulmuş olacaktır.

DEMOKRATİK CUMHURİYETİ KORUMA ÖRGÜTÜNÜN ADLİ SİSTEMDEKİ YERİ NE OLMALIDIR

Demokratik Cumhuriyeti Koruma Örgütü mevcut cumhuriyet savcılıkları, mahkemeler, MİT, Genel Kurmay istihbaratı, Emniyet, Jandarma ve diğer örgütlerin bir alternatifi olmayıp sadece bu kurumlardan ve halktan organize suçlar hakkında gelen bilgileri bir araya getirip değerlendirecek; kendi içerisinde özel yetkili mahkemeler, savcılar, asker, polis, bilim adamı, sivil ve askeri uzaman personel bulunduran, araştırmalarında özel alanlarına giren bir suç olduğu şüphesi veya kanaati oluşunca anında harekete geçerek; soruşturmalar esnasında hiçbir kişi veya kurumdan izne ihtiyaç duymadan devletin bütün kurumlarına girebilecek ve her türlü bilgi ve belgeyi inceleyebilecek ve de bir suç unsuruna rastladığında faillerini yargılayabilecek veya ilgili mahkemelerine sevk etmek sureti ile yargılayabilecek özel yetkili ve bütün kurumlardan bağımsız bir hukuki denetim teşkilatı şeklinde olmalıdır. Ancak, organize suçlara karşı böylesine güçlü bir şekilde teşkilatlandırılmış bir kurumun sadece adli işlem yapmak yerine, aynı tür olayların bir daha tekrarlanmaması için rehberlik görevi yapmasına da imkân verilmesi kurumun etkinliğinin çok daha artmasına sebep olabilir. Mesela, 2009-2010 yıllarında Hakkari-Aktütün ve Dağlıca karakollarında yaşanan terörist baskın olayları, Balıkesir'in Altınova beldesinde 2008'de yaşanan olaylar, 2010'da insansız hava araçları Heron'ların ordu içerisinde birileri tarafından düşürülme iddiaları veya ülkedeki birçok kaçakçılık ve organize suç olayları bir taraftan adli yönden araştırırken diğer taraftan da aynı ekip içerisinde yer alacak bir başka grup uzman personelin de idari yönden ne gibi tedbirler alınmış olsa idi 'bu türden olayların meydana gelmesi engellenebilirdi, zararlar daha aza indirilebilirdi

veya bu tür olayların başka yerlerde bir daha yaşanmaması için ne gibi dersler çıkartılabilir’ gibi sorulara cevap araması ve bulguların ilgili kurumlara ve de gerekiyorsa kamuoyuna duyurması çok daha yerinde olabilir.

Ülkede yaşanan bütün organize suçlara sadece adli yönden müdahale etmek, normalde, olayları meydana getiren sebepler ve şartları ortadan kaldırmamaktadır. Bir suç meydana geldiği zaman, ceza yargı sistemindeki kurumların bu olayın faillerini bulup gerekli cezaya çarptırılması ve suçluların cezalarını çekerken işledikleri suçlardan pişman olup bir daha suç işlememeye karar vermelerini istemek dışında başka bir görevleri de bulunmamaktadır. Ancak, Demokratik Cumhuriyeti Koruma Kurumuna adli soruşturma yanında, bağımsız idari denetim yapma ve de ilgili kurumlara etkinlik ve verimlilik konularında rehberlik yapma yetkisi de verildiği takdirde, sistem organize suçlara karşı reaktif olmaktan kurtulup daha pro-aktif hale getirilebilecektir. Mesela, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı’na bağlı olarak çalışan Devlet Denetleme Kurulu (DDK) benzeri bir kurulun Demokrasiyi Koruma Kurumu bünyesinde oluşturulması halinde, organize suçlarla ilgili olmak kaydı ile Türk Silahlı Kuvvetleri ve yargı organları da dâhil bütün kamu ve özel kurumlarda her türlü inceleme ve araştırma yaparak örgütlü ya da organize suç sayılabilecek türden olayların bir daha tekrar etmemesi için bu kurumlar nezdinde ne gibi tedbirler alınabileceği hususlarında rehberlikte bulunması kamu kurumlarının kendilerini geliştirmesi açısından çok faydalı olacaktır (Kuyasgil, 1994; Atay, 1998; Kabaoğlu, 1998; Fliflet, 1994).

Demokrasiyi Koruma Örgütü’nce yapılacak bağımsız denetimlerin diğer bir faydası da kamuoyunu şok edecek cinsten olayların meydana gelmesi halinde kamuoyu nezdinde bazı olayların devlet içerisindeki birilerinin ihmali, suiistimali veya işbirliği içerisinde meydana getirildiği gibi spekülasyonların devam etmesini önleyecektir. Neticede, olayların hem adli hem de idari yönden bağımsız bir kurum tarafından araştırılıp kamuoyu ile paylaşılabilir durumların paylaşılacağı yönünde yapılacak bir açıklama, gereksiz spekülasyonların önüne geçebilecektir.

Diğer yandan, ülkeyi ve demokrasisini tehdit eden her türlü organize yapılarla topyekûn mücadele edecek böylesine güçlü bir örgütün oluşturulması kötü niyetli kişi, kurum veya örgütlerin ‘cumhuriyet rejimi tehlikededir’ kılıfını kullanarak ‘sahte vatan kurtarıcılığına’ soyunma bahanelerini de ortadan kaldıracaktır. Çünkü özel yetkili bir demokrasiyi savunma örgütünün mevcudiyeti iyi niyetli olarak devletlerine yardımcı olmak isteyen herkese bu kuruma bilgi aktararak vatanseverlik vazifelerini yapabileme imkânı tanıyacaktır. Aksine davranışlar zaten ortada kötü bir niyet olduğunu ortaya koyacaktır. Böylece ‘vatanımızı çok seviyoruz’ ve “rejimi tehlikede görüyoruz”; bu sebeple bu ülkeyi sevmeyenlere karşı yeraltında örgütleniyoruz gibi demokrasiyle bağdaşmayan anlayışlara geçit verilmeyecektir. Bu örgütün kurulması, vatanını

gerçekten sevenlerin, vazifelerini en iyi yapanlar olduğunu ortaya çıkacak ve bütün kurumların aslî görevlerine yoğunlaşmasına yardımcı olacaktır.

DEMOKRASİYİ KORUMA ÖRGÜTÜNÜN AMACI, YETKİLERİ VE FAALİYET ALANLARI NE OLMALIDIR

Özel bir kanunla kurulması gereken böylesine bir kurumun amacı öncelikle devletin, ekonomik, sosyal ve siyasal güvenliğini tehdit eden devlet içi ve dışı her türlü organize yapılanmalardan gelen tehditlere karşı ülkeyi ve demokratik cumhuriyeti güvence altına almak olmalıdır. Ancak, böylesine önemli bir kurumun yozlaşmaya uğratılmadan sağlıklı çalışabilmesi için üyelerinin çeşitli kademelerde önemli devlet ve özel sektör hizmetinde bulunmuş, hukukun ve de demokrasinin üstünlüğüne inanan bir kadro üzerine bina edilmesi de bir zorunluluktur. Ancak, kimlerin neye ne kadar inandığını ve bu inançlarını pratikte nasıl davranışa dönüştürebileceğini önceden bilebilmek güçtür. Bu sebeple, öncelikli olarak kurumsal yapıyı kişilerin bireysel özellikleri üzerine bina etmek yerine, kurum üyelerinin bağımsız, tarafsız ve iyi niyetli davranmasını zorunlu kılacak kontrol ve dengeleme sistemini kurmak da gereklidir. Bu durumu garanti altına almak için özellikle batı ülkelerinde uygulanan bağımsız denetim sistemlerinden ve o kurumların tecrübelerinden faydalanmakta büyük yararlar vardır (National Audit Office, 1996; IPCC, 2004; 2005; 2007; Akinci, 1999; Arslan, 1986; Atay, 1998; Eklund, 2000; Kaboğlu 1998; Fliflet, 1994).

İkinci olarak, kurumun görevlilerinin vazifelerini yerine getirebilmesi esnasında her hangi bir bürokratik engelleme ile karşılaşmamaları için kendilerine çok geniş soruşturma yetkileri tanınmış olması da bir zarurettir. Bu bağlamda, kuruma gelen ve ciddi görülen bilgileri ve şikâyetleri hiçbir kişi veya kurumdan izin almak zorunda olmadan; istenirse bizzat kurumun araştırması veya diğer kurumların yürüttüğü soruşturmaları izleme veya müdahil olma seçeneklerini kullanabilme hakkına sahip olmaları önemlidir.

Üçüncü olarak, yapılan soruşturmalar esnasında kurumdan her hangi bir bilginin gizlenmesini önlemek açısından sivil veya askeri kurum ayırımı yapılmadan bütün kamu birimlerine istenildiği zamanda girme, gizli ve açık inceleme yapmak ve gerekli bilgi ve belgeleri alma konusunda tam yetkili bulunmalıdır. Bu bağlamda, kurum yetkililerinin veya görevlendirilen araştırmacıların tam hâkim/savcı/polis yetkileri bulunmalıdır ve gerektiğinde gizli veya açık gözlem yapma yanında, gizli istihbarat toplama yetkileri dahi bulunabilmelidir. Böylece araştırılan her hangi bir konuda bürokratik veya fiziki olarak engellenmeleri, kendilerinden suç delillerinin gizlenmesi, karartılması vb. gibi durumların önüne geçilmiş olacaktır. Tabi ki bütün bu araştırmalar ve soruşturmalar yapılırken, gerektiğinde, polis, jandarmada, istihbarat ve de ülkedeki her türlü askeri ve sivil kurum ve uzman personelden yararlanılabileceği

ve işbirliği yapılabilme imkânlarına sahip olabilmelidirler. Kısaca bu kurumun varlığı hiçbir kuruma alternatif olmayıp, sadece organize suçlara karşı diğer kurumların da daha koordineli çalışabilmesi için bir çatı görevi görecektir (Arslan, 1986; National Audit Office, 1996; Tortop, 1998; Aslan, 1986; Edmund, 2000).

DEMOKRASİYİ KORUMA KURUMU HANGİ TÜR ÖRGÜTLÜ YA DA ORGANİZE SUÇLARI HEDEFLEMELİDİR

Türk ceza hukukunda organize suçların genel tanımı Türk Ceza Kanununun ilgili maddesinde yapılmıştır. Buna göre ‘Her ne suretle olursa olsun cürüm işlemek için teşekkül (organize suç), iki veya daha fazla kimsenin birlikte cürüm işlemek amacı etrafında birleşmesi ile oluşur’ denmektedir. Ancak, uygulamada hırsızlık, dolandırıcılık, güveni kötüye kullanma, kaçakçılık, adam öldürme vb. gibi suçlar için geçici olarak bir araya gelen ve aralarında astlık-üstlük; emir-komuta vb. gibi bir ilişki bulunmayan iki veya daha fazla suç faili için hemen organize suç örgütü muamelesi yapılmamaktadır. Çünkü bu tür birliktelikler birden çok cürüm işlemek için kurulmamış, süreklilik göstermeyen, planlı bir ortaklık ve eylem paylaşımı içermediklerinden organize suç kapsamından daha ziyade ‘iştirakli veya çok faili suç’ tarifine uygun görülmüştür (Özgenç, 2002; Kurt, 1999; Soyaslan, 2005a; 2005b).

Organize suç örgütleri, işlemeyi amaçladıkları suçlar bakımından cebir, şiddet ve baskı aracını kullanarak, yani yıldırma hedefleyerek kurulmuşsa, bu durumda işlenecek suçlardaki temel salike göre ya ‘terör örgütünden’, ya da ‘çıkarma amaçlı suç örgütünden’ (mafya) bahsedilebilir. Örgütün öncelikli hedefi ülkenin yönetilmesi ile ilgili ise, yani siyasi saik içeriyorsa, bu takdirde terör örgütü vardır. Siyasi saik, devletin iç ve dış siyasi düzenine yani varlığına, egemenliğine, siyasi rejimine, anayasal düzenine, toprak bütünlüğüne, başka devletlerle olan ilişkilerine karşı olabilir. Başka bir ifade ile terör eylemi, siyasi rejimi değiştirmek veya ülke topraklarından bir kısmını devlet egemenliği altından çıkararak üzerinde yeni bir egemen devlet tesis etmek veya mevcut başka bir devletin egemenliği altına sokmak şeklinde olabilir. Birinci durumda yıkıcı (ideolojik), ikinci durumda ise bölücü (ayrılıkçı) terör örgütü mevcuttur demektir. Devletin şahsiyetine karşı suç işlemek üzere silahlı çete kurmak fiilini düzenleyen mevzuata göre bu suç, mutlak terör suçlarındandır. Örgütün öncelikli hedefi mali çıkar (para ve mal kazanma) saiki ise ve amaçlanan suçların cebir unsurunu içermesi durumu varsa, bu takdirde çıkar amaçlı suç örgütünden bahsedilebilir. Çıkarma amaçlı suç örgütü aynı zamanda siyasete, medyaya, kamu yönetimine ve adliyeye hukuka aykırı olarak etki yapmaya yönelik girişimlerde bulunur. Ancak çıkar amaçlı suç örgütünün ilgili mevzuatta düzenlenen cürüm teşekkülünden farkı, bir kısım haksız menfaatleri yıldırma, korkutma veya sindirme gücünü kullanarak (suç işleyerek) için elde etmek

amacıyla kurulmuş bulunmasıdır. Yani çıkar amaçlı suç örgütü, cürüm teşekkülüne ilaveten eylemlerini cebir, şiddet ve tehditle yerine getirmek üzere oluşturulur ve yıldırma amaç edinir (Kunter ve Yenisey, 2005; Özgenç, ve Şahin, 2001; Avcı, 2005).

Terör örgütü ile çıkar amaçlı suç örgütlerinin ayırt edilmesine yarayan en önemli ölçüt ise saiktir. Bu husus Çıkar Amaçlı Suç Örgütleriyle Mücadele Kanunu Genel Gereğesinde şöyle ifade edilmiştir: “İcralarında çok kere terör suçlarında olduğu gibi şiddet yani zor, tehdit, korkutma ve yıldırma yolu tutulan örgütlü suçlar özellikle manevi unsur ve yönelinmiş hedef itibarıyla terör suçlarından ayrılmaktadır. Gerçekten (çıkar amaçlı) örgütlü suçlarda hedef terörde olduğu gibi yakın amaç olarak kamu düzenini ağır biçimde ihlal ile asıl amaçlara ulaşma yolunu açmaktan ibaret bulunmayıp, haksız menfaat, çıkar elde etmektir...”

Gerçi terör örgütünün ayakta kalabilmesi için gerekli finansmanı sağlamak üzere mali saikle (ekonomik, ticari) faaliyetleri olsa bile, bir terör örgütünün asıl hedefi ülkenin yönetilmesi ile ilgilidir, yani siyasi saik hep birinci plandadır. Aynı şekilde mafya tipi bir örgütün rahat çalışabilmesi veya yaşayabilmesi için kamu otoritelerinin himayesi onlar bakımından önemli olduğundan gerek seçim, gerekse atama yoluyla işbaşına gelen yüksek dereceli kamu görevlilerinin bu makama gelmesi için (bir nevi siyasi saikle) faaliyette bulunabilirler, bir kısım kamu görevlisini işgal ederek bu kanunsuzlukların içine alıp suç ortakları haline getirebilir ve siyaseti bile yönlendirmeye kalkışabilirler. Ancak onlar bu faaliyetleri yine daha fazla para kazanmak veya ekonomik avantaj elde etmek için yapacaklarından birinci öncelikli hedefleri, hep mali saik olarak kalmaktadır (Özgenç ve Şahin, 2001; Kunter ve Yenisey, 2005; Erem ve Toroslu, 2005; Avcı, 2005).

Yukarıdaki genel tanımlamalar ışığında kamu düzenini, ülkenin hukuki, siyasi ve ekonomik yapısını tehlikeye atacak suçları işlemek üzere kurulmuş bütün örgütlenmeleri takip ve cezalandırılmasına yönelik özel yetkili bir örgütün kurulmasına büyük bir ihtiyaç bulunmaktadır. Bu meyanda aşağıda genel hatları ile sıralanan suçların takibi için Demokratik Cumhuriyeti Koruma Kanunu’ adıyla özel bir kanunla kurulacak ‘Demokratik Cumhuriyeti Koruma Kurumu’ oluşturulması elzem olarak görülmektedir.

Demokratik Cumhuriyeti Koruma Kurumunun özellikle ilgilenmesi gereken suçlar:

- Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar:
 - Devletin ve ülkenin varlığını, birliğini, bütünlüğünü, egemenliğini, bağımsızlığını ve güvenliğini; cebir, şiddet ve tehdit kullanarak bozmaya yönelik teşebbüsler, örgütlenmeler ve fiiller.
 - Anayasal düzeni cebir, şiddet ve tehdit kullanarak değiştirilmesine yönelik teşebbüsler, örgütlenmeler ve fiiller.

B. ERZURUMLUOĞLU “Türkiye’nin Ekonomik Gelişim ve Demokratikleşmesine...”

- Hükümete karşı halkı ayaklandırmaya, kışkırtmaya ve iş yapamaz hale getirmeye yönelik teşebbüsler, örgütlenmeler ve fiiller.
- Devlet kurumlarının ortadan kaldırılmasına veya görevlerini yerine getirmelerine cebir, şiddet ve tehdit kullanarak engellemeye yönelik teşebbüsler, örgütlenmeler ve fiiller.

○ Devletin gücü ve sırlarından yerli veya yabancı örgüt yararına kullananlar.

- Kamu Barışına Karşı Suçlar

- Terör eylemleri

○ Devlet büyüklerine veya kamuda tanınmış önemli şahsiyetlere karşı suikastlar

- Kamuda infial uyandıracak toplu eylemler ve ayaklanmalar

- Ekonomik düzene karşı işlene suçlar

- Kamu gücünün özel çıkar amacıyla kötüye kullanılması

- Sermaye ve yatırım dolandırıcılığı,

- Sübvansiyon, ihale ve kredi yolsuzlukları

- Yasa dışı teknoloji transferi suçları

- Kara para aklanması

- Kaçakçılık Suçları

- Uyuşturucu Kaçakçılığı

- Silah Kaçakçılığı

- Altın Kaçakçılığı

- İnsan Kaçakçılığı

- Kültür ve Tabiat Varlıkları kaçakçılığı

- Sınıraşan Örgütlü Suçlar (insan, uyuşturucu, silah kaçakçılığı, terör vs.)

- Uluslar Arası sözleşmeler kapsamındaki organize suçlar

Özel kanun çerçevesinde kurulacak kurumun özellikle devlet içerisinde işlenen suçları etkili olarak takip edebilmesi için askeri ve sivil kamu görevlilerinin işledikleri suçların soruşturulmasının önündeki tüm yargılama imtiyazlarını ortadan kalkacak kanuni düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu bağlamda, kanunla belirlenmiş her türlü ‘hukuki dokunulmazlık’ veya ‘resmi sır’ gibi hukuki engellemeler de bu kurumun yapacağı her türlü soruşturmalar için kaldırılmalıdır. Büyük Atatürk’ün ifade ettiği gibi “Fikirlerini, duygularını ve teşebbüslerini gizli tutanlar, gizli vasıtalar uygulamaya girişenler mutlaka utanma ve sıkılmayı gerektiren, akıl ve mantığın haricinde hareket edenler olabilirler”. Bu sebeple, bürokratik hesap verilebilirlik, açıklık ve saydamlığın kamu sistemi içerisindeki her türlü yozlaşmayı temizleyecek en etkili tedbirlerden birisi olduğunu kabul etmek gerekir. Bir ülkede hiç bir şeyin açıklık, saydamlık ve hesap verilebilirlik kadar kötü niyet ve uygulamaları kontrol altında tutamayacağı gibi hiçbir bahanenin de bu sistemin uygulanmasını engellenmesi için gerekçe olmamalıdır.

KURUMUN BAĞIMSIZLIK VE TARAFSIZLIK NASIL GARANTİ ALTLINA ALINABİLİR

Ülkede çok geniş yetkilere sahip bir kurumun oluşturulması ve de hiç bir kişi veya kurumdan izin almaksızın organize suç kapsamına giren konularda soruşturma yapabilmesi, ilk öncelikle, bu kurum soruşturmalarının bağımsız ve tarafsızlığı nasıl garanti edilebilir sorusunu akla getirebilecektir. Bu gibi soru işaretlerine mahal vermemek için soruşturma başlatma kararlarının ve yargılama kararlarının kurum içerisinde oluşturulan bir heyet tarafından verilmesi hüküm altına alınabilir. Bu heyette yer alacak yetkililerin minimum sayısının 9 – 11 – 13 - 15 gibi sayılarda olması yanında, demokratlığı, hakkaniyetliliği, siyaset üstü filleri ile maruf; hukukçu, akademisyen, üst düzey kamu görevliği yapmış kişiler arasından meclis, üniversiteler, yargı organları, meslek birlikleri vs. vasıtası ile 5-7-9-11 yıl gibi belirli bir süreliğine seçileceği kurala bağlanabilir. Böylece kurumun, bağımsız ve tarafsız çalışması yanında kamuoyuna güven veren bir yapı temin edilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Demokrasilerde hiçbir kişi veya kurum sorgulanamaz veya hesap veremez değildir. Ayrıca, hiçbir kişi ve kurum hatalardan da arı olamaz. Bu sebeptendir ki demokratik yönetimlerde açıklık, şeffaflık ve hesap verilebilirlik prensiplerinin uygulamalarından hiçbir kişi veya kurum istisna bırakılmamıştır. Böyle bir durumun bulunduğu ülkelerdeki rejimlerin adı da zaten demokrasi olarak kabul görmemiştir. Demokrasilerde devletin ve milletin güç ve imkânlarını kullanan bütün kişi ve kurumlar bunları yerinde kullanılıp kullanılmadığının hesabını vermek zorundadır. Bir takım kişi veya kurumların çeşitli gerekçelerin arkasına sığınarak kimseye hesap vermeme gibi sorumluluktan kaçıcı davranmalarına demokratik rejimlerde müsaade edilemez. Bu meyanda, yazıda organize suçlar kapsamında askeri personel tarafından işlenebilecek, darbe girişimi, cunta kurma ve halka veya devlete karşı işlenebilecek her türlü organize suç kapsamına girebilecek suçlarının da soruşturulması gereken suçlar arasında zikredilmesi klasik otokratik devlet veya anti-demokratik sistem taraftarlarının yaklaşımı ile ‘ordu düşmanlığı’ kategorisinde değerlendirilerek göz ardı edilmemelidir.

Halkın ve ülkenin kaynaklarını kullanan kişi ve kurumlardan hiçbirinin bağımsız denetim taleplerini dile getirenleri yıpratmak için; ‘illegal bir örgütün sempatzanı’, ‘falanca ideoloji taraftarı’, ‘en fazla falanca öcü TV kanalını seyrettiği bilinmekte’, ‘gerici’, ‘yabancı bir devletin örgütünün hizmetinde bulunan’, ‘vatana sadakati şüpheli’ kişilerden olup; bu sebeple kurumları yıpratmak, tahrik ve tezyif edilerek çalışamaz hale getirmek isteyenlerden olup kötü niyetli talepleri dikkate alınmamalıdır tavrını içeren ve de bir kurumda çalışan bir veya birkaç eleman hakkında kişisel hatalarından dolayı yapılan

eleştirileri sanki kuruma yapının kötü niyetli saldırıların gibi göstererek bağımsız denetimden kaçınmak girişiminde bulunmak artık inandırıcılığını yitirmektedir. Devlet kurumlarının gücünü kullanarak halk adına icraat yapanları sorgulamak bir tabu olmamalıdır. Çünkü kurumlarla kişiler özdeş olmadığı gibi, kişilerin hatasına sistematik bir şekilde sahip çıkılmadığı müddetçe kurumları bağlamayacağı da bir gerçektir.

Demokratik rejimleri hiçbir kişi veya kuruma, topluma ve rejime karşı suç işleme ayrıcalığı tanınmayacağı gibi, bu gibi kurumlarda çalışan personelin rütbeleri ne olursa olsun insani zaafı taşıtmaktan arı olduklarını iddia etmeye kalkışmak da bilimsel bir yaklaşım olamaz. Ayrıca, demokratik rejim bir takım kişi veya kurumların dokunulmaz ve sorgulanamaz olduğu durumlarda değil, herkesin yaptığının hesabını verebildiği zamanlarda daha güvende olacaktır. Bu sebeple, Türkiye’nin mevcut insan kaynakları havuzundan demokrasinin üstünlüğüne inananları arasından seçilecek olan özel bir grup ‘Demokrasiyi Koruma Örgütü’nün’ çekirdek kadrosunu oluşturmalı ve demokrasiyi hedef alabilecek bütün devlet içi ve dışı illegal yapılara karşı sistematik mücadeleyi başlatmalıdır.

Türkiye, ekonomisini, güvenliğini, sosyal ve siyasi düzeni hedef alan devlet içi ve dışı bütün illegal organize yapılanmaların cesaretle üzerine gidecek bir sistem kurmak zorundadır. Aksine bir yol belirleyerek bunların üzerlerine gidilmemesi ülkenin geleceğine kasteden güçlerin işine yarayacaktır. Artık 21.yy’da kendilerini ‘ikinci Napolyon ya da ikinci Atatürk zanneden’, veya ‘söz konusu vatansa gerisi teferruattır’ maskesini kullanarak, gerçekte ‘*söz konusu iktidara gelmekse her yol mubahtır*’ amacı uğruna ülkeyi her türlü kaos ortamına çekmekten çekinmeyen maceraperestlerin, bölücülerin ve teröristlerin oyunlarına bu ülkenin ve halkın hedef edilmese müsaade edilmemelidir (Altan, 2008).

Ülkede yaşanan ekonomik yolsuzlukların en büyüklerinin demokrasinin vesayet altına alındığı veya alınmak istendiği dönemlerde yapıldığını tekrar hatırlamakta fayda bulunmaktadır. Bu sebeptir ki, kapalı rejimler yerine, açık, şeffaf ve herkesin yaptığının hesabını verdiği demokratik sistem hem maddi zenginliğin hem de sosyal gelişmenin en büyük teminatı olacaktır. İşte o zaman Atatürk’ün onuncu yıl nutkunda hedef gösterdiği ‘yurdu, dünyanın en mamur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkarmak’ mümkün olacaktır. Görünürdeki maskeleri ne olursa olsun, aksine yapılanma istekleri, ancak ülkeyi oligarşik ve de baskıya dayanan rejimlere götürmek hedefini güden ve insan haklarına saygısı bulunmayan organize grupların aldatmacasından başka bir şey olmayacaktır. Bu türden grupların demokrasiden ve de açık toplumdaki hazzetmeleri de mümkün değildir çünkü açık, şeffaf ve hesap verilebilir ortamlarda kirli işlere devam etmek mümkün olmayacaktır.

Demokrasiyi koruma örgütünün organize suçlar hususunda yürüteceği sistematik mücadele yanında, özellikle silahlı kuvvetler, polis ve jandarma gibi güvenlik kuvvetlerinin yürüttükleri eylem, işlem ve operasyonlar sırasında ölüm ve yaralama ile sonuçlanan bütün olayların ve de insanlık dışı muamele, cinsel suçlar gibi kendilerine atılan ciddi suç iddialarının da adli denetimi yanında, mutlaka bağımsız idari denetiminin yapılmasında da fayda vardır. Böylece, Hakkâri-Dağlıca ve Aktütün karakolları baskınları gibi ‘şikeli’ olduğu iddia edilen saldırılar, poliste ve jandarmada işkence gibi iddiaların kamuoyunu fazlaca meşgul etmesinin önlenmesi yanında, adli veya idari yünden bir suç unsuru tespit edilmemiş olsa dahi en azından aynı türden olayların ülkede bir daha yaşanmaması için ilgili kurumlar nezdinde ne yapılabileceğine dair bir yol haritasının ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır.

Kişisel ve kurumsal yozlaşmaya karşı bağımsız denetim bir gerekliliktir. Kurumların asıl gücü kendilerini sorgulayabilmek, eleştirilere ve bağımsız denetime açık olmak ve yapılan işlerin yerindeliğinin bağımsız denetmenler tarafından da onaylanması ile ortaya çıkacaktır. Hizmette bağımsız denetimden kaçanlar, ancak, kendilerini ve kurumların geliştirmek istemeyenler olabilir. Çünkü yapılan güzel işlerin yerindeliğinin bağımsız bir denetim kurumu tarafından da onaylanması, kuruma güç ve güvenilirlik kazandıracaktır. Ayrıca, üye olmaya çalışılan Avrupa Birliği mevzuatı ve prensipleri de bunu gerektirmektedir (Commission of The European Communities, 2007; Shand, 1996; Tortop, 1998; National Audit Office, 1996; Sloan, 1996).

En son olarak; ülkesini en çok sevenler işlerini en iyi yapanlardır. Bu minvalde de işlerinin hesabını en iyi verenlerdir. Artık günümüzde hiçbir kişi veya kuruma, halk tarafından halk için tevdi edilmiş güçlerin, kendi veya oligarşik çıkarları için kullanmaları; milleti ve milletin seçtiklerini tehdit, tahakküm veya milli kaynakları yağmalama fırsatı verilmemelidir. Neticede, ülkede yazıda izah edildiği şekilde adli ve idari bağımsız bir denetim sistemi kurulmazsa, Türkiye, ekonomik, siyasi ve toplumsal çalkantılarla kan kaybetmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Açikel, Fethi, (2006), Entegratif Toplum ve Muarızları: ‘Merkez-çevre’ Paradigması Üzerine Eleştirel Notlar, Toplum ve Bilim, Sayı:105.
- Akinci, Müslüm, (1999) Bağımsız İdari Otoriteler ve OMBUDSMAN, İstanbul: Beta Yayınları
- Aktan, Coşkun Can (2005), Demokrasi Poliarşi ve Demarşi: Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı, Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Altan, Ahmet, (2008), Genç Subaylar, Taraf, 19 Eylül 2008.
- Arslan, Süleyman, (1986), İngiltere’de Ombudsman Müessesesi”, Amme İdaresi Dergisi, C.19, S.1, TODAİE Yayınları, Ankara, Mart 1986.

B. ERZURUMLUOĞLU “Türkiye’nin Ekonomik Gelişim ve Demokratikleşmesine...”

- Atay Cevdet, (1998), Devlet Denetleme Kurulu: Bağımsız İdari Otoriteler, İstanbul: Alkım Yayınları.
- Avcı, Mustafa (2005), Yeni Yasal Düzenlemelere Göre Türk Hukukunda Örgütlü Suç Kavramı, Hukuk Ve Adalet, Eleştirel Hukuk Dergisi, Nisan 2005, Sayı: 5.f
- Kutlar, Aziz. ve Doğanoğlu, Fatih, (2001), Türkiye’de 1980 Sonrası Yolsuzluklar, Kamu Yatırımları ve Büyüme Üzerine Bir Ekonometrik Çalışma, 5. *Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, 10-12 Mayıs, İnternet Sitesi, <http://idari.cu.edu.tr/sempozyum.htm>, 17.10.2008.
- Birch, Anthony H., (1993), *The Concepts and Theories of Modern Democracy*, London: Routledge.
- Caputo, Nicholas, (1993), *America's Bible of Democracy*, Pennsylvania: SterlingHouse Publisher, Inc.
- Çevik, Hasan Hüseyin, (2007), Türkiye’de Kamu Yönetimi Sorunları, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Commission of the European Communities, (2007), Commission Staff Working Document: Turkey 2007 Progress Report, Accompanying The Communication From The Commission To The European Parliament and the Council Enlargement Strategy and Main Challenges 2007-2008, Sec(2007) 1436, Brussels, 6.11.2007
- Copp, David, Jean Hampton, and John E. Roemer, eds. (1993), *The Idea of Democracy* Cambridge: Cambridge University Press.
- Coşkun, Arife ve Karabeyli, Levent, (2007), Kamu Yönetimi Reformları: Yöntem, Nobel Yayınları.
- Diamond, Larry and Leonardo Morlino, eds. (2005), *Assessing the Quality of Democracy*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Diamond, Larry and Marc Plattner, (1996), *The Global Resurgence of Democracy*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Dinler, Demet (2003), Türkiye’de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi, *Praksis Dergisi*, Sayı:9.
- Drucker, Peter F., (2003), *Geleceğin Toplumunda Yönetim*, İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Eklund, C. (2000) İsveç Ombudsmanlığı, *Hukuk Kurultayı 2000*, C.4, s.478-504.
- Erem, Faruk ve Toroslu, Nevzat (2005) *Türk Ceza Hukuku, Özel Hükümler*, Ankara 2005.
- Ergen, Aziz, (2007), *Kirli Ellerin İttifakı: Beyaz Enerji Operasyonu'nun Perde Arkası*, İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Fliflet, Arne, (1994), *The Parliamentary Ombudsman for Public Administration: The Ombudsman*, Oslo: The Norwegian Parliament.

- Heper, Metin, (2006), Türkiye'de Devlet Geleneği, İstanbul: Doğubatı Dergisi yayınları.
- İnsel, Ahmet, (2001), Türkiye Toplumunun Bunalımı, İstanbul: Birikim Yayınları.
- IPCC, (2004), Criteria for Investigations, London: Independent Police Complaints Commission
- IPCC, (2005), Making the New Police Complaints System Work Better, London: Independent Police Complaints Commission
- IPCC, (2007), An Introduction to the IPCC, London: Independent Police Complaints Commission
- Jorgesen, Stig (2001), Hukuk ve Toplum (çev: Ülker Yükselbaba ve Nazime Beysan) İstanbul: Donkişot Yayınları
- Kabacalı, Alpay, (1993), Türkiye'de Siyasi Cinayetler, İstanbul: Altın Kitaplar
- Kaboğlu İbrahim, (1998), Çağdaş Anayasalarda Özgürlükleri Korumaya Yönelik Bağımsız İdari Otoriteler, İstanbul: Alkım Yayınları.
- Keyder, Çağlar, (1990), Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılavuz, Hasan (2007), Hortum Düzeni: Siyasetçi-İşadami-Bürokrat Üçgeninde Türkiye'de Yakın Dönem Yolsuzlukların Kısa Tarihi, İstanbul: Güncel Yayıncılık
- Kongar, Emre, (1999), Yamyamlara Oy Yok! : Siyaset Ve Yagma, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, Emre, (2000), 28 Şubat ve Demokrasi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kunter, Nurullah ve Yenisey, Feridun, (2005) Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku , İstanbul: Beta Yayınevi.
- Kuyasgil, Ali: Devlet Denetleme Kurulu, Türk İdare Dergisi, Yıl:66, Sayı:405, Ankara, 1994.
- National Audit Office, (1996), State Audit in European Union, London: National Audit Office.
- Okur, Yasar, (2007), Türkiye'de Kamu Denetimi, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Orakoğlu, Bülent, (2003), Darbeyi Rapor Ettim.. Deşifre, İstanbul: Timaş Yayınları
- Orakoğlu, Bülent, (2007), Ankara'da Gölge Oyunları, İstanbul: Timaş Yayınları
- Özden, Kemal (2005), Ombudsman: Yeni Yönetim Anlayışı İçin Bir Model, İstanbul: Tasam Yayınları
- Özgenç, İzzet (2002), Ekonomik Çıkar Amacıyla İşlenen Suçlar, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özgenç, İzzet ve Şahin, Cumhur, (2001), Uygulamalı Ceza Hukuku, Ankara: Seçkin Yayınevi.

B. ERZURUMLUOĞLU “Türkiye’nin Ekonomik Gelişim ve Demokratikleşmesine...”

- Özsemerci, Kemal (2003), Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri, Ankara: Sayıştay
- Öztürk, Turan (2006), Türk Kamu Yönetiminde Bireyden Devlete Yöneltilen Denetim Süreci: Sorunlar, Öneriler ve Çözüm Yolları, Ankara: Barış Platin Yaynevi.
- Popper, Karl (1945) The Open Society and Its Enemies, Açık Toplum ve Düşmanları 1-2, Remzi Kitabevi, 1994.
- Sağlar, Fikri ve Özgönül, Emin, (2007), Kod Adı Susurluk:Derin İlişkiler, Ankara: Arkadaş Yaynevi
- Shand, David A. (Editor), (1996), Performance Auditing and the Modernisation of Government, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Sloan, Nick, (1996) Performance Auditing and Performance Improvement in Government: The Objectives and Performance Measurement of Performance Audit, OECD-PUMA, June 1995.
- Soyaslan, Doğan, (2005a), Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara: Yetkin Yaynevi.
- Soyaslan, Doğan,(2005b), Ceza Hukuku Özel Hükümler, Ankara: Yetkin Yaynevi.
- Tartan, Hakan, (2003), Hortumun Ucundakiler Türkiye'de Batan Bankaların Hikayesi, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Tayyar, Şamil, (2008a), Gölge İktidar, İstanbul: Timaş Yayınları
- Tayyar, Şamil, (2008b), Operasyon Ergenekon Gizli Belgelerde Karanlık İlişkiler, İstanbul: Timaş Yayınları
- Tortop, Nuri (1998), Ombudsman Sistemi ve Çeşitli Ülkelerde Uygulanması, Amme İdaresi Dergisi, Ankara, Mart 1998.
- Torun, Yıldırım, (2007), Klasik Anarşizm, Ankara: Savaş Yaynevi.
- Tosun, Gulgun Erdoğan (2001), Demokratikleşme Perspektifinden, Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, Alfa Yaynevi, İstanbul.
- UNDP (United Nations Development Programme), (2008), Human Development Report 2007/2008, Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World, New York: United Nations Development Programme.
- UNDP (United Nations Development Programme), (2009), Human Development Report 2009, Overcoming barriers: Human mobility and development, New York: United Nations Development Programme.
- Yargıtay, (1986), Yargıtay Kararları Dergisi, Aralık 1986, s.1835-1836

Kamu Tüzel Kişilerinin Sosyal Sorumlulukları Üzerine Bir Değerlendirme

Aydın USTA

Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

Özet: Günümüzde yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler, yeni gereksinimleri ve buna bağlı olarak yeni kavramları gündeme getirmiştir. Bu yeni kavramlardan birisi de sosyal sorumluluk kavramıdır. Kavram, sosyal kalkınma ve gelişmeyle doğrudan ilgili bir kavramdır.

Kalkınma, ekonomik ve sosyal yönleriyle bir süreçtir ve sosyal kalkınma, ekonomik kalkınmanın bir bileşenidir. Bir başka deyişle kalkınma sosyal sorunları çözerek büyümedir. Sosyal sorumluluğun sınırlarını belirleyen de ortaya çıkan sosyal sorunlardır. Bu bağlamda sosyal sorunları çözmek ise devlete düşmektedir.

Sosyal kalkınmayı sağlamak amacıyla devletin sorumluluğundaki faaliyet alanları çok çeşitlidir ve bu sorumluluk alanları devlete sosyal devlet niteliğini kazandırmaktadır. Bu faaliyet alanlarının başında ise sosyal yardım, sosyal hizmet, işsizliği önleme ve sosyal sigortalar gibi kamu hizmetleri gelmektedir.

Bu çalışmada, sosyal sorumluluk kavramı sosyal kalkınma ve gelişme bağlamında irdelenmekte, devletin sosyal sorumluluğu üzerine bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal devlet, Sosyal politika, Sosyal sorumluluk, Sosyal yardım, Sosyal kalkınma

An Evaluation on The Social Responsibility of Legal Entity of Public

Abstract: Socio-economic developments which we experience today brought forward new needs, and new concepts accordingly. One of these new concepts is the social responsibility concept. This concept is related directly to social progress and development.

Development is a process with its economical and social aspects, while social development is a component of economical development. In other words, it is growth through solving the social problems. The limits of the social responsibility is determined by social problems occurred. In this context, solving the problems is the task of the state.

There are several activity fields under the responsibility of the state for enabling the social development, and these responsibility fields are what bestow the social state qualification to the state. The main fields of such activities are public services such as social welfare, social work, avoiding unemployment and social security.

In this study, social responsibility concept is studied within the context of social development and progress, and as assessment is made about the social responsibility of the state.

Keywords: Social state, social policy, social responsibility, social welfare, social development

GİRİŞ

Küreselleşme, bir yandan bilimsel gelişmelere hız kazandırırken bir yandan da çok sayıda sosyal sorunu ortaya çıkaran bir süreçtir. Bu süreçte yaşanan sosyal ve ekonomik gelişmeler, toplumların daha iyi yaşam beklentisini de artırmıştır. Ancak, dünyada 1,2 milyar insanın mutlak yoksulluk çizgisinde bulunması da bu dönemin getirilerindedir. 1 günde 8500 çocuğun, ayda 600 bin kadının AIDS virüsü kapıyor olması da günümüz sorunlarından. Savaşların yarattığı, mülteciler sorunu milyonlarla ifade edilmektedir. Bu ortamda yoksulluk ve istihdam sorunlarına bağlı olarak insan ticareti de büyük bir hızla yayılmaktadır (Aktaş ve Genç, 2007: 81).

Geçmişte sadece belirli alanlara yapılan yatırımların bölgesel ekonomik dengesizliklere neden olması, kırsal alanlardan şehre göçün yoğunlaşması, dolayısıyla çarpık kentleşmenin ortaya çıkması, bireyler arasında iletişimin azalması ve sosyo-ekonomik uçurumun artmasıyla; insanların olumlu duygularını yaşayamadıkları, topluma güvenlerinin kalmadığı, sorumluluklarını unuttukları ve birbirlerini tanıyamaz hale geldikleri söylenebilir (Navaie, 2002).

Dünyada bu gelişmeler yaşanırken, gelişmekte olan ülkelerde devletin sosyal sorumluluğu daha büyük önem kazanmıştır. Çünkü bu ülkelerin biriktirim olanakları az ve kaynakları daha kıttır. Üstelik kıt olan bu kaynaklar genellikle savurganca kullanılmaktadır. Ayrıca, ulusal gelirin çok düşük olması ve adaletsiz dağılımı, bu ülkelerde yaşayan halkın sağlığı, eğitimi, konut ve istihdam olanakları üzerinde çok olumsuz etkiler yapmaktadır. Öte yandan, alt yapı yetersizlikleri fazladır ve toprak düzeni, kredi düzeni bozuktur. Üretim teknolojisi geri ve yetersizdir. Kırsal kesimle kentsel kesim ve ekonominin çeşitli kesimleri arasında kopukluk ve parçalanmışlık egemendir. Yoksulluk bu ülkelerin ortak özelliğini oluşturmaktadır. Üstelik bu ülkelerin, gelişmiş ülkelerin geçmişte izledikleri yöntemlerin aynısını izleyerek kalkınma şansları da yoktur (Güven, 1995: 11).

Tüm bu olumsuzluklara karşılık olarak, toplumun her kesimi (devlet, piyasalar, aileler ve sivil toplum kuruluşları) sosyal sorumluluk sahibi olmalıdır. Sosyal ve ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi, toplumun her kesiminin gönenc içinde yaşabilmesi için de bu aktörler arasında en büyük sorumluluk devlete düşmektedir. Çünkü devlet en büyük tüzel kişiliktir ve bireyin hizmetinde olmalıdır. Sosyal devlet olmanın gereği de budur.

Sosyal kalkınma olmadan ekonomik kalkınma mümkün değildir. Ekonomik kalkınmayı gerçekleştiren yine insan unsurudur. Bu bağlamda, sosyal sorumluluk hizmetleri olarak kabul edilen, sosyal yardım, sosyal özen ile sosyal doyum ve sosyal güvenlik hizmetlerinin sağlanması sonucunda insan gelişebilmekte ve faaliyetlerini sürdürebilmektedir. Bu bakımdan sosyal sorumluluk sahibi devletin sosyal politikaları, planları ve uygulamaları önem taşımaktadır.

KAMU TÜZEL KİŞİSİ KAVRAMI VE “SOSYAL DEVLET”

Kamu hukuku tüzel kişileri yapıları bakımından “*kişi topluluğu*” ve “*mal topluluğu*” biçiminde olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bunların her biri de kendi içinde alt türlere ayrılmaktadır. Kişi topluluğu biçimindeki kamu hukuku tüzel kişilerine “*kamu idareleri*” adı verilmektedir. Bunlar belirli bir coğrafi alanda yaşayan insanların bir araya gelerek oluşturdukları ve hukukun kendilerine kişilik tanıdığı topluluklardır. Hukukumuzda bunlar dört tanedir: Devlet, il özel idaresi, belediye ve köy (Gözler,2007:112).

Mal topluluğu biçimindeki kamu hukuku tüzel kişilerine “*kamu kurumları*” adı verilmektedir. Bunlar devletin belirli bir malvarlığını belli bir kamu yararı amacının gerçekleşmesine tahsis etmesi suretiyle kurmuş olduğu kamu tüzel kişileridir. Bunlara “*hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşları*” veya kısaca “*hizmet kuruluşları*” da denir. Kamu kurumları, teknik bilgi ve uzmanlık isteyen belli bir hizmetin devlet ve mahalli idare tüzel kişiliği dışında örgütlenmesi ve tüzel kişiliği kavuşturulması sonucu ortaya çıkan kuruluşlardır. Diğer bir ifadeyle, kamu kurumları, devlet ve mahalli idareler dışında kalan kamu tüzel kişileridir (Gözler,2007:114). Kamu kurumları kendi içinde ise, idari kamu kurumları, ekonomik kamu kurumları, sosyal kamu kurumları, bilimsel, teknik ve kültürel kamu kurumları, düzenleyici ve denetleyici kamu kurumları ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları olmak üzere altı alt bölüme ayrılmaktadırlar.

Kamu tüzel kişisi olarak sosyal devlet, piyasa sisteminin temel unsuru olan özel sektörün yanı sıra varlık ve etkinlik gösteren ayrı bir kamu sektörüne sahip, üretim ve bölüşüm süreçlerini genel toplumsal kalkınma ve sorumluluk amaçları doğrultusunda doğrudan ve dolaylı araçlarla yönlendiren devlettir. Sosyal devlet “*sosyal hizmetler devleti*” ya da “*sosyal yardımcılık*” işlevi ile sınırlı bir olgu değildir. Eğitim, sağlık, konut ve sosyal güvenlik gibi sosyal hizmetler sosyal devletin başlıca etkinlik alanı olmakla birlikte, devletin, kamulaştırma ve toplumsallaştırma (sermayeyi tabana yayma) yetkilerini geniş bir alanda kullanabilme konumunda bulunmasıdır (Güler,2006:29-42).

Sosyal devlet, yurttaşlarının sosyal ve ekonomik durumları ile ilgilenen, onlara insanlık onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi sağlamayı ödev bilen devlettir

(Bozkurt ve Ergun, 2008:224). Sosyal devlet toplumda herkesin iyiliğini amaçlayan devlettir.

Sosyal devlet, üstlendiği çeşitli hizmet ve programlarla çeşitli düzeylerde yaşayan birey ve grupların kapasitelerini geliştirmelerine, toplum içinde üretici olmalarına, aynı zamanda bakım gereksinimlerini desteklemeye ve sosyal yardım sağlamaya çalışır. Sosyal devlet, değişimin getirdiği yeni istek ve taleplere cevap verebilmek için ülkenin insan ve maddesel kaynaklarının etkili bir biçimde dinamik olmasına katkıda bulunur (Aktaş ve Genç, 2007: 84).

Günümüzde devletin birinci amacı düzeni sağlamaktır. Devletin ikinci ana amacı ise sosyal amaçları (sosyal yardım, sosyal özen ve sosyal doyum) gerçekleştirmektir. Özellikle sanayileşmenin gelişmesiyle ortaya çıkan kentleşme ve ona bağlı olarak iş ve işçi sorunları, eğitim ve sağlık sorunları gibi sorunlar çözümlerini devletten beklemektedir. Devlet bu sorunlara çözüm bulmak için çeşitli planlar ve programlar yapmak zorunda kalmaktadır. Bu iki ana amaç devletin rolünü ve etkili bir kamu yönetimine olan gereksinmeyi artırmıştır (Ergun ve Polatoğlu, 1988:29).

Sosyal devlet; vatandaşlarının sosyal durumlarıyla, sorumluluklarıyla ilgilenen, onlara asgari bir yaşam düzeyi sağlamayı ödev bilen devlet olarak tanımlanmaktadır (Gökcan, 2006). Sosyal devlet, kişileri faaliyetlerinde özgür bırakan, fakat geniş tabanlı ve verimli bir özgürlük için düzenleme ve uygulamalar yapan devlettir (Barna, 2002). Sosyal devlete ilişkin bir diğer tanım ise; devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören bir anlayış olmakta yani sosyal devlet, herkese insan onuruna yaraşır asgari bir hayat seviyesi sağlamayı amaçlayan bir kurum olarak ifade edilmektedir (Gözler, 2000: 155).

Devletin işlevleri şu şekilde sıralanmaktadır (Forum Alev, 2010):

Klasik: Güvenlik, adalet, sağlık, eğitim, vergi toplama ve dış ilişkiler gibi bir devletin varlığı için zorunlu olan işlevler.

Kaynakları harekete geçirici: Tarım, sanayi ve ulaştırma gibi belirli bazı sektörlerle yardım etmesi, destek olmasıdır.

Sosyal: Toplumdaki bazı gruplara (yaşlılar, öğrenciler, çocuklar, yoksullar vb.) doğrudan yaptığı sosyal yardımlardır.

Batı toplumlarında devletin işlevleri, *klasik* işlevlerden, *kaynakları harekete geçirici* işlevlere ve oradan da *sosyal işlevlere* doğru bir gelişme göstermiştir.

Sosyal devlet, en dar haliyle *sosyal yardım*, biraz daha geniş anlamıyla *sosyal güvenlik*, ama tam içeriğiyle toplumsal görevleri vergilendirme esasını temelinde, bölüşüm politikaları çerçevesinde yerine getiren sosyal devlet olmak üzere üç boyuta sahiptir. Hem tarihsel gelişme sıralamasında ilk, hem de sosyal devlet kavramında en dar kategori, “*sosyal yardım hizmetleri*”dir. Sosyal yardım hizmetleri, devletin, nüfusun türlü nedenlerle kendi kendine bakım ve gelişimini sağlama olanaklarından yoksun kesimlerine yardımcı olmak işlevini

anlatır. İkinci kategori, “*sosyal sigorta hizmetleri*”dir. İlk iki kategoride yer alan hizmetler zaman içinde giderek kurumlaşırken, 1930 yılı başlangıç olmak üzere ve kuruluşu ikinci dünya savaşı sonrasında olgunlaşan üçüncü kategori “*sosyal devlet*” kavramıdır. Zamanın gelişmiş ülke devletleri “*sosyal sorumluluk devleti*” olarak adlandırılırken, az gelişmiş kapitalist ülkelerde devlet “*kalkınma idaresi*” ya da yalnızca “*sosyal devlet*” biçiminde nitelendirilmiştir. En genel tanımıyla sosyal devlet, *ekonomik ve toplumsal yaşama kamusal araçlarla doğrudan ve dolaylı olarak müdahale etme yetkisiyle donatılmış* devlettir. Bu yetki, devletin her şeyden önce, kamusal hizmetleri vergilendirme üzerinden finansmanına dayalı modelle görmesi demektir. İkinci olarak bu yetki, devletin satışlar sırasında fiyatları denetlemekten kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla doğrudan üretimde yer almasına ve fiyatların oluşumunda belirleyici rol üstlenmesine kadar uzanır. Kapsamlı vergilendirme ve doğrudan kamu üreticiliği üzerinde yükselen eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, barınma, istihdam ihtiyaçlarının karşılanması, nüfusun her kesimine açık, herkesçe eşit biçimde ulaşılabilir olanaklar halinde devletçe güvence altına alınan hak alanları olarak görülür. (Güler,2005).

Sosyal devlet yurttaşının ihtiyaç duyduğu her noktada onlara ayrıcalık sağlamadan o durumdaki herkesi içine alacak şekilde teşkilatlanmış yapıdır. Sosyal devlet bu hizmet ve imkânları sağlarken kişilerin insan olmaktan doğan haklarını çiğnemenin, rencide etmeden, utandırmadan ve başkaca bir beklenti içine girmeden gerçekleştirmelidir. Yaygın olarak bu beklenti siyasetler tarafından inanç ya da ideolojik tutum sergilemelerini beklemek şeklindedir. Günümüzde bir ülkenin yurttaşı ile ilişkisinin çağdaş ölçüsü, bireye sağlanması gereken insanca yaşam koşullarıdır. Sosyal devlet soymadan vergi adaletini sağlayan, sadakaya dönüştürmeden yurttaşına katkı sunan, ayrıcalık tanımadan herkesi kucaklayan devlettir. Devlet, gücünü halktan alır. Yönetimde akıl bilim ve yaşanan çağın gereklerini temel alarak davranmak zorundadır. Devlet değişimi ve gelişmeyi canlı tutarak çağı yakalar. Devlet insan içindir. Devlet; insanı insana feda etmeden insanlığı inşa etmeyi sağlamalıdır (Akpınar, 2009).

Sosyal devletin temel değerleri, geniş bağımlı kitlelerin çıkarı için, yaşayabilme güvenliği, tam istihdam ve çalışma gücünün muhafazasıdır. Sosyal devlet, devlet müdahalesini önerir. Devlet toplum için sosyal hizmetlerin yükümlüsü olmuştur. Sosyal devlet gerçekte sosyal uyumu ifade etmektedir.

SOSYAL SORUMLULUK KAVRAMI VE DEVLETİN SOSYAL SORUMLULUK ALANLARI

Sosyal devlet, sosyal sorumluluğunu bilen bu doğrultuda politikalar üreten, plan ve programlar hazırlayan devlettir. Aslında nitelikleri ve işlevleri sayılan sosyal devlet anlayışının sosyo-ekonomik değişimlerle birlikte ortaya çıkması ve yapılarını oluşturması uzun soluklu bir mücadele neticesinde gerçekleşmiştir.

Sosyal devlet, sorumluluğu gereği farklılıkları giderip insana insan onuruna ve en azından eşit bir yaşam sunmayı amaçlamış ve bunu da başat olduğu ülkelerde başarmıştır.

İzleyen alt başlıklarda, sosyal devlete dayalı olarak sosyal sorumluluk kavramı ve türleri irdelenmekte ve arkasından devletin bireylere karşı sosyal sorumluluğu değerlendirilmektedir.

Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Türleri

“Sorumluluk” sözcüğü çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. “İşe görevli almak onun sorumluluğudur” gibi deyişlerde bu sözcük hukuksal yetkiyle yaklaşık olarak eş bir anlam taşır. “O sorumsuz bir anadır; bir eğlenceye giderek çocuklarını yarım gün yalnız bıraktı” gibi sözlerde, sorumluluk, genellikle benimsenmiş ailevi yükümlülüklerle uyma anlamında kullanılır. *Sorumluluk*, başkalarının değerlerine karşı duyarlılık anlamında da kullanılmaktadır (Simon vd,1985:406). Buradan hareketle kamu örgütlerinin, vatandaşların sorun ve değerlerine karşı duyarlı olması, bir tür sosyal sorumluluktur denilebilir.

Kamu yönetimi alan yazınında *sorumluluk*, bir işin yapılması amacıyla verilen gücün kullanılma zorunluluğu olarak tanımlanmaktadır. *Sosyal sorumluluk* ise, birey, yönetici veya örgütün topluma karşı yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülüklerdir (Genç ve Demirdöğen, 1994: 177). Özellikle kamu örgütlerinin, yönettikleri topluma karşı önemli sosyal sorumlulukları bulunmaktadır. Örneğin, eğitim, sağlık, güvenlik ve adalet konularında olduğu gibi.

Toplumlar sahip oldukları insan ve doğal kaynaklar, teknoloji ve buldukları jeo-politik konumun yani sıra, sosyal sermayeleri sayesinde kalkınabilir ve çağdaş toplumlar düzeyine ulaşabilirler. Bu açıdan bireylerin, kurumların ve hükümetin birbirlerine ve çevrelerine olan sorumluluğu bir ülkenin kalkınma düzeyini etkileyen en önemli unsurdur (Navaie,2002).

İster gelişmiş ister gelişmekte olsun, bütün ülkeler, sosyal sorumluluk politikalarını sürekli gözden geçirirler. Bilindiği gibi sosyal sorumluluk, aile, din, ekonomi, politika gibi geleneksel sosyal kurumlardan sonra gelişen bir kurumdur. Sosyal sorumluluk kurumu, toplumun üyelerine yardım etmekteki kolektif sorumluluğu ifade eden karşılıklı dayanışma mekanizmalarını içerir. Sosyal sorumluluk kurumu kapsamında, aile ve ekonomi gibi diğer sosyal kurumların dışında kalan hizmetler ve gelir tahsisi yoluyla ihtiyaçların karşılanmasına ilişkin programlanmış düzenlemeler yer alır (Mavili Aktaş,1991).

Wilensky ve Lebaux (1976: 85) günümüzde sosyal sorumluluk kavramının iki ana yaklaşım çerçevesinde ele alınabileceğini vurgulamaktadırlar. Bunlardan birincisi geleneksel, ikincisi ise kurumsal yaklaşımlardır. Geleneksel

yaklaşımında, aile ve toplum yaşanan ani değişiklikler ve sosyal sorunlarla ilgili olarak üzerine sorumluluk alır. Kurumsal sosyal sorumluluk yaklaşımında ise sosyal devlet, söz konusu sorumlulukları üstlenir.

İçinde bulunduğumuz koşullar göz önüne alındığında bireyin bütün ihtiyaçlarının aile tarafından karşılanması mümkün olmadığına göre, sosyal sorumluluk hizmetlerinin bireyin işlevselliğini devam ettirmek, sosyal konumunu korumasını sağlamak konusunda ne denli önemli olduğu ortadadır (Aktaş ve Genç,2007:83).

Gelişmiş pek çok ülkede *geleneksel* ve *kurumsal* politika dönüşümleri ve uygulamaları aynı anda yürütülmektedir. Sözgelimi toplumda bireysel inisiyatif ve sorumluluklarla üstlenilen bireysel riskler olabilir (özel sağlık sigortaları, özel muayene hizmetleri vb.). ancak kurumsal sosyal sorumluluk hizmetlerinin gündeminde *işsizlik, meslek edindirme, yaşlılık sigortaları vb. toplumsal riskler* her zaman var olmuştur ve olacaktır. *Kurumsal sosyal sorumluluk* daha çok toplumsal katılımı; *geleneksel sosyal sorumluluk* ise bireysel sorumluluk ve katılımı sürdürülmektedir (Aktaş ve Genç, 2007: 84).

Sosyal sorumluluğa dayalı olarak üretilen sosyal hizmet, mevcut sistemin sağlayamadığı ya da karşılayamadığı gereksinimleri yeni kaynaklar ve örgütlemelerle karşılayan bir disiplindir (Aktaş ve Genç, 2007: 84).

Kamu tüzel kişileri için söz konusu olan sosyal sorumluluk, bir kamu tüzel kişinin, bir bütün olarak toplumun menfaatlerini korunması, hizmetlerin eşit dağıtılması, çevresindeki kişi ve kurumların beklentilerine uygun hizmet üretmesi, çalışma stratejisi ve politikası güderek vatandaşları mutlu ve memnun etmesi şeklinde tanımlanabilir. Kamu tüzel kişilerinin gelişen sosyal sorumlulukları tüzel kişiliğin toplumla ilişkilerini düzenlemektedir.

Sosyal sorumluluk kavramı, insanların tüm iyilik durumları, bu duruma ulaşmak için gerekli olan sistemleri ve bu amacı gerçekleştirmekle yükümlü devletin niteliğini belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında mevcut koşulların, insanların sosyo-ekonomik sorunlarını karşılamada yetersiz kaldığı durumlarda, sosyal sorumluluk gereği sosyal hizmet üretimine gerek duyulmakta ve sosyal hizmet, bireylerin toplumun asgari yaşam standartlarının altına düşmelerini önleyici bir rol üstlenmektedir (Aktaş ve Genç,2007:84).

Sosyal sorumluluk projesi sözü, günümüzde giderek daha çok kullanılmaktadır. Toplumu aydınlatmaya, bir konuda eğitmeye, daha iyi bir dünya için eğitim, kültür, ekonomi ve çevresel gelişimleri desteklemeye yönelik tüm çalışmalara "*sosyal sorumluluk*" denilebilir. "*Sosyal sorumluluk, kime ait bir sorumluluktur?*" sorusuna yanıt vermek gerekir. Bu sorumluluk, bireye, tüm topluma ve yönetime aittir. Kısacası sosyal sorumluluk, bir sosyal soruna çözüm bulmak amacı taşımaktadır.

A. USTA, “Kamu Tüzel Kişilerinin Sosyal Sorumlulukları Üzerine Bir...”

Sosyal sorumlulukta, her bireyin bütün herkes için ve herkesin toplumdaki her birey için sorumluluğu temel ilkedir. Bu açıdan bakılınca *Sosyal Devlet* ilkesinden ve onun ahlâki yasası olan *sosyal sorumluluktan* üçlü bir yükümlülük doğmaktadır: *Toplumun üyeleri arasındaki sosyal sorumluluklar, bireylerin bütüne (devlete) karşı sosyal sorumlulukları ve nihayet bütünün (devletin) bireylere karşı sorumluluğu* (Huber,1965:41).

Bireylerin Birbirlerine Karşı Sorumlulukları

Bireylerin birbirlerine karşı sorumlulukları ifadesi sadece ahlaki bir önerme değil, çok yanlı olarak beliren bir hukuksal önermedir. Sözün özü, ahlaki açıdan değer taşıyan “*kendisi için sosyal hakları talep eden her birey, bunu ancak aynı durumda olan diğer bireylere aynı sosyal hakları vermeğe hazır olduğu zaman talep edebilir.*” biçimindeki sosyal sözleşmeye bağlı olma, hukuksal açıdan da önemlidir. Birey ve grup egoizmi, diğerlerinin aynı sosyal istemleri karşısında saygı duyulan, sosyal sözleşme ilkesinde sınırlarını bulmaktadır. Bunu şöyle ifade etmek de mümkündür: Aynı durumda olan bir gruba, aynı sosyal istemleri haklı görmeye hazır olmayan, kendi grubuna sosyal istemlerde bulunmaya da haklı değildir. Sosyal yardım bir sorumluluk ilkesidir ve bu ilke varlıklı kesimlerin yoksul kesimlere yardım etme yükümlülüğünü getirmektedir. Böyle bir sosyal yardım, tarihimizde İslam dininin uygulamaları arasında da yer almaktadır. Sosyal sorumluluk kendisini çeşitli biçimlerde gösterebilir. Örneğin, işverenin işçilere ait sosyal sigorta primlerini yüklenmesinde, sakat işçilerin kendilerine uygun işyerlerinde çalıştırılmasında, özellikle kadınlar ve küçükler olmak üzere bütün işçilere yardım sorumluluğunda, devletin sosyal harcamalarının mali ihtiyaçlarını karşılamak için, yüksek gelirlerin artan miktarlarda kademeli vergilendirilmesinde kendini göstermektedir (Huber,1965:41).

Bireylerin Topluma Karşı Sosyal Sorumluluğu

Bu sorumluluk sayesinde Sosyal Devlet fikri, sosyal amaçlarla devletin bireylerin özgürlük, eşitlik ve mülkiyetine karşıabilme konusunda yetkili olduğu görüşünü desteklemektedir. *Hukuk Devleti*, özgürlük, eşitlik ve mülkiyetin devlet müdahalesine karşı korunmasını ister; buna karşılık *Sosyal Devlet* fikri, sosyal sorumlulukların izin verdiği ölçüde özgürlüğe, eşitliğe ve mülkiyete devletin müdahalesini ister. Bu sosyal sorumluluğun pek çok anayasal ve yasal dayanakları bulunmaktadır. Örneğin, yasalar bireylerin kendilerini kişisel olarak geliştirmelerini, rekabet, sözleşme, meslek edinme ve dernek kurma haklarını güvence altına almaktadır. Ancak, bu hakları devlet, sosyal devlet ilkesi gereği sınırlayabilir. Genellikle yasalar kanun önünde herkesin eşit olduğunu güvence altına almıştır. İlgili hüküm, aynı olan durumlarda aynı biçimde hareket

edilmesini emreder; eşitler arasında farklı işlemi menettiği gibi, farklıların da eşit işlem görmelerini yasaklar (Huber,1965:42-43).

Mal sahibi olma ve olmama, zengin ve fakirlik, kuvvetli ve zayıf oluş muhakkak ki en açık eşitsizlik durumlarıdır. Fakat zengin ve yoksulun, kuvvetli ve zayıfın eşit olmamaları nedeniyle farklı işleme tabi tutulmaları kabul edilseydi eşitlik ilkesinin anlamının tamamen karşıtı bir durum ortaya çıkardı. Açıkçası, eşitlik ilkesi bakımından, sadece yoksulların ve zayıfların çıkarına olduğu takdirde eşitsizlik meşrudur. Kısacası, zengin ile yoksul arasındaki nitelik farkına rağmen bunlara farklı muamelenin kabul edilmesi Sosyal Devlet ilkesi gereğidir (Huber,1965:43).

Devletin Sosyal Sorumluluk Alanları (Devletin bireylere karşı sosyal sorumlulukları)

Sosyal sorumluluk esasına göre kurulmuş olan toplumsal varlığa, devlet adı verilebilir. Devletin bu sosyal sorumluluğu üç özel sorumluluğu kapsar: *Sosyal yardım, sosyal özen ve sosyal doyum* sorumlulukları. Sosyal yardım ile devlet, endüstri çağında, toplumsal durumdan kaynaklanan özel sosyal zararları, önleyici önlemlerle engellemek, iyileştirici önlemlerle savuşturmak veya hafifletici önlemlerle azaltmak sorumluluklarını yerine getirir.

Devletin sosyal sorumluluklarının başında toplumdaki bazı gruplara (yaşlılar, öğrenciler, çocuklar, yoksullar vb) doğrudan yaptığı sosyal yardımlar gelmektedir. Bu sosyal işlev, "*sosyal devlet*" anlayışının etkisiyle son elli yılda önemli bir gelişme göstermiştir. Sosyal devlet, devletin ne yapmaması değil, ne yapması gerektiğini ifade eden bir anlayışı ve eğilimi simgeler (Eryılmaz, 2008: 61).

Sosyal özen, devletin düzenleyici önlemler ile vatandaşların zorunlu ihtiyaçlarını karşılamasıdır. İşyerlerinin sağlanması ve çoğaltılması, iş bulmakta aracılık ve iş yaratmak, öğrenme ve işte yükselme olanaklarının iyileştirilmesi, ücret politikası ve aynı zamanda orta sınıfın bütün olarak gelişmesi yönünde önlemler devletin bu alandaki *sosyal özen* faaliyetlerindedir.

Nihayet sosyal birleşmeler ve mücadele özgürlüğünü (yani grev ve lokavt hürriyeti de dâhil olmak üzere) tam olarak tanıyarak sosyal ortaklar arasındaki ihtilafları gidermek ve sosyal barışı, aracılık ve tahkim yoluyla muhafaza veya yeniden sağlamak amacına yönelmiş devletsel uygulamalar ise *sosyal doyuma* hizmet eder. Yasal ve anayasal düzenlemelerin, bu *sosyal yardım, özen ve doyum*u sağlayan kuralları içermediği açık bir gerçektir. Sosyal Devletin sosyal yapısı, somut karakterini, asıl sosyal yasalar üzerinde gelişen idari sosyal uygulamalar ile elde etmiştir (Huber,1965:44-45).

Kurumların, özellikle de özel kesimin sosyal sorumluluk çalışmalarının artması, bazı kavram karmaşalarına neden olmaktadır. Sosyal sorumluluk, sadece özel şirketlere ait değildir. Devlet kurumlarının ve sivil toplum

A. USTA, “Kamu Tüzel Kişilerinin Sosyal Sorumlulukları Üzerine Bir...”

örgütlerinin bu konuda yükümlülükleri ve çabaları olmalıdır. Örneğin, Ekonomik çaresizlik ve eğitimsizlik nedeniyle aile içi şiddete karşı çıkamayan kadınlara, çocuklara barınak ve ekonomik güç sağlamak, bireylerin, grupların ve devletin yükümlülüğüdür (Semerci, 2008). Bu açıdan devletin ekonomik, çevresel sorumluluklarının yanında sosyal sorumlulukları da önem taşımaktadır ve yasalar çerçevesinde bu sosyal sorumluluklarını işlevsel hale getirilmesi gerekmektedir.

Anayasa ve yasalarda kamu örgütlerinin sosyal sorumluluklarına ilişkin görevleri gösterilmiştir. Tüm bu görev alanlarında yürütülen faaliyetler toplumun geliştirilmesine yönelik çabalardır. Sosyal nitelikli bu kalkınma çabaları tüm toplum için önem arz etmektedir.

Bilindiği gibi sosyal sorumluluk politikasının sınırlarını sosyal sorunlar çizer. Sosyal sorun, etkili bir grubun pek çok insanı etkileyen belirli bir sosyal koşulun kolektif bir eylem planı ile çözülebilir. Sosyal sorumluluk, politika ve hizmetlerinin öngörüsü, sosyal sorunları doğru tanımlama ile ilgilidir (Aktaş ve Genç, 2007: 84).

Sosyal hizmetler hangi örgütsel model içinde sunulursa sunulsun, işlevlerinin doğru tanımlanması ve bu işlevlere karşılık gelen kurumlar arasında (merkezi ve yerinden yönetim) etkili bir işbölümü, işbirliği ve eşgüdüm kurulması gereklidir. Ulusal düzeyde daha gerçekçi politika, plan, program ve projelerin üretilmesi ve uzlaşma içinde üretilen bu politikaların yaşama geçirilmesinde gerekli yapısal düzenlemelerin yapılması önemlidir. Sosyal hizmetlerin kapsamının ve işlevinin nasıl sınırlandırıldığı, bu işlevlerin hangi toplumsal gereksinmeyi karşılamaya ne tür sosyal sorunları çözmeye yönelik olduğu en uygun örgütsel yapılanmanın ne olduğu ancak işlevler temelinde belirlenebilir (Aktaş ve Genç,2007:84).

Bir toplumun özellikle sosyo-ekonomik alanda başarılı olması, farklı ölçeklerdeki örgütlere toplumun en küçük örgütünden (aile), şirkete, sivil toplum kurumlarına, mahalle ve hükümet merkezlerine kadar somut alanda kaynak ayrılmasının yanında, sosyal sermaye gibi soyut bir alana da yatırım yapılmasına bağlıdır. Sosyal sermayenin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi karşılıklı güven, diyalog ve işbirliğine, kısacası sosyal sorumluluk kavramının iyi algılanıp, uygulanmasıyla alakalıdır. Sosyal sorumluluk, bireylerin ve örgütlerin birbirlerine olan karşılıklı bağımlılığıdır. Bireyler sadece günlük etkileşim içerisinde buldukları kişilere ve kurumlara değil toplumun her kesimine bir şekilde bağlı ve sorumludur. Sosyal sorumluluk güven duygusunu içerir. Bireylerin sadece akrabaları veya kişisel tanıdıklarına değil yabancılara karşı da geliştirdiği güven duygusu sayesinde toplum içi ve arası yaratıcılık ve işbirliği doğar; toplum içerisindeki eşitsizlikler gerek kamu, gerek sivil girişimler, gerekse de özel kesimin sağladığı fırsatlar sayesinde giderilir (Navaie,2002).

Geniş anlamıyla sosyal sorumluluk hizmetlerini sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, adalet, şehir planlaması gibi alanlarda görmek mümkündür. Sosyal sorumlulukların işlevselliğini sağlayan bir disiplin olarak *sosyal hizmet* ise toplum problemlerinin çözümüne kendine has yöntem ve uygulamaları ile etkili olan bir hizmettir (Aktaş ve Genç,2007:84).

Toplumun sorunlarına çözüm üretilmesinde, durumunun iyileştirilmesinde, her boyutta geliştirmesinde ve sosyal adaletin sağlanmasında öncelikli olarak belirlendiği sosyal sorumluluk hizmet konuları şunlardır: Toplumda aile kurumunun temeli olan kadını korumak, sokak çocuklarının bakımını üstlenmek, hasta ve engellilerin tedavisini sağlamak ve yaşam standardını yükseltmek her ne nedenle olursa olsun azınlık ve mağduriyet içinde olan kesimlerin problemlerini çözmek bir sosyal devletin temel görevleridir (Akpınar, 2009). Ancak, toplumsal ve ekonomik değişimler sürecinde devletin bu temel sorumluluk alanlarının artacağı tahmin edilmektedir.

SOSYAL DEVLETTE SOSYAL SORUMLULUĞUN YENİDEN TANIMLANMASI

Bir toplumda varlıklı ve güçlü kimseler olduğu gibi, bunların yanında yoksul ve zayıf kimseler de bulunmaktadır. Toplumdaki zayıf kesim içinde kimsesiz kadın ve çocuklar, hastalar ve yaşlılar, özürllüler yer alabilir. Bu insanların bağlı buldukları bir sosyal güvenlik sistemi olmayabilir. Bunlar için ailesel veya bireysel yardımlar da yetersiz olabilir. Bu durum toplumun geneli için bir sosyal sorundur ve çözümlenmesi gerekmektedir. Genellikle bu tür olumsuzluklar toplumda başka sorunlara da yol açmakta ve sosyal barışı tehdit etmektedir.

Tarif edilen bu yoksul ve güçsüz kimseler, toplumda ortalama bir yaşam kalitesine ulaşamadıkları gibi aynı zamanda toplumsal gelişmeye katkı sağlayamamaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında, kadın, çocuk, yoksul ve özürllü de birer değer veya yetenek kaynağıdır. Bunların yaşamın gerekli kalitesine ulaşamamaları ve gerekli desteği bulamamaları gerekli bilgi, beceri ve yeteneklerini ortaya koymalarını engellemektedir. Bu durum kuşkusuz her toplum için bir kayıptır ve gereken önlemlerin alınması gerekir.

Yoksul, zengin, sağlıklı, özürllü herkesin bir toplumda mutlu olması kuramsal ve uygulamalı ahlakın genel bir ilkesidir. Zengin insanların sahip bulunduğu zenginlik ve yoksul insanların yoksulluğu bir şans olarak değerlendirilmeli, bunlar arasındaki karşıtlıklar en aza indirilmelidir. Karşıtlıkların en aza indirilmesi kuşkusuz sosyal barış açısından toplum için yararlı olacaktır.

Tüm bu açıklamalardan sonra söz konusu karşıtlıkların giderilmesi için neler yapılabilir? Çözüm üretilmelidir. Önemle belirtmek gerekir ki, sosyal sorumluluk sahibi sosyal devlet, sınıfsız bir toplum değildir. Sosyal devlet içerisinde de sınıflar bulunmaktadır. Ancak bu tür devletlerde kamusal otorite

A. USTA, “Kamu Tüzel Kişilerinin Sosyal Sorumlulukları Üzerine Bir...”

varlıklı kimselerden daha çok vergi almakta ve bu toplanan vergilerle, yoksul ve zayıf kesimlere sosyal yardım yapmakta, yeni iş alanlarının açılmasını sağlamakta ve işçi-işveren anlaşmazlıklarında tahkim kurulu görevini sürdürmektedir.

Çağımızın en önemli sosyo-ekonomik sorunlarından biri olarak kabul edilen işsizlik şiddetini artırarak ve biçim değiştirerek sürekli artmaktadır. Söz konusu olan bu işsizlik aynı zamanda yoksulluğun da bir tür kaynağıdır. Bu nedenle işsizlik sorununa da sosyal sorumluluk sahibi sosyal devletin çözüm üretmesi gerekmektedir. Bu çerçevede sosyal devlet, yeni iş alanlarının açılmasını özendirilmeli ve çok sayıda işçi istihdam edebilecek işletmelere karşılıksız kredi verebilmelidir.

Yeni açılacak iş alanları tarımsal, ticari, sanayi veya hizmet kesimlerinde yer alabilir. Bu istihdam alanlarında çalışacak personelin eğitilmesi, personele yeni bilgi ve beceriler kazandırılması, iş görenlerin yeteneklerini ortaya koymaları için fırsatlar tanınması da bir tür sosyal sorumluluktur.

Kısaltması sosyal devletin sosyal sorumluluğu hem işverene, hem de iş görene yöneliktir. Devlet işverene yönelik politikalar üretmekte, yeni iş alanlarının açılmasını sağlamakta; iş görene yönelik politikalar üretmekte, onların yeteneklerini kullanmalarını sağlamaktadır. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın yine toplum kazanmakta ve bu tür politikalarda bireyin mutluluğu esas alınmaktadır. Sonuç olarak bir işe sahip olan birey, kendine güven kazanacak, değerliliği artacak ve kendisini toplumun asli unsurları arasında sayarak mutlu olacak ve devletine daha çok bağlanacaktır. Ahlaki ilke olarak herkesin mutluluğu ana amaç olduğuna göre, herkesi mutlu kılacak sosyal sorumluluğa sahip sosyal devletin kurulması da herkesin ana hedefi olmalıdır.

SONUÇ

Sosyal devlet, herkesin iyiliğini amaç edinen bir tüzel kişiliktir. Bu tüzel kişilik bu özelliği gereği kendisini bireylere karşı sorumlu hisseder ve bu doğrultuda politikalar üretir, planlar hazırlar ve uygular. Sosyal devletin ürettiği sosyal politika ve planlar çok çeşitlidir ve bunları her alanda görmek mümkündür.

Sosyal sorumluluk, bireylerin birbirlerine karşı sorumluluğu, bireyin topluma karşı sorumluluğu ve devletin bireylere karşı sorumluluğu biçiminde üç kümeye ayrılmaktadır. Sosyal devlette, devletin bireylere karşı sorumluluğu ise, sosyal yardım, sosyal özen ve sosyal doyum konularını içermektedir. Söz konusu olan bu alanlar birbirlerini tamamlayıcı özellikler taşımaktadırlar.

Koruyucu sosyal politikalar aracılığıyla sosyal sorunları kökten çözmek, sosyal devletin temel hedeflerindedir. Bunun için de sosyal sorunlara yol açan işsizlik, göç gibi yapısal olumsuzlukların üzerine gidilmelidir. Sosyal kalkınma programlarının etkin bir biçimde yürütülebilmesi için, gerek merkezi, gerekse

mahalli boyutuyla, değişik resmî ve sivil toplum kuruluşları arasında bir işbirliğinin sağlanması kuşkusuz çözüme katkı sağlar.

Sosyal devlet, sosyal sorumluluk gereği, sorunlarla mücadele kapsamında, aynı zamanda zayıfların toplumdan yalıtılması tehlikesine karşı önlemleri almakla da yükümlüdür. Katılımcı demokrasi anlayışı çerçevesinde, gönüllü kuruluşların sosyal faaliyetlerine yasal ve organizasyonel destek yeterince sağlanmalıdır. Toplumda sosyal sorumluluk gereği, sosyal barışı temin etmek için sosyal dayanışma eğilimlerini güçlü kılan, sosyal kalkınmaya katkı sağlayan dernek ve vakıfların bu amaçla yeterince desteklenmeleri gerekmektedir.

Bu çerçevede sosyal devlet ilkesi gereği, kamu yararına yönelik olarak gerekli kamulaştırma ve toplumsallaştırmalar (sermayenin tabana yayılması) yapılabilir. Bu uygulamaların yanında devletin zayıf kesimlere sağlayacağı sosyal yardım ve yine zayıflara karşı göstereceği sosyal özen ve sunacağı sosyal doyum çabaları vatandaş-devlet arasındaki bağı güçlendirecektir.

KAYNAKÇA

Akpınar, Zeki (2009), “Sosyal Devlet ve İşlevleri”, <http://www.sekizsayfa.com/yazar/328-zeki-akpinar-sosyal-devlet-ve-islevleri.html?haber=328&puan=1> (8.7.2010).

Barna, Murat.(2002), “Sosyal Devlet”, Temmuz, Erişim Tarihi: 04.04.2006 http://www.turkhukukusitesi.com/makale_60.htm aktaran Ahmet B. Dural ve Sedef Zeyrekli Sosyal Devletin Eğitim İşlevi, 2008, <http://www.genbilim.com/content/view/5840/39/> (8.7.2010).

Bozkurt, Ömer ve Polatoğlu, Aykut (2008), **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Ankara.

Ergun, Turgay ve Polatoğlu, Aykut (1988), **Kamu Yönetimine Giriş**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Ankara.

Eryılmaz, Bilal (2008), **Kamu Yönetimi**, Okutman Yayıncılık, Ankara.

Forum Alev (2010), “Devletin Fonksiyonları” (<http://www.forumalev.net/acik-ogretim-fakultesi-aof/412001-kamu-yonetiminin-niteliği-devlet-nedir-devletin-tanimi-devletin-fonksiyonlari-devletin.html>, 10.07,2010).

Genç, Nurullah ve Demirdöğen, Osman (1994), **Yönetim El Kitabı**, Birey Yayıncılık, Erzurum.

Gözler, Kemal (2007), **Hukukun Temel Kavramları**, Ekin kitapevi Yayınları, Bursa.

Güler, Birgül Ayman (2005), “Sosyal Devlet ve Yerelleşme Yasal Değişim Sürecinde İnsan, Toplum, Çevre”, **Kent ve Mimarlık Sempozyumu** http://www.yayed.org.tr/resimler/ekler/fa0860e83a4c3a7_ek.pdf (8.7.2010).

A. USTA, “Kamu Tüzel Kişilerinin Sosyal Sorumlulukları Üzerine Bir...”

Güler, Birgül Ayman (2006), “Sosyal Devlet ve Yerelleşme”, Memleket: Siyaset Yönetim, ½ 2006, s.29.’dan aktaran Birgül Ayman Güler, **Türkiye’nin Yönetimi**, İmge Kitapevi, Ankara, 2010, s.116.

Güven, Sami (1995) Türkiye’de Sosyal Planlama, Ezgi Kitapevi, Bursa.

Gökcan, Kemal. “Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetler” Erişim Tarihi: 04.04.2006 <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/sosyaldevlet.htm> aktaran Ahmet B. Dural ve Sedef Zeyrekli, **Sosyal Devletin Eğitim İşlevi**, 2008, <http://www.genbilim.com/content/view/5840/39/> (8.7.2010).

Gözler, Kemal (2000), Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, aktaran Ahmet B. Dural ve Sedef Zeyrekli, **Sosyal Devletin Eğitim İşlevi**, 2008, <http://www.genbilim.com/content/view/5840/39/> (8.7.2010).

Huber Ernst Rudolf (1965), “Nationalstaat und Verfassungsstaat, Studien zur Geschichte der modernen Staatsidee”, (Çev.Tuğrul Ansay), **Rechtsstaatlichkeit und Sozialstaatlichkeit**, Herausgeber: Ernst Forsthoff, Darmstadt, s. 589, Stuttgart: Kohlhammer.

Mavili Aktaş, Aliye ve Genç, F. Neval (2007), “Globalleşme, Sosyal Sorunlar ve Sosyal Belediye”, **Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi**, (Der. Abdullah Yılmaz - Yavuz Bozkurt), Gazi Kitapevi, Ankara, ss. 81-95.

Mavili, Aktaş Aliye (1991), Sosyal hizmet **İl Müdürlüklerinin Etkililiğinin Değerlendirilmesi**, Basılmamış Doktora Tezi, H.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü’den aktaran Aliye Mavili Aktaş ve F. Neval Genç “Globalleşme, Sosyal Sorunlar ve Sosyal Belediye”, **Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi**, (Der. Abdullah Yılmaz - Yavuz Bozkurt), Gazi Kitapevi, Ankara, 2007, ss. 82.

Navaie, Nil Şişmanyazıcı (2002), “Kalkınma Yolunda: Sosyal Sermaye ve Sosyal Sorumluluk”, **Ekonomistler Platformu**-Aralık 2002 Bülteni, s. 50-53. <http://www.art4development.net/Kalkınma%20Yolunda%20Sosyal%20Sermaye%20ve%20Sosyal%20Sorumluluk.html>. (07.07. 2010).

Semerci, Bengi (2008), “Sosyal Sorumluluk Bilinci”, http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:HU9eHT7fHMoJ:www.aktuelpsikoloji.com/artikel.php%3Fartikel_id%3D297+devletin+sosyal+sorumlulu%C4%9Fu&cd=15&hl=tr&ct=clnk&gl=tr

Simon, Herbert A.-Smithburg, Donald W.- Thomson, Victor A. (1985), **Kamu Yönetimi**, (Çev. Cemal Mihçioğlu), Ankara Üniversitesi siyaset Bilgiler Fakültesi Yayınları:547, Ankara.

Kemal Paşazade'nin Pendname'si

İbrahim KAYA

Yrd. Doç. Dr., KSÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet: Osmanlı devletinin parlak ve görkemli bir dönemi olan 16. yüzyılda yaşayan Kemal Paşazade tarih, edebiyat, hukuk, mantık gibi birbirinden oldukça farklı sahalarda eserler vermiş bir müelliftir. Türkçe ile birlikte Arapça ve Farsça olarak üç dilde eser sahibi olan Paşazade'nin haklı olarak şöhret kazanmış eserlerinin yanında henüz yeteri kadar ilgi görmeyip araştırılmayı bekleyen eserleri de bulunmaktadır. Pendname (veya Nesayih) bu eserlerden birisidir. Dönemine ve Paşazade'nin diğer eserlerine göre oldukça sade bir dille yazılan eser içerdiği konular itibarıyla hem bir ahlak kitabı hem de yöneticilerde bulunması gereken özellikleri belirttiği için siyasetname özelliği taşımaktadır. Bu eser makalemizin ana konusunu teşkil edecektir.

Anahtar Sözcükler: Pendname, Ahlak kitapları, Kemal Paşazade, Siyasetname, Nasihatname

Kemal Paşazade's Pendname

Abstract: Kemal Paşazade who lived in the 16th century which is a bright and glorious era of the Ottoman Empire is an author who gave books in different fields such as history, literature, law and logic. Paşazade who has works in three languages (Turkish, Arabic and Persian) has prominent works justly praised as well as works that haven't attracted enough attention so far and deserve to be examined. Pendname (or Nesayih) is one of these works. This work which was written in a plain language when compared with his other works and his period is a book of politics because it contains moral issues and displays the properties that administrators should have. The main theme of this article is about this work.

Keywords: Pendname, Moral books, Kemal Paşazade, The Book of Government, The Book of Advice.

GİRİŞ

16. yüzyıl Anadolu sahası mensur eserlerinden olan *Pendname* Osmanlı bilim ve düşünce hayatında önemli bir yer işgal ettiği görüşü otoriteler tarafından kabul gören Kemal Paşazade'nin (Uzunçarşılı, 1972: 51) 200'ü aşkın eserinden birisidir. Mensur olarak yazılan bu eser bünyesinde bir hayli manzum kısımlar ve şiirler bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak Türkçe yazılan şiirlerin yanıbaşında Farsça ve Arapça şiirlerle de karşılaşılır. Edebiyatımıza etkisi daha

güçlü olan Fars edebiyatı örnekleri büyük bir yekûn tutmasına karşılık Arapça şiirler çok az bir yer işgal eder. Paşazade eserde ileri sürdüğü görüşleri deseklemek için bir hayli hikâyeyi eserin bünyesine katmıştır. Bu hikâyelerden bir kısmı bu tarz olayları ifade etmeye elverişli bir nazım şekli olan mesnevi tarzında kaleme alınmıştır. Hikâyelerin büyük çoğunluğu düzyazı olarak yazılmış olup eserin her tarafına serpiştirilmiştir. Müellif böyle yapmakla didaktik eserlerdeki monotonluğu gidermek istemiş ve eserin sürükleyici oluşunu ön planda tutmuştur.

Paşazade oldukça velût bir şahsiyettir. Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde eser veren müellif, ilmiye sınıfına geç intisap etmesine rağmen eser vermek cihetinde kendinden önceki ve sonraki âlimlere karşı üstünlük kazanmıştır (Parmaksızoğlu, 1993: 563). Atsız (1966: 71–112), yaptığı kapsamlı bir araştırma sonucu İstanbul kütüphanelerinde 209 eserini tespit etmiş ve bunların isimleri, muhtevaları ve yazma nüshalarını *Şarkiyat Mecmuası*'nda yayımlamıştır. Şimdiye kadar Paşazade ile ilgili çalışmalarda referans olarak gösterilen bu çalışmanın eksik olması bir yana yanıltıcı olduğu da söylenir (Saraç, 1999: 42). Eserlerinin büyük çoğunluğu bugün bilimsel makale diye adlandırılan uzun veya kısa risalelerden ibarettir. Çoğu müstakil eser olmayıp çeşitli mecmuaların içinde yer alır.

Atsız Paşazade'nin 20 adet Türkçe eserini tespit eder ve bunlardan 3'ünün Paşazade'ye ait olmasını şüpheyle karşılar. Bu eserler şunlardır:

- 1- Tevârîh-i Âl-i Osman (her biri bir padişaha ait olmak üzere 10 defter).
- 2- Divanı ve Şiirleri.
- 3- Kaside-i Bürde Tercümesi (mesnevî).
- 4- Yusuf u Züleyha (mesnevî).
- 5- Fetvalar.
- 6- Pendname (Nesayih)
- 7- Dakâiku'l-Hakâik (400 civarında Farsça kelimenin izahı hakkında)
- 8- Câmîü'l-Furs (Farsça grameri ve sözlüğü)
- 9- Risâle-i Yâiyye (Farsça "ya"nın kaç manaya geldiği hakkında)
- 10- Risâle-i Kâfiye (Kafiye ile ilgili bilgiler)
- 11- Rumeli Kazaskeri Fenarioğlu Mehmed'in Bir Hücetini Tenkid
- 12- Risâle-i Tılsım
- 13- Dünyanın Ömrü, Deccalın Çıkışı, Güneşin Batıdan Doğması
- 14- İran Şahı Şah Tahmasb'a Yazılan Mektup (Kanuni döneminde)
- 15- Manzum Darb-ı Meseller (54 beyit)
- 16- İbni Tağribirdî Tarihinin Tercümesi

- 17- Şurûtu's-salât Tercümesi (78 beyitlik mesnevi)
- 18- Risâle-i Levh-i Mahfuz (Atsız'a göre şüpheli)
- 19- Necâtü'l-Mütehayyirîn (Atsız'a göre şüpheli)
- 20- Akâid Risalesi (Atsız'a göre şüpheli) (Atsız, 1966: 71–112)

ESERİN ADININ TESPİTİ ve İSİMLENDİRME PROBLEMİ

Bu eserden ilk olarak bahseden iki müellif tarşımıza çıkar. Bunlardan biri Nihal Atsız diğeri Agâh Sırrı Levend'dir. Atsız, *Şarkiyat Mecmuası*'nda eserin adını *Nesâyih* olarak kaydeder, muhtevâsından bahsetmeden eserin tek bir yazma nüshasının *Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, Türkçe Yazma Eserler, 1387* numarada kayıtlı olduğunu söyler (Atsız, 1966: 71–112). Levend (1964: 103) "*Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız*" adlı makalesinde eserin adını *Ahlâkî Mev'ıza* olarak belirtir ve eserin bölümlerinin başlıklarını sadeleştirerek verir.

Bunlardan farklı olarak <http://www.yazmalar.gov.tr>'de Kemal Paşazade'ye ait *Pendname* isimli 3 adet eser bulunmaktadır. Bunlardan *Konya nüshası* iki varaktan ibarettir. Özellikleri hakkında şu bilgiler verilir: Sözbaşları ve cetveller kırmızı, vişne rengi meşin, çarkuşe miklebli, ipek kaplı cilt. Fiziksel Tanım: 101a-102a Yk. 17 St. 180x120-135x75mm Nesih.

Ankara nüshası her ne kadar *Pendname* ismiyle geçmekteyse de eserin içeriğinin *Pendname*'yle bir ilgisi yoktur. Özellikleri hakkında şu bilgiler verilmiştir: Tezhip: Cetveller altın yaldızlı, yaldız salbek şemse, köşebent ve zencirekli, bordo meşin kaplı, sağ kapağı kopuk, sırtı parçalanmış miklepli mukavva cilt. *İçindekiler*: 133abde *Mutavvel, Keşful-Esrâr, Islâh, Hasan Çelebî, Haşîye ala Mutavvel, Kâdı Ahmedden nakiller, 134a'da şiirler* vardır. Dolayısıyla bu nüshaya *Pendname* ismi verilmesi doğru değildir.

Kastamonu nüshası ise 1201/1785 tarihinde istinsah edilmiştir. Eser 37 varaktan ibarettir. Metnin sonunda şu ibare bulunmaktadır: *Temmeti'l-kitâbu bi-'avni'llâhi'l-Meliki'l-Vehhâb 'an yedi ad'afi'l-küttâb Hafız Muhammed bin el-Hâcî 'Abdullâh Efendi gūfire lehumâ sene 1201.*

Kastamonu nüshasının hamışinde *Pendname* bulunmaktadır. Ana metin ise Abdullah el-Yafi'î'ya ait olduğu belirtilen *Dürrü'n-Nazm* isimli eserdir. *Dürrü'n-Nazm* harekelidir. *Dürrü'n-Nazm* ile *Pednâme*'nin yazı stilleri farklıdır. Muhtemelen daha sonra birisi eserin kenarına Paşazade'nin *Pendname* isimli eserini yazmış olmalıdır. *Dürrü'n-Nazm*'in sonunda eserin kim tarafından ne zaman istinsah edildiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Eser ibadetlerin faziletlerini anlatan Arapça bir eserdir.

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi Türkçe Yazma Eserler 1387'de *Nesâyih* adıyla kayıtlı olan eser 57 varaktan ibarettir. Bu eser <http://www.yazmalar.gov.tr>

//www.yazmalar.gov.tr'de bulunmamaktadır. Bu eserin kim tarafından ve ne zaman istinsah edildiğine dair eserde her hangi bir bilgi geçmez.

Süleymaniye ve Kastamonu nüshalarındaki metinde eserin adıyla ilgili bir ibare bulunmamaktadır. Eserin adının belirlenmesine etki ettiğini tahmin ettiğimiz kelimeler eserin başında ve sonunda geçmektedir. Eserin giriş kısmı şu ifadelerle başlar:

“*Bu kitâb-ı şerîf ve bu nüsha-i latîf nice kütüb-i mu‘tebereden istinbât olup vaz‘-ı mübâyenesi ber-vech-i nesâyih pîraste ve hüsn-i edeb-i mu‘âyenesi ‘alâ-tarîki’ l-fesâyih ârâste olmuştur ki mütâla‘a iden kişilerün çeşm-i bînâları nûrla ve hâtır-ı münîrleri sürûrla mâlâmâl olur. Bu kitâb-ı müfîdi eyü bilen kişiler sâlih-i umûr-ı dünyevî zabtında bir melik-i mu‘tebere vezîr olmağa lââyık olup umûr-ı âhiret ıslâhında ‘umûm hal lââyıkı tarîk-i Hakk'a irşâd itmeğe şâyeste ve erzânî olur. Zîrâ memleket-i ma‘rifet ve tehzîb-i sıfat âdâbı tarîkleri bu kitâba derc itdüm. Egerçi işbâ‘ üzerine tamâm-ı tefâsîl ile zikr olunmadı ammâ sebîl-i icmâl üzerine takrîr olunmuştur. Her *nev‘-i nesâyih ve darb-ı mev‘iza* için bir bâb tahsis olup onbeş bâb üzerine mahsus olmuştur.”*

Girişte geçen *nesayih* ve *darb-ı mev‘iza* ifadeleri eserin adının tespitinde belirleyici bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Çünkü eserin adının hem *Nesayih* hem de *Ahlakî Mev‘iza* olarak tespit edildiğini yukarda göstermiştik.

Eserin sonunda geçen ifadeler ise şöyledir:

“Eyle olsa işbu bir ‘âciz ü ‘âsî vü pür-melâl ü mücrim-i fakîr ü bî-mal a‘nî dâ‘î el-fakîr İbn-i Kemal ki mü‘ellif-i în kitâb-ı *pür-nesâyih pür-nevâ* “temmet bi-‘avni’ inâyeti’ l-Meliki’ l-Mennân” bî-misâl işbu *pend ü nesâyih* te’lîf ü derc idüp hazîne-i ‘akıldan nice dürlü genc ü cevâhir harc itdüm ki tâ mü‘min karındaşlara vesîle-i hidâyet ve sâlik-i râh-ı hakikat ve mâlik-i dünyâ vü devlet olup okıyanlar tâ ki bu zerre-i bî-mikdârı ümîddür ki hayır du‘âdan ferâmûş buyurmayalar inşâ‘allâhu Te‘âlâ ve tekaddes.”

Burada da geçen ifadeler eserin adını belirlemek için ölçü olamaz. Çünkü Paşazade *pend ü nesayih* yani öğüt ve nasihatları telif ettiğinden bahsetmektedir. Bütün bunlardan sonra şunları söyleyebiliriz. Eserin yaygın adı her ne kadar *Nesayih* olarak kaynaklarda geçse de bu tarz isimlendirme sağlam bir zemine oturmamaktadır. Dolayısıyla eserin içeriğinin dikkate alınarak <http://www.yazmalar.gov.tr>'de geçtiği gibi *Pendname* olarak adlandırılmasının daha doğru olacağı kanaatini taşıyoruz.

PENDNAME'NİN İÇERİĞİ

Eser 15 bölümden (bab) meydana gelmiştir. Kemal Paşazade giriş kısmında eseri muteber kitaplardan seçtiğini ifade ettikten sonra bu kitabı iyi bilenlerin dünyaya ait işleri düzenleme hususunda itibarlı bir padişaha vezir olmaya,

ahirete ait işlerde ise insanları doğru yola irşad etmeye ehil olacaklarını söyler. Ayrıca ele aldığı konuları tafsilatlı olarak değil bilakis herkesin anlayabilmesi için sade ve öz olarak bahsettiğini ifade eder. Paşazade ele aldığı konu başlıklarını şöyle sıralar:

- 1 -Akıl
- 2-Bilgi
- 3-Cahillik
- 4-Söz adabı
- 5-Hikmet ve öğütler
- 6-Dostluk
- 7-İkiyüzlülük ve düşmanlığın zararları
- 8-Çocuk terbiyesi
- 9-Hükümdarlık
- 10-Hükümdarlara hizmet etme usulü
- 11-İyiliğin faydaları ve kötülüğün zararları
- 12-Sabır ve acelecilik
- 13-İyi ve kötü huyların sonuçları
- 14-Sır saklamak
- 15-Dünya ve ona karşı hırs göstermenin zararları

Pendname'nin giriş kısmında yapılan bu sınıflandırmaya altıncı bâb'a kadar uyulmuş, "dostluk ahvâli" hakkındaki altıncı bâb ikiye parçalanarak "dostluk hukûki" eserin içinde yedinci bâb olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla sonraki bölümlerde numaralandırmada bir yanlışlık meydana gelmiş, bu durum "eyülügün [menfaati] ve yavuzluğun mazarratı" hakkındaki on birinci bâbın atlanılmasıyla daha sonraki bölümlerde tekrar düzeltilmiştir. Onuncu bâb'ın başlığı "beglere hizmet etmek tarîki" hakkında olduğu hâlde alt kısmında "beglik umûri" anlatılmış, on birinci bâb'da ise başlık olarak "eyülügün ve yavuzluğun mazarratı" yazıldığı halde altında "beglere hizmet etmek tarîki" hakkında bilgi verilmiştir.

İyi ve kötü huyların neticeleri hakkındaki Onüçüncü bölüme ait bazı yerler Süleymaniye nüshasında yanlışlıkla sır saklamak hakkındaki Ondördüncü bölümün içine karıştırılmıştır. Kastamonu nüshasında ise böyle bir yanlışlık bulunmamaktadır.

Bir de dokuzuncu bâb'da oğul terbiye ve taliminin safhaları anlatılırken dördüncü safhadan sonra Süleymaniye nüshasında beşinci safha atlanılarak altıncı safha yazılsa da Kastamonu nüshasında altıncı yerine beşinci yazılarak

bu yanlışlık düzeltilmiş olmaktadır. Bunların dışında metinde her hangi bir kopukluk görülmemektedir.

Pendname'de Geçen Türkçe Şiirler

Kemal Paşazade daha çok nesir sahasında eser telif etse de şairlik yönü de güçlü olan bir şahsiyettir. Her ne kadar ilmî şahsiyeti edebî şahsiyetini gölgelese de şiir sahasında devrinin değerli sayılan şairlerinden aşağı düşmemiştir.

Amil Çelebioğlu Paşazade'nin mevcut Divanının iki misli olabilecek miktarda şiirleriyle değişik mecmualarda ve cönklerde karşılaştığından bahseder (Çelebioğlu, 1994: 72). Onun *Tevârih-i Âl-i Osman*'daki bir hayli yekûn tutan şiirleri şiir sahasındaki başarısını gösteren örnekler arasındadır.

Şiiri hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Övenler olduğu gibi eleştirenler de vardır. Vasfî Mahir Kocatürk şunları söyler: “Düzgün ve sağlam bir ifadesi vardır. Fakat rengi ve ritmi noksandır, duygulanma kabiliyeti de fazla değildir. Büyük âlim olan İbni Kemal büyük şair değildir. Fakat şiirde devrinin değerli sayılan şairlerinden aşağı düşmemiştir” (Kocatürk, 1970: 317).

Hakkında tezkirelerdeki değerlendirmeleri nakleden Yekta Saraç, Paşazade hakkındaki görüşlerini şöyle ifade eder: "Kemal Paşazade'nin şairliği ve sanatkâr yönü derin ve geniş ilmî kudretinin gölgesinde kalmış olmakla birlikte kendisi devrinin başarılı şairlerindedir. Birçok manzumesi gayet başarılıdır ve mersiye türünün Divan edebiyatında en güzel örneklerinden birini vermiştir. Ayrıca şiiri Divan edebiyatı geleneği göz önünde tutulursa birçok yönden orjinal hususiyetler taşır (Saraç, 1995: 51).

Paşazade'de görülen belirgin bir özellik ondaki Türkçe sevgisidir. Devrinde yaşayan Keşfî Mehmet Çelebi'ye Türkçe olarak *Selîm-nâme* yazması teklif edildiğinde "Türkî lisan dürr-i yetim gibi nâ-hırâş ve tabiat hırâştır ben yazamam." diye cevap vermesine karşılık Paşazade yazdığı tarihiyle bu anlayışa karşı cevap vermesi ondaki Türkçe sevgisini gösterir (Uğur, 1987: 25).

Pendname'de müellifin 160 beyitten ibaret eserindeki Türkçe şiirlerinden hikemî şiirin başarılı örnekleri sayılabilecek, hatta sehl-i mümteni kapsamında mütalaa edilebilecek şiirleri vardır. Bunlar arasında manzum tercüme olanlar da bulunmaktadır. Paşazade'nin Türkçe şiirleri arasında geçen ve Firdevsî'nin *Şehname*'sinde geçen metnin tıpatıp tercümesi olan ve aynı vezinle yazılan şiiri ile *Şehname* 'de geçen şiiri burada birlikte zikretmek istiyoruz. Bu örnek onun manzum bir metni tercüme etmekteki başarısının göstergesidir.

Ferîdûn-ı ferruh firişte degil
Teni misk ü 'anber sirişte degil
Kerem birle buldı eyü adı ol

'Atâ vü kerem kıl Ferîdûn sen ol (Pend: 43b)

Firdevsî'nin Şehname'de geçen şiiri ise şöyledir:

Ferîdûn-i ferruh firişte ne-bûd

Be-muşk u be-'anber sirişte ne-bûd

Be-dâd u dihiş yâft ân niku'î

Tu dâd u dihiş kon Ferîdûn tu'î (Rızazade Şafak, 1342: 90).

Pendname'de geçen şiirlerin çoğu mesnevi tarzında yazılmıştır. Uzun bir hikâyenin bütün safhalarıyla anlatıldığı bu şiirler konu bütünlüğü ve akıcılığı açısından dikkate değer özellikler taşırlar.

Pendname'de geçen diğer şiirlerden bazı örnekler:

Kaba sözlü kişilerin dostsuz ka lacaklarından bahseden beyitler:

Olan kendü galiz ü sözi ağır

Yanında kimse görmez evvel âhir

Olan kendü latîf ü sözi şîrîn

İdinür cân ü dil içinde yirin

Şu kim şîrîmlik ile çıkara ad

Bulmur ana 'âşık nice Ferhâd (Pend: 5a)

Yalan söz söylemenin zarar ve tehlikelerini gayet güzel bir teşbihle ifade eden şu beyit:

Kişi dilini yeldürmek yılana

Yig andan kim göre lâyık yalana (Pend: 9a)

Tatlı dilin faydaları, kaba ve sert sözün zararlarını ifade eden şu beyitler:

Kişi kim tathu ola sözi anun

Olur mahbûb halka özi anun

Şu kim şîrîn-zebândur hûb-güftâr

İdinür luğ ile bîgâneyi yâr

Acı sözi k'ide kişi mükerrer

Bile toğmuş karındaş andan ürker

Katı söz gelse dâyim bir kişiden

Çagırsa cân ilenç virür işiden

Ana kim mürşid-i 'akl ola rehber

Ana sükker dökici dil bağışlar (Pend: 11a)

İ.KA YA “Kemal Paşazade'nin Pendname'si”

Makam ve paranın cahilin elinde bulunmasının ona bir değer katmayacağı bunun tıpkı eşeğe giydirilen ipekten çul, köpeğe takılan altın tasma mesabesinde olduğunu ifade eden beyit:

*Câh ile mâlî câhile gördük yaraşduğm
Çul-ı harîr eşekde, ite tavk-ı zer gibi* (Pend: 13a)

Bu beyit bize Ziya Paşa'nın şu beytini çağrıştırmaktadır.

*Bed-asla necabet mi verir hiç üniforma
Zer-dûz palan vuran eşek yine eşektir*

Cahil ve anlayışsız kişilere nasihatte bulunmanın boşuna nefes tüketmek olduğunu, cahilin saygı gösterilmeye değil bilakis kötüle cezalandırılmaya layık olduğunu ve onun ancak cezalandırılmayla kötülüklerden engellenebileceğini ifade eden şu beyitler:

*Kişi ki sust ola idrâki anun
Anun pendinde yorgurma zebânun
Bügelmez câhil asla hürmet ile
Nasîhat ana zilletdür let ile* (Pend: 18b)

Hükümdara karşı çekinmeden ve pervasızca konuşmanın değnekle gözü kaşımak gibi tehlikeli ve riskli olduğunu ifade eden beyitler:

*Eger gözinde olsa şâhınun nûr
Gerekmez şeyde ol ikbâle mağrûr
Şu kim bî-bâk söyler şâha sözün
Kaşımak gibidür degnekle gözün
Olan şâhinşehi yanında mahbûb
Gerek sözi emîn ola özi hûb* (Pend: 47a)

Ahmak kişilerle konuşmak ve arkadaşlık etmek şöyle dursun onların yüzüne bakmanın bile yanlış olduğunu anlatan şu beyit:

*Anun ki halk diye adını ahmak
Hatâdur mutlakâ yüzine bakmak* (Pend: 55a)

Yukarıda nakledilen şiirler bütünü göstermesi açısından sadece birer örnektirler. Pendame'de geçen bütün şiirler başarılı bir şairin kaleminden çıktığını okuyucuya hissettirir.

Pendname'deki Mensur Kısımlar

Paşazade bir ahlak kitabı yazdığı ve daha geniş bir okuyucu kitleyi hedef aldığı için Pendname'de sade ve anlaşılır bir dil kullanmış ve kısa cümleleri

tercih edilmiştir. Metnin sürükleyiciliğinin sağlanması ve ileri sürülen görüşlerin örneklendirilmesi için 38 adet hikâye değişik konuların içerisine serpiştirilmiş bir şekilde bulunmaktadır. Ayrıca eserde darbimesel niteliğinde sayılabilecek akıcı ve secili üslupla yazılmış bir hayli cümle vardır. Bunların bir kısmı örnek olarak ve eserin üslubu açısından bir fikir vermesi için nakl edilecektir:

Söylenmiş söz, geçmiş 'ömür, atılmış ok girü dönmez. (Pend: 13b)

Sermaye sahiplerini mallarını korumak için ne kadar sıkıntı çektiklerini ifade etmek sadedinde aşağıdaki ifadeler etkileyici ve çarpıcı bir özellik taşımaktadırlar. Onların kendi yurtlarında mallarını korumak için çektiği sıkıntılar söylendikten sonra bir de sefere çıktıkları zaman sermayeleri için çektikleri tasalar ve sıkıntıların kat kat olacağını şu şekilde ifade eder:

'Ulemâ 'ilim vesîlesiyle ekser hatâlardan masûn u mahfûz ve belâlardan fâriğ-eymenlerdür. Mâllu kişilerin hâli bunun 'aksinedür. Başları ve cânları mâl ucundan hatar muğberlerinden ve âfet ma'razlarından hâli degüldür. Mukîm iken bî-huzur u bî-âsâyiş geçerler ve müsafir olıcak el-'iyâzü billâh. (Pend: 16b)

Şayet müellif sefere çıktıkları zaman daha fazla sıkıntı çekerler şeklinde veya buna benzer bir ifade kullansaydı cümlenin büyüğü ve ifadenin etkiyleyiciliği büyük çapta kaybolurdu. Onu yerine "*müsafir olıcak (olunca) el'iyâzü billâh*" denilerek sıkıntının büyüklüğü okuyucunun muhayyilesine havale edilmiş, kelimelerin bunu tavsif için yetersiz kalacağı söylenmek istenmiştir.

Yine toplumsal statüsü aşağıda olan yoksul kimselerin maruz kalacakları uygunsuz davranışlar, sermaye sahiplerinin ise her hâlükârda itibar görmeleri bir filozoftan naklen şu ifadelerle anlatılır:

Kişiy e 'ilim kemâl ve cemâl bağışlar ve mâl ârâyiş-i ikbâl virür. Şahs-ı bî-daniş hor-ı bî-mikdar olur ve mâlsuz kişi hemîşe ayaklar altında zillet-i dena'etle mihnetdedür ve her murâdından mahrûm ve her ârzüsüne bî-dest-res bulur. Eger gökden belâ nâzil olsa miskîn üzerine iner ve eger yirden cefâ çıksa dervîş üzerine hücum ider. Eger dervîş anılsa kimse işitmez ve dinlemez eger aglasa kimse gözün yaşın silmez. Mu 'azzam meclislerde ve mu 'teber mahfillerde mal-dârlar bir söz ki söyleyeler eger râst eger rekik tahsîn ü âferîn dirler. Dervîş eger agzından dürr ü güher yagdura kimse kulagina koymaz ve eger dilinden kand-ı nebât akıda kimse tınmaz belki ebsem tavr-ı küstahlık itme diyü sögerler. (Pend: 37a)

Halife Memun'dan naklen nazına ve haksızlığına ister istemez katlanılacak kişileri saydığı cümleler secili ve güzel bir ifade ile sunulmaktadır. Bunlar zorba

hükümdar, inleyen hasta ve güzel yanaklı sevgiliden ibarettir. Bunların nazına ve haksızlığına katlanmaktan başka çare yoktur. İfade şöyledir:

Üç ta'ifeni nâz niyâzına ve cefâsına zarûrî sabr itmek gerek. Evvel pâdişâh-ı sitemkâr. İkinci bîmar ya'nî hasta-i zâr. Üçüncü mahbûb-ı hûb-ruhsâr. (Pend: 47b)

Aslında eserin tamamında bu tarz secili ve kısa bir hayli cümle bulunmaktadır. Biz son olarak kısaltma cihetine gidildiği ve okuyucunun bilgisine itimaden ayrıntıların atlanıldığı bir hikâyenin sonunda geçen cümleyi örnek olarak vermek istiyoruz.

Hikâye özetle şöyledir:

Adûdü'd-devle, gayet fasîh ve güzel sözlü olan İbn-i Fûrek'i Rûm ülkesine elçi olarak gönderir. Rum hükümdarı onun fesâhatini ve güzel konuşmadaki yeteneğini görüp çok beğenir. Fakat kendi ülkesinde de ona baskın çıkıp konuşmalarıyla onu alt edebilen bir bilgin bulunmasını arzu eder. Bunun üzerine azu ettiği nitelikleri taşıdığına inandığı bir rahibi huzuruna çağırıp ona şunları söyler: Yarın elçiyi seni huzurumda karşılayacağım. Onun bir açığını yakalayıp utanılacak bir duruma düşürmek için fırsat gözet, yoksa onun bu şekilde ülkemden ayrılması benim için büyük bir üzüntü kaynağı olacaktır. Haydi, göreyim seni.” diyerek rahibe bir hayli iltifat ve ikramlarda bulunur. Nihayet belirlenen buluşma gerçekleşir. İlk olarak İbn-i Fûrek konuşmaya başlar. İfadeler son derece sağlam ve güzel, eleştiri için bir açık kapı bırakılmaz. Rahip beklediği fırsatı ve açık kapıyı bulamayınca münasebetsiz bir şekilde söze başlar ve “Ey hükümdar elçisi! Sizin peygamberinizin hanımıyla ilgili nasıl bir hüküm vardır” diye sorar. İbn-i Fûrek, tıpkı sizin peygamberinizin annesi ile ilgili hüküm gibidir diye cevap verir. Bu cevap üzerine mecliste bulunanlar mahçup duruma düşerler. Bu cümleler metinde şu şekilde geçmektedir: *Ey resûl-i melik sizün peygamberünüzün hatunı kazıyyesi nice idi. Elçi didi ki bizüm hemân peygamber hatununun kazıyyesi sizün peygamberünüzün annesi kazıyyesine benzer.* (Pend: 20b-21a)

Buradaki ifadeden hangi olaydan bahsedildiği ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Okuyucunun bilgisine havale edip kısaltma cihetine gidildiğini tahmin etmekteyiz. Bu olay halk kültürü içerisinde giren ve fıkralarda anlatılan şu olayı çağrıştırmaktadır. Fıkra şöyledir:

Hristiyanlar ile Müslümanlar birbirleriyle karşılaşp münazaralarda bulunmakta ve birbirini alt etmeye çalışmaktadırlar. Bunlardan birisinde bir hristiyan Hz. Peygamberin miracta semaya doğru yükselişini kendince aklına sığdıramadığı için istihza ve alay şeklinde şöyle bir şoru sorar: Sizin peygamberiniz göğe hangi merdivenle çıkmış. Müslüman şöyle karşılık verir: Sizin peygamberinizin göğe çıkarken bıraktığı merdivenle.

Görüldüğü gibi itiraz eden kişi kendi silahıyla susturulmak istenmektedir.

Bu olayda da buna benzer bir durum olduğunu düşünmekteyiz. Papaz, münafıkların Hazret-i Peygamberin hanımına yaptıkları ve islam tarihinde “ifk” hadisesi diye meşhur olmuş alçakça bir iftiraya telmihte bulunarak Hz. Peygamberin namuslu ve temiz ahlâklı hanımı Hz. Aişe’ye dil uzatmak istemekte, İbn-i Fûrek de cevaben aynı alçakça iftiranın Hz. İsa’nın muhterem annesi Hz. Meryem için de ortaya atıldığını söyleyerek aralarındaki paralelliği papazın nazarına arz etmekte dolayısıyla bu iftiraların her ikisinin de geçersiz olduğunu vurgulanmak istemektedir.

Ayrıca Paşazâde’nin *Pendnâme*’de kullandığı sıfatlar ve nitelermeler onun dil zenginliğini ve ilmî otoritesini bize göstermektedir. Söz gelimi Allah lafzını zikretmekle beraber O’nun yerinde konuyla ilgili *Esmâ-i Hüsnâ*’yı başarılı bir şekilde kullanır. Şunları örnek verebiliriz: *Bârî Teâlâ, Cenâb-ı Kibriyâ, Cebbâr-ı Zü'l-celâl, Ferd-i Kâdir, Fâ'il-i Muhtâr, Kâdir-i Kayyûm, Melik-i Mennân, Melik-i Kerîm, Perverdîgâr, Pâdişâh-ı Zü'l-celâl, Rabb-i Rahîm, Rabbü'l-Halâyık, Rabb-i Kâdir, Rabb-i Ra'ûf, Rabb-ı Celîl, Rabb-ı Zü'l-celâl, Hazret-i 'İzzet, Rabb-i Latîf, Rabb-i Vehhâb, Rabb-ı Âferîniş, Rabb-i Ma'bûd, Rabb-i 'İzzet, Sultân-ı Ezelî*. Ayrıca beş defâ *Tanrı* kelimesini kullanır.

Aynı durum Hazret-i Peygamber için kullandığı sıfatlarda da karşımıza çıkar. Üslûba renk katmak için peygamberimizin değişik özelliklerini gösteren çok çeşitli sıfatlar kullanılmaktadır:

Nebîyy-i penâh, Nebîyy-i şîrîn-güftâr, Nebîyy-i Kerîm, Nebîyy-i cemîlü'l-cemâl, Nebîyy-i mihrîbân, Resûl-i lezîzü'l-makâl, Resûl-i İlâh, Resûl-i mihrîbân, Resûl-i Rabb-i Rahîm, Resûl-i Ekrem, Resûl-i Rabb-i Rahmân, Resûl-i Muhtâr, Resûl-i Rabbü'l-'Alemin, Resûl-i râst-güftâr, Resûl-i Kerîm, Risâlet-penah, Hazret-i Risâlet, Hülâsa-i mevcûdat, Seyyid-i kâinât, Seyyid-i Enbiyâ, Server-i mahlûkât, Tavûs-ı Hazret-i Melekût, Humâ-yı burc-ı Ceberût.

Eski Anadolu Türkçesinde görülen Türkçe asıllı kelimeleri Arapça ve Farsça asıllı kelimeler ile birlikte maharetle kullanan Paşazade’nin bu durumu devrinin medrese kaynaklı ulemasınca pek hoş karşılanmadığı için *Tevarih-i Al-i Osman* hakkında Çağatay lisanı üzerine yazılmış bir eser hükmünü verdiklerini yukarıda söylemiştik (Turan, 1986: 124). Aynı özellik *Pendname*’de karşımıza çıkar. *Pendamede*’de Eski Anadolu Türkçesine ait kelimeler oldukça sıklıkla görülür. Bu kelimelerden bir kısmı şunlardır:

Ağmak, ağdurmak, assı, azrakımak, ayruk, biliş, bilü, bügelmek, çönge, dürüşmek, eyitmek, gin, göynümek, ırmak(ayırma), iti, ivegen, irgürmek, kaçan, kakımak, kanda, kangı, karanu, kiçi, öndin, önegi, sımak, tayınmak, ulalmak, uşda, utlu, viribimek, yildürmek, yiltmek, yorgurmak (Kaya, 2009: 29–37).

PENDNAME ve İKTİBASLAR

Oldukça geniş bir yelpazede bulunan görüşleri içinde barındıran Pendname'deki nakiller bir hayli yekûn tutmaktadır. Bunlarla ilgili istatistikî bilgiler topluca şu şekildedir.

a) Ayetler

Pendname'de 28 farklı ayet zikredilmiş 1 ayet ise 3 kez tekrarlanmıştır.

b) Hadisler

Eserde toplam 66 hadis Arapça metniyle iktibas edilmiştir. Bunlardan ikisi için Paşazade hadis olduğu kaydını düşmez. Ayrıca *hadiste gelmiş* veya *hadiste şöyle buyurulmuş* gibi kayıtlarla ifade edilen ve sadece anlamı verilen 3 hadisle birlikte bu sayı 69'e çıkmaktadır. Aslında dikkatli bir inceleme ve araştırma sonucu bu rakamın daha da artırılması mümkündür. “Ve ol yedi tâife ki kıyamet gününde Hak Teâlâ'nın arşı gölgesinde rahatla huzurda olsalar gerektür, evvel adil padişahlardur.” Bu aslında bir hadisin bir kısmının tercümesidir. Hadiste; arşın gölgesinde gölgelenecek yedi grup insan sıralanırken ilk olarak “imâmün 'âdilun” adil devlet başkanı zikredilir, dolayısıyla bu da anlamca iktibaslar kategorisine dâhildir. Ayrıca muhaddislerin büyük çoğunluğunun mevzu (uydurma) diye nitelendirdiği (*Vulidtu fi zemeni'l-meliki'l-'Adil*) sözü için de müellif Hz. Peygamber'in hadisi olduğu kaydını düşer.

c) Sahabe Sözlere

Eserde Hz. Ali ile Abdullah bin Abbas ve Ebu'd-Derda'nın sözleri nakledilmiştir. Bir de *bazı sahabenin sözü* kaydıyla naklettiği isim belirtmeden yapılan bir rivayet vardır.

d) İslam Bilginlerinin Görüşleri

Bunlar Cafer-i Sadık, İmam-ı Şafii, Ahnef bin Kays, Mübârek İbn-i Fedâle, İbn-i Mübârek, Muhammed bin Cehm, Muhammed bin Yusuf-ı Isfahanî, Ebu Câzim. İsim belirtmeden genel bir ifade ile *ulemâ* veya *ehl-i din demişlerdir* kaydı düşülerek yapılan iktibaslar da bulunmaktadır.

e) Kutsal Kitaplardan Yapılan İktibaslar

Tevrat'tan 6 kere iktibasta bulunulur. Hz. Musa'nın adı değişik kıssalar ve Kur'an'da geçen ayetler münasebetiyle 6 kere zikredilmektedir. Hz. İsa'nın adı 2 yerde geçmekle birlikte İncil'in adı geçmez. İncil'den herhangi bir iktibasta bulunulmamıştır. Hz. Davud'un adı iki yerde bir kıssa münasebetiyle zikredilir. Bunların İsrailî haberleri en çok nakleden iki kişiden biri olan Vehb bin Ümeyye'den rivayet edildiği belirtilir. Ayrıca Hz. Süleyman'ın yazılı olarak bir yerde bulunduğu bir metnin içeriği nakledilmektedir.

f) *Hükümdar ve Vezir Sözleri*

Eserde geçen hükümdar ve vezirler şunlardır: Nuşirevan, Erdeşir, Minüç ihr, Efrasiyab, Hüsrev, Müeyyed, Buzurcmihr, Me'mûn, Hind meliki, İskender. Aristo hem vezir hem filozof olduğu için filozoflar başlığı altında verilmiştir.

g) *Filozofların Görüşleri*

Bu iktibaslar yapılırken genellikle adı geçen kişinin sonuna *hakîm* (filozof) unvanı eklenmektedir. Bu iktibasları şöyle tasnif etmek mümkündür:

1. *Yunan Filozoflarından Yapılan İktibaslar*

Eflatun, Aristo, Batlamyos, Bukrat (=Hipokrat), Sokrat, Belinas, Beymus, Refik. (Paşazâde Refik'in Yunanlı olduğunu belirtmektedir.)

2. *Fars ve Hint Filozoflarından Yapılan İktibaslar*

Sindbad, Behram-ı Isfahanî, Haşim-i Isfahanî, Kaykurak, Keykavus, Mihrmaniye, Şudur.

3. *İsimleri Belirtilmeyen Filozoflardan Yapılan İktibaslar*

Bunların ya ülkesi belirtilmekte veya böyle bir kayıt bulunmamakta, *hükema dimişlerdür* gibi genel bir ifade kullanılmaktadır. Meselâ: *Hükemâ, hükema-i Pars, hükema-i Çin, hakîm-i Hind.*

h) *Diğer İktibaslar*

Bunların dışında kalan diğer iktibaslar için şu ifadeler kullanılmıştır: *Ehl-i daniş, 'âkullar, ukalâ, ehl-i ma'rifet, müttakîler, uhular, ekâbir, ekâbir-i eslaf, 'ulemâ, ehl-i dîn.* Ayrıca hiçbir vasıf belirtmeyerek genel bir ifadeyle *dimişlerdür, dinmişdür* şeklinde yapılan iktibaslar da vardır.

i) *Atasözleri*

Eserde 20 yerde *Arap eydür* veya *bazılar dimişlerdür* veya *dimişlerdür* denilerek veya hiçbir ifade kullanmadan Arapça atasözleri nakledilmektedir. Bunların çoğunun tercümesi metin içinde müellif tarafından verilmektedir. Bir kısmının tercümesi şöyledir:

Dilin cirmi küçük cürmü büyüktür. Avam hevam (haşerat) gibidir. Cahile öğüt sarhoşa vaaz gibidir. Cehaletten büyük dert yoktur.

Bir de *Acem eydür* diye Farsça bir darbimesel nakledilmektedir.

j) *Farsça ve Arapça Şiirler*

Eserde iktibas edilen Farsça şiirler 41 beyit ve 1 mısradan oluşmaktadır. Bu şiirlerin bazılarının nazım şekli belirtilmiş, bir kısmına ise şiir denilmekle yetinilmiştir. Bir yerde ise rübai denilmiştir. (Pend: 24a) Bunun müstensih hatası olduğunu düşünüyoruz Çünkü şiir aruzun feûlün / feûlün / feûlün / feûl kalıbıyla yazılmıştır.

Farsça şiirlerin bir kısmı Paşazade'ye ait olabilir. Bu hususta tahminden öteye gidecek bir bilgiye sahip değiliz. Şiirlerin içerisinde müellifin Mevlâna'ya ait olduğunu belirttiği üç şiir bulunmaktadır. Bunların biri mısradır. Ayrıca müellifin belirtmediği *Mesnevî*'den alınan bir beyit bulunmaktadır. İbni Kemal Mevlâna için iki yerde sultanu'l-muhakkikin, bir yerde ise melikü'l-muhakkikin ifadesini kullanır.

Yine Sadî-i Şirazî'ye ait olduğunu müellifin belirttiği bir şiir dışında aynı şaire ait iki şiir daha bulunmaktadır. Böylece üç yerde Sadi'nin şiirleri iktibas edilmiş olmaktadır.

Yine Paşazade'nin müellifini belirtmediği Ebû Şekûr Belhî'ye ait bir şiir (Pend: 5b) bulunmaktadır (Rızazade Şafak, 1342: 30).

Bunların dışında kalan **32** beyitlik Farsça şiirlerin bir kısmının başında “denilmiştir, *Feridun'un kasrında yazılıdır*” gibi kayıtlar bulunmasına rağmen bir kısmında ise böyle bir kayıt bulunmamaktadır. Bu şiirlerin kime ait olduğu net olarak bilinmemektedir. Ancak Farsça metinlerin taranması sonucu sağlam bir bilgiye ulaşılması mümkündür. Bu şiirlerin bir kısmının Paşazade'ye ait olması da ihtimal dâhilindedir.

Arapça şiirler ise oldukça azdır. Bunlar 4 beyittir. Bunlardan birinin müellifinin İbni Mu'tez olduğu belirtilmiştir. Bu şiirlerin bir kısmının anlamı müellifin bizzat kendisi tarafından verilmiştir (Kaya, 2009: 13–19).

İktibasların geneline baktığımız zaman eserde dini ağırlıklı iktibasların daha çok olduğunu görmekteyiz. Bu Paşazade'nin aynı zamanda bir din âlimi olmasının tabii bir sonucudur.

SONUÇ

Anadolu sahası 16. yüzyıl mensur eserlerinden olan *Pendname* dil, üslup ve içerik açısından dikkate değer özellikler taşımakta, eğitim, siyasetname ve diğer alanlar için incelenmesi gereken bir eser olarak görünmektedir. Paşazade kazaskerlik ve şeyhülislamlık görevlerinde bulunduğu ve Yavuz'la birlikte Mısır seferine iştirak ettiği için bu eserde siyasetname özelliği taşıyan görüşlerin bir kısmı bizzat müellifin tecrübeye dayalı görüşleridir ve dönemin anlayışını bize yansıtmaktadırlar. Mensur metinlerimizin sade ve anlaşılır bir örneği olan bu eserin çok yönlü incelenmeye değer bir özellik taşıdığını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Atsız, Nihal (1966), **Kemal Paşaoğlu'nun Eserleri**, Şarkiyat Mecmuası, VI, (1965'ten ayrı basım), İstanbul.
- Atsız, Nihal (1972), **Kemal Paşaoğlu'nun Eserleri**, Şarkiyat Mecmuası, VII, (1972'den ayrı basım), İstanbul.
- İbni Kemâl, **Nesâyah**, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, Türkçe Yazmalar, No: 1387, 57 varak
- İbni Kemâl, **Pendname**, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 varak
- Kaya, İbrahim (2009), **Nesayih-Kemal Paşazade** (İnceleme-Metin-Sadeleştirme), Özserhat Yayıncılık, Malatya.
- Levend, Ağâh Sırrı (1964), "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1963-Belleten**, (1963'ten ayrıbasım), Ankara, s. 89-115.
- Parmaksızoğlu, İsmet, (1993), "Kemal Paşazâde" md., **İslam Ansiklopedisi**, C.VI, MEB. Yay., İstanbul, s. 561-566.
- Pend Kemal Paşazade, **Pendname**, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, Türkçe Yazmalar, No: 1387, 57 varak.
- Rızazâde Şafak (1342), **Tarih-i Edebiyat-ı İran**, Tehran.
- Saraç, M. A. Yekta, (1995), **Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri**, Risale Yay., İstanbul.
- Saraç, M. A. Yekta, (1999), **Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri**, Şule Yay., İstanbul.
- Saraç, M. A. Yekta, (1999) **Kemal Paşazade**, Risale Yay., İstanbul.
- Turan, Şerafettin, (1991), İbni Kemal, **Tevarih-i Ali Osman Defter I.**, TTK Yay., Ankara.
- Uğur, Ahmet (1987), **İbni Kemal**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İzmir.
<http://www.yazmalar.gov.tr>

Evlilik Kararında Eşlerin Denklik Durumunun İncelenmesi

İbrahim KIR

Yrd. Doç. Dr., KSÜ, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

Veli BEYDUR

Öğretmen, Kahramanmaraş Kadriye Çalık Anadolu Lisesi

Özet: Bu araştırmanın amacı, toplumda gerçekleştirilen evliliklerde, yaş, meslek, öğrenim ve ikamet değişkenine göre, eşlerin aralarındaki denklik durumunun belirlenmesidir. Araştırma doküman incelemesi yöntemiyle yapılmıştır. Araştırma Türkoğlu Belediyesi evlendirme dairesindeki 2005, 2006, 2007 ve 2008 yılının 10. ayına kadar olan 842 evlilik belgesinin incelenmesi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, araştırmacılar tarafından oluşturulan “bilgi formu” kullanılarak bilgiler toplanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, erkeklerin eş seçiminde; yaş, meslek, öğrenim düzeylerinde kendisine denk ya da kendisinden alt düzeydeki kızları tercih ettiği görülmüştür. İkamet edilen yere göre eş seçiminde genellikle ilçe içerisinde ikamet eden kızları seçtikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Kızların eş seçiminde; yaş, meslek ve öğrenim düzeylerinde kendilerine denk ya da kendilerinden üst düzeydeki erkekleri tercih ettiği görülmüştür. İkamet edilen yere göre eş seçiminde; genellikle Türkoğlu ilçesi içerisinde ikamet eden erkekleri seçtikleri, bazı durumlarda özellikle düzenli bir işi ve geliri olan diğer il ve ilçelerdeki erkekleri de tercih ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkoğlu İlçesi, evlilik, denklik

A Research About The Degree Of Eguivalence İn The Marriages

Abstract: By means of this study; it is aimed to research, the eguivalence of age, education, job and birthplace betwen partner, (husband and wife) in social. The research is prepared being used the ducuments of marriages from 2005 to 10th month of 2008 which were reached from The instutions of marriage in Turkoglu in study, informations are collected being used “İnformation Form” which constructed by researcher. According to data, goined from study, It is possible to see that the men prefered to marry with a girl who can be in the some age, job, education or under his own level. He also wants the one who was born in Turkoglu. In the otherside, preferonce of the girls choosing partner is that man should be eguivalent with her or he sould be in higher level than girl. In addition they choose a man from Turkoglu, If he has proper job and well incame she prefers to marry outside of Turkoglu.

Keywords: county of Turkoglu, marriage, eguivalence

GİRİŞ

Toplum aile bireylerinden oluşan düzenli bir sistemdir. Ailede toplumun diğer kurumları gibi toplumsal düzenin bir parçasıdır. Aile ve evlilik kurumu, zaman içinde boyutu ve içeriği yönünden değişime uğramakla birlikte toplumun temel taşı olma rolünü korumuştur. Aile ve evlilik kurumunun özellikleri, içinde bulunduğu toplumun kültürüne göre değişiklik göstermektedir. Bunlar, neslin devamını sağlamak, ekonomik ihtiyaçları karşılamak, statü sağlamak, çocuklara eğitim vermek, dini inançları kazandırmak, boş zamanı değerlendirecek etkinlikler gerçekleştirmek, aile üyelerinin birbirini kollamaları, karşılıklı sevgi ortamı yaratmak ve cinsel ihtiyaçları meşrulaştırmak gibi işlevlerdir. Ailenin işlevlerini biyolojik, sosyal, psikolojik ve ekonomik olmak üzere dört başlıkta toplamak mümkündür (Özgüven, 2000: 19-20; Yüksel, 1988: 138-144; Güvenç, 1994: 236-237; Özgüven, 2001).

Aile, kültürü nesilden nesle aktarma, nüfusu gençleştirme, çocuklara toplumsal değerleri öğretme; ekonomik biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarının yerine getirildiği toplumsal bir müessesedir. Türk toplumunun temelini aile oluşturmaktadır. Aile sadece bir araç değil, aile bireylerinin maddi manevi sorunlarının ve sevinçlerinin paylaştığı toplumsal bir birimdir (Kulaksızoğlu, 2001: 117-118). Ailede aile üyelerinin birbirlerine sevgi, saygı, sadakat göstermeleri esastır. Aile bireylerinin üstlenmiş oldukları rolleri yerine getirmeleri hem ailenin uyum içinde devam etmesi hem de, okul öncesi dönemde çocuğun toplumsallaşmasında önem taşır (Erkal, 1987: 76-77).

İnsanın toplumsallaşmasında en etkili kurumlardan biri ailedir. Toplum içinde ailesiz yaşamak ailesiz kalmak toplumsallaşmanın kesintiye uğraması demektir Cılga, 1994: 357-358).

Aile evlilik ile başlar. Evlilik türleri aile yapısının gerçeğini yansıtır. İnsanoğlu var olduğundan bu yana evlilikler belli kurallara bağlanmıştır. Cinsel serbestlik insanın toplumsal tarihinde hiçbir devirde görülmemiştir. Aile, birbirini seven, değer veren iki cinsin evlilik sözleşmesini imzalamasıyla rol ve statüsünü değiştirmesiyle başlar (Nirun, 1994 21-22).

“Evlilik” kavramı, ‘aile’ kavramına göre daha açık ve somut bir kavramdır. “Aile” bir kurumdur, ‘evlilik’ ise karşı cinsten iki bireyin birlikte yaşamak, yaşantıları paylaşmak, çocuk yapmak ve yetiştirmek gibi amaçlarla yaptıkları bir ‘anlaşma’dır. Evlilik kurumsallaşarak bireyler için bir yol bir ilişkiler sistemi oluşturur, insanları “karı-koca” olarak birbirine bağlayan, doğacak çocuklara belli bir statü sağlayan ve toplumsal yönden üzerinde ‘devletin’ kontrol, hak ve yetki iddiası bulunan yasal bir ilişki biçimidir. Bu ilişki biçiminde eşlerin ve çocukların hak ve yükümlülükleri, anayasa ve yasalarla olduğu kadar, toplumların sahip olduğu normlar, gelenekler, görenekler ve inançlarla da belirlenmiştir. Aile, devletlerin sosyal politikalarına yön veren bir sistemdir. Birleşmiş Milletler Komisyonu’na göre evlilik, ‘erkek ve kadının evlilik

sözleşmesini imzalamasıyla ortaya çıkan kurumdur” (Gül,2004:10–11; Gürcan,2006: 7–8).

Evlilikte, iki farklı insanın farklı kültürden, farklı yaşam öyküleriyle bir araya gelerek kendilerini yeniden tanımlamaları ve zaman içinde birbirlerinin davranışlarını ve tutumlarını benimsemeleriyle ortaya çıkar. Ailede, kan bağı yada evlat edinmeyle çocuk sahibi olunur ve toplumsal değerler kuşaktan kuşağa aktarılır (Şahinkaya, 1966: 3-5).

Erişkinlerin maddi ve manevi ihtiyaçları aile dışında da bir ölçüde karşılanabilir. Oysa ailenin görevlerinden biri olan çocuk yetiştirme ancak aile içinde gerçekleşir. Bu bakımdan aile etkin bir eğitim kurumu olarak çalışır. Çocukların ilk sosyalleşmeyi öğrendiği yer aile kurumudur. Çocuklar, en ince özenle, uzun sürede olgunlaşan varlıklardır. Çocukların, bedensel ve ruhsal yönden sağlıklı büyümeleri, toplum kurallarını benimsemeleri ve sürdürmeleri sağlıklı bir aile ortamında sevgiyle büyümeleriyle gerçekleşir (Yörükoğlu, 2002: 125-126; Yörükoğlu, 1992: 84- 85 ; Yavuzer, 1982:202-203).

Toplumsal bir varlık olan insan, hayat süresince aileyle bütünleşmiş olduğundan ailesinden bağımsız bir şekilde evliliğe adım atmayı düşünemez. Aile insan hayatında o kadar etkilidir ki gencin kiminle, nasıl evleneceği ve evliliği nasıl devam ettireceği konusunda bile yönlendirici role sahiptir. Türk toplumunda aileye duyulan saygıdan dolayı evlilik çağına gelmiş bireyler evlenme isteklerini ailelerine doğrudan değil de dolaylı yollarla anlatmak zorunda kalırlar. Evliliğinin ilerleyen yıllarında da bireyler aileleriyle bağlarını koparamamaktadır (Tezcan, 1991:200).

İnsan ilişkilerinde, içinde bulunduğu sosyal duruma, yaşa, eğitime, aile ortamına, dini inançlara, siyasal görüşlere, maddi imkânlarla bağlı olarak değişiklikler olabilir. İnsanlar ilişkilerinde benzerlik, tamamlayıcılık ve olumlu etkileşimleri göz önünde bulundurmaktadırlar (Cüceloğlu,1999: 541-542). Bireylerin yaş, meslek, eğitim durumu, yaşanan memleket vb gibi özellikler ne derecede denk ise evliliğin uyum içinde devam etmesi açısından önemlidir. Boşanmaların evliliğin ilk beş yılda arttığı göz önüne alınırsa, bireylerin eş seçiminde hem duygusal hem de akılcı karar vermelerinin önemli olduğu görülür.

Bireylerin evlilik ve eş seçiminde eskiden ailenin sorumluluğu fazlayken günümüzde bireyler, kendileri tanışıp, anlaşarak evliliğe karar vermektedirler. Bu kararı verirken ailenin ve toplumun bu kararda etkileri yoktur denemez. Çünkü bireyler bu toplumda ve ailede yetiştikleri için kültürün içindeki gelenek, göreneklerden etkilenmektedirler. Günümüzde bireyler kendi özgür iradeleri ile evlendiklerini düşünse de bu kararlarını etkileyen bir takım faktörler vardır. Eğitim, sosyal sınıf, statü, meslek, yaş, yaşanan yer insanların evlilik kararlarını etkilemektedir (Özgüven, 2000: 31).

Bireyin hayatında gerçekleştirdiği en önemli kararlardan biri eş seçimidir. Genel olarak kişiler seçeceği eşte, eğitim düzeyi, fiziki görünüm, sağlık durumu, ekonomik durum, ekonomik bağımsızlık, yaş farkı, sevgi, dürüstlük, hayat görüşü, sosyo-kültürel yakınlık, inanç birliği, kişilik benzerliği, siyasi görüş yakınlığı, bekâret gibi nitelikler aramaktadır Evlenecek bireylerin aileleri ise çocuklarına eş seçerken; köklü asil bir aileden, iyi bir meslek sahibi, dindar ve ahlaklı olması, çalışkan, tahsilli, aynı siyasi görüşten, zengin ve güzel olması gibi nitelikler aramaktadır (Özguven, 2000: 54-61).

Şenel göre, “eş seçimine ilişkin kararlar yıllar içinde ve kültürden kültüre değişiklik gösterse de bazı öncelikler her zaman ve her kültürde çok önemli olmaya devam etmektedir. Ancak ülkemiz için eş seçimi kararında incelenmesi gereken önemli faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

“1)Evlenecek kişiye yönelik hissedilenler ve düşünülenler: Kişi evlenmeyi düşündüğü kişiye ilişkin duygu ve düşüncelerini onunlayken ve onsuzken olmak üzere değerlendirmeye çalışmalı. O kişiye karşı düşündükleri ve hissettikleri olumlu duygu ve düşünceler olmalıdır...

2)Evlenecek kişinin fiziksel özellikleri: Evlenecek kişinin fiziksel özellikleri kapsamında boyu, kilosu, vücut yapısı ve yüz güzelliğine ilişkin değerlendirmeler yapılır. Kişinin, evlenmeyi düşündüğü kişinin fiziksel özelliklerini nasıl bulduğunu, beğenip beğenmediğini de son derece önemlidir...

3)Evlenecek kişinin kişilik özellikleri: Eş seçimine ilişkin kararda, evlenecek kişinin fiziksel özellikleri yanı sıra, kişilik özellikleri de son derece önemlidir... Eğer kişi için evleneceği kişinin sevecen, güvenilir, dürüst, saygılı, hoşgörülü, iyi niyetli, sabırlı, öfkesini kontrol edebilir, kaba kuvvete başvurmayan biri olması önemliyse, eş seçimi kararında bu özellikleri mutlaka aramalıdır...

4) Evlenecek kişinin eğitimi: Evlenecek kişiyle benzer veya yakın eğitim düzeyine sahip olmak da eşler arasındaki anlaşma ve uyum için son derece gerekli özelliklerden biridir...

5)Evlenecek kişinin ailesinin sosyo-ekonomik düzeyi ve yapısı: ...Evlenmeyi planlayan çiftlerin aileleri eğitim, gelir ve kültür düzeyi gibi yönlerden birbirlerinden çok farklı değillerse, çiftler için uyum daha kolay olabilmektedir...

6)Evlenecek kişinin yaşı (aradaki yaş farkı): Eş seçimine ilişkin kararda, evlenmeyi düşünen çiftler arasındaki yaş farkı da önemli bir boyuttur...

7)Evlenecek kişinin ekonomik bağımsızlığa sahip olması: Günümüzde artık evlenecek kişide aranması gereken bir özellik olmaktan öte bir ön koşul niteliğindedir. Geçmişten farklı olarak, ekonomik özgürlük sadece erkeğin sahip olması gereken bir özellik değil, evlenmeyi düşünen her iki cinsin de sahip olması gereken bir önkoşul olarak algılanmaktadır.

8) Evlenilecek kişinin dini inancı: Kişinin hayatında dini inançları çok önemli bir yere sahipse, dini inançları doğrultusunda yaşamını sürdürmeyi planlıyorsa, bu kişinin başka bir dini inanca sahip veya kendisiyle aynı dinden ancak aynı ölçüde dindar olmayan biriyle evlenmesi de evlilikte sorun yaratacaktır...

9) Evlenilecek kişinin siyasi görüşü: Dini inanç farklılıkları ve bu farklılıklara ilişkin sahip olunması gereken hoşgörü, siyasi görüş farklılıkları için de geçerlidir. Eğer kişi belli bir siyasi düşüncenin çok ateşli bir savunucusu ve ateşli bir taraftarı ise, farklı görüş ve düşünceden biriyle uyum içinde yaşaması güç olacaktır...

10) Evlilik kararına ilişkin olarak ailelerin onayının alınması: Ailelerin onayının, ilişkiye ve evlenilmesi planlanan kişiye yönelik bakış açılarının o evlilik için her zaman önemli olacağı unutulmamalıdır...” (Şenel, 2004: 61–65).

Araştırmacılar eş seçimi ile ilgili bazı kuramlar geliştirmiştir. Özgüvenin tespitlerine göre, eş seçimi ile ilgili geliştirilmiş dört temel kuram bulunmaktadır. Bu kuramlar aşağıda kısaca açıklanmıştır:

1) Eş Seçimde Ortak Özellikler Kuramı, evlenecek kişilerin benzer ve ortak özelliklerinin çok olmasının ailede uyumu sağlayacağını, evlilikte başarı şansını artıracığını, çıkan sorunların kolayca çözüleceğini savunmaktadır.

2) Eş Seçimde Zıt Özellikler Kuramı, evlenecek kişilerin zıt özelliklerin olmasının, zıt niteliklerin birbirini çekmesi nedeniyle evlilikte başarı şansını artıracığını ileri sürmektedir.

3) Birbirini Tamamlayan Gereksinimler Görüşüne göre, eş seçiminde bireysel gereksinimlerin doyumunun önemli olduğunu, benzeyen ve birbirini tamamlayan özelliklerin eşleri mutlu aile olmada başarıya götüreceği düşünülmektedir.

4) Uyarıcı-Değer-Rol Kuramı, kuramın adındaki bu sözcükler çiftlerin birbirini tanıma, “kur yapma ve arkadaşlık” döneminin üç aşamasını anlatmaktadır. Uyarıcı dönem tanışma, görüşme, ikinci dönem “değerlerin karşılaştırılması” birbirine uygunluğunun belirlenmesi, son dönem birbirini tamamlayıcı rollerin belirlenmesi aşamasıdır.

Bu kuramlara ilişkin değerlendirmeler incelendiğinde, araştırmacılarca daha çok “eş seçiminde ortak özellikler” görüşünün desteklendiği görülmekte, benzer ve ortak yönlerin çok olmasının birlikte yaşamı kolaylaştıracağı, evlilikte uyumu sağlayacağı savunulmaktadır. (Özgüven, 2000: 32–34).

Aile içi uyumda, evliğin başarılı olmasında ve mutlu olarak devam etmesinde, eş seçimindeki etkenlerin önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu etkenler içinde de “eş seçiminde benzer ve ortak özellikler” aranması etkeninin başarılı bir evlilikte çok daha etkili olduğu dikkati çekmektedir. Bu çalışmada eş seçiminde aranan benzerlik ve denklikte; yaş, meslek, öğrenim durumu ve

İ. KIR ve V. BEYDUR, “Evlilik Kararında Eşlerin Denklik Durumunun İncelenmesi”

memleket değişkenleri ele alınarak araştırma yapılmıştır. Bu araştırmada evlilikte denklik sözcüğü, eş seçmede benzer ve ortak özellikler anlamında kullanılmıştır.

İslami literatürde bu husus; sözcük anlamı denklik, benzerlik ve eşitlik anlamına gelen “küfüv” sözcüğü ile ifade edilmektedir. Zuhayli'nin tespitlerine göre; Hanefî Mezhebinde denklik; “din, İslâm, hürriyet, soy, mal ve meslek,” Hanbelilerde; din, hürriyet, soy, mal ve sanat(meslek),” Şafiilerde, Din(veya iffet) hürriyet, soy ve ayıplardan salim olma, Malikilerde; din ve hal konularında aranmaktadır (Zuhayli,1994:182-197).

Topaloğlu'da konu ile ilgili olarak “küfüv” sözcüğünü kullanmakta, evlilikte genellikle dindarlık, nesep, sanat ve hürriyet(köle olmama) konularında denklik arandığını belirtmektedir. (Topaloğlu,1968:46-50).

Şahin'e göre, evlilikte denklik önemli ancak her konuda denklik sağlamak zordur, esas olan dindarlıkta anlayış ve inanışta denklik sağlamaktır.

Toplumun temeli ailedir. Sağlam ve mutlu bir toplum mutlu ailelerden oluşur. Mutlu aile ise eşlerin uyum içinde yaşaması ile gerçekleşir. Ailede eşler bir bütünün parçalarıdır. Parçalar arasında bütünsel ve işlevsel ahenk olduğu zaman uyum gerçekleşir. Ailede bütünsel ve işlevsel ahengi eşlerin birçok konuda birbirleriyle denkliği sağlar. Birbirleriyle denk olmayan, birbirlerine benzemeyen eşlerden uyumlu bir aile oluşturulamaz. Ailedeki çözümler benzerliklerin azalması farklılıkların artması neticesi gerçekleşmektedir. Onun için toplumun temeli olan aile yuvasını kurarken eşlerin bazı önemli hususlarda birbirlerine denk olmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı; Türkoğlu İlçesindeki evliliklerde eşlerin yaş, meslek, ikamet edilen yer ve öğrenim durumlarının birbirlerine denkliğinin incelenmesidir. Alt amaçlar ise, bu evliliklerde; yaş, meslek, öğrenim durumu ve ikamet edilen yer değişkenine göre denklik durumu nedir? Burada gerçekleşen evliliklerde belirtilen değişkenlere göre bir farklılaşma var mıdır? Bunları tespit etmek ve bu tespitlerden yola çıkarak yuva kuracak çiftlere denklik konusunda bazı önerilerde bulunmaktır.

Türkoğlu İlçesi

Türkoğlu ilçesi, 1944 yılında Eoğlu adı ile bucak müdürlüğü, 1960 Yılı'nın Nisan ayında da Türkoğlu adı ile Kahramanmaraş İli'nin 6. ilçesi olmuştur. Türkoğlu Akdeniz Bölgesi'nin doğusunda yer almaktadır. İlçe Kahramanmaraş-Adana karayolu üzerinde kurulmuş, Kahramanmaraş il merkezine 22 km mesafededir. Doğusu ve güneyi ovalık olup kuzey ve batısında güneydoğu Toros Dağları uzanmaktadır. Denizden yüksekliği 490 metredir.

Türkoğlu'nun güneyinde Gaziantep'in Nurdağı, batısında Osmaniye'nin Bahçe ve Düziçi, kuzeybatısında Kahramanmaraş'ın Andırın, doğusunda Pazarcık, kuzeyinde ise Kahramanmaraş merkez ilçeleri yer almaktadır.

2000 yılı genel nüfus sayımına göre; Türkoğlu merkez nüfusu 11.918, kasaba ve köylerin toplam nüfusu 49.478 olup Türkoğlu'nun genel nüfus toplamı 61.396'dır. Şehir nüfus artış hızı binde 20.4 dür. <http://www.turkoglu.gov.tr/> (07.012.2009).

Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (Adnks) ne göre ise, Türkoğlu ilçesinin merkez nüfusu 2007 yılında 13.822, 2008'de 13.933, 2009 'da ise 14.274 dür. İlçenin genel nüfus toplamı; 2007'de 62.154, 2008'de 64.980, 2009'da ise 65.118'dir. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/> (06.05.2010).

YÖNTEM

Türkoğlu ilçesinde 2005–2008 yılları arasındaki evliliklerde eşlerin yaş, meslek, öğrenim ve ikamet durumlarının birbirlerine denkliğinin incelendiği bu araştırma, belgesel tarama (doküman incelemesi -dokümanter tarama) yöntemiyle yapılan bir çalışmadır. Belgesel tarama; “var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplama” şeklinde tanımlanmakta, “kaynak bulma, okuma, not alma ve değerlendirme” işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 1994:183).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkoğlu Belediyesi sınırları içinde yaşayan Türkoğlu Belediyesi Evlendirme Dairesinde kayıtlı bulunan evlilik olgu ve belgeleri oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemine, Türkoğlu Belediyesi Evlendirme Dairesindeki 2005, 2006, 2007 ve 2008 yılının onuncu ayına kadar olan toplam 842 evlilik belgesi (olayı) oluşturmaktadır. Örneklem, belirli bir dönem kesit alınarak seçkisiz örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir.

Bu bağlamda, araştırmacı tarafından oluşturulan bilgi formu, Türkoğlu İlçesindeki, 2005 yılına ait 196, 2006 yılına ait 230, 2007 yılına ait 298, 2008 yılına ait 118 (onucu ayına kadar) olmak üzere gerçekleşen toplam 842 evlilik belgesi incelenerek doldurulmuştur.

Verilerin Toplanması

Araştırma, Türkoğlu Belediyesi evlendirme dairesindeki 2005, 2006, 2007 ve 2008 yılının 10. ayına kadar olan 842 evlilik belgesinin incelenmesi ile yapılmıştır. Araştırmada çiftlerin, bu evlilik belgeleri yıl, yaş, meslek, öğrenim ve ikamet değişkenine göre tasnif edilerek araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formuna kaydedilmiştir.

Verilerin Çözümlemesi

Kişisel Bilgi Formuna toplanan verilerin analizinde SPSS 11.5 paket programı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda 2005–2006–2007 ve 2008 yılının onuncu ayına kadar evlenen çiftlerin yaş, meslek, öğrenim ve ikamet değişkenlerinin verilerine yer verilmiş olup, araştırmanın kapsamı bu boyutlarla sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda verilerin çözümlemesinde; frekans, yüzde dağılımları ve karşılaştırma tabloları kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde, kişisel bilgi formu ile elde edilen veriler, kız ve erkeklerin evlenme kararının yaş, meslek, öğrenim durumu ve ikamet değişkenine göre frekansları, yüzde dağılımı ve karşılaştırma tabloları verilmiş ve analizleri yapılmıştır.

Tablo 1. Evliliklerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Sayı	%
2005	196	23.3
2006	230	27.3
2007	298	35.4
2008	118	14.0
Toplam	842	100.0

Tablo 1’de görüldüğü gibi, yıllara göre evlenme sayıları ve oranları incelendiğinde Türkoğlu İlçesinde belirtilen dört yılda 2005 yılında %23,3, 2006 yılında %27,3, 2007 yılında %35,4, 2008 yılında %14.0 evlilik gerçekleşmiştir.

Bu sonuca göre çiftlerin evlenme yılları ile evlenme sayıları ve oranları arasında önemli bir farklılaşma bulunmamakla birlikte en çok evliliğin %35.4, ile 2007 yılında gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 2. Erkeklerin Evlenme Kararının Yaş Değişkenine Göre Dağılımı

	Sayı	%
19 Yaş ve altı	26	3.1
20-24	295	35.0
25-29	349	41.4
30-34	107	12.7
35-39	31	3.7
40-44	12	1.4
45-49	4	0.5
50 Yaş ve üstü	18	2.1
Toplam	842	100.0

Tablo 2’deki veriler, evlenen erkeklerin; %3.1’inin 19 yaş ve altı, %35.0’inin 20-24 yaşlar arası, %41.4’ünün 25-29 yaşlar arası, %12.7’sinin 30-34 yaşlar arası, %3.7’sinin 35-39 yaşlar arası, %1.4’ünün 40-44 yaşlar arası, %0.5’inin 45-49 yaşlar arası, %2.1’sinin ise 50 ve daha üzeri yaşlarda evlenmeyi tercih ettiklerini göstermektedir.

Bu sonuca göre, tablo normal dağılım eğrisine sahip olup evliliklerin belli bir yaş grubunda toplandığı, 20–24 ve 25-29 yaş grupları arası evliliklerde %76,4 ile diğer gruplardan önemli bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Erkeklerin Evlenme Kararının Meslek Değişkenine Göre Dağılımı

Meslek	Sayı	%
İşçi	485	57.6
Memur	115	13.7
Esnaf	88	10.5
Çiftçi	41	4.9
İşsiz	113	13.4
Toplam	842	100.0

İ. KIR ve V. BEYDUR, “Evlilik Kararında Eşlerin Denklik Durumunun İncelenmesi”

Tablo 3’te, evlenen erkeklerin mesleklere göre dağılımı incelendiğinde, işçilerin %57.6, ile ilk başta, daha sonra memurların %13.7, esnafın %10.5, çiftçilerin %4.9, işsizlerin %13,4 şeklinde bir dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 4. Erkeklerin Evlenme Kararının Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Dağılımı

Öğrenim Durumu	Sayı	%
Okur Yazar Değil	6	0.7
İlköğretim mezunu	487	57.8
Lise “	254	30.2
Üniversite “	95	11.3
Toplam	842	100.0

Tablo 4’te, evlenen erkeklerin öğrenim durumuna göre, okur-yazar olamayanlar %0.7, ilköğretim mezunları %57.8, lise mezunları %30.2, üniversite mezunları %11.3, şeklinde bir dağılım sergiledikleri görülmektedir.

Tablo 5. Erkeklerin Evlilik Kararının İkamet Değişkenine Göre Dağılımı

İkamet	Sayı	%
K.Maraş Merkez	81	9.6
K.Maraş Türkoğlu İlçesi	660	78.4
K.Maraş Diğer İlçeler	28	3.3
Diğer İller	69	8.2
Yurtdışı	4	0.5
Toplam	842	100.0

Tablo 5’teki veriler incelendiğinde, evlenen erkeklerin ikamet ettikleri yerlerin; %9,6’nun Kahramanmaraş merkez, %78,4’nün Türkoğlu ilçesi, %8,2’sinin diğer iller, %3,3’ünün Kahramanmaraş’ın diğer ilçeleri, %0,5’nin da yurtdışından olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Kızların Evlenme Kararının Yaş Değişkenine Göre Dağılımı

	Sayı	%
19 Yaş ve Altı	286	34.0
20-24	328	39.0
25-29	144	17.1
30-34	49	5.8
35-39	17	2.0
40-44	5	0.6
45-49	7	0.8
50 Yaş ve Üstü	6	0.7
Toplam	842	100.0

Tablo 6'daki veriler, evlenen kızların; %34.0'ünün 19 yaş ve altı, %39.0'ünün 20-24 yaşlar arası, %17.1'inin 25-29 yaşlar arası, %5.8'inin 30-34 yaşlar arası, %2.0'sinin 35-39 yaşlar arası, %0.6'sının 40-44 yaşlar arası, %0.8'inin 45-49 yaşlar arası, %0.7'sinin ise 50 ve daha üzeri yaşlarda evlenmeyi tercih ettiklerini göstermektedir.

Tablo 7. Kızların Evlenme Kararının Meslek Değişkenine Göre Dağılımı

Kızların Meslek Durumu	Sayı	%
İşçi	4	0.5
Memur	51	6.1
Esnaf	15	1.8
Çiftçi	1	0.1
İşsiz	12	1.4
Ev hanımı	759	90.1
Toplam	842	100.0

Tablo 7'de görüldüğü gibi, evlenen kızların mesleklerinin %0.5'inin işçi, %6.1'nin memur, %1.8'inin esnaf, %0.1'nin çiftçi, %1.4'ünün işsiz, %90.1'inin ev hanımı olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Kızların Evlenme Kararının Öğrenim Değişkenine Göre Dağılımı

Kızların Öğrenim Durumu	Sayı	%
Okur Yazar Değil	48	5.7
İlköğretim mezunu	560	66.5
Lise “	164	19.5
Üniversite “	70	8.3
Toplam	842	100.0

Tablo 8’deki verilerde, evlenen kızların; %5,7’sinin okuryazar değil, %66,5’ünün ilköğretim mezunu, %19,5’inin lise mezunu, %8,3’ünün üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Kızların Evlenme Kararının İkamet Değişkenine Göre Dağılımı

İkamet Edilen Yer	Sayı	%
K.Maraş İl Merkezi	144	17.1
K.Maraş Türkoğlu İlçesi	525	62.4
K.Maraş’ın Diğer İlçeleri	47	5.6
Diğer İller	108	12.8
Yurtdışı	18	2.1
Toplam	842	100.0

Tablo 9’da görüldüğü gibi, evlenen kızların; Kahramanmaraş il merkezi %17.1, Türkoğlu ilçesi %62.4, diğer iller %12.8, Kahramanmaraş’ın diğer ilçeleri %5.6 ve yurtdışı %2.1 şeklinde bir dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 10. Erkek ve Kızların Evlenme Kararının Yaş Değişkenine Göre Karşılaştırılması

		Kız Yaş																Toplam		
		19 Yaş ve Altı		20-24		25-29		30-34		35-39		40-44		45-49		50 Yaş Ve Üstü				
		f	%f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek Yaş	19 Yaş Ve Altı	26	3.1																26	3.1
	20-24	259	30.7	36	4.3														295	35.0
	25-29	1	0.1	292	34.7	56	6.6												349	41.4
	30-34					88	10.5	19	2.3										107	12.7
	35-39							30	3.6	1	0.1								31	3.7
	40-44									12	1.4								12	1.4
	45-49									4	0.5								4	0.5
	50 Yaş Ve Üstü											5	0.6	7	0.8	6	0.7	18	2.1	
Toplam		286	34.0	28	39.0	44	17.1	49	5.8	17	2.0	5	0.6	7	0.8	6	0.7	842	100	

Tablo 10’da erkek ve kızların evlenme kararının yaş değişkenine göre karşılaştırma tablosu incelendiğinde, dikkati çeken en önemli özellik, erkeklerin kendi yaşına denk ve kendisinden küçük bayanları eş olarak tercih ettiği görülmektedir. Kızların ise kendi yaşına denk ve kendisinden yaşça büyük erkekleri eş olarak tercih ettiği görülmektedir.

Tablo 10’daki verilere göre, kasabadaki gerek erkek(%76.4) gerekse kızların (%90.1) evlilik kararlarının büyük bir oranda 20–24 ve 25-29 yaş gruplarında verildiği ve bu yaş gruplarındaki evliliklerin diğer gruplardan önemli bir oranda farklılaşma gösterdiği görülmektedir.

Böylece yaş değişkenine göre, yapılan bu karşılaştırmada, erkek ve kızların evlenme kararının 20–24 ve 25-29 yaş gruplarında belirgin bir kesim noktası veya odaklanma oluşturduğu söylenebilir

Tablo11. Erkek ve Kızların Evlenme Kararının Meslek Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Erkek Meslek		Kız Meslek										Toplam			
		İşçi		Memur		Esnaf		Çiftçi		İşsiz		Ev hanımı			
İşçi		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
İşçi		3	0.4	7	0.8	4	0.5	0	0.0	2	0.2	469	55.7	485	57.6
Memur		0	0.0	3	4.5	2	0.2	0	0.0	8	0.9	67	8.0	115	13.6
Esnaf		0	0.0	3	0.4	8	0.9	0	0.0	0	0.0	77	9.1	88	10.4
Çiftçi		1	0.1	1	0.1	1	0.1	1	0.1	0	0.0	37	4.5	41	4.9
İşsiz		0	0.0	2	0.2	0	0.0	0	0.0	2	0.2	109	13.0	113	13.4
Toplam		4	0.5	5	6.1	1	1.3	1	0.1	12	1.4	759	90.1	842	100

Tablo 12. Erkek ve Kızların Evlenme Kararının Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Erkek Öğrenim Durumu		Kız Öğrenim Durumu								Toplam	
		Okur Yazar Değil		İlköğretim		Lise		Üniversite			
Okur-Yazar Değil		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Okur-Yazar Değil		4	0.5	1	0.1	1	0.1	0	0.0	6	0.7
İlköğretim		39	4.6	373	44.3	64	7.6	11	1.3	487	57.8
Lise		5	0.6	169	20.1	70	8.3	10	1.2	254	30.2
Üniversite		0	0.0	17	2.0	29	3.4	49	5.8	95	11.3
Toplam		48	5.7	560	66.5	164	19.5	70	8.3	842	100

Tablo 11’de erkek ve kızların evlenme kararının meslek değişkenine göre karşılaştırma tablosu incelendiğinde; erkeklerin evlenme kararlarında, %57.6 ile işçilerin ilk başta geldiği görülmektedir. Kızların evlenme kararlarında meslek değişkeninin ev hanımlığının lehine belirgin bir farklılaşma gösterdiği yani evlenen bayanların çok büyük oranının %90.1 ile ev hanımı olduğu, görülmektedir. Meslek değişkenine göre yapılan bu karşılaştırmada iki grup arasında belirgin bir kesişim noktası bulunamamıştır.

Tablo 12’de erkek ve kızların evlenme kararının öğrenim durumu değişkenine göre karşılaştırılması incelendiğinde; en belirgin olarak erkeklerin %57,8’inin ilköğretim mezunu, %30,2’sinin lise mezunu, kızların ise,%66,5’inin ilköğretim mezunu, %19,5’inin lise mezunu olduğu görülmektedir.

Bu verilere göre, kasabadaki gerçekleşen evliliklerde gerek erkek(%57,8) gerekse kızların (%66,5) büyük bir oranının ilköğretim mezunu olduğu, ikinci olarak lise mezunlarının (%30.2ve%19,5) geldiği bu öğrenim düzeyinde gerçekleşen evliliklerin diğerlerine göre, önemli bir oranda farklılaşma gösterdiği söylenebilir.

Tablo 13. Erkek ve Kızların Evlenme Kararının İkamet Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Erkek İkamet	Kız İkamet										Toplam	
	K.Maraş İl Merkezi		K.Maraş Türkoğlu İlçesi		Diğer İller		K.Maraş Diğer İlçeler		Yurtdışı		f	%
K.Maraş İl Merkezi	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
	32	3.8	39	4.6	7	0.8	3	0.3	0	0.0	81	9.6
K.Maraş Türkoğlu İlçesi	102	12.1	442	52.5	70	8.3	31	3.7	15	1.8	660	78.4
Diğer İller	4	0.5	34	4.0	25	3.0	4	0.5	2	0.2	69	8.2
K.Maraş Diğer İlçeler	6	0.7	9	1.1	5	0.6	7	0.8	1	0.1	28	3.3
Yurtdışı	0	0.0	1	0.1	1	0.1	2	0.2	0	0.0	4	0.5
Toplam	144	17.1	525	62.4	108	12.8	47	5.9	18	2.1	842	100

Tablo 13’deki erkek ve kızların evlenme kararının meslek değişkenine göre karşılaştırma tablosu incelendiğinde; Türkoğlu kasabasında evlenen erkeklerin, evlenecekleri kızları daha çok kendi ilçelerinden(%78.4) seçtikleri, evlenen kızların da erkekler kadar olmasa bile büyük oranda kendi yöresinden ve kültüründen (%62.4) olan kişilerle evlendikleri tespit edilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE YORUM

Bu araştırmada, toplumda gerçekleştirilen evliliklerde, yaş, meslek, öğrenim ve ikamet değişkenine göre, eşlerin aralarındaki denklik durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur:

1)Bu araştırmada kasabada en çok evliliğin 2007 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Bunun o yıl ailelerin düğün yapabilmek için ekonomik açıdan daha rahat olduklarından kaynaklandığı söylenebilir.

2) Bu araştırmada erkeklerin evlilik kararını daha çok 20–24 ve 25-29 yaş gruplarında iken verdiği, bu yaş gruplarındaki evliliklerin diğer yaş gruplarından önemli oranda bir farklılaşma gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebebi Türk toplumunun geleneksel olarak 20–29 yaş dönemini evlenme çağı olarak benimsemesidir denilebilir.

3) Bu araştırmada kasabada gerçekleşen evliliklerde, eşlerden erkeklerin mesleğinin, büyük bir oranının işçi olduğu, ikinci olarak işsizlerin geldiği, işsizliğin ise Türkiye 2009 yılı ortalamasına (13.5) yakın olduğu tespit edilmiştir. Bu tespite göre, Türkoğlu ilçesinin henüz gelişmekte olan bir kasaba olduğu, erkeklerin büyük kısmının fabrika ve tarım işçisi olarak çalışarak geçimini sağladığı, işsizliğin ise büyük bir oran teşkil ettiği söylenebilir.

4) Bu araştırmada kasabada gerçekleşen evliliklerde, kurulan ailelerde, eşlerden erkeklerin öğrenim değişkenine göre, büyük bir oranının ilköğretim okulu mezunu olduğu tespit edilmiştir.

Bunun sebebi, Türkoğlu’nda ilköğretim okulunu bitiren erkeklerin tarımda, fabrikada vb. yerlerde hemen iş hayatına atılarak çalışmaya başlamaları ve daha ileri düzeyde bir öğrenim imkânı bulamamalarıdır denebilir. Fakat evlenen erkeklerde lise mezunlarının, yaklaşık1/3 gibi bir oranı bulması burada artık insanların ilköğretim düzeyinde bir öğrenimle yetinmediklerinin işareti sayılabilir.

5) Erkeklerin evlilik kararlarında ikamet değişkeninin önemli bir rol oynadığı, erkeklerin eşlerini büyük bir oranda kendi ikamet ettikleri ilçelerinden seçtikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu veriler kasabanın eş seçme açısından henüz kapalı toplum yapısına sahip bir yerleşim birimi olduğunu göstermektedir denebilir.

6) Bu araştırmada kızların evlilik kararını daha çok 18-29 yaş gruplarında iken verdiği, bu yaş gruplarındaki evliliklerin diğer yaş gruplardan önemli oranda bir farklılaşma gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır

Kızlardan, 1/3 gibi bir oranın evlilik kararını 19 yaş ve altında vermesi, kasabada genç yaşta evliliğin tercih edildiğini göstermektedir. Yine kızlardan % 90.1 gibi yüksek bir oranın 29 yaşın altında evlenmesi, kasaba halkının geleneksel olarak 18–29 yaş dönemini evlenme çağı olarak benimsediğini göstermektedir. Bu sonuç kasaba geleneksel yapısının, benimsenmiş kültürel kalıplarının ve yaşam biçiminin tipik bir yansımasıdır denilebilir. Toplumda 30 yaşını geöen kızların evde kalma kaygısı onları daha erken dönemlerde evlenmeye yönlendirmiş olabilir. Burada kızların evlilik yaşının içinde buldukları toplumun kültürüne göre belirlendiğini söylemek mümkündür.

7) Bu sonuca göre, meslek değişkeninin ev hanımlığının lehine belirgin bir farklılaşma gösterdiği yani evlenen bayanların çok büyük oranının (%90.1) ev hanımı olduğu, görölmektedir. Buna işsizler de(%1.4) eklendiğinde, bu oran %91.5'i bulmaktadır. Bunun aileleri tarafından kızlara öğrenim imkânı tanınmama, dolayısıyla bir meslek sahibi olmalarına fırsat vermeden erken yaşlarda evlendirilmelerinden kaynaklandığı söylenebilir.

8) Bu araştırmada kasabada geröekleşen evliliklerde, kurulan ailelerde, eşlerden kızların öğrenim değişkenine göre, büyük bir oranının erkeklerde olduğu gibi ilköğretim okulu mezunu olduğu tespit edilmiştir

Buradan hareketle bu kasabada kızların büyük bir oranının ilköğretimden sonra üst öğretim kurumlarına gönderilmediğini söylemek mümkündür

9) Bu araştırmada kasabada, evlenen kızların, erkekler kadar olmasa da büyük oranda kendi yöresinden ve kültüründen (%62.4) olan kişilerle evlendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Diğer il ve ilçelerden kişilerle geröekleşen evliliklerin ise eşlerin devlet memuru olmasından veya sürekli bir gelir getiren işte çalışıyor olmasından kaynaklandığı söylenebilir

10) Araştırma bulgularına göre, kız ve erkeklerin eş seçiminde aradaki yaş farkına dikkat ettikleri tespit edilmiştir. Erkeklerin kendi yaşına denk ve kendisinden küçük bayanları eş olarak tercih ettiği göröülürken, kızların ise kendi yaşına denk ve kendisinden yaşça büyük erkekleri eş olarak tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguyu Özgüven'in (1994) araştırma bulguları destekler niteliktedir. Özgüven'in Ankara'daki beş üniversitede 350 öğrenci ile yaptığı araştırmada, evlenecekleri kişinin yaşlarının kendi yaşlarına denk olması ya da kendi yaşlarından küçük olması sonucuna ulaşılmıştır

Bu araştırmada erkek ve kızların evlenme kararları yaş değişkenine göre, karşılaştırıldığında aralarında belirgin bir kesişim noktası veya odaklanmanın olduğu dolayısıyla töresel açıdan bu kasabadaki evliliklerde yaşa göre bir denkliğin olduğu söylenebilir. Bu kasabada töresel olarak genellikle 18–29

yaş döneminin evlenme çağı olarak benimsendiği, 30 yaş sınırının evlenmede son sınır gibi algılandığı sonucu çıkarılabilir.

11) Bu araştırmada, meslek değişkenine göre yapılan karşılaştırmada, erkek ve kızların evlenme kararları arasında belirgin bir kesişim noktası bulunamamıştır. Bu sonuca göre bu kasabadaki evliliklerde mesleki açıdan bir denkliğin sağlandığı söylenemez. Burada erkeklerin kendi gelir düzeyine, meslek grubuna ve sosyal statüsüne denk ya da alt seviyede eş seçimi yaptıkları görülmektedir. Bunun toplumda eş olarak seçilen kızın, meslek ve gelirden denkliği, erkeğe göre eşit düzeyde veya bir alt tabakadan olması gerektiği, kızların ise okutulmayıp meslek edinme imkânı bulamaması töresinden kaynaklandığı söylenebilir.

Bu bulguyu Yazıcı' nın araştırma bulguları destekler niteliktedir. Yazıcı' nın 2002 yılında Gazi Üniversitesinde, 58 üniversitede, 675 üniversite öğrencisiyle yaptığı araştırmada; eğitim alanındaki öğrencilerin, evleneceği kişinin iyi bir meslek ve iş sahibi olmasını önemli bir özellik olarak belirttiği görülmektedir.

12) Eğitim düzeyinin evlilik üzerindeki etkisi büyüktür. Bu araştırmada, öğrenim durumu değişkenine göre yapılan karşılaştırmada, erkek ve kızların evlenme kararının ilköğretim ve lise öğrenim düzeyinde belirgin bir kesişim noktası veya odaklanma oluşturduğu sunucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre, kasabada erkek ve kızların evliliklerinde öğrenim durumu değişkenine göre töresel açıdan bir denkliğin olduğu söylenebilir. Ancak burada erkeklerin daha çok kendi eğitim düzeylerine denk ya da yakın eğitim düzeyindeki kızları; kızların da, kendi eğitim düzeylerine denk ya da yüksek eğitim düzeyindeki kişileri eş olarak seçtikleri görülmektedir. Bu bulguyu Özgüven'in (1994) araştırma bulguları destekler niteliktedir. Özgüven 'in (1994) araştırmasında da erkeklerin kendi eğitim düzeyine denk ya da düşük eğitim düzeyindeki kızları, kızların da, kendi eğitim düzeylerine denk ya da yüksek eğitim düzeyindeki kişileri eş olarak seçmek istedikleri görülmektedir.

13) Bu araştırmada, ikamet değişkenine göre yapılan karşılaştırmada erkek ve kızların büyük bir çoğunluğunun kendi ilçeleri içinden evlendiği yani her iki grubun evlenme kararının Türkoğlu İlçesi seçeneğinde belirgin bir kesişim noktası veya odaklanma oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu verilerden hareketle, erkek ve kızların evliliklerinde ikamet değişkenine göre töresel açıdan bir denkliğin olduğu söylenebilir.

Bu bulgulara göre; Türkoğlu kasabasında evlenen erkeklerin, evlenecekleri kızları daha çok kendi ilçelerinden seçtikleri, kendi yöresindeki ve kültürel değerler açısından kendisiyle benzeşen, bazı ölçütler açısından kendine denk kızlarla evlenmeyi tercih ettikleri ifade edilebilir. Eşlerin aynı yöreden ve kültür, çevresinden olmasının birbirini anlama ve uyum sürecinde olumlu etki oluşturacağı iddia edilebilir. Bu verilere göre, evlilik geleneği açısından,

Türkoğlu'nun, kapalı toplum yapısına sahip, kırsal özellikler gösteren, geleneksel yaşamın etkin olduğu büyük bir kasaba olduğu söylenebilir.

Özgüven'in (1994) yaptığı araştırma bulgularına göre de, eşlerin birbirlerini tanımaları için konut yakınlığı, mekân yakınlığı ve aynı mahalleden ve köyden olmanın önemli olduğu görülmektedir.

Öneriler

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, bazı öneriler sunulabilir. Bunlar aşağıda özetlenmiştir.

- 1) Evlilik konularında ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında öğrenci ve veliler bilgilendirilmelidir.
- 2) Evlenecek çiftler için belediyelerde veya halk eğitim merkezlerinde rehberlik ve danışmanlık hizmetleri verilmelidir.
- 3) Halk eğitim merkezlerinde özellikle bayanlar için "meslek edindirme" kursları açılmalıdır.
- 3) Eğitim seviyesi eşlerin anlaşmaları, evliliğe uyum sağlamaları, eş rollerini yerine getirmeleri açısından önemlidir. Kızların ve erkeklerin ilköğretim ve ortaöğretimden sonra üst eğitim kurumlarına devam etmeleri konusunda aileler ve veliler okulda rehber öğretmen ve diğer öğretmenler tarafından bilgilendirmeli ve üst eğitim kurumlarına devam etmeleri konusunda teşvik edilmelidir.
- 4) Ülkemizde ve Türkoğlu İlçesinde evlenen kızların çoğunluğunun ilköğretim mezunu olduğu görülmektedir. "Haydi, Kızlar Okula" gibi kampanyalara ağırlık verilerek kızların eğitim seviyelerinin artırılması sağlanmalıdır.
- 5) Evliliklerde yaşanan yöre ve kültür benzerliği ve ortaklığı eşlerin birbirlerini tanıması ve anlaması açısından önemlidir. Eşlerin farklı ve uzak yörelerden olması evliliğin ilk yıllarında önemli olmasa da ilerleyen yıllarda önemli olmaktadır. Eşlerin hem duygusal hem de akılcı karar vermeleri için evlilik ve evliliğe hazırlık sürecinde eşlere "evliliğe uyum" çalışmaları yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Cüceloğlu, Doğan (1999), **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Cılga, İbrahim (1994), **Gençlik ve Yaşam Niteliği**, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- Erkal, Mustafa Emre (1987), **Sosyoloji (Toplumbilim)**, (Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Gül, Gülbahar (2004), "Aile ve Evlilik Kurumu" Haluk Yavuzer (Etd), **Evlilik Okulu**, Remzi Kitabevi A.Ş., İstanbul, ss: 9-17.

İ. KIR ve V. BEYDUR, “Evlilik Kararında Eşlerin Denklik Durumunun İncelenmesi”

- Gürcan, Ayşen (2006), “Aile Yapısı Araştırması”, Ankara, www.aile.gov.tr/images/arastirmalar/AileYapisi.pdf, (07.05.2009).
- Güvenç, Bozkurt (1994), **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Karasar, Niyazi(1994), **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, 6.baskı, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.Şti. Ankara.
- Kulaksızoğlu, Adnan (2001), **Ergenlik Psikolojisi**, Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Nirun, Nihat (1994), **Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını Sayı:73, Ankara.
- Özgüven, İbrahim Ethem (2000), **Evlilik ve Aile Terapisi**, PDREM (Psikolojik Danışma Rehberlik Eğitim Merkezi Yayını Yayınları), Ankara. Özgüven, İbrahim Ethem (2001) **Ailede İletişim ve Yaşam**, PDREM, Ankara.
- Şenel, Hatice Günayer (2004). “Eş Seçimi Kararı”. Haluk Yavuzer (Etd) **Evlilik Okulu (10-12)**. Remzi Kitabevi A.Ş., İstanbul, ss: 53-66.
- Şahinkaya, Rezan (1966), **Orta Anadolu Köylerinde Aile Strüktürü**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Şahin, Ahmet, (2005), **Yeni Aile İlmihali**, (19.baskı), Cihan Yayınları, İstanbul.
- Tezcan, Mahmut, (1991), **Gençlik Sosyolojisi Yazıları**, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- http://www.turkoglu.gov.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=21-22-23-24Itemid=49-50-51-52 (07.05.2009).
- <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul> (06.05.2010).
- Yavuzer, Haluk (19882) **Çocuk ve Suç**, (2. Baskı), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Yazıcı, Erdiñ (2003), **Türk Üniversite Gençliği Araştırması** Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara.
- Topaloğlu, Bekir (1968), **İslam’da Kadın**, Yağmur Yayınları:24, İstanbul.
- Yüksel, Nevzat (1988), **Türkiye’de Gençlik Sorunları**, Bayrak Yayıncılık, İstanbul.
- Yörükoğlu, Atalay(1992), **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, (4.baskı), Özgür Yayınları, Ankara.
- Yörükoğlu, Atalay (2002), **Çocuk Ruh Sağlığı**, Özgür Yayınları, Ankara.
- Zuheyli, Vehbe (1994), **İslam Fıkhi Ansiklopedisi**, C:9, (Çev. Ahmet Efe vd.) Feza Yayıncılık, İstanbul.

Şans Oyunları

M. Ruhat YAŞAR

Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Muallim Rifat Eğitim
Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

Özet: İnsanlığın ilkel zamanlarında hissettiği belirsizlik mitoloji ile açıklanmış ve talihin çeşitli yollardan elde edilmesi için büyü, fal başta olmak üzere çeşitli yollar kullanılmıştır. Bilimle birlikte belirsizliğin azalmasına bağlı olarak irrasyonel kabul edilen eğilimlerin ortadan kaybolacağı öngörülmüştü. Ancak, bugün belirsizlik fizik dünyasından piyasaya, sosyal dünyadan değerlere kadar yansıyan kara bir delik olarak karşımıza çıkmaktadır. 19.y.y.'daki belirlenimci anlayışları yutan bu kara delik, kaos teorisini atom altı dünyadan alıp modern toplum felsefesinin kalbine bıçak gibi soktu. Risk ve belirsizlik algıları hesap edilebilirlik ve öngörünün yanı sıra rasyonelle rasyonel olmayanın sınırlarını da karartmaktadır. Bu belirsizlik ortamında şans yeni bir değer olarak geçmişin hurafelerinden sıyrılıp olasılık hesapları eşliğinde dünyadaki saygın yerini almaktadır. Bu çalışmada şans oyunları çeşitli tarihsel, sosyal ve kültürel bağlarıyla ele alınmaktadır. Bu çalışmadan amacımız şans oyunlarının sosyal hayatın belirsizliğini ve bireylerin umutsuzluğunu perçinleyen nihilist arayışlardan biri olduğunu ve zamanla kumara dönüşerek önemli bir sorun olduğunu gösterebilmektir. Ayrıca, Türkiye'de şans oyunları ve kumar hakkında, bilebildiğim kadarıyla, etraflı bir çalışma bulunmadığından makalemizin literatüre katkıda bulunacağını ümit ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Şans oyunları, risk toplumu, kapitalizm ve kültürel değerler.

Gambling Games

Abstract: Obscurity that was felt during the primitive times of humanity was explained with mytology and different ways such as magic and fortune-telling were taken in order to have good fortune. It was presumed that tendencies accepted as irrational would disappear depending on the decrease in obscurity due to development of science. However, today we are face to face with obscurity as a black hole reflected in the world of physics as well as markets, social world and values. This black hole that engulfed the deterministic views of the 19th century took the chaos theory from sub-atomic world and stabbed it into the heart of modern phylosophy of society like a knife. Risk and obscurity perceptions dimmed out the borders between the rational and irrational together with estimation and prediction. In this context of obscurity,

chance got free of past superstitions and gained a respectable place as a new value in the world today. In the study, gambling games are analyzed in various historical, social, and cultural contexts. Our aim is to show that gambling games are among the nihilistic pursuits that foster the obscurity of social life and hopelessness of individuals and that it is an important problem which turns into individualistic tendencies and gambling. Moreover, as far as I know there are no detailed studies concerning games of chance and gambling in Turkey and therefore we hope that our article will contribute to the literature.

Keywords: Gambling games, risk society, capitalism, cultural values

GİRİŞ

Bu çalışma, şans oyunlarının artan bir alışkanlık haline gelmesi üzerine, bu konudaki merakımızı dindirmek için gittiğimiz şans tüketim mekânlarındaki gözlemlerimizle başladı. Daha çok literatür çalışmasıyla ele aldığımız bu konunun yoğun gözlemlerimize dayalı sonuçlarını daha sonra yayınlamak üzere şimdilik saklı tutmayı uygun görüyoruz. Burada sadece şans kavramının ontolojik yeri, Türkiye’de şans oyunlarının geçmişten günümüze gelişimi, sosyal-kültürel, ekonomik yapıyla ilişkisi ve ayrıca bireyin ruhsal davranışlarıyla olan alakası üzerinde durulmaktadır. Şans oyunlarının gelişmiş/gelişmemiş birçok ülkede artan bir alışkanlık haline gelmesi, birçok insanın bununla ilgilenmesi ve zaman ayırıp para harcaması konunun sosyolojik açıdan ele alınmasını gerektirmektedir. Birçok insanın şu ya da bu şekilde hayatını etkileyen ve birçok insanın ciddi sıkıntılar yaşamasına neden olan şans oyunlarının aslında sosyal bir olgu, bir ölçüye kadar da sosyal bir problem olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu çalışmada şans oyunlarının insanların duygu, düşünce ve değer dünyasındaki yeri değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra bu çalışmada şans oyunlarının bireyin ruhsal dünyasındaki yeri, önemi ve toplum açısından sahip olduğu sosyal, ekonomik fonksiyonlar ele alınmaktadır.

Şans oyunları üzerinde düşünüldüğünde toplumda yaygın olarak görülen diğer bazı etkinliklerin, oyunların da işin içine karıştığı görülür. Bu açıdan oyun sektöründe şans oyunları ile talih, bahis ve kumar arasında bazı karşılaştırmalara gerek vardır. Şans oyunları ile talih, bahis ve kumar arasında detay ve oyun tekniği açısından bazı farklılıklar olmakla birlikte nitelik ve mantık açısından pek farklılık yoktur. Şans oyunları sonucun tamamen “tesadüfe” bağlı bulunduğu, iştirakçinin beceri veya gayret düzeyinin sonuç üzerinde herhangi bir tesir yaratmadığı bir sistem ile oynanan/oynatılan ve kazanan iştirakçilere nakit ya da ayın olarak ödül verilmesini öngören oyunlardır. Şans oyunları” teriminin, karşılığı nakit olmak üzere oynatılan piyango ve sayısal oyunlarını kapsadığı görülmektedir. Bahis oyunu, herhangi

bir olayın sonucunun ya da nasıl gelişeceğini önceden tahmin edilmesi esası üzerine oynanan/oynatılan ve sonucun kısmen iştirakçinin becerisine kısmen de tesadüfe bağlı olduğu; doğru tahminde bulunan iştirakçilerin, belirlenmiş kurallar çerçevesinde hesaplanan/tespit edilen ikramiyeyi kazandığı oyunlardır. Her çeşit yarışma, müsabaka, spor oyunları (iddaa gibi) ile herhangi bir olay veya durum üzerine, sonucun tahmin edilmesi üzerine dayanan bu oyunlarda tesadüfün dışında oynayanın bilgi ve becerisi de kazanmada önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda At Yarışı, İddaa, Spor Toto ve İnternette Paralı Oyunlar bahis oyunları olarak; Şans Topu, Sayısal Loto, On Numara ve Super Loto oyunları sayısal oyunlar olarak kategorize edilmiştir. Piyango oyunu ayrı bir kategori olarak değerlendirilmiştir. Hemen Kazan oyunu ise bu değerlendirmenin dışında bırakılmıştır (DDK, 2009: 353).

Talih oyunları, sonucu kısmen ya da tamamen iştirakçinin şansına (tesadüfe) bağlı olan ve oyunların oynatılmasına yer veya imkân sağlayan işletmeye karşı oynanan oyunlar olarak tanımlanır. Talih oyunları fiş, jeton veya para ile oyun araç ve gereçleriyle bir kasaya karşı veya oyun makinelerinden oynanan” oyunlardır. Oyun makineleri slot makineleri, kollu makineler bir kısmı da kasaya karşı oynanan Rulet, Black Jack, Barbut gibi oyunlardır. Bu oyunlarda para doğrudan doğruya oyun aracı olarak kullanılır (DDK, 2009: 15). Talih oyunlarına, turizm bölgelerindeki casino ve kumarhanelerde bol bol rastlanır. Talih oyunlarının mantığı kumara daha yakındır ve bu yüzden de şu anda yasaklanmış durumdadır. Bilindiği üzere, kumar kazanç sağlamak gayesiyle oynanan ve kâr ya da zararın kısmen ya da tamamen talihe bağlı olduğu oyunlardır. Dikkat edilirse yukarıda bahsedilen tanımların hemen hepsinde temel mentalitenin üretimden, fayda sağlamaktan uzak olan kazanç sağlamayı öngören oyunlar olduğu görülebilir. Bu oyunlarda şans oyunlarını kumardan ayırt etmek için kullanılan eğlence, vakit geçirme gibi niyet içeren durumların pek bir anlamı yoktur. Çünkü kimlerin kazanç, kimlerin eğlence ve vakit geçirme amacıyla oynadığı bilinemez. Bu açıdan bu makalede detaylara boğulmamak için şans oyunlarının yanı sıra zaman zaman bahis oyunlarına zaman zaman da kumara atıfta bulunarak yorumlarımızı zenginleştirmeye çalıştık. Çünkü temelde bu oyunların birbiriyle yakından bağlantılı olduğu rahatlıkla görülmektedir. Gerçekten de oyun türlerinden herhangi birini deneyenlerin diğer bir oyun türüne de yönelebildiği görülmektedir. Oyuncuların bu oyunların birinden diğerine geçiş yapmalarında söz konusu oyunların temel zihniyetinin benzer nitelik taşıması etkilidir.

İnsanoğlu varlığı açıklarken rastgelelik, neden-sonuç ve ereksellik fikri arasında gidip gelmiştir. Modern düşüncede her şey bir neden-sonuç bağlamında açıklanır. Yani belirli şartlar altında belirli nedenler her zaman belirli sonuçları doğurur. Pozitivizmin de temelini oluşturan bu düşüncede tesadüf yok gibidir. Oysa ampirizmin önemli bir siması olan D. Hume, ard arda

gelen olaylar arasında neden-sonuç bağlantısı kurmanın algısal bir zaafımızdan kaynaklandığını söyleyerek belirlemciliğin mantıksal temelini zayıf olduğunu vurgular (Arslan, 2002: 39). Aristo ise, varlığı oluşturan dört ilkeyi saydıktan sonra bunları bir araya getiren bir amaç ilkesinden bahsederek sorunu daha da ileri götürür. Aristo’ya göre etkin faktörler olmakla birlikte sonuçlar, belirli bir planın sonucu olarak nedenleriyle birlikte ortaya çıkar. Aristo bu düşüncesiyle bir anlamda kaderi vurgular gibidir (Ajdukiewicz, 1989: 145-147). Bu düşüncenin aksine birçok felsefeci ise her şeyin tesadüfi olduğunu söyler. Hatta varlığın meydana gelişinin temelde tesadüf olduğunu ileri sürenler olmuştur. Materyalistlerin başını çektiği bu düşünce Tanrısız bir yaratılışın açıklanması için kullanılır. Neden-sonuç bağlamının ilk noktası, Epikür’de olduğu gibi tesadüfi olarak açıklandığında garip bir şekilde şans gizli tanrı olarak ortaya çıkmaktadır. Olup bitenleri anlamlandırmada neden-sonuç bağlamı için teistlerin kullandıkları tanrı fikri diğerlerinin dünyasında tesadüfe denk gelmektedir. Tesadüfün var olduğu anlam dünyasında ise şans oradadır.

Öngörülemeyen olaylar ve şans bugün olduğu kadar geçmişte de normal insanları ve bilim adamlarını meşgul etmiştir. Akıl çağında, şansa akıl dışılık ve bayağılık atfedildiği ve dolayısıyla bunun bayağı insanların boş inancı olduğu fikrinin yaygın olduğu bilinmektedir. Sarsılmaz yasalara inanan akılcı insan şansını hurafelerle dolu bir aklın gereği olarak değerlendirmiştir. Ancak daha sonraları olasılık diğer yasalar gibi normalin ve anormalin varlığını ele alınca şansa da yer açılmış oluyordu. Doğanın, düzenli olmakla birlikte evrensel yasalara bağlı olmayabileceği fikri dünyanın belirlemci olmadığını söyleyen 20.yy fiziğiyle desteklendi. 1800 yıllarına kadar basit ve olumsuz bir sözcük olan şans, “Şans Doktrini”ni yazan De Moivre’ın satırlarında hiçbir anlamı olmayan “sadece bir sözcük” olarak geçer (Hacking, 2005: 13-15). Oysa Pierce, dünyanın indirgenemez biçimde şansa bağlı olduğunu açıklar. Dünyayı dükkân tezgahlarının alışverişlerine göre modellemeyi bırakın diyen Peirce, “sabitlerin, şans değişkenleri olduğunu” belirtir (Hacking, 2005: 276). Zorunlulukçulara verdiği yanıtta Pierce, şansın mutlaklığının tüm entelektüel algılamaların başında geldiğini ve şansın reddedilemeyecek bir şekilde her duyudan içeri sızdığını belirtir. Pierce, dünyadaki kendiliğindenliğin özgür irademiz kadar açık olduğunu ve şans-kendiliğindenlik hipotezinin matematiksel olarak tespit edilebileceğini söyler. Pierce’e göre önem bakımından şans birincidir, ikinciler yasa ve adetler edinme eğilimi de üçüncülerdir (Hacking, 2005: 258-259).

Newton fiziği aşılp belirsizlik ve kaos teorileri¹ ortalıkta uçuşurken sosyal ve kültürel değerlerde de benzeri bir değişim ve belirsizlik hali açıkça görülmektedir. Fizikteki bu gelişmeleri andırırcaına U. Beck 1992 yılında ele aldığı bir çalışmasında ilk kez risk toplumu kavramını kullanır ve bunu belirsizlik tehlikesi üzerine oturtur. Burada geleneksel toplumlarda görülmeyen “risk” kavramı, daha önce *fortuna* (yazgı) olarak düşünölen şeyin yerine geçiyor gibi görünmektedir. 19. yüzyılda “ya, ya da” felsefesinin egemen olduğunu belirten Beck, 20. yüzyıldaki belirsizlik durumunu ifade etmek için “ve” felsefesinin geçerli olduğunu vurgulamaktadır. Birbirinden kopuk yapıların olduğu tekdüze ve uzmanlaşmayla bağlantılı hareketsizliğin hakim olduğu 19.y.y’ın aksine 20.yy.da çok boyutluluk, bulanıklık ve belirsizlik gibi kavramlar ortaya çıkmıştır (Bayhan, 2002: 188-190). Bütün bu belirsizlik, bulanıklık ve çok boyutluluğun toplumdaki şans düşüncesini arttırdığı söylenebilir.

Modern dünya, parçalanmışlık ve süreksizlik içinde olduğundan büyük ve uzun vadeli planlar yapmak zordur. Dolayısıyla uzak geleceğe yatırım yapmak kadar herhangi bir yere, gruba, inanca bağlanmak da sarsıcı olabilir. Burada, taahhütten kaçman ve fırsat çıktığı anda bu doğrultuda hareket eden kişi ancak uyum sağlayabilir. Yani faydacı, ilkesiz birey günümüz toplumunun temel figürüdür. Günümüz dünyasında küreselleşen ekonomik, sosyo-politik gelişmeler bireye, bireyciliğe vurgu yapmaktadır. Herkesin aynı ilkesizlik üzerinden hareket ettiği bir sosyal yaşam ise ormandan da öte tesadüflerin ve belirsizliklerin yer aldığı kaotik bir yerdir. Belirsizliğin kemikleşmesinde elbette politik aygıtın sorun çözmedeki bu yetersizliği de etkilidir. Eşitsizliğin, yoksulluğun, yabancıliğin, yalnızlığın ve suçun bu kadar arttığı dünyada insanların geleceklerinden emin olamaması ve belirsizlik hissi yaşamaları gayet doğaldır.

Geleneksel toplumun dünyası ve bilgi sınırları durağanlığı ölçüsünde belirli bir istikrarı getiriyordu. Oysa modern toplumlarda hızlı ve köklü bir değişime şahit olunmaktadır. Bir yönüyle ilerlemeyi sağlayan bu yaratıcı yıkım hem

¹ Şans determinizmle indeterminizm tartışmasında olduğu kadar ateizm, deizm ve teizm gibi felsefi akımların da önemli bir iddia alanını oluşturur. 17. yüzyıldan itibaren determinist bir evren görüşünün bilim ve felsefe alanında ön plana çıkmasıyla, bu konudaki tartışmalar yeni bir boyut kazanmış ve Tanrısal etkinlik konusu, filozof ve teologlarca, evrenin determinist bir yapıda olduğu konusundaki yaygın inanç çerçevesinde değerlendirilmiştir. Birkaç yüzyıldır doğa bilimlerindeki hakim paradigma olan determinizme, modern bilimin en önemli teorilerinden kuantum teorisiyle karşı çıkılması, determinizmin mutlak gerçekliğine inanç çerçevesinde değerlendirilmiş olan Tanrısal etkinlik konusunun, yeni yaklaşımlarla ele alınmasına sebep olmuştur. Bu anlamda Einstein’ın, Tanrı’nın, hiçbir şeyi şansa bırakmayacağını ifade eden “Tanrı zar atmaz” sözü, kuantum kuramının objektif indeterminist yorumlarına destek çıktığı anlamına gelmektedir. Ama bu teoriler fizikte yaşanan belirsizlik algılamasını gidermeye yetmemektedir.

bireysel hem de sosyal değerlerde kaosu andırmaktadır. Bütün bu süreçler bireyselleşme sürecini derinleştirirken yaşanan belirsizlik duygusuna paralel olarak şans algılamasını da büyütmektedir. Değişimle birlikte sosyal hayat ve roller sürekli değişirken neyin doğru neyin yanlış olduğu tamamen belirsizleşmektedir. Üstelik günümüz dünyasında meydana gelen değişimler de zaten pek kontrol edilememektedir. Kişisel kontrol duygusundaki bu azalma ise şans duygusunu körüklemektedir.

Kültürler arası çalışmalarda sosyal-kültürel karmaşıklığına bakılmaksızın gerek çevresel, bireysel gerekse sosyal belirsizliğin olduğu toplumlarda şans oyunlarının daha yaygın olduğu görülmüştür (Roberts and Sutton-Smith, 1966: 132-140). İnsanların hayatlarını şekillendiren etkenleri anlamada, yaşamlarını kontrol etmede zorlandıkları toplumlarda şans oyunlarının ortaya çıktığı ileri sürülmektedir (Lenski, 1970: 135). Bununla birlikte, çevresel risklerin ve belirsizliklerin yoğun olduğu bazı topluluklarda şans oyunlarının olmadığı da ayrı bir bulgudur (Reefe, 1987, 47). Bu durumda değerlerin etkisi düşünülebilir. Sosyal bir davranış olarak şans oyunları ve kumar var olduğu sosyo-kültürel bağlam içinde anlam taşır ve şans oyununa katılanlar bu gerçeklik bağlamında davranırlar. Dinin sosyal hayattaki belirleyiciliği azaldıkça risk algılaması ve şans düşüncesi artmaktadır. İnsanların sigorta düşüncesine sarılmaları da bu bağlamda yani işlerini, hayatlarını şansa bırakmamak içindir.

Ortak değerlerdeki kırılma ahlakın öznel, bireysel bir hale gelmesine yol açarak belirsizlik ortamını artırır. Bireyselliğin ve bireyciliğin yükseldiği bu ortamlarda şüphecilikle birlikte kaygılar artmaktadır. Bu kaygılar bazı insanları rasyonel olmayan yollarla umut kovalamaya ve şanslarını yoklamaya itmektedir. Doğruların her an yanlışlanabileceği bu belirsizlik ortamı seçimleri kumar kumarı ise bir seçim haline getirebilmektedir. Kısacası, görelilik sadece atom altı dünyada değil sosyal dünyada da belirgin bir hale gelmektedir. Bu süreçte serbestlik düşüncesi bir yandan dünyaya güvensizlik penceresinden bakılmasına yol açarken öte yandan bu algılama modern hurafelerin şans oyunlarını tetiklemesine yol açmaktadır.

Bugün bireysel ve kurumsal başarıda rekabetin ve riskin yüceltilmesi boşuna değildir. Yaşamın tamamı neredeyse riskle donatılmıştır. Giddens, geleneklerin ya da doğanın sabitliğinden kaynaklanan doğal-dışsal risklerin aksine bugün modern toplumun insan eliyle yaratılmış yapay riskler temelinde yükseldiğini belirterek belirsizliğe gönderme yapar. Siyasi serbestleşmelerin yanı sıra sosyal, kültürel alanlarda değer yargılarının iç içe geçişi birtakım riskler üretmektedir. Modern insanın rasyonel davranacağı varsayımı, metafizik, batıl inançlar peşinde koşan pratikleriyle çelişmektedir. Özellikle kritik anlarda, yaşanan belirsizliğe bağlı olarak insanların astrologlara koşmaları boşuna değildir. Aynı bakış açısının şans oyunları için de geçerli olduğu ifade edilebilir. Çünkü kumarcıların ve borsacıların streslerini azaltmak için kullandıkları ritüelleri

(Giddens, 2000: 38) gibi sokaktaki insanların da yaşam riskinin stresini azaltmak için ümit bağladıkları şans oyunları bulunmaktadır. Burada şans oyunları, insanların streslerini azaltmak, ümitlerini canlı tutmak için kullandıkları bir ritüel gibi durmaktadır. Ritüellerin önemli anların kutsanması kadar, bireylerin kriz anlarını minimum zararla atlatmalarını, zorluklara katlanmalarını sağladığı bilinmektedir (Haviland, 2002: 421). Burada şans oyunlarının, sonucu olumsuz olsa da umut ritüeli niteliğinde olduğu söylenebilir.

Ekonomik teorilerde de benzer şekilde bir değişme ve belirsizlik görülmektedir. Teknoloji ve bilimdeki gelişmeler bu belirsizliklerde önemli bir paya sahiptir. İnternetin gelişimiyle daha da artan ticarî ve finansal serbestleşmenin bu gelişmelerdeki devasa etkileri rahatlıkla görülebilir. 19. yüzyıl iktisadî yaklaşımlarında belirleyici olan Homo economicus'un yani bireyin rasyonel ve tutarlı kararlar aldığı fikri bugün değişmektedir. Çünkü rasyonel tercihler bireyin tam bilgi sahibi olabilme olanağına vurgu yaparken bugün yaşanan belirsizlik ortamlarında aynı olanaktan bahsetmek güçtür. M. Weber'in kapitalizmle ilgili temellendirmesinde de neden-sonuç bağlantısı benzer bir rasyonellik üzerine oturtulur. Çalışmanın önemi şansa yer bırakmayan hesap ve düzen anlayışı, sınırları belirli bir dünya ve protestan ahlak üzerinde yükselir (Schroeder, 1996: 160-161). Oysa hiç çalışmadan kazanabilme umudunu satan şans oyunları bugün kapitalizmin en kârlı sektörlerinden biridir.

On sekizinci yy. toplumsal düşüncesinde “görünmeyen el”, “niyetlenilmemiş sonuçlar yasaşının” özel görünümü olarak belirdikten sonra köprünün altından çok su geçmiştir. Bugün bireysel etkinlikler ile bunların toplumsal anlamları arasındaki boşluk piyasa mantığının temel görünümü olarak belirirken küreselleşen piyasa yeni belirsizlikleri doğurmaktadır. Klasik iktisatta, dışsal değişkenler sabit varsayıldığı gibi, gelecek konusunda tam bilgi sahibi olduğu varsayılmaktadır. Oysa günümüz risk toplumunda karar birimlerinin davranışlarında olduğu kadar bilgi gövdelerinde de muazzam değişmeler olduğundan klasik iktisadın tam bilgi ve statik varsayımları, yerini belirsizliğe bırakmaktadır. Ayrıca, imal edilmiş riskin kapsamı genişledikçe yeni bir belirsizlik boyutu daha ortaya çıkmaktadır. Belirsizlik durumunda ise birey yaşanan şok ve korkuya bağlı olarak irrasyonel yolları denemektedir. Çeşitli kültürlerindeki fundamental akımların yaygınlaşması, riskten kaçınma tarzı olarak ortaya çıkmakla birlikte bizatihi kendileri yeni risklerin kaynağı olabilmektedirler. Riskten kaçınmanın bir boyutu ise metafizik değerlere bağlanma ya da irrasyonel eğilimlerde bulunmaktır. Bu açıdan, belirsizlik durumlarında insanların falcılık, büyücülük ve şans oyunları gibi eğilimlere yönelmesi tesadüf değildir.

Bu fırsatları kovalayan bireyler elbette illegal yolları da denemektedir. Ama bunun çok da önemi yok artık. Neyin rasyonel neyin irrasyonel olduğunun fazlasıyla tartışmalı olduğu post modern çağda, bireyci ahlaktan fazlasını beklemek yersiz olur. Burada, sosyal sorunların sorumluluğunu bireye yıkan risk bilinci geleneksel değerlerin gerilemesiyle artmaktadır. Lévinas'a göre *ahlak, öteki için olmaktır*. Ötekine rağmen kazanmayı öngören piyasa ise bunun tersini söyler. Yani şans oyunları ve kumar gibi. Ortak değerlerin azalması ile insanlar birbirlerini anlayamaz hale geldiğinden onların birbirlerine oldukça duyarsız, mesafeli olmaları beklenen bir durumdur. Aileden arkadaşlığa birçok sosyal ilişkide yaşanan sorunlar bu sarsılan değerlerin sonucu olarak belirirken bu süreçteki belirsizlik bir yandan risk bilincinin bir yandan da şans ve şans oyunları gibi alışkanlıkların yükselmesine yol açmaktadır. Özellikle kriz döneminde şans oyunlarına yatırılan paranın artışı aslında belirsizlik durumlarında insanların nasıl davranacaklarına ilişkin güzel bir örnektir. İSMMO Başkanı Yahya Arıkan, “Gıda harcaması düşerken şans oyunu hasılatının artmasının düşündürücü olduğunu ifade etmektedir. Türkiye'nin 2008'de hissetmeye başladığı krizin, şans oyunlarına ilgiyi artırdığına değinen Arıkan 2007'de yaklaşık 5.2 milyar lira olan şans oyunları toplam hasılatının yüzde 19.03 artışla 2008'de 6.2 milyar liraya yaklaştığına dikkat çekmektedir (www.guneydoguekspres.com).

ŞANS OYUNLARI VE TOPLUM

Bir olayın olabilirliği olarak tanımlanan şans kişinin bilgi ve emeğinden çok rastlantı sonucu elde ettiği elverişli durumu ifade etmek için kullanılır. Dilimize Fransızca "chance"dan geçmiş olan şans, günlük kullanımda genelde hiç kimsenin inisiyatifine bağlı olmayan olaylarda sonucun lehinize sonuçlanma durumu olarak da değerlendirilir. Şans kelimesi Türkçe Sözlüğü'nde rastlantıların düzenlediğine ve insanlara iyi ve kötü durumlar hazırladığına inanılan doğüstü güç, kut, baht, talih ve felek anlamlarına gelmektedir (TDK, 2005: 1847). Mantıkla açıklanamayan bu rastlantısal olayların şansla ifade edilmesi bu kavramın felek ve kader düşüncesine yakınlığını akla getirmektedir. Gerçekten de bugün kısmet, baht ve talih gibi kelimeler hala kader anlamında kullanılmaktadır.

Çoğu zaman rastlantı anlamında kullanılan “şans”, tasarlanamayan sonuçları dolayısıyla bilinemezliği ve belirsizliği ifade etmektedir. Şansın ve olasılığın bu felsefi ve bilimsel tartışmalarından çok bizi ilgilendiren yanı, insanların şansla ilgili düşünce, duygu ve değerlendirmeleridir. Bazen, şans beklemediğiniz anda karşınıza çıkan tanıdığınız biridir, bazen üzüldüğünüz, ayrılık ve bazen de kaçırdığınız ya da düşen uçaktır. Kimilerine göre şans olmadığı gibi şanssızlık da yoktur. Kimileri için “at koşar, baht yarışır” cümlesi hayat felsefesi iken kimileri için de satranç şans barındırmaz. Kimlerinin şansa daha çok inandığı

veya inanmadığı onların hayatları üzerinde etki ettiği kadar birilerinin diğerlerinden daha fazla şansa inanması da onların yaşam felsefelerinden ve sosyo-ekonomik özelliklerinden etkilenir gibi gözükmektedir.

Şansa dayalı düşünme tarzının yanlış telakki edilen kader düşüncesi aracılığıyla duygu, düşünce ve davranışlarda etkili olduğu gündelik hayatta rahatlıkla görülebilir. Bürokrasiden güncel ilişkilere kadar birçok yerde sorumluluk duygusunun azlığı, plan ve disiplin yokluğu, bilimsel verilere, bilgiye değil de kanılara, ihtimallere dayalı kararlar almanın bu düşünme tarzının bir uzantısı olduğu söylenebilir. Türkiye’de, imar sorunları ve trafik kazaları başta olmak üzere birçok iş yaşamında ortaya çıkan ihmaller, kötü sonuçlar ve alışkanlıklarla bezeli çoğu davranışlar aslında şans, kader ve tesadüflerle ilgili düşüncelerin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Ancak, tesadüfün, şansın olabirliği duygusu aynı zamanda bizi rahatlatan bir duygudur. Yani bir şeylerin insanların kendisi tarafından değil de dışarıdaki bir güç tarafından belirlendiği düşüncesi yaşananlara karşı daha esnek ve ümitle bakmaya yol açmaktadır. Ümit duygusunu var eden de aslında bu ihtimallerin varlığına olan inanç değil midir? Ancak aynı duygu başka bir bağlamda disiplinsiz bir yaşam ve hantal bir bürokrasi anlamına da gelmektedir.

Devlet baba anlayışıyla her şeyin başkalarından beklenildiği, sivil inisiyatifin gelişmediği, otoriter, hiyerarşik bir siyasi-sosyal yapının ağır bastığı, dolayısıyla bireyin, bireyselliğin gelişmediği bu toplumda insanların birtakım gelişmeleri kendileri dışından beklmeleri anlaşılır bir durumdur. “Devlet kuşu” kavramının bu anlamda kullanılmasının anlamlı olduğu söylenebilir. Kolay kazanma, çalışma alışkanlığının yetersizliği, boş zamanları boş geçirme alışkanlığı, şans oyunlarının şansını arttıran öğelerden sadece birkaçıdır. Eğlence, daha fazla kazanç veya heyecan olsun diye şans oynayanların dışında neredeyse bütün ümitlerini şansa bağlayarak bahis oynayanların yaşamlarını kader gibi başka öğelere bağlamaları normaldir.

Kişinin, umudu kendisi yerine başka bir yerde araması bireyin siyasi, ekonomik ve sosyal düzenler karşısındaki zayıflığı, çaresizliği ile yakından alakalıdır. Kaderciliğin, “Mehdi” beklentisinin bu topraklarda ortaya çıkışı tesadüf değildir. Geleceği bilme arayışı, çaresizlik gibi nedenlerle ortaya çıktığı bilinen boş inanlarla (muska gibi) şans oyunlarına gösterilen ilginin bu açıdan benzerlik gösterdiği ifade edilebilir (Tezcan, 1997: 151). Yine örneğin kadere inanan ya da başarısızlıkları daha fazla olan birisinin şansa daha fazla inanacağı ve buna bağlı olarak da girişimlerini buna göre şekillendireceği tahmin edilebilir. Öyleyse bir toplumdaki insanların şansa inanmalarına bağlı olarak şekillenen bir davranış/duygu farklılığı söz konusu olacaktır. Kimileri hayatları ve sorunları karşısında piyango beklercesine yıllarca hareketsiz dururken birileri hayatın ve kendilerinin esas piyango olduğunu fark ederek hareket ederler.

Bir toplumdaki insanların şans olaylarına ilişkin yaklaşımında, onların bu oyunlara ilişkin değerlerin yapısını ve bakış açısı önemlidir. Gerçekten de şansın nasıl anlaşılması gerektiğinden tutun da nasıl elde edileceğine kadar birçok husus sosyo-kültürel bir kalıpla alakalıdır. Eskiden de şansa dayalı, bahse dayalı oyunlar oynanmıştır. Ancak, bu oyunlara yüklenen anlamlar, oyunların amacı, işlevleri oldukça değişmiştir. Yenmenin almaktan daha değerli olduğu şans oyunları zamanla alınanların yenmekten daha önemli olduğu bir hale dönüşmüştür. Bahis oyunları aslında şehir yaşamında bazı geleneksel değerlerin gerilemesine paralel olarak artmaktadır. Yıllarca kapıların üzerinde asılı duran karınca duası ve at nalı gibi simgelerle özdeşleşen şans en çok Türk insanına uğramaz. Bu yüzden bu ülkenin insanları yüzyıllardır anlam veremedikleri ama kendilerine iyi talih getirdiğini düşündükleri nesnelere, figürlere inanıp şanslarını arttırmaya çalıştılar. Ağaçlara bez bağlayıp, türbelere taşlar yapıstırıp, adaklar sundular. Uğur getirdiğine inanılan fetiş nesnelere (karınca duası, at nalı, hayvan başı v.s.) değişse de insanların şansa olan inançlar pek değişmedi. Böceğe “uğur” ismi koyuldu, papatya yapraklarına göre sevilme ihtimali ölçüldü. Gerçekten de bu toplumun en önemli özelliklerinden birisi olan hurafeler genel düşünme tarzına ve alışkanlıklara etki etmektedir. Modern gelişmelere karşın hurafeler kaybolmadı, sadece şekil değiştirdi. Şekil değiştirse de, hurafelerin ağırlığı insanların şans oyunlarına yönelimlerinde bir temel gibi durmaktadır neredeyse. Milli piyango ve iddia başta olmak üzere diğer bahis oyunları da aslında insanların bez bağladığı yeni kutsal ağacıdır. Bunun yanı sıra dini alt yapısı zayıflamış bir kader anlayışının, tevekkülü kaybolmuş bir kaderciliğin şans oyunları için etken olabileceği dolayısıyla bireysel iradeden çok kadere yaslanan bir zihni alt yapının şansa daha fazla yer vereceği tahmin edilebilir.

Şans düşüncesinin din düşüncesiyle alakasız olduğu söylenir. Oysa bazı açılardan benzer etkilere sahip oldukları tahmin edilebilir. Şans oyunları ile kumar arasındaki benzerlik dikkate alındığında kumarın çeşitli dini işlevleri şans oyunları açısından düşünülebilir. Örneğin şans gibi kumarın da dini bir alt yapısı olduğu unutulmamalıdır. Çeşitli topluluklarda kumarla din arasında çeşitli bağlantıların olduğu bilinmektedir. Oysa birçok dinin kumarla uyum içinde olduğu görülür. Bazen dini ritüellerde kumar oynayan tanrılara ait mitler anlatılır. Kumar ve din benzer şekilde kader, belirsizlik, gizem ve talih gibi özelliklerin yanı sıra bireylerin daha fazla güce ulaşmak, daha mutlu ve iyi bir yaşama kavuşmak amacını da barındırdığı ölçüde ilişkili görülürler (Brenner and Brenner, 1990). Animistik ve çok tanrılı dinlerde kumarın yaygın ama tek tanrılı dinlerde az olduğu bilinmektedir (Binde, 2003). Bunun dışında tek tanrılı dinlerde kumarın yasaklanması, dinin politik bir unsur olarak kullanıldığı sosyo-kültürel ortamlar için mülkiyetin korunmasında ideolojik bir zemin sağladığı ileri sürülmektedir. Bu yüzden, semavi dinlerle şans olayları arasında

da teorik olarak ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Diğer semavi dinlerde olduğu gibi İslamiyet'te sosyal ve ahlaki gerekçelerle kumara karşı olunduğu bilinmektedir. Yüsr kelimesiyle ifade edilen bu oyunlar müyesser kelimesine dayanır ve bu kelime gerçekleştirilmesi ilahi olarak kolaylaştırılan, Tanrının bir şeyin başarılmasını kolaylaştırması gibi anlamlara gelir. Şans oyunlarının yasaklanmasının nedenlerinden biri de bu sayılır, yani bu oyunların Tanrı'nın iradesinin ortaya çıkmasını zorladığına inanıldığı düşünülmektedir. Ancak bu yasak fal oklarıyla birlikte ele alındığı için yasağın puta tapma ve gelecekle ilgili kehanette bulunma arayışlarını engellemek için de kullanıldığı ifade edilmektedir (Tunçay, 1993: 10-19). Buradan hareketle, dinin şans oyunlarını yasaklaması dolayısıyla kendini dindar olarak görenlerin daha az şans oyunları oynayacağı tahmin edilebilir². Ancak bu konuyu araştırırken nadir de olsa kendini dindar olarak değerlendiren bazı kişilerin de hayır amaçlı olarak şans oyunları oynadıkları ayrı bir gözlemimizdir. Örneğin, iddaa oynayan bir arkadaş, ikramiye çıkması durumunda bunun çoğunu yoksullara dağıtmak istediğini, bir başkası ise yardım kuruluşlarına hibe edeceğini ifade etmiştir. Burada kapitalizmle dini, geleneksel değerlerin garip bir harmanının ortaya çıktığı söylenebilir. Yani insanlar dini ya da manevi değerlerini piyasa koşullarına uyarlayarak yeniden yorumlayabilmektedirler. Burada şans oyunlarının değerler üzerinde de, en azından bazı insanlar için, etkili olduğu söylenebilir. Bu açıdan dini amaçlı bazı davranışların kapitalizme göre yorumlandığı ve serbest piyasa koşullarında ekonomik şartlarla yeniden şekillendirildiği ifade edilebilir.

Bazı çalışmalarda, küçük kumarbazların yaşam tarzlarının laik/dünyevi kişilerde daha fazla olduğu ifade edilse de bunu gösteren çalışma sayısı yeterli değildir (Marshall, 1999: 436). Dinin kumar üzerindeki yasaklayıcı tavrı bu sorunun bizde marjinal bir problem olarak kalmasına yol açmıştır. Oysa kumar, bazı toplumlarda neredeyse kafa ve duygu sporu gibi algılanabilmektedir. Örneğin, poker oynamak Amerika'da spor gibi bir etkinliktir. Vergisinden dolayı olsa gerek ahlaki bir problem olarak görülmeyen poker güçlü kulüpleri ve örgütsel yapısıyla yasal bir etkinliktir. Yine Rusların önemli alışkanlıklarından biri votka ise diğeri de kumardır. Batı'da düelloların, hayata karşı girilen ruletin yerini daha incelmış kazan-kaybet oyunlarının aldığı görülmektedir. Tolstoy'dan Dostoyevski'ye kadar hemen hemen her büyük Rus

² Bakara Suresi: Sana şarabı ve kumarı soruyorlar. De ki: O ikisinde büyük bir günah ve insanlar için kimi yararlar vardır. Ama her ikisinde de günah yarardan daha büyüktür. (Bkz. Kur'an, Bakara Suresi, Ayet 219). Yine maide suresinde; Ey inananlar! Evet şarap, kumar, dikili taşlar ve fal okları yalnızca şeytan işi pisliktir. Öyleyse bunlardan kaçın. Belki kazanırsınız. Evet şeytan şarap ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ın hatırlatmasından ve namazından alıkoymak ister. Artık vazgeçecek misiniz? (Kur'an, Maide Suresi, Ayet 90-91).

romancısının kumar düşkünü olduğu bilinmektedir. Nitekim söz konusu yazarların bu eğilimleri eserlerinde de karşımıza çıkar. Bunun gerçek hayatlarındaki kumarın bir yansıması olduğu tahmin edilebilir.

Erkeklerden ziyade kadınların daha fazla şanstın bahsettiklerine şahit olunur. Şansa vurgu yapan kadınların bu yaklaşımları onların ezilmişliği ve kendilerine olan güven azlığıyla bağlantılı olabilir. Hemen hemen bütün araştırmalarda kadınların erkeklerden daha fazla risk karşıtı oldukları görülmektedir (Goodwin, 1984: 3). Yapılan çalışmalarda astrolojiyle ilgili inançların kadınlarda daha fazla olması Fischer’in zannettiği gibi kadınların kültürsüzlüğüyle ilgili değildir (Fuzeau, t.y.: 73). Bunun yanı sıra kadınların şansa daha fazla inanmalarına karşın erkeklerin daha fazla şans oyunları oynadıkları bir gerçektir. Bunda eğitim seviyesinin yanı sıra ataerkil değerlerin de belirleyici bir yeri vardır. Frankfurt Okulu, kültür endüstrisi ürünlerinin ataerkil kapitalizmin egemenliğini güçlendirdiğini ifade ederken bu anlamda haklıdır (Modleski, 1998: 41). Kadınlarla erkeklerin farklı rol modellerine göre yetiştirilmeleri, erkeklerin ekonomik rolleri ve iddialaşmayı içeren sosyalleşme tarzları onların bu tür oyunlara daha fazla yönelmelerini nispeten açıklamaktadır. Bu anlamda kadınların da ekonomik hayata girdikçe daha fazla şans oyunlarına yönelecekleri düşünülebilir. Nitekim, Avusturya’da yapılan bir çalışmada, kadınların erkekler kadar kumar oynadıkları ifade edilmektedir. Ancak takıntılı oyunlarda, yarış, poker, gazino ve spor bahisleri gibi oyunlarda erkeklerin, lotto, bingo ve kumar makinesi gibi oyunlarda ise kadınların daha yoğun olarak oynadıkları tespit edilmiştir (Dellfabro, 2000: 148). Türkiye’de yapılan bir çalışmada son 1 yıl içerisinde bir kere dahi olsa oyun oynamış olanların % 74,1’i erkek, % 60,5’i ise kadındır. Oyun tercihlerinin cinsiyetten önemli ölçüde etkilendiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yalnızca milli piyango oynayanların çoğunlukla kadın, yalnızca bahis oynayanların çoğunlukla erkek olduğu, sayısal oyunlarda ise cinsiyete göre dağılımın yaklaşık yarı yarıya olduğu söylenmektedir (DDK, 2009: 352-354).

Şans oyunlarının belirli bir sınıfsal tabanı yanında, sosyal ve kültürel zemini üzerinde de düşünülebilir. Yapılan bir çalışmada şans ve bahis oyunlarını oynayanların büyük bir kısmını lise (%38.7) ve altı düzeyde (%47.5) eğitim alanlar oluşturmaktadır (DDK, 2009: 347). Bu oyunları boş inançları olması beklenen eğitimsiz kimselerin değil de şehirli ve nispeten eğitilmiş insanların oynaması bu bahislerin belirli bir bilgi ve okuma-yazma düzeyini gerektirmesinin dışında riske eğilim gibi başka faktörlerle de ilgilisi bulunmaktadır. Eğitimin bu kadar yaygınlaştığı, bilginin bu kadar arttığı, yayıldığı, internetin birer oyun merkezi haline geldiği bu dönemlerde insanlardan boş inançlar üstüne beklentiye girmeleri beklenmeyebilirdi. Oysa hızlı değişmelerin ve istikrarsızlığın astrolojinin modern toplumlarda gelişmesine yol açması (Fuzeau, t.y.: 75) gibi şans oyunları da şehirlerdeki

bireyciliğin gelişmesinin bir tezahürü olarak yorumlanabilir. Eskiden aristokrat bir tavır olan bahse girme şimdi ticarileşerek tabana yayılmaktadır. Modern zamanlarda astroloji başta olmak üzere çeşitli boş inançların artması insanların hayatlarını ve kararlarını başkalarının yönetimine rahatça bırakma eğilimde olduklarının bir göstergesidir. Şans oyunlarını oynayanların % 58,1'i 18-34 yaş aralığında ve % 48,8'i evlidir. Şans oyunları ile bahis oyunları arasında cinsiyet ve yaş açısından bariz farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu anlamda sadece bahis oynayanların büyük bir çoğunluğu bekâr, sadece sayısal oyunlar ve piyango oynayanların büyük bir çoğunluğu ise evlidir. Şans ve bahis oyunlarını oynayanların en büyük bölümü 18-39 yaş aralığında bulunmaktadır. Yalnızca bahis oynayanların % 76,5'inin 18-39 yaş arası bireylerden oluştuğu görülmekte ve bahis oynayanların yaş seviyeleri şans oyunları oynayanlara göre daha düşüktür (DDK, 2009: 355-359).

Yeterince bilgi sahibi olunamayan durumlarda şansın sıkıntıdan, kararsızlıktan kurtaran bir yol olarak kullanıldığı söylenebilir. Bu gibi durumlarda hayattaki belirsizliğin şansa azaltılması gayreti bulunur. İnsanlar bazen herhangi bir konuda karar almaya zorlandıklarında kura çekerek, yazıtura atarak bu belirsizliği gidermeye çalıştıklarını ve bu şekilde rahatladıklarını daha önce belirtmiştik. Bu nedenle bahis oynayanların genelde hayatlarıyla ilgili belirli ölçüde belirsizlik hissi yaşadıkları tahmin edilebilir³. Bu açıdan yoksulluk, geçim sorunları, işsizlik gibi sorunların yanı sıra hayatta ilgili daha fazla beklentisi olanların daha fazla belirsizlik duygusu içinde olduklarını dolayısıyla kadere ya da şansa daha fazla anlam yükledikleri söylenebilir. Ancak buradan hareketle şans oyunlarını yoksulların daha fazla oynadıklarını söyleyemeyiz. Öncelikle onların şanslarına ilişkin beklentileri düşük ve ayrıca şans oyunlarına ayıracakları fazla kaynakları yoktur. Gerçekten de yapılan bir çalışmada, görece hali vakti orta durumda olanların şans oyunlarını daha fazla oynadıkları ileri sürülmektedir (Tunçay, 1993: 13). Demek ki şans oyunlarında gelirden ziyade düşünce ve değerlerin de belirleyici bir etkisi olduğu unutulmamalıdır. Orta sınıftaki insanlar daha alt seviyeye düşme korkusuyla daha yukarı çıkma düşüncesi arasında olduklarından daha kaygılı olurlar ve yoksulların aksine daha fazla ümit taşıdıkları için onların daha fazla şans oyunlarına yönelecekleri söylenebilir.

Şans düşüncesi üzerine yapılan çalışmada şanssız insanların daha gergin insanlar olduğunu göstermektedir. Buna göre endişe (anxiety) insanların

³ Bu konuda "Zar Adam" isimli kitaba bakılabilir. Söz konusu romanda toplumsal sabitlerini, ideallerini ve ahlaki ilkelerini kaybeden roman kahramanının yaşama anlam vermek için nasıl zorlandığı ve kararlarını verirken ilkeleri olmadığından zara nasıl da tutunduğu görülebilir. Ahlakî belirsizliğe vurgu yapan romanda şans fikrinin anarşist bir yaşama nasıl evrildiğini, kararların kur'a ile nasıl yapıldığı ve buna bağlı olarak da hayatın şansın ellerine nasıl bırakıldığı anlatılmaktadır (Rhinehart: 2008).

beklenmeyen şeyleri fark etmesini engellediğinden bazı insanlar fırsatları kaçırap kendilerini de şanssız olarak değerlendirmektedirler. Bu tür insanların ciddi bir şekilde başka bir şeye odaklanmaları, onların daha kaygılı olmaları kadar tamamen kaygısız olmalarıyla da alakalı olabilir. Şans düşüncesi de bu rahatlıkla alakalı olamaz mı? Bununla beraber bazı insanların şanslı olduklarından değil de daha rahat olduklarından fırsatları yakalayabildikleri bir gerçektir. (Wiseman, 2008). Aslında iddia oyunu ve diğer bahis oyunlarındaki insanların durumu buradaki duruma garip bir şekilde oturmaktadır. İnsanlar bu oyunda şansa odaklanırken başka yerlerdeki birçok fırsatı kaçırmakta, işlerini ihmal etmektedirler.

Çeşitli zamanlarda sosyal yaşamın, değerlerin ve yasaların bıraktığı boşlukların, çelişkilerin şansa azaltılmaya çalışıldığı gözlemlenmiştir. Kur’a, yani şans oyunu, güce, zenginliğe, beceri ve iradeye duyarsız mutlak bir eşitlik sağlar, ama bu eşitlik sonuçların adil olduğu anlamına gelmez. Bir nevi kaza gibi bir çekilişle kaderinizi şekillendiren kur’a katıksız bir eşitlik sunar⁴. Kur’anın, eğlenceli ve biraz da nisbi bir beceriyi içeren bir tarza dönüşmesi kumar ve şans oyunlarını doğurmuştur. Kumar sadece para ile değil Afrikalı Hadza yerlilerinde olduğu gibi değerli kişisel eşyalarla da oynanır. Bazı antropologlara göre bu şekilde kumarla bir tür yeniden dağıtım yapılır. Kabilede toplanan eşyalar böylece şansın belirleyici olduğu bir oyunla yeniden dağıtılmış olur. Burada oyunun yinelenen karakteri, Hadza halkı arasında olduğu gibi, çok kazanan kişinin yeniden oynaması yönünde kuvvetli bir baskı oluşturarak onun yenilerek elindekilerin bir kısmının başkalarına geçmesi sağlanmış olur. Antropolog J. Woodborn, çok kazananların başka yerlere götseler de kazandıklarını oradaki kumar oyunlarında yitirdiklerini belirtir. Herkesin kazanmak isteğiyle yürüyen kumarın bu ortamda ters bir etkiyle güçlü bir

⁴ Amerikalı siyaset felsefeci John Rawls, “Bir Adalet Teorisi” adlı eserinde eşitlik ve özgürlük bağlamında ele aldığı adalet kavramını, bireylerin sahip oldukları farklı şans durumlarının eşitlenmesine bağlar. Ona göre bazı insanların doğdukları sosyal ve ekonomik çevre ve doğuştan sahip oldukları yetenekler onların diğerlerinden daha şanslı yapar. Bu durum eşitliğin bozulduğu çıkış noktası olarak değerlendirilir. Oysa Goodwin sınıfsal yapılarıyla modern toplumların yapılan birçok önleme rağmen bu eşitlik arayışlarının akamete uğradığını belirtir. Barbara Goodwin, J. L. Borges’in masalında kurguladığı hayal şehirde şansın temel belirleyici olduğu düzene atıfta bulunarak modern toplumun liberal sistemi nedeniyle aslında şans üzerinde yükseldiğine vurgu yapar. Kapitalist yapıda her yerde hazır ve nazır olan şansın kılık değiştirmiş haliyle belirleyici olduğunu ve yeteneklerin elde edilmesinden tabakalaşmadaki yerin belirlenmesine kadar birçok şeyin aslında bu faktöre bağlı olduğunu ele alır. Aynı çalışmasında yazar şansın rotasyonla birlikte adaletsizlikleri azaltmada ve kaynakların daha adil kullanımında bir teknik olarak kullanılabileceğini belirterek ilginç önerilerde bulunur (Goodwin, 1984: 190-210).

eşitleyici olduğu ifade edilmektedir. Esirgemek Hadza etiğinde hor görüldüğünden fazla kazananın paylaşması gerektiği fikri kumarı eşitleyici kılar (Binde, 2005: 11-12). Yine Tanzanya'da ve Kanada yerlisi Eskimolarda da, şans oyunlarının rastlantısal ve eşitlikçi doğasının grup içindeki bireylerin mülkiyet birikimini sistematik bir şekilde engellediği ileri sürülmektedir (Riches, 1975: 21-27).

ŞANS OYUNLARI VE BİREY

Şansın sosyal, kültürel boyutları yanında ruhsal etkileri de söz konusudur. Şans düşüncesinin kabulü bir bakıma hak etmeyenlerin de kazanabileceği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla şans aslında biraz tembelliğe biraz da kayıtsızlığa çağırır. Şansa inanç hayatta karşılaşılan adaletsizliği anlamlandırma ve biraz da kabullenme çabasını göstermektedir. Bazen de şans, olması istenen şeylere başka kişiler sahip olduğunda ileri sürülen bir neden olduğundan başarısızlıkların mazereti olur ve insanları rahatlatır. Öyleyse şans düşüncesinin bireylerin psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan bir savunma mekanizması olduğu söylenebilir. Bu anlamda özgüveni eksik, duygusal bireylerin daha fazla şans düşüncesine sahip oldukları tahmin edilebilir. Ancak şans oyunlarını sadece bu kesimin oynadığını iddia etmek kolaycılık olur. Çünkü girişimci insanların da şans oyunlarını oynaması mümkün olabilir.

Zenginleşme hevesi ve kolay yoldan para kazanma hırslarının da etkisiyle çocuğundan gencine evlisinden bekârına her yaş ve gruptan insanların bahse koştukları görülmektedir. Az miktara fazla kazanç elde etme düşüncesi, 1 koyup on kaldırma anlayışı ticari bir bakış açısını gösterdiği kadar insanların matematiksel düşünme kabiliyetinin azlığı anlamına da gelmektedir. Ancak, ikramiyenin en fazla olduğu dönemlerde insanların daha fazla oyun oynadıkları ruhsal açıklığın önemli bir göstergesidir. Yine insanların kaybettikçe daha fazla kazanma arayışına girmeleri, kaybetmeyi ve kaybettiklerinden ders çıkarmayı beceremeyen düşünme alışkanlıkları onların şans oyunlarındaki ruhsal kumpaslardan sadece birkaçıdır. İnsanların kayıplarından neden ders çıkarmadıkları ise irrasyonel düşünme tarzıyla ve sezgi gibi ispatlanması mümkün olmayan düşüncelere inançla alakalıdır (Griffiths ve Wood, 2001: 31-32). Kapitalizm diğer zevklerden, eğlencelerden semirdiği gibi merakı dayalı bu duygu ve davranışlardan da kendine maddi sonuçlar çıkarmaktadır. Milli piyango, spor loto, toto, altılı galyan ve iddaa derken neredeyse her merakın ve sportif etkinliğin parasal bir oyun haline getirildiği görülmektedir. Bunun elbette ki kumardan pek farkı yoktur. Gerçi kumarda aktif ve yoğun bir heyecan varken şans oyunlarında kişi pasif bir bekleyiş içinde olur ve ama heyecan sonuçların belirleneceği son anda kumardaki gibi zirve yapar. Hem eğlenceli hem de heyecanlı bu oyunlarla insanlar bir taraftan kendini ispatlarken bir taraftan da adını bile bilmeden aslında kumarla tanıştılar. Oysa bütün bu

oyunların çocukluk hazlarının arkasına sığınarak özlemlerin sağılmasına zemin hazırladığı şimdi yeni yeni fark edilmektedir. Bireylere arzu satılırken bireyler de hayal kurmanın zevkini bu oyunlarda aramaktadır. Milyonlarca ihtimal arasından bir ihtimali beklemek için bu kadar emek, zaman ve para harcamak bir güce inanarak mucize beklemek gibidir.

Şans bazen diğerlerinin aptallığı, fırsatları görememesi olarak da yorumlanabilir. Çünkü başkalarının göremediği, dolduramadığı boşlukları diğer insanlar fırsatlara çevirirler. Mutluluk biraz da başkalarının insanı kıskanmasıyla ilgilidir ve şans geçici de olsa kıskançlığı azalttığından şans düşüncesinin geçici de olsa mutluluğa hizmet ettiği ileri sürülebilir. Aksi takdirde rakiplerin başarılarına nasıl dayanılabilir? Şans, “neden ben değil de o” cümlesinde ifadesini bulan farklılıkları sorgulama düşüncesinde hem olumlu hem de olumsuz etkilere yol açmaktadır. Birçok kişi açısından şans suçluluğu azaltan bir süpab görevi görmektedir. “Şans eseri...” ifadesiyle başlayan cümlelerde görülen avuntu hatırlanabilir mesela. İnsanların “haa demek bu yüzden” diyebilecekleri bir sebep bulamadıklarında belirsizliği giderebilecekleri kavramlara, inanç ve düşüncelere ihtiyacı olur. Bu durumda şans ve kaderin elverişliliği tartışılmaz bir gerçektir. Ancak şansın gerçeği görmede gözlerimizi kör eden bir tarafı da vardır ve riskli davranışlara gözü kara, hesapsız girmenin bedelini şanssız insanlar trafik kazalarında ve bazen görücü usulü evliliklerde, bazen de borsada fazlasıyla görürler. Kısacası, şans düşüncesiyle insanlar daha fazla ihmal ve daha az planlama yapar.

Şans düşüncesi aracılığıyla bireyin kendisini, yani önemini test ettiği söylenebilir. Seçilmek duygusunu hissettiren şans bu anlamda paradoksal olarak bireyin çeşitli durumlardaki eşitlik arayışına da cevap vermektedir. İnsanoğlunun tabiatında yer alan heyecan ve iddia dürtüsü şans oyunlarının yerleşmesinde temel psikolojik etkenler olarak değerlendirilebilir. Pandora’nın kutusundaki kötülük gibi burada da temel ilgi merakla ilişkili. Şans oyunları, bahisler ve kumar da tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kumar gibi şans oyunlarının da zevki heyecanla yinelenmesinden gelir. İster zarrın atılma anı olsun ister kuponun doldurulma anı olsun kararlar sonuç arasındaki o kısa sürede yaşam adeta bilinmeyen eline bırakılır. Bu heyecan anında birey, bilinemezliğin atmosferinde kendini, geleceğini aşkın bir gücün eline verdiği hissiyle mistik bir iklimi algılar. Sonucun beklenildiği kısa anlarda zaman da aşkın bir karakter kazanarak hayallerin, arzuların içeri dolmasına yol açar. Şans oyunları, burada bilgiden bilgisizliğe, bilinçten bilinçsizliğe kaçışı sağlayan önemli bir fırsat daha doğrusu yanılısına sunar.

Aldığı piyango biletini kaybeden, sonuçlara bakmayı unutan birçok insanın olduğu bilinmektedir⁵. Buna rağmen bu insanların şans oyunları oynamaya devam etmeleri ilginçtir. İnsanlar o anda ümitlenip, hayal kurmakta ve bir ihtimali canlı tutmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla bazen sonucun ne olduğu bile önemli değildir. İnsanların bu şekilde şans ve kumar oyunlarıyla “gelecek düşüncesini” hissettikleri söylenebilir. Bu anlamda kumarın ekonomik bir davranış olmanın ötesinde birtakım psikolojik işlevlere sahip olduğunu ve bireylerin kumarla başka şekilde bulamadıkları bir heyecanı, eğlenceyi yaşadıklarını ve dahası bu yolla daha kolay hayal kurabildikleri söylenmektedir (Forrest ve ark., 2002: 48-490; Marfels, 2001: 461-464). Bu anlamıyla geçici teskin ilaçlarını andıran bu oyunların zamanla bağımlılık yaratmaları beklenebilir. Yine, sosyal ilişkilerin zayıflığı ve alkol, sigara alışkanlığı ile şans oyunları oynama alışkanlığı arasında ilişkiler olduğu ifade edilmektedir (Griffiths ve Wood, 2001: 31-32). Belirsizliğe kapı aralayan bekleyişlerle bireyler şans oyunlarında merak duygusunu hissetmektedirler. Belki de bağımlılığı etkileyen faktörlerden biri de merak duygusunun verdiği heyecandır.

Geleceğin bilinemezliği, çaresizce bekleme duygusu ve arzularla merak arasındaki bekleyiş mistik bir heyecan gibi insanı etkiler. Şans oyunlarında birey bu aşkın anlarında “cennet hayali” ile yasak elmasına uzanır gibi merakla doludur. Gelecek merakı ve cennete dönüş, kumar yanılması ne kadar da göze çarpmaktadır. Arzu ve riskin eşliğinde hayal ederken insanın nasıl derin bir kaygı ve hayret yaşadığı tahmin edebilir. Her şans denemesi kazanç ve kayıp duygusunun arkasındaki varoluşsal kurguya benzemektedir. Her deneme, kimileri için dirilme ve yeniden ölme gibidir. Her seferinde kadere karşı risk ve heyecan duygusuyla yeni bir kader istenir. Şans oyunları kaderine karşı yeni bir kader arayışıdır. Her yineleme, yeni bir hayat, yeni bir başlangıç denemesidir aslında. Bu alışkanlık özgürlüğün en bağımlı türüdür. Çünkü insan kumarda olduğu gibi en çok şans oyunlarında özgürdür. Dostoyevski, kumarı “alinyazısına meydan okumak, onunla alay etmek, ona dil çıkarmak isteği olarak yorumlar. Kumar sayesinde oyuncu, bir anlamda mantıksız, eksiksiz olanı yani rastlantının ürktücü alanını hisseder. Burada artık neden-sonuçlar, determinizm yok. Sadece kumarda hiçbir şey hiçbir şeye bağlı değildir. Dostoyevski’nin deyişiyle kumar özgürlük denemesidir (Dostoyevski, 2004: 273-279). Kumarla şans oyunlarının bir çok kesişen tarafları olduğundan aslında benzeri bir sonucu şans oyunları için de söyleyebiliriz. Ancak, şans oyunlarında bireysel beceri ve bilginin yeri çok az olduğundan özgürlük

⁵ Piyango idaresinin yapmış olduğu açıklamada, unutulmuş ikramiyeli biletler nedeniyle kurumlarında ciddi bir para birikmiş durumdadır. Bu durum insanımızın sosyal davranışını anlamak açısından önemli bir göstergedir. Şans oyunlarında bile şansa güvenmeyen, inanmayan insanların yaşadıkları ümitsizlik duygusu anlamlıdır.

girişimi olarak değerlendirilmesinin kumara göre daha düşük olduğu söylenebilir.

Sonuçlar anında birey merak, heyecan, korku ve haz duygusunu çok yoğun olarak yaşar. Bu anda birey sorunlarından uzaklaşarak uyuşturucu benzeri bir etkinin altına girer. O heyecanlı anların verdiği trans hali bilinci dumura uğrattıkça bireyin aynı heyecan durumlarını yaşamak için şansını, kaderini yineleme duygusu ortaya çıkar. Sanki her sorun bitecekmiş gibi bekler, sonuçların önünde eğilerek. Korkuyla birleşen merak duygusu, her defasında yasak elmaya ulaşma duygusuyla arzuları tutuşturur. Kumar gibi şans oyunları da arzuyu üretir. Kapitalizmin arzu makinesi şans oyunlarında ve kumarda daha net olarak göze çarpar. Burada faydacılık ahlakında temel olan acıyı azaltma, mutluluğu artırma hedefi şans oyunlarının mantığını piyasa mantığına yakınlıştırır (Poole, 1993: 23). Çünkü isteklerin tatmini mutluluk, çaba da acı olarak kabul edilirse insan isteklerini maksimize etmeye karşın üretimin gerektirdiği çabayı minimize etme kumarın temel mantığında yer alır.

ŞANS OYUNLARININ TARİHİ

Şans oyunlarının en eskisi M.S. üçüncü yy.da bulunan ve aşık oynayan kızları temsil eden bir heykelde göze çarpmaktadır. Koyunun dizlerinden çıkan kemikle oynanan bu oyuna aşık oyunu denmektedir. Eski çağlara kadar uzanan bu oyun hakkında İtalya’da N. Leonicus Thomaeus adlı bir hümanist, 1532’de bir diyalog yayınlamıştır. Şansın kimden yana olduğunu belirlemek için zaman zaman yöneticilerin atanmalarında da kullanılan kur’anın, daha sonraları çeşitli oyunların temel mantığını oluşturduğu görülmektedir. Helenistik dönemde çeşitli siyasal karışıklıkların hayatı derinden etkilemesi üzerine kader tapısının başladığı söylenmektedir. Bunun şans düşüncesi ve şans oyunlarının gelişimi açısından da önemli olduğunu söyleyebiliriz Avrupa’da ilk piyangolar Macchiavelli’den önceki zamanlarda düzenlenmiş ve ilk piyangoların da 15. yyda Felemenk şehirlerinde oynandığı görülmüştür (Tunçay, 1994: 7-13). Temelde olasılığa, yani büyük sayılar yasasına dayanan şans oyunları 19 y.y’ in ortalarına kadar lotarya sözcüğü ile daha sonraları ise piyango terimiyle ifade edilmiştir. Şans oyunlarının özel biçimlerinden biri piyangodur. Bir şans oyunu olarak beliren piyango İtalyan kökenli ‘bianco’; yani beyaz kelimesinden türetilmiştir. Bu oyunda beyaz renkli kart kazanımı gösterdiği için bu ifade kullanılmıştır. Daha önceleri ise devlet çekilişleri için dilimizde kısımet anlamında ‘lotarya’ sözcüğü kullanılmıştır. Kısımet kelimesinin, pay anlamını taşıyan ‘kısım’dan gelmesi anlamlıdır. Lotaryanın ‘lot’ kökü de, bütünden dağıtılacak parça, kısım, pay anlamına geldiği için hem kısımetin hem de lotaryanın şansla olduğu kadar bölüşmeyle de alakalı olması sosyolojik açıdan anlamlıdır.

Osmanlı İmparatorluğunda ilk piyango'nun 18. yy. sonlarında Tanzimat döneminde lotarya adıyla İstanbul'da oynatıldığı görülmektedir. İlk defa 1792'de Avusturya sefiri Ebubekir Ratip Efendi Nemçe Seyahatnamesi'nde, piyango'nun Osmanlı'nın devlet gelirlerini artırmak için faydalı olacağını önerir. 1840'larda ortaya çıkan piyango terimi bize daha sonraları gelmiştir. Türkiye'de ilk piyangoların 19. yüzyılın ikinci yarısında ikramiyeli tahvillerle başladığı bilinmektedir. Çeşitli alt yapı girişimlerinde para sıkıntısı olduğundan ihtiyaç duyulan paraların bir kısmının piyango aracılığıyla temin edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Örneğin, o dönemdeki Şark Demiryolları tahvillerinin ikramiyeli olduğu görülmektedir. Yine Osmanlı İmparatorluğu'nda Rumeli Demiryolu tahvillerine bağlı nakit para karşılıklı piyangolar düzenlenmiştir. Avrupa'dan etkilenecek düzenlenen bu piyangolar aracılığıyla bir anlamda yeni bir para kazanma yolu keşfedilmiştir. Abdülaziz'in tahta geçmesinden sonra iki ünlü Rum bankerinin özel amaçlı bir emlak piyangosu tertiplemeye teşebbüs ettikleri bu açıdan değerlendirilebilir (MPİ, 1994: 23). Daha sonraları da Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli illerinde ihtiyaç duyulan kamu hizmetleri ve binaları için de bu tür şans oyunlarının gerçekleştirildiği bilinmektedir. Örneğin, İzmir İslahhanesi, Hamidiye Sanayi Mektebi, Osmanlı Donanmasının İhyası, Müslüman göçmenlere yardım gibi amaçlarla piyangolar düzenlenmiştir (MPİ, 1994: 20-23). Böylece sokakta piyango satışını istemeyen Osmanlı Devleti ikramiyeleri izne bağlayarak sadece cemaatlerin hayır maksadıyla piyango düzenlemesine izin vermiştir.

Osmanlı ilk defa 1887'de yaptığı bir düzenleme ile ikramiye bileti bayilerinin borsaya kaydını ve vergi vermesini sağlayarak şans oyunlarından faydalanmayı tasarlamıştır. Osmanlı'da piyangolar kabaca eşya ve nakit piyangoları olmak üzere iki şekilde yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kez gayri müslimlerde görülen piyango oyunu, Ermeni Katolik Kilise'sinin güvencesiyle hisseden pay almak için yaptırdığı eşya ve para piyangosudur. Piyango'nun gayri müslimler arasında gelir sağlama amaçlı olarak kullanılmasının yarattığı rahatsızlıklar nedeniyle çeşitli zamanlarda yasaklanan piyango oyunları padişahın bakış açısına göre onaylanmış ya da yasaklanmıştır. Örneğin Abdülmecit döneminde yasaklanan piyango, bazı ermeni piyango satıcılarının mağdur olmasına yol açtığı gerekçesiyle 1861'de tekrar serbest bırakılmıştır. Çünkü Abdülmecit dönemi öncesinde 300 kişinin piyangoculuk yaparak geçindiği bilinmektedir. 1880 yılında haksız kazanç sağlama yolu olarak piyangolar çok yaygınlaştığından bunlardan kişisel amaçlı olanları yasaklanarak hayır amaçlı piyangoların yapılmasına izin verilmiştir. (MPİ, 1994: 20-23). Bu süreçte insanların faydasına olacak bazı imaretlerin yapılmasında, göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanmasında ve sosyal hizmet amaçlı çeşitli faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde piyangoların yapıldığı görülmektedir.

Osmanlı’da görülen şans oyunlarının niteliğinin toplumsal değişme ve değerlerdeki farklılaşmayla eş zamanlı bir gelişme tarzına sahip olduğu söylenebilir. Kültürel yayılmanın çarpıcı ürünlerinden biri olan piyango öncelikle yerel değerler ekseninde algılandığı ancak zamanla insanların duygu ve düşüncelerinde manevi değerlere ters düşen farklı etkiler oluşturduğu söylenebilir. Türkiye’de piyango başta olmak üzere şans oyunlarının artmasında yılbaşı mefhumunun yaygınlaşmasının önemli bir yeri vardır. İstanbul’un işgali esnasında yabancı ordu komutanlarının düzenlediği Frenk yılbaşından bahseden Refik Halid Karay, yeni takvime geçilen ilk dönemlerde yılbaşı eğlencelerinin büyük ilgi gördüğünü ve sabaha kadar eğlenildiğini belirtir. Yılbaşı biraz da piyango anlamına gelir. Hicri takvimden yeni takvime geçişin pekiştirilmesine de yarayan yılbaşı çekilişlerinin bu açıdan siyasi bir arka plan sağladığı da söylenebilir. Yılbaşı diğer ülkelerin uygulamasından etkilendiğinden yılbaşı-kumar ilişkisinin başka ülkelerin etkisiyle nasıl kurulduğu tahmin edilebilir. Bütün dünyada yeni yıla geçilirken o gece yarısında herkesin talihini denemek için oyun oynayıp piyango çektiğinden bahseden Karay benzeri bir uygulamanın bizde de taklit edildiğini anlatır. Karay, İstanbul’da düzenlenen yılbaşı gecelerinin şanslarını kumarda denemek isteyenler için özel bir önem taşıdığını nakleder. Hatta ikinci yılbaşı gecesinde Yıldız Sarayının kumarhane olarak işletildiğini belirten Karay, işletmeci Senyör Maryosera’nın bu özel gün için rulet masaları kurduğunu ve o geceye dek İstanbul’da hiçbir yasal kısıtlama olmadan bu şekilde kumar oynanmadığını aktarmaktadır (Karay, 1955: 4-5).

Cumhuriyetle birlikte hız kazanan piyango çekilişleri, Türk Tayyare Cemiyeti, Maarif Cemiyeti, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Çocuk Esirgeme Kurumu, Cumhuriyet Halk Partisi gibi birçok kurum hayrına yapılmaya devam etmiştir. 1930’lardan sonra bankaların “tasarrufu teşvik” adı altında uzun yıllar boyunca paranın yanı sıra eşya, altın, otomobil, ev v.s. eşyalar için de piyango çekilişleri yaptıklarını görülmektedir. Herkesin katılmadığı bu ikramiye çekilişlerine genelde bankada belirli miktarın üzerinde parası olanların dahil edilerek kur’aya tabi tutuldukları görülmüştür. Yine Türk Ocaklarının da 1930’lu yıllarda bir eşya piyngosu düzenledikleri görülmektedir. Çekilişi yapılan eşyalara bakılırsa, o dönem insanın ihtiyaç duyduğu veya lüks saydığı şeyler hakkında fikir edinilebilir. Çekilişte kazananlara heykelli salon saati, duvar halısı, 5 adet hamam bornozu, 44 adet iyi cinsten el havlusu, 400 adet fantezi kâğıt zarfı gibi eşyaların dağıtıldığı görülmektedir (Tunçay, 1993: 445). Böylece şans oyunlarının, lüks eşyalar ve genel olarak da kazanç zihniyetinin dönüşümü aracılığıyla batılı bir yaşam tarzının pekiştirildiği söylenebilir.

Bir dönem Türk Tayyare Cemiyetine verilen piyango düzenleme yetkisi 1939 yılında Milli Piyango İdaresine bırakılmış ve kurumun personel, bayii sayıları hasılatlarla birlikte sürekli artışlar göstermiştir (MPİ, 1994: 24-57). Yeni yıla servetle girme hayallerine çağırın çekişler bazı yıllarda bilet

fiyatlarını düşürerek katılımı arttırmayı hedeflemişlerdir. “Eğer bu ikramiyeyi kazanmadıysanız üzülmeysin bu yıl tekrar falanca tarihte yeni bir çekiliş daha yapılacak” ilanlarıyla tahrik edilen hayaller, dönemin ruhuna uygun resimlerin piyango biletlerindeki yansımalarıyla daha da görselleştirilmiştir. Çekilişin amacına, çağın arzu nesnesine, kısmet figürüne ve dönemin ruhuna göre biletlerde terini silen yorgun bir adam, çapa yapan köylüler, soyunmak üzere olan gözü bağlı bir kadın, yanında köpeğiyle avlanan bir avcı, ağzında uğur taşıyan bir güvercin, dans eden ya da radyo dinleyen mutlu çiftler, gülen bebekler, ve Atatürk resimleri görülmektedir (MPI, 1994: 80-117). Yine, 1991 Yılındaki Yılbaşı Piyangosu’nda daha somut olsun diye olsa gerek, hem otomobil hem de altın ödüllerin dağıtıldığı görülmektedir (MPI, 1994: 130). Günümüzden farklı olarak kazananların gazetelerde “işte o” şeklinde boy boy gösterildiği aile fotoğrafları talihlilerin kendilerini henüz saklama ihtiyacında olmadıklarının hatta kendilerinin önemli biri olduklarını göstermenin yani ünlü, kutlu biri olma arayışının önemli bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Birtakım kurumların parasal açıdan desteklenmesinde önemli bir araç olarak kullanılan şans oyunlarının Batı ülkelerinde olduğu gibi önemli bir bütçe kaynağı olarak görüldüğü söylenebilir. Almanya’ya özenildiği bilinen bu politikalarla öncelikle savaş sonrası yaraların sarılması ve önemli bazı kurumların desteklenmesi hedeflenmiştir. Başta Tayyare Cemiyetinin gelirlerini arttırmak için sürekli desteklenen piyango çekilişleri gazetelerin cazip haberleriyle halka indirilmeye, alıştırmaya çalışılmaktadır (Tunçay, 1993: 286). Cumhuriyetin henüz yeni yerleşmeye başladığı bu dönemlerde, bazı gazete haberlerinden hareketle insanların ortaklaşa piyango aldıkları ve çıkan ikramiyeleri de bazı köylerde olduğu gibi okul binası gibi çeşitli binaların yapımı ve temiz su şebekesi yapılması için kullandıkları görülmektedir. Ortaklaşa alınan biletlerin (fazla sayıda bilet alındığından) şansını fazlalaştırması amacı bir yana, bu şekilde insanların kişi başına düşen bilet maliyetlerini azalttığı düşünülürse o dönem insanların maddi düzeylerinin yetersizliği, oyuna bakış tarzları ve beklentileri tahmin edilebilir. Bu şekilde, ortaklaşa bilet alma girişimleri bize, en bireyci davranışı gerektiren şans oyunlarında bile o dönem insanların çekilişe katılma amaçlarının hayır niteliğinde olduğu ve ayrıca bazı insanların bunu yapma tarzlarının imece usûlü olduğu söylenebilir. Köy namına ihtiyar heyetine satılan biletlerin yanı sıra, tek başına alınmayan biletlerin iki kişi tarafından alınarak ekmeği böler gibi ikiye bölünebileceği şeklindeki uygulamalar şans oyunlarındaki bölüşüm, paylaşım anlayışının ilginç örneklerini sunmaktadır. Dönemin bir gazetesindeki haberde Samsun’daki bir köyün söz birliği yaparak Tayyare Piyangosu almasından bahsedilmekte ve gazete tarafından imece çağrısı gibi herkese “haydi iş başına” diye duyurular yapılmaktadır. Birçok reklamda “hiç üzülmeden, sıkıntı çekmeden zengin

olmak ister misiniz”, “Talih herkeste var yalnız onu usanmadan kovalamak lazımdır” gibi telkinler bol bol görülmektedir (Tunçay, 1993: 199-210).

Hayır mantığı ve kurumları destekleme fikri bir yana kazananlara dair bol haberli gazetelerde insanların piyango aracılığıyla zengin, ihtiraslı yeni bir yaşam tarzına çağrıldığı söylenebilir. Dönemin gazetelerinde hisseli biletlerin faydaları anlatılarak halkın piyangoya katılımının arttırılmaya çalışıldığı ve bilet reklamlarında sunulan mutluluk tablolarıyla yeni arzular, ihtiyaçlar (araba, çamaşır makinesi, tv, radyo, gayrimenkul gibi) oluşturulduğu, insanların tüketime çağrıldığı fark edilebilir. Bilet numaralarının tek tek çekildiği ve bu yüzden de sonuçların açıklanmasının günler aldığı piyango çekilişleri bir dönemin neredeyse temel işleri arasında sayılıyor olmalı ki çekilişlerin eğlenceler eşliğinde düzenlenmeye başlandığı, amortinin icat edildiği ve piyangoya ayrılan mesainin heyecanla birlikte arttırıldığı görülmektedir (Tunçay, 1993: 339). Devlet eliyle yapılan bu kumarda zenginleşme hayallerinin bozduğu ilişkilere, dağılan ailelere ait hikâyelere çeşitli gazetelerde bolca rastlanılmaktadır.

O dönemlerde piyanonun meşhur bayisi Hacı Nimet Abla, piyango alma davranışındaki rolü dolayısıyla incelemeye değer bir figürdür. İstanbullular kadar çeşitli illerden ilçelerden birçok insanın Hacı Nimet Abla'nın elinden bilet almak için onun bayisinin önünde uzun kuyruklar oluşturdukları bilinir. Hacı Nimet Abla'nın elinin uğurlu olduğu ve bileti ona çekirmek davranışında olduğu gibi çekilişe kendilerince büyüsel bir anlam kattıkları ve bazı ritüeller geliştirdikleri görülmektedir (MPI, 1994: 133-135). Örneğin, Nimet Abla'nın elinden bilet aldıktan sonra bilet numarasına bakmanın uğursuzluk getireceği inancı bunlardan biridir. Bu yüzden bunu bilenler bileti alır almaz ona bakmadan ceplerine koydukları ifade edilmiştir. Daha sonra yaşlandıktan sonra İstanbul'da cami de yaptıran Nimet Abla'nın zenginliğe koşusu ismine çok şey borçludur. Bayi isminin kültürümüzde ekmekle özdeşleşen “nimet” olması insanların kafasındaki kısmet, şans düşüncesine dini bir anlam atfederek çekilişe katılmalarına etkide bulunduğu söylenebilir. İlk dönemlerde kuş pislediğinde ya da bir satıcı alıcının ayağına geldiğinde bilet alınması gerektiğine ilişkin kanılar bize piyanonun başlangıçtan itibaren hurafelerle dolu değer dünyasının bir devamı olduğunu ve onunla iç içe olduğunu göstermektedir. Rüyalarda pislik görmenin maddi zenginliğe delalet etmesi inancı kadar kuşların pislemesi gibi nadir olaylara insanların anlam yükleyerek piyango alma davranışına yönelmeleri bize hurafelerle şans oyunlarının ilişkisini düşündürmektedir. Örneğin, güvercinin geleneksel kültürde uğurlu sayılması ve kısmetin kuş gibi uçan kaçan bir şey olarak bilinmesi onun piyango biletinde sembolik olarak kullanılmasının altında yatan önemli bir sebep olarak yorumlanabilir.

Yine, piyango çekilişlerinin sonraki yıllarda ayın belirli zamanlarda yapılması batıl inançlar çerçevesinde değerlendirilebilir. Talih çekilişlerinin 1970’den beri her ayın 9, 19 ve 29’unda düzenlenmesi de tesadüf değildir. Tek rakamlı sayıların uğur getireceği düşüncesiyle talih beklentisinin bu şekilde halk gözünde pekiştirildiğini söyleyebiliriz. Çünkü yapılan bir röportajda Nimet Abla, gelen insanların sonu 001, 999 gibi rakamlarla biten biletleri aradıklarını ifade etmektedir. Yine bazı insanların fal bakılarak ona göre bilet aldıkları bazılarının da satıcıların tiplerine bakıp kimin yüzü saf, temizse ondan bilet almayı tercih ettikleri ifade edilmektedir (Tunçay, 1993: 392).

Burada insanların şans, ihtimal, kumar gibi düşüncelerden çok başlangıçta olaya dini-büyüsel bakış açısıyla baktıkları söylenebilir. Hatta Nimet Abla’nın da milli piyangoyu anlamlandırmak için meşrulaştırma çabasına girdiği, dönemin dini figürlerinin onayını aldığı ifade edilmektedir. Nimet Abla’nın gazetelerdeki röportajlarında piyango kumar olup olmadığına ilişkin kuşku bakılacak olursa onun şahsında diğer insanların da bu çekilişler hakkında benzer bir ikilem yaşadığı ileri sürülebilir (Tunçay, 1993: 388). Burada, Reith’in belirttiği gibi, şans peşinde koşanların kendi eylemlerine verdikleri anlamı Weberci bir bakış açısıyla değerlendirmenin daha uygun olacağı söylenebilir. Şans oyunlarında ve kumarda yeni, alternatif bir dini-büyüsel bakış açısının ortaya çıktığını belirten Reith, güvenlik, sigorta ile kumar arasında bağlantılar kurar. Ona göre değişen sosyal yapı ve risk algısının ortaya çıkışıyla kumar, şans oyunları arasında bağlantılar bulunmaktadır (Reith, 2003: 357-368). Bu açıdan güven, risk algısı ve toplumsal değişme şans oyunlarının artışı bağlamında düşünülebilir.

Farklı toplumlarda yapılan kumarla ilgili değerlendirmelerde kumarın, gelenekselden modern topluma geçiş aşamasındaki toplumlarda parayı dağıtarak geleneksel değiş-tokuş sistemlerini tamamlamaya hizmet ettiği ileri sürülmektedir (Maclean, 1984; Mitchell, 1988; Zimmer, 1986). Benzer şekilde, piyango Osmanlı’dan Cumhuriyete uzanan serüvenine bakıldığında, onun eşitsizlikleri gidermede bir araç olarak algılandığı söylenebilir. Başlangıçta piyangoyla ilgili olarak insanların talihlinin kazandığı ikramiyeyi diğerleriyle, akrabalarıyla paylaşmaları yönünde bir beklenti olduğu görülmektedir. Nimet Abla’nın bir röportajında kendisine ikramiye çıkan bir talihlinin parasını kimseyle paylaşmadığı gerekçesiyle eleştirildiği, kınandığı görülmektedir (Tunçay, 1993: 380). Piyangoyla fakir insanların nasıl zengin olduğunu ve bunun kendisini ne kadar mutlu ettiğini anlatan Nimet Abla’nın aslında o dönem insanların modal bir tipi olarak fakirlerin kazanmasından yana bir istek taşıdığı ve onun bu geleneksel paylaşımçı tutumunun yenilenden taraf olmayı salık veren kültürel psikolojimizi anlamak açısından önemli olduğu ifade edilebilir. Ancak, piyango başlangıçta paylaşımçı bir amaçla başlayan bu serüveninin daha sonraki haberlerde görüldüğü üzere miras kavgasıyla

sonuçlanan örnekleri bize bireyciliğin, para düşkünlüğünün zamanla şans oyunları aracılığıyla pekiştirildiğini gösterir nite liktedir. Nitekim, Türkiye’de ilk piyango ikramiyesini kazanan Tahsin efendinin önceleri eli çok açık biri olduğu ancak ikramiye kazandıktan sonra çok cimri olduğu biyografisinde ifade edilmektedir (Tunçay, 1993: 384). Piyango, kazananlar bağlamında değerlendirildiğinde, paranın olması gerekenden fazla olduğu durumlarda insanların eşitsizlik eğilimlerinin arttığına ilişkin bulgular bu kanıyı destekler mahiyettedir (Freedman ve ark. 2003: 322)

İnsanları piyangoya alıştırmak için bilet alana bir kutu da şeker veren Nimet Abla’nın farkında olmadan şartlı öğrenmeyi kullandığı ve reklama çok önem vererek halkı bilet almaya alıştırdığı, gazetelerin de bu dönemlerde herkesin bilet almasını milli bir mesele haline getirdiği görülmektedir. “Ya çıkarsa, fukaralığa son” gibi bol reklamlarla tahrik edilen insanların bilet aldığı bu dönemde sınıflaşmanın izleri takip edilebilir. Ayrıca, Nimet Abla’nın hatıralarından o dönem insanların şans olaylarına bakışı, beklentileri anlaşılabilir. Nimet Abla, tenceresini satarak bilet almaya gelen, çıkan parayı duyunca buna peynir mi yoksa ekmek mi alsam diye deli gibi gezinen insan manzaralarından bahsetmektedir. Gerçi piyangoyu alanların hemen her sınıf ve kesimden olmasına karşın satan gezici kişilerin genelde yoksul olduklarına ilişkin veriler bulunmaktadır. Arazisi olmadığı için köyünden gelerek bilet satmaya başlayan İnegöllü satıcıların başını çektiği bu kişilerin çeşitli röportajlarda sıkıntıları ifade edilmiştir (Tunçay, 1993: 394).

Türkiye’de piyango temasını işleyen çeşitli komedi filmleri, insanların değer yapılarındaki kırılmaların parayla alakası üzerinde durarak toplumun zengine, zenginleşmeye ilişkin bakış açısını eleştirel olarak sahneye taşımıştır. Kemal Sunal, Metin Akpınar ve Zeki Alasya gibi komik karakterlerin rol aldığı bu filmlerde ya da reklamlardaki temel tema o dönemin şans oyunlarına yönelik bakışın anlaşılması açısından önemlidir. Piyangoyla ilgili tema ve karakterlerde komedinin kullanılması şansın, talihin daha doğrusu kaderin “tı” ye alan çağrışımları rahatlıkla görülebilir. Burada, piyanonun işlenişinde komedinin kullanılması aslında değer yargılarıyla piyango mantığı arasındaki çelişkiden kaynaklanmaktadır. Çünkü komedinin çelişkilerle beslenen bir yanı vardır. “Ye kürküm ye” düşüncesinin işlendiği bu temalarda bir yandan burjuva değerleri, sınıfsal farklılaşma yerilirken bir yandan da ironik olarak şans oyunlarının reklâmının yapıldığı görülmektedir. Gerçekten de şans oyunlarının toplumsal tabana yayılmasında bu karakterlerin ve film türünün önemli bir rolü olmuştur. Burada, insanların başka türlü gerçekleştiremeyecekleri üstün olma ve zengin olma gibi hayallerinin piyango aracılığıyla ihtimal haline getirildiği görülmektedir. Bu filmlerde piyango, bir yere ulaşmanın bileti olmanın yanı sıra kötülerden, kendini beğenen zenginlerden öğ almanın bir aracı haline gelmiştir.

Çünkü bu filmlerde piyango'nun kendisinden çok kazanılacak para ümidiyle diğer insanların terbiye edileceği düşüncesinin işlendiği rahatlıkla görülebilir.

Tablo 1: Milli Piyango Satış Adedi, Tutarı, İkramiye ve Kârları

Yıllar	Satılan Bilet Adedi	Bilet Satış Tutarı	İkramiye Tutarı	Ödeme Oranı (%)
1939	2.406.895	4.517.575	3.162.300	70
1949	9.539.526	25.536.293	12.340.592	48.3
1959	7.440.597	67.624.920	34.529.915	51
1969	12.094.402	130.383.470	67.950.305	51.1
1979	78.715.609	3.377.963.020	2.235.675.800	66.2
1989	-105.340.250	546.613.841.500	315.852.764.000	57.7
2008	71.040.082	355.471.007	216.601.514	60.93

Kaynak: Tunçay, 1993: 90-91; MPİ, 2008: 19-20.

Biletlerin yıllara göre satış miktarlarına bakıldığında belirli dalgalanmalar olmakla birlikte bilet satışlarının sürekli yükseldiğini ve ama ikramiye ödeme oranlarının sürekli düştüğü görülmektedir. Buradan hareketle, devletin piyangoyu gittikçe artan oranda, gelir ve vergi kaynağı olarak gördüğü anlaşılabilir. Bunun yanı sıra önceleri yılın belirli aylarında yapılan piyango çekilişleri artık her yapılmasına rağmen diğer şans oyunlarının yanında azalan bir satış grafiği göstermektedir. Piyango bilet satışlarının azalmasında spor toto, loto, hemen kazan ve altılı ganyan gibi şans oyunlarının etkisi olmuştur. Bugün şans oyunları içerisinde piyango satış gelirlerinin payı, %20.50, diğer şans oyunlarının oranı ise yaklaşık %80'dir. Buradan hareketle artık insanların yılda bir oyun oynamak yerine daha sıklıkla şans oyunu oynadıkları ve daha fazla şans oyunlarına para harcadıkları çıkarılabilir (MPİ, 2008: 18-21). Bu konuda başka bir önemli husus da belirli dönemlerdeki bilet satış oranlarının patlama yaptığı gerçeğidir. Örneğin, 1939 yılından itibaren on yıllık süreç içinde bilet satış tutarlarının aşağı yukarı ikiye, üçe dörde katlanarak arttığını ancak 1970'lerden itibaren bunun misli misli arttığı şeklindedir. Buna rağmen yerel toplulukların kumarla ilgili davranışlarının karşılaştırıldığı bir çalışmada Türkiye'nin seyrek kumar oynayan topluluklar kategorisinde bulunduğu görülmektedir (Binde, 2005: 3-4). Batı'dan Doğuya doğru giderek azalan şans oyunları alışkanlığı ülkelerin ekonomik gelişmişlikleriyle olduğu kadar kültürel yapılarıyla da alakalı gibi gözükmektedir. 2007'de yapılan bir analize göre

bahis ve şans oyunlarında Avrupa ve Kuzey Amerika başı çekmekte bunları ise sırasıyla, Asya ve Ortadoğu, Orta ve Güney Amerika daha sonra ise Avusturya ve Afrika ülkeleri takip etmektedir (www.lafleurs.com).

Tablo 2: Şans Oyunları ile Diğer Faaliyetlerden Elde Edilen Gelirlerin Yıllara Göre Dağılımı (YTL)

	2004	2008
Şans Oyunu Satış Gelirleri	1.171.732.818	1.733.867.421
Diğer Gelirler	76.010.182	68.186.573
Toplam Gelirler	1.247.743.000	1.802.053.994

Kaynak: MPI, 2008 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

Geçmişte işsizlik, zam ve enflasyon ile insanların hayatı üzerinde oynanan kumar şimdi bahisler üzerinden oynanmaktadır. İnsanlar artık yeni bir vergi türüyle karşı karşıya. Yeni keşfedilen bu vergi, “umut” karşılığında alınmaktadır. Bu yüzden ilgili makamlar, sorunu ahlaki problem değil de vergi sorunu olarak değerlendirmektedirler. Şans oyunlarından elde edilen gelirlere ve yıllık artış oranlarına bakıldığında bu rahatlıkla görülebilir. Vergiyi temel alan bu bakış açısından dolayı da bahis oyunları sürekli başka alanlara da yayılmaktadır. Bugün bahis oyunları futbol, boks, basketbol, voleybol, tenis gibi spor dallarının dışında gayri resmi politik konularda da düzenlenmektedir. Ayrıca, birçok tv kanalı yarışma programlarında insanlara para, araba vs. dağıtacağını vaat ederek şans oyunlarına olan ilgiyi arttırmaktadır. Bugün televizyon başında şans kutularına kilitlenen milyonlarca insan var. Ekrandaki yarışmacılar gibi heyecanlanıp bazen ağlayan bazen de sevinçten havaya zıplayan bu insanların sempati duygusunun günün birinde nasıl kumar dürtüsüne dönüşebileceğini tahmin etmek zor değil. “Kutunu açayım” mı sorusu alkışlar eşliğinde cevaplanırken sahneden ekran başındaki milyonlarca insana kadar birçok insan toplu bir ayine girmiş gibi kendinden geçmektedir. Anlaşılan belirsizlik artıp, toplumun kaygı düzeyi yükseldikçe insanların şansa olan ilgisi artmaktadır.

Piyangonun yaygınlaşmasına paralel olarak toplumda kumarın da önemli bir alışkanlık haline geldiği söylenebilir. I. Dünya Savaşından sonra kumarın azalıp şans oyunlarının artması, şans oyunlarının zamanla kumarın yerini almasıyla ilgili olabilir. Çünkü kaynaklarda yukarıda belirtildiği gibi şans oyunları sürekli artarken kumar oynama davranışı buna paralel olarak azalmıştır (Tunçay, 1993: 383). Bu, şehir kulüplerinin zamanla ortadan kaybolmasında da görülebilir. Cumhuriyet döneminin ilk zamanlarında kurulan şehir kulüplerinin,

yönetmeliklerinde ve basında iddia edildiğinden farklı olarak fikir üreten mekânlar olmayıp daha ziyade, üst sınıfların boş zamanlarını kumar veya benzeri oyunlarla geçirdikleri yerler olarak kullanıldığı ifade edilmektedir (Öztürk, 2006: 101-103). Şans oyunlarının meşrulaşması ve bu ölçüde de yaygınlaşması sonucunda toplumda hızla ve emeksiz zenginleşme hayallerinin doğduğu ve bunun bankerlikle beraber büyüyen dolandırıcılık sorunlarını tetiklediği tahmin edilebilir. Nitekim, kara para aklamada da şans oyunlarının kullanılmaya çalışıldığı bilinmektedir (Milliyet, 2010: 10).

Enflasyonun sürekli trmandığı Özal döneminde ortak olunan süper piyango uygulamasıyla insanların gündemlerinin bir anda talih kuşuna yöneldiği görülmektedir. Politik bir aygıt olarak kullanılan şans oyunları Özal'ın fikriyle geliştirilen özel ikramiyeli çekilişlerde açıkça göze çarpar. Özal'ın önerdiği bu ikramiye sistemi zengininden fakire herkes tarafından ilgi görür. Halka vergisini almak suretiyle umut dağıtarak yönetmenin önemli bir unsuru, yani şans oyunları böylece liberal politikalara eklenmiş olur. Bu dönemde “umut fakirin ekmeğidir” ve şans oyunları deyim yerindeyse “doyurmayan ekmektir”. Gazetelere bakılırsa o zaman ikramiye çıkan vatandaşların bazen saçma sapan şeyler yaptıkları bazen de ruhsal sağlıklarının bozulduğu verilen haberler arasındadır (Tunçay, 1993: 428-429). Bir anda, gelirine bağlı olarak sosyal ilişkileri, hayat tarzı değişen

Tablo 3: Şans Oyunlarının Bölgelere Göre Bayii Sayısı ve Dağılımları

Bölgeler	Piyango ve Hemen Kazan	Sayısal Oyunlar	TOPLAM
Akdeniz	1535	445	1980
Doğu Anadolu	393	102	495
Ege	2234	614	2848
Güneydoğu Anadolu	477	151	628
İç Anadolu	1587	743	2330
Karadeniz	1146	380	1526
Marmara	3160	1453	4613
TOPLAM	10532	3.888	14420

Kaynak: MPI, 2008: 41

Bir zamanlar sadece büyük şehirlerde bulunan şans oyunları ve piyango bayileri yıllar içinde ülkenin her bölge ve iline yayılmıştır. 1992 yılında bu bayilerin 2746’sı sabit 6654’ü ise hareketli olarak hizmet verdikleri tespit edilmiştir (MPI, 1994: 140). Televizyonlardan bol bol reklamları yapılan piyango biletlerinin birçok şehirde merkezi yerlerde belirli kişiler tarafından satıldığı bildirilmektedir⁶. Bu hareketli bayilerle daha kolay satış olacağı ve ayrıca alıcının “insanın ayağına gelen kısmettir” düşüncesiyle piyango, hemen kazan gibi şans oyunlarına daha fazla ilgi gösterdikleri tahmin edilebilir. Bayii sayısı, çekiliş sayıları, ikramiyenin büyüklüğü, sunulan biletlerin çeşidi, reklâm ve propagandalar sonucunda piyango ve diğer şans oyunlarına olan ilgi sürekli artmıştır. Bu oyunlarla ilgili birtakım veriler incelendiğinde çeşitli bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik ve kültürel niteliğine göre şans oyunlarının arttığı söylenebilir. Yukarıdaki tabloya bakıldığında Doğu ve G. Doğu Anadolu Bölgesi’nin bahis oynatan bayii sayısının azlığı bu konuda fikir verici niteliktedir. Sözü geçen bölgelerde hem ekonominin az gelişmişliği hem de değerler yapısının niteliği bu bölgelerdeki bayii sayısının azlığında belirleyici bir rol oynamaktadır.

Yıllar içinde katlanarak büyüyen piyango bilet satışlarının ve sayısal şans oyunlarının büyük illerde daha fazla göze çarptığı söylenebilir. İllerin satış tablolarına ve bayii sayılarına dikkat edildiğinde ise onların nüfuslarından çok kültürel yapılarının bu satış oranlarında belirleyici bir yere sahip olduğu tahmin edilebilir. Örneğin, 1984-1992 yıllarında, Kayseri, Erzurum ve Diyarbakır’ın nüfus oranlarıyla kıyaslandığında diğer benzer büyüklükteki illere göre daha az satış gelirine sahip olduğu ve yine İstanbul, Adana, Eskişehir ve İzmir’in ise nüfus oranlarına kıyasla aşırı satış miktarına sahip olduğu görülmektedir. Burada, büyük illerdeki bireyci eğilimlerin, yaşanan ekonomik sıkıntıların daha fazla hissedilmesinin önemli bir yeri vardır. Ayrıca, büyük illerde sınıfsal yarılmaların, kendini diğerleriyle kıyaslamının ve beklentilerdeki yüksekliğin de diğer illere göre fazla olduğu ifade edilebilir.

⁶ İstanbul’da “Cüce Simon”, “Uzun Ömer”, “Tek Kollu Cemal” gibi kişilerin yanı sıra özürhümlerinin kullanıldığı satışlarda insanların bu kişilere bile anlam yükledikleri görülmektedir. Bunda, özürhümlerden bilet alarak onlara yardım yapıyor olmak kadar onları sevindirerek şansını artırma düşüncesine sahip olmanın da etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 4: Çeşitli İller Bazında Bilet Satışlarının Bankalar Dışındaki Satış Merkezlerine Göre Dağılımı (TL)

İLLER	1984	1988	1992	1990 NÜFUS U
Ankara	3.099.940.650	16.142.557.000	153.136.510.000	3.236.626
Adana	881.430.000	7.633.092.000	60.479.330.000	1.934.907
Kayseri	272.900.000	2.015.193.000	14.409.350.000	943.484
Gaziantep	404.804.550	3.637.774.000	38.017.935.000	1.140.594
Diyarbakır	151.278.250	1.193.952.000	11.888.930.000	1.094.996
Elazığ	74.561.000	871.303.000	8.976.315.000	498.225
Erzurum	179.518.150	1.228.373.000	9.079.950.000	848.201
Konya	146.660.000	1.489.591.000	11.025.280.000	1.750.303
İstanbul	11.316.481.550	85.284.350.000	477.612.780.000	7.309.390
İzmir	4.150.662.000	29.857.479.000	188.684.750.000	2.694.770
Trabzon	239.268.850.	1.469.940.000	13.469.525.000	795.849
Van	88.317.450	822.856.000	6.236.825.000	637.433
Bursa	1.041.443.250	8.134.531.000	53.396.290.000	1.603.137
Hatay-	667.170.000	4.547.727.000	35.095.585.000	1.109.754
İskenderun				
Mersin	625.925.000	5.465.375.000	55.215.180.000	1.266.995
Samsun	457.129.300	2.967.516.000	23.881.880.000	1.158.400
Aydın	688.400.000	5.055.385.000	33.425.630.000	824.816
Eskişehir	717.446.000	4.319.376.000	32.699.945.000	641.057

Kaynak: MPİ, 1994: 90-91, Ankara.

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Başka bir çalışmada da benzer bir sonucun çıktığı görülmektedir. Bu çalışmada şans oyunlarını oynama oranı İstanbul'da % 80,4 olarak görülmektedir. Bu oran Güneydoğu Anadolu'da % 42,5'e, Kuzeydoğu Anadolu'da ise % 28,9'a düşmektedir. Karadeniz bölgesinde de doğudan batıya doğru gidildikçe oynama oranlarında düşme görülmektedir (DDK, 2009: 357). Batıdan Doğuya gidildikçe toplulukların kentsel niteliklerinde bir azalma

görülmektedir. Oysa risk ve belirsizlik algılaması kentsel niteliklerin yoğun olduğu yerlerde daha fazla görülmektedir. Kendini güvensiz ve yalnız hissetmenin kentsel ortamlarda daha fazla olduğunu bildiğimize göre belirsizliğe karşı şansını yükseltme arayışının bu tür oyunlarda aranması anlamlı bir yorum olarak kabul edilebilir. Kent ortamlarında ticari/ekonomik gelişmişliğin ve parasal ekonominin artmasına paralel olarak şans oyunlarının oynama oranlarının da bundan nasibini aldığı söylenebilir. Buna karşın nispeten geleneksel yapının varlığını sürdürdüğü, akrabalık ve dayanışma ilişkilerinin halen belirleyici olduğu ve kırsal niteliklerin daha fazla ön plana çıktığı orta Anadolu ve Doğu Bölgelerinde ise bu tür oyunların oynanma oranlarının düşük olması beklenen bir durumdur. Ancak, bölgesel farklılıklar olmakla birlikte medyanın da etkisiyle şans oyunlarının Türkiye genelinde gittikçe arttığı ve ekonomik gelişmeler bir yana stres ve kaygıların artışına bağlı olarak bu tür oyunlarının oynanma oranlarının daha da artacağı tahmin edilebilir.

Gerçekten de bugün ana, baba, çoluk çocuk, herkes kumarda. Dev ekranların karşısına konuşlanmış insanların kimileri yarışan köpekleri, atları kimileri de top koşturan futbolcuları izlemektedir. Bu insanlara bakıldığında koşan at gibi gerilmiş sınırları, gol kaçıran futbolcu gibi hüznelerini görmemek mümkün değil. Ama bu, aidiyet duygusuyla ilintili taraftarlıkla alakalı değil artık. Güvensizlik ve risk duygusuna paralel olarak bu sosyoekonomik ortam içinde kumar, artık yükselen bir değerdir. Her dönemde olduğu gibi bu etkinliği meşrulaştırmak için ideolojik kılıf, şans oyunu nitelemesidir. İnsanların bireysel zengin olma hayalleriyle örtüşen bu anlayış “kısa yoldan köşeyi dönme” mantığı üzerinde az emeklemedi. Şans oyunları ile birlikte kumara yönelik tavırların da hızla değiştiği bilinmektedir. Bugün şans oyunlarının ve kumarın bütün sosyal tabakaları etkileyen bir mani haline geldiğini gösteren bulgular bulunmaktadır (Rose, 2003). Artık arada bir oynanan Spor-Toto ve yılda bir oynanan Milli Piyango gibi oyun tarzı yerine bahis furyası aldı. Aynısının şans oyunları için de geçerli olduğu rahatlıkla söylenebilir. Önceleri haftadan haftaya oynanan spor toto yerine şimdi her gün oynanan ve farklı farklı çeşniler içeren sayısal loto, şans topu, iddia, altılı ganyan oynanmaktadır. Bu oyunlarda emek sarf etmeden ve az bir parayla milyarder olup üst sınıfa girme hayali satılmaktadır. Birçok insan için çözüm yolu olarak görünen bu alışkanlıklar aslında onların emeklerine ve kendilerine yabancılaşmaları anlamına gelmektedir. Mutluluğu avare zenginlik hayalinde arayan bu insan tipi gerçeklikten uzaklaşarak aslında ruh sağlığını da tehlikeye atmaktadır. Paradoksal olarak insanların ruh sağlığı bozuldukça da daha riskli şekilde şans oyunları oynamaktadırlar.

ŞANSIN EKONOMİK POLİTİĞİ: KUMAR KAPİTALİZMİ

Şans oyunları, talih, bahis ve kumar arasında yapılan ayrıştırıcı tanımlar aslında sistemin vergi yolunu meşrulaştırmak için yapılan aldatmacalardan başka bir şey değildir. Bu anlamda şans oyunlarının kumarla yakın bağlantısı bulunmaktadır. Kumar, para kazanmak için becerinin hiç rol oynamadığı bir şans oyununa katılmaktır. Sonucu belirsiz bir ihtimale bağlı kalarak para ya da maddi değeri olan bir şey karşılığında oynanan ve kazanana maddi getirisi olan oyunlara kumar adı verilir. Kumar emek karşılığı olmadan, çalışmadan ve dahası üretmeden kazanç sağlayan etkinlik olarak tanımlanır. Kurbanlı suç olarak da tanımlanan kumar, şans oyunlarının en rafine hallerinden birisidir. Kumarla çeşitli ekonomik, finansal gelişmelerin birbiriyle ilişkilendirildiği bilinen bir husustur⁷. Tarihsel süreçte kumar, spekülâtif girişim ile sigortayı birbirinden ayırmanın zor olduğu dolayısıyla bir şekilde hepsine de sınırlar getirme arayışlarının olduğu dönemler yaşanmıştır (Marshall, 1999: 435-436). Gerçekten de bugün spekülâtif girişimlerin dünya ekonomisindeki yeri bilinmektedir.

İnsanların eski çağlardan itibaren oynadıkları bu oyunların mülkiyet ve sahip olma tutkusuyla ilişkili bir tarafının olduğu düşünülebilir. Ayrıca, üstün olmanın, yenme duygusunun da etkisi hesaba katılacak olursa bizdeki şatafat ve gösteriş arayışının şans oyunları ve kumar davranışı üzerindeki tahrik edici etkisi tahmin edilebilir. Ancak Batı'da olduğu gibi toplumumuzda temel bir kumar kültürünün olmadığı ifade edilebilir. Kavanagh, "Aydınlanma ve Şansın Gölgeleleri" adlı kitabında erken modernleşme döneminde kumarın Fransa'daki soyluluk ve aristokratik tutkuların türediğini belirtir. Şövalyelerin birbirlerini düelloya davet etmeleriyle bilinen iddialaşma sahneleri bu alışkanlığın kültürel alt yapısını anlamak açısından önemlidir.

Kavanagh savaşlarda yiğitlik, fedakârlık içeren Fransız⁸ onurunun toplumda önemli bir statü ve kimlik kaynağı olduğunu ve parayla mevki edinen

⁷ *Geronimo Cardano'nun*, 1550 yılında yazdığı *Liber de Ludo Aleae* (Şans Oyunları Üzerine bir Kitap) adlı kitabında şans, olasılık ve kumarı birlikte tartışması boşuna değildir. Öncelikle, matematikte olasılık kuramının doğuşu bir kumarbazın ihtirasıyla başlar⁷. Olasılığa ilişkin bilgilerin artışı ise onun para kazanma aracı olarak görülmesine, yani kumar amaçlı kullanıma yol açmıştır. Kumarla başlayan olasılık bilimi tarihsel süreç içinde kumara bilgi ve olanaklar sunan bir disiplin olmaya devam etmiştir. Bugün, belirsizliğin ölçümü olan olasılık kuramı, şans oyunlarına uygulanma özelliğini çoktan aşmış bilim, endüstri ve ekonomide de kullanılır olmuştur (Karaçay, 2006: 2).

⁸ Kumarın en popüler aleti rulet, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Fransa'da ortaya çıktı. Rus Ruleti'nde döner tablanın yerini revolver tabanca, buyanın yerini de mermi alır. Kazanç paradan ziyade cesaretin ispatı ve gurur duygusudur. Ortaya sürülüp de kaybedilen şey ise kişinin hayatıdır.

burjuvazinin ortaya çıkmasıyla birlikte bunun tehlikeye girdiğini söyler. Böylece Kavanagh, aristokratların üstünlüklerini göstermek için savaşların tehlike ve görkemini canlı tutacak düelloların geliştirildiğini söyler. Böylece, kumar Kavangha göre bireyin prestijini herhangi bir parasal düşünceden bağımsız olarak doğrulamaya mecbur bırakan sembolik bir aktivite haline gelmiştir. Bu yorumunda Kavanagh, kapitalist olmayan kültürlerde görülen antropolojik ödül kavramsallaştırmasıyla aristokratik kumar aktivitesini birlikte değerlendirmektedir. Marcel Mauss’un argümanına göre bu kültürlerde ödül verme, ödül verenin statüsünü arttıran bir fonksiyon icra ettiğinden kaybetmenin bile hediye vermek gibi değerli bir tarafı olduğu anlaşılır (Crump, 2000: 1-4).

“W. Godwin: A Tale of the Sixteenth, Seventeenth, and Eighteenth Century” adlı romanda, St. Leon karakterinin, kumarla birlikte asalet, soyluluk ve aristokrasiye ilişkin düşüncelerinin nasıl değiştiği ve kumarda para kazanarak ticari ve kapitalist değerleri nasıl içselleştirdiği incelikli bir şekilde anlatılır. Bu romandan hareketle şans oyunlarının ve kumarın bireyci, tutkulu, arzulu kişiliğin gelişimindeki etkisi değerlendirilebilir. Leon’un kumara ilişkin değişen bakış açısı bir oyuncunun kumarla birlikte politik ve sosyal bakış açısının nasıl değiştiğine ilişkin güzel bir örnek sunmaktadır. St. Leon’un kumardaki değişimi anlatılırken başlangıçta kendinden vazgeçen, stoik bir tarzın kumarda yeniden canlandığı görülür. Geçmişin değer dünyasından bakan Leon, zenginliği bir kaza, doğumla gelen ve saygınlığa göre dağıtılan bir şey olarak gördüğünden kumarı da başlangıçta belirsiz bir dağıtımın farklı bir tarzı olarak algılaması anlaşılır bir durumdur⁹ (Crump, 2000: 4-7).

Paranın doğru ve rasyonel kullanılması temeline dayalı kapitalizm ile şans oyunları birbiriyle çelişmektedir. Çünkü başarıya yönelik püriten tavırlar, tanımlanmış becerilerin ilahi onayının bir işareti olarak yorumlanır. Kumar ve şans oyunları ise Protestan ahlakla ilişkili erken kapitalizme ve onun çalışma, rasyonellik gibi beklentilerine karşı olması nedeniyle sistemle çelişkili gibi gözükmektedir. Kumarbazın hazcılığı, batıl inançlara dayalı kararlar vermesi, şansa bel bağlaması, sistemin disiplin, tutumluluk ve basiret gerektiren

⁹ Leon, başlangıçta oyundaki amacın ekonomik olandan ziyade sembolik olduğunu ve kayıpların ikincil bir durum olduğunu hisseder. Daha sonra ise St. Leon’un oyundan memnurluk duyan hali yerini, kendini ayıplayan ve sosyo-ekonomik sorumsuzluğundan dolayı suçluluk hisseden birine bırakır. Sonuçta, Leon’un şövalyeden aç gözlü bir oyuncu haline gelmesi ise o dönemde ticaretin bir realite olarak öneminin artması ve şövalyeliğin miadının dolmasına ilişkin toplumsal kabulü anlamamızı kolaylaştırır. Romanda ekonomik bir alışverişten çok sembolik ve sosyal kredinin değiş tokuşunun anlamlı olduğu değerlerin değiştiğini görürüz. Burada zamanla ekonomik kapital sosyal kapitalden daha önemli hale gelir. Zamanla eğlencesini işine karıştıran Leon, tüccarlaşarak onur duygusunu kaybeder ve başlangıçta sembolik bir anlam taşıyan kumar zamanla ekonomik bir ihtiyaç olarak hissedilir

özellikleriyle çatışmaktadır. Paralı sınıflar, sosyal ve ekonomik konumlarını ödül, kader ya da hileden ziyade yetenekleri dolayısıyla sürdüreceklerse onların kumar oynayanları dışlamaları etiketlemeleri anlaşılır bir durumdur. Ancak, üst sınıfların sosyo-politik güçlerinin dayandığı mal varlığı ve zenginlik gibi temelin sonuçta bir kumarbazın elde ettiği kâr gibi öz beceriye dayanmayan akıldışı durumları da vardır. Burada, kumarı yabancılaştırıcı olarak ele alırsak oyunda kazananlarla kapitalizmde parayı kullananlar arasındaki benzerlik çarpıcıdır. Bu yüzden kapitalizm bugün kumarda vücut bulmaktadır. Ancak, modern kapitalizmde de cesaretin, yerine göre talihin başarıdaki etkisi bilinmektedir. Ayrıca, David Downes, kumarbazların umarsız olmak yerine büyük çaplı kazançlar için titiz hesaplamalar yaptığını belirtir (Marshall, 1999: 436).

Şans oyunlarının gelişimi ve ekonomi-politik açılarından anlamlandırılması kapitalizmle ilişkileri bağlamında ilginçtir. Aslında, neden-sonuç bakımından bahis oyunları, çalışma ve kazanç açısından kapitalizmin temellerine aykırıdır. Başlangıçta ahlaki anlamda kötü ve sosyal olarak zararlı görülen ve bu nedenle de kumar olarak değerlendirilen bu oyunların zamanla şans oyunları şeklinde etiketlenip normal karşılanması paranın gücüyle alakalıdır. Ama öte yandan paradan para kazanma tarzı olarak değerlendirildiğinde kumar uygun bir zemin sunar. Sadece para kazanmak için para kazanmaya dönüşen kapitalist anlayışta her şeyin maddi bir değere indirgenebildiği, nesneleştirildiği bir sistem aslında paragözlü kumarcinın değer ve amaçlarına uygundur. Kazanmayı yenmeye, elde etmeye, sahip olmaya dönüştüren bu alışkanlık, püriten tavırlarla başlayan biriktirme yöneliminin zamanla dünyevileşerek salt kendinden menkul bir kazanma tutkusuna dönüşmesine benzemektedir.

Bunu en iyi tahlil edenlerden biri olarak K. Marx kapitalizmi dev boyutlara ulaşmış katıksız bir kumar ve sahtekârlık sistemi olarak tanıtır. Günümüzdeki uluslar arası ekonomi ve piyasaların işleyişine bakıldığında gerçekten de kocaman bir kumar makinesiyle karşı karşıya olduğu anlaşılabilir. Banka sermayesinin sanayi sermayesini belirlediği bu sistemde finans kapital, temelde borsalar üzerinden faaliyet yürüttüğünden kapitalist sistemin özünün giderek neredeyse bir kumar ekonomisi haline geldiği tahmin edilebilir. Uluslararası alanda meşru bir kumar sistemi haline gelen bu ekonomide faizler, paranın değeri ve kredilerle oynanır ve böylece birileri hiç üretim yapmadan zenginleştirilir. "Casino capitalism" yani kumarhane kapitalizmi kavramını geliştiren Keynes, "ekonominin kumarhaneye teslim edilemeyeceğini" belirtmiş olsa da bu kumar makinesi, nice borsa spekülasyonu ile insanların sunulduğu bir kurban arenası olmaya devam etmektedir.

Kapitalizmin önemli bir kalesi olan borsa ile bahis ve şans oyunları arasında önemli benzerlikler göze çarpmaktadır. Sonuçta ikisi de bazılarının satmasını, bazılarının da almasını gerektiren sıfır toplamlı bir oyun gibi durmaktadır.

Hiçbir ‘yeni değer’in yaratılmadığı bu oyunlar tam olarak kumarı andırmaktadır. Kumar oyununda, nasıl ki para oyuncular arasında döner ve kaybedenin parası kazananın cebine girse burada da benzeri bir durum görülür ve oyunun sonunda ceplerdeki para toplamı aynıdır. Bununla birlikte her oyunun sonunda olduğu gibi bu iki türde de artık oynayamayacak halde olanların genelde yuvası yıkılır. Borsada genelde şans oyunlarında olduğu gibi hile yapılabilir ve böylece bazı kâğıtların hisseleri yükseltilir. Böylece, kâğıtlarla reel durum arasındaki fark açıldıkça güvensizlik tablosu artar ve herkes satmaya kalkarsa oyun oynanamaz duruma geldiğinden borsa krizi ortaya çıkar. Şans oyunlarında da herkesin tahmin edemediği ya da tutturamadığı sonuçlar birilerinin kazancı haline gelir. Buradan hareketle şans oyunlarının, kumarın aslında egemen ideolojinin sindirilmesinde, kabullenmesinde bir aracı işlevi üstlendiğini ifade edilebilir. Sunduğu haz ve gerilim sayesinde şans oyunlarının bir tür ümit yanılması sunduğu ifade edilebilir. Şans oyunlarında, şans kendilerine gülmese de insanların belirli hayaller satın aldığı ve bir sonraki sefere kadar da onu tükettikleri söylenebilir.

Ancak bu yanılmanın arkasında insanların gerçeğe ilişkin duygularındaki sarsılmaların önemli bir yeri yaşadıkları söylenebilir. Medyaya sıklıkla yansıdığı üzere hileden dolayı içinde teknik direktörlerin ve futbolcuların karıştığı bahis eksenli yasadışı kumarlar oynanır. Kumarda bireylerin burada da şirketlerin yıkılıp zayıfladığı ve güçlülerin yemi olduğu görülür. Nasıl ki gazino ekonomisi reel bir üretim değilse ve her an kaybetme riski taşıyan bir oyunsa borsa gibi bahis oyunları da insanların gerçek hayattaki sorunları karşısında aldıkları bir risk-şans oyunudur. Reith’in hesapçı tutum, rasyonelliğin reddi ve kapitalizmin gelişmesinde finansal spekülasyon hakkındaki tespitleri bizi kumarcının finansal bir spekülâtör olup olmadığı tartışmasına götürmektedir.

Üretim ve istihdamla ilgisi giderek azalan, salt spekülâtif işlemlerle sınırlı bir kâr arayışı, ekonomik alanın tek etkinliği haline gelmektedir. Spekülâtif sermaye yükseldikçe de kumar ve risk oyunları artmaktadır. Bu koşullarda mevcut sanayi kuruluşları da spekülâtif kazanç peşinde koşar olmuşlardır (Işıkli, 1995: 95-96). Türkiye’de daha çok 1980-2000 yılları arasında şahit olduğumuz bu kumar ekonomisi, spekülasyonlarıyla borsa işleyişinde net olarak görülmektedir. İSO'nun "500 Büyük Sanayi Kuruluşu" anketinin sonuçlarına göre, son yıllarda firmalarda sanayi faaliyeti dışı elde edilen gelirlerin, toplam kâr içindeki oranı, son yıllarda yüzde elliden fazla olmuştur (İSO: 1993). Üstelik bu durum sadece yerli ekonomik aktörlerin değil uluslar arası firmaların da bir tercihi olarak göze çarpmaktadır. Küreselleşen piyasa ekonomisine bağlı olarak pazar, dünyayı dev bir kumarhaneye çevirmektedir.

Şans oyunlarında olduğu gibi piyasada da insanlar sadece öz çıkar peşinde koşarlar ve onlara göre diğerleri amaçları için birer engel ya da araçtır (Poole, 1991: 18-22). İsteklerin tatminin mutluluk, çabanın da acı olarak görüldüğü

piyasa mantığı şans oyunlarında aranan yararcılığa, bireyciliğe tamı tamına denk düşmektedir. İkisinde de düşük maliyetle yüksek kârlar hedeflenir. Emeğin değeri ikisinde de düşüktür. Bu açıdan şans oyunlarında ve kumarda bireylerin düşük maliyetli bir riskle fırsatları kovalamaları anlaşılır bir davranıştır. Homoeconomicus düşüncesinden hareketle Friedman-Savage, bireyin bilet alarak şans oyunlarıyla yukarı tırmanma ihtimaline karşın ödediği bedelin makul olduğunu belirtirler (Brunk, 1982: 341-348; Downes ve ark., 1976: 91-95). Üstelik hızla gelişen teknoloji de emek-değer algısını bu zemine oturttu. Bu anlamda kumar kapitalizmin oyundaki karşılığı gibi durmaktadır. Paranın tek elde toplandığı ve birilerinin kaybetmesiyle kazanılan bu oyunda, bireycilik, rekabet ve hırs ne kadar da piyasa ekonomisindeki enstrümanlara benzemektedir. Borsanın kumarhaneye dönüşmesi, dünya piyasalarında yaşanan spekülasyonlar tesadüf değil. Sadece güçlülerin kazanabileceği bu küresel oyun, yani paradan para kazanmanın ekonomisi olan kapitalizm bir bakıma kumardır. Bunun dışında kapitalizm ahlakıyla birlikte görülen mafyanın ihtiyaç duyduğu kara para operasyonları ciddi ölçüde şans oyunları aracılığıyla sağlanmaya çalışılmaktadır. Bilindiği üzere mafyanın gerek kara para aklamada gerekse kendini finanse etmede kullandığı en etkili ekonomik faaliyetlerden birini kumar oluşturur. Yani zora dayalı para kazanma arayışları artık daha sofistike bir yolla insanlardan para kotarmaktadır. Kumarın bu şekilde devlet eliyle meşrulaştırılması ise yer altı ekonomisinin diğer aktörlerinin ekmeğini azaltmaktadır. Kimilerine göre bu gelişmeler, suçta görece azalma anlamına gelmektedir. Yapılan bazı araştırmalara göre İngiltere’de suç örgütlerinin etkinliğinin azlığı kumarın devlet kontrolünde yasal bir faaliyet olmasıyla açıklanmaktadır (Özsoylu, 1999: 9). Bu sektörde dönen paranın büyüklüğü bizlere meşrulaştırımın sebebini de göstermektedir. Türkiye’de orta ölçekli bir kentte haftada 5 trilyonun sanal ya da resmi şans oyunlarında döndüğü tahmin edilmektedir. Kumarda da oyunculardan ziyade oyun oynatanların kazandıkları bir gerçek değil midir? “Kumarcı oynar kahveci kazanır” sözünde ifadesini bulan bu gerçek şimdi bahis oyunları için de bir gerçektir. Hileli zara benzeyen kapitalizm aslında şans oyunları aracılığıyla insanların hayalleriyle kumar oynamaktadır. Kumarın gittikçe hayatı kuşattığı bu yıllarda neredeyse hemen her şeyin bahis konusu yapıldığı görülmektedir. Devlet nasık ki şansa tutunuyorsa insanlar da şansa tutunmaya çalışmaktadır. Kumarla ekonominin iç içe geçtiği bu yapıda insanların hayatı ve hayalleri ekonomiye indirgendikçe artan beklentilerin de şansa tutunduğu görülmektedir.

SONUÇ

Yüzyıllar boyunca bilimsel bilginin gelişmediği toplumlarda olaylar farklı nedenlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bazen mitolojik unsurlara, kutsal figürlere bazen de büyülere ve yıldızların hareketlerine bağlanmıştır olup bitenler. Yine,

belirsizliğe karşı tutumlardan birinin de dinin ortaya çıkışı olduğu söylenir. Bilgi arttıkça şansa ve belirsiz kavramlara dayalı ihtiyacın azalacağı düşünülürdü. Olup bitenlerin nedensel açıklamaları arttıkça kaderin insanlığın eline geçeceği beklentisi uzun sürmedi. Son yüzyılda, özellikle de sosyal vakıalar yine olgularda aranmışsa da bu durum şansın, kaderin belirleyiciliğine olan inancı ortadan kaldıramamıştır. Bilimsel bilgiye ve modern çağın artan bilgi gövdesine karşın insanların inanma ihtiyaçları değişse de var olmaya devam etti. En modern toplumlarda dahi neredeyse paganist özellikler gösteren onlarca yeni dinin ortaya çıkması bunun sadece bir görünümüydü. İnsanlar belirsiz güçlerin hayatımızdaki etkisine inanmaya devam ettiler. Şans da tam burada, inanmanın en şahsi görünümü olarak ortaya çıkmaktadır. İnanmayanların bile şansa dair inançları hep oldu. Teoride şansa kimse inanmasa da pratikte kazandıran genelde şanstı. Şansa olan inanç şans oyunlarını besledi sürekli olarak ve şansa olan inanç, genelde şans oynatanları sürekli kazançlı ve haklı çıkardı.

Piyango Osmanlı'da ve Cumhuriyetin ilk yıllarında eşitsizlikleri gidermede bir araç olarak meşru görülmüşken Cumhuriyet döneminin sonraki yıllarında şans oyunları yeni sermayedarların üretilmesinde bir araç olarak kullanılmıştır. Bu anlamda paranın belli ellerde toplanması ve sermaye oluşumu açısından zengin oluşturma beklentileri şans oyunlarının liberal ekonominin ayak seslerinin gelişini anlamak açısından da önemlidir. Burada kumarın bireyci eğilimlerin güçlenmesinde bir etken olduğu tahmin edilebilir. Çünkü karşılıklı bir isteğin tatminini, “yani istediğimi ver ki istediğini vereyim” mantığını dışlayan bu oyun temelde “ticari olmayan bir kazanç” anlamına geldiğinden temelde hırs, kazanç gibi bencil duyguları körüklemektedir. Bu yüzden şans oyunlarının temelde bireyciliği beslediği ve tersine bireycilikten de beslendiği söylenebilir. Değerlerin sarsıldığı bu olasılıklı dünyada, bırakınız yapınlar, ilkelere veda ve “her şey gider” felsefesi “zar tutmaya” çağırılmaktadır. Şans oyunlarının bu artışında, kader değerinin disfonksiyel hale gelmesi kadar rekabet, hırs ve dünyevileşme gibi değerlerin yükselişi de etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra piyasa ekonomisinin görünmez eli, çalışma ethosundaki değişmeler, emeği hiçleştiren teknolojiler ve mamul riskler de şansın elini güçlendiren belirsizlik kaynakları olarak değerlendirilebilir. Yine kapitalizmle el ele giden mafya da bu tür oyunlarla kara par aklama imkânını bulduğundan sistemin kirli çamaşırları bu tür oyunlarda daha kolay yıkanmaktadır.

Değerlerdeki aşınmaların yanı sıra devletin konuya vergi sorunu olarak bakması nedeniyle bugün şans oyunları olarak değerlendirilen kumar normalleşmiş ve artık toplumsal bir olgu haline gelmiştir. Türkiye’de hemen her kesimden insanın şans oyunları adı altında kumar oynadığı bilinen bir gerçektir. Bu nedenle şans oyunlarının patolojik kumar oynama vakasına dönüşme ihtimali düşünülerek bu alanda daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu şimdiden

söylenbilir. Bugün sigara, alkol kullanımı ve pornografi konusunda toplumsal ahlakı ve sağlığı koruyucu açıklama ve önlemlerden bahsedilirken şans oyunlarının çok normal karşılandığı ve bu nedenle de tırmanışta olduğu görülmektedir. Geçmişte çoğu kişiye çılgınca gelebilecek bu durum şimdi olabildiğince normal karşılanmaktadır. Şans oyunlarının kumardan farklıymışçasına yansıtılması bu sorunun en önemli nedenlerini oluşturmaktadır. Kumar önceleri daha çok ahlaki ya da tıbbi ve bireysel ağırlıklı bir sorun olarak ele alınırken bugün sosyal bir sorundur. Türkiye’de devlet eliyle şans oyunu oynayanların sayısı (2.5 kat) sürekli olarak artmaktadır. Milli Piyango, Spor Toto, Spor Loto, İddaa, At Yarışları, Şans Topu, On Numara, Sayısal Loto, Süper Loto, Hemen-Kazan gibi oyunlar için insanlar uzun kuyruklar oluşturmaktadırlar. Aralarında haftalıklarını toplayarak bu oyunları oynayan çocuklara, çıraklara şahit oldukça gelinen noktanın vahameti daha iyi anlaşılmaktadır.

Modern psikoloji, bireyin suçluluk duygusunun kefareti için kaybetmeye yönelik mazoistik bir dürtü içinde olduğunu belirtir. Modern kapitalist toplumlarda gayri ahlaki, kuralsız mal edinme, arzulama tarzının suçluluk duygusu oluşturduğu ve bunun takıntılı, kendini cezalandırıcı oynama davranışlarına yol açtığı söylenebilir. Yine, üstün olma arayışı da, şans oyunlarında ve kumarda önemli bir güdü olarak değerlendirilebilir. İnsanın yenme, kazanma arzusu kumar ve şans oyunlarının mantığından hareketle değerlendirilebilir. Adler’in bakışından hareketle üstün olma arayışı herkeste vardır ama aşağılık duygusu hissedenlerde bu his anormal görünümle ortaya çıkar. Daha fazla sorunları olanların daha fazla hissedecekleri yetersizlik duygusu, insanların şans oyunları ve kumar gibi davranışlarında etkili olabilir. Kumarda insan oyunu bilmediği için yenildiğinde küçük düşme endişesi onun oynanmasını azaltan bir faktör olarak görülebilir. Oysa şans oyunlarında strateji oyunlarında olduğu gibi bir bilgi, beceri gerekmediğinden daha fazla insanın şans-bahis oyunlarına yönelebileceği söylenebilir. Burada ayrıca, kumardakinin aksine insan fazla emek vermeden oyun oynadığından kapitalizmin daha az emeğe daha fazla kazanç prensibine daha uygun gözükmektedir. Burada para kazanma tutkusu zamanla kendinden menkul bir hal alarak bireyin yeni kapitalist değerleri benimsemesine katkıda bulunur.

Şans oyunları, insanların bulunmak istedikleri yerle oldukları yer arasındaki uzaklıklarını aşma çabası olarak yorumlanabilir. Bu anlamda hayatta yaşanan hayal kırıklıkları bu oyunlardaki ihtimallerle giderilmeye çalışılmaktadır. Ancak buradan hareketle alt sınıftakilerin ya da yoksulların daha fazla şans oyunlarını oynadıkları söylenemez. Ümitle korku duygusunu orta sınıftakilerin daha fazla hissettikleri düşünülürse şans oyunlarının neden bu sınıflarda daha fazla oynandığı anlaşılabilir. Ancak, bazı oyunların 1 TL gibi düşük miktarlarla oynanabilmesi şans oyunlarının hem oynanma sıklığını arttırmakta hem de bu

oyun alışkanlığını daha alt kesimlere yaymaktadır. Çünkü ihtimal, sonuçta bir ümittir.

Milli gelirden yeterince pay alamayan, düzenli bir işi ve geliri olmayan, ama refah düzeyi yüksek insanlar gibi yaşamak isteyen kişilerin, üretmeden kazanç elde etmeye çalışmaları çeşitli ahlaki, sosyal maliyetler doğurabilir. Burada şans oyunları insanların çalışmadan da kazanabilecekleri anlamına geldiğinden bu durum bir yandan çalışma ahlakı açısından sorun olarak görülürken bir yandan da kapitalizmin kazanç, çalışma, sahip olma pratiğine yakın gibi görünmektedir. Ancak şansa olan inancın başka sosyal sonuçları olur. Öncelikle şansa güvenen insan da güvenmeyen insan da sonuçta hareketsizliğe yakın bir ruh halatine sahip olabilir. Biri nasılsa işlerinin iyi gideceğini düşünerek elinden geleni yapmaz diğeri ise nasılsa işlerim iyi gitmez düşüncesiyle adım atmaz ve sonuçta atalet durumu ortaya çıkabilir.

Nasreddin Hoca'nın “ya tutarsa” diyerek göle maya atmasından pek de farklı olmayan bahis oyunları aslında ciddi bir düşünce bozulması ve duygu maliyeti de doğurmaktadır. Etkisi bahis oynayanların kuponlarıyla sınırlı olmayan bu zihni çöküntü, insanların aşırı hayallere kapılmalarına ve bu düşünme tarzını alışkanlık haline getirmelerine yol açabilir. İnsanların kendine güveni ve etkinliği azaldıkça başka şeylerden beklentileri artmaktadır. Bizde şansa olan ihtiyaç uzunca bir süre kurayla giderildi. Kendine ait olmayanı içeren ve emeği, yeteneği, üretimi içermeyen bu kazanç beklentisi insanların çalışmanın erdemine, gerçeğe olan inançlarını zedeleyebilir. Hayal kırıklığıyla beslenen gerçek dışı beklentiler bu ortamlarda daha da palazlanır ve ruhsal sağlığı bozar. Sürekli hayal kuranların gerçekle bağlantılarının azalacağı ve ruhsal gerilimlere yol açacağı bilinmektedir. Toplumun yeni beşiği olan iddaa, altılı ganyan, spor toto/loto bayileri günümüz “hayalhanelerinin” başını çekmektedir.

İnsanların hayattaki yalnızlıklarının da onları bu tür oyunlara yönelmelerini sağlar. Böylece şans oyunlarından öte bu uğraşımın kendisi, bir yere uğrama alışkanlığı, yani sosyal tecrübe de insanların şans mekânlarına gitmelerine yol açmaktadır. İnsanların kalabalıkta olmak duygusuyla birlikte ele alındığında, çeşitli mekânlarda parmaklarının üzerine yükselerek de olsa sonuçları karşılıklı küfürler ve yorumlar eşliğinde değerlendirme eyleminin kendisi insanlara sosyal bir etkinlik, deşarj imkânı sunarak cazip gelebilmektedir. Burada oynama ritüel hale gelirken oradaki insanlarla, arkadaşlarla yapılan kısa değerlendirmelerin sosyal kontrol ve iletişim açısından anlamı tartışılmaya değerdir.

Bunun dışında insanların sorunlardan kaçmak için de bu tür oyunları oynadıkları tahmin edilebilir. Bireyin geçmiş kayıplarını azaltmak için daha fazla oynama bir yandan daha fazla kaybetmesine yol açarken bir yandan da insanın daha fazla heyecan duymasına yol açar. Bu süreç, tekrar aynı heyecanı hissetmek için oynama arzusunu tetikler ve sonuçta tutkuyla yenilmiş insanlar

ortaya çıkar. Bu durum insanları yasa dışı ya da ahlak dışı yollarla para elde etme arayışına iter ve sonuçta riskli bir hayat ve şiddetle değişen yüzler ortaya çıkarmaktadır. Heyecan riskli de olsa güvenli bir hayatın verdiği hazdan daha fazlasını sunduğundan şans oyunlarını tadan insanların normal hayattaki mutlulukla yetinmeyecekleri, heyecan peşinde oynamaya devam edecekleri tahmin edilebilir.

Bazen oyun olarak bazen de gerçek olarak şans, insanların kararlarını belirlemeye devam etmektedir. Yazı mı tura mı şeklinde gündelik hayata giren bu can simitleri anlaşmazlıkları çözmeye, kararsızlıkları gidermeye ve kimin daha öngörülü ya da haklı olduğunu tespit etmek için uzun süre kullanıldı ve halen de kullanılmaktadır. Hayatın belirsizliği şansa olan inancı beslemektedir ve kader inanıldığında; şans ise yitirildiğinde var olmaktadır. Şimdi tanrılaşma çabası içindeki bireyin dünyadaki konumu belirsizleştikçe şans modern insanın kaderiyle kumar oynamaktadır. Ama şans insanın kaderiyle değil duygularıyla da kumar oynamaktadır. Masum görülen şans oyunlarının gittikçe sorunlu bir hale gelebileceği ve kumara dönüşerek olumsuz sonuçlara neden olacağı unutulmamalıdır. Gerçekten de bugün çeşitli şans oyunlarına bağımlılık duyan birçok insanın sosyal ve ruhsal hayatı tehdit altındadır.

Şans oyunlarının insanlar üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirebilmek için başta insanların şans oyunları hakkındaki yanlış yargılarının, yalan yanlış bilgilerinin düzeltilmesi ve rasyonel düşüncülerinin sağlanması gerekmektedir. İnsanların mitlerle, hayal ve fantezilerle hayatlarını sürdürmeyecekleri anlatılmalıdır. Bu amaçla sigarada olduğu gibi şans oyunlarında da tehlikeli sonuçların olduğu anlatılmalı, şans oyunları ile ilgili reklam ve tanıtım faaliyetleri oldukça sınırlandırılmalıdır. Büyük caddelerin, kalabalıkların olduğu yerlerde bayilerin olması, çeşitli yayın organlarında reklamların önemli yer tutması bu oyunlara olan ilgiyi arttırmaktadır. Bu yüzden reklamlarla ilgili sınırlamaların faydalı olacağı söylenebilir. Bununla birlikte televizyonlarda sadece kazananlara yer verilmekte oysa kaybeden insanların büyük çoğunluğuna ve dramlarına pek yer verilmemektedir. Bu da bu oyunların sadece cazip taraflarının görülmesine yol açmaktadır.

Özellikle küçük çocuklar bu tür oyunlara daha fazla bağımlılık gösterecekleri için 18 yaşından küçük olanların bu oyunlara iştiraki engellenmelidir. Bu amaçla bayilerde etkili bir denetim mekanizması oluşturularak cezai önlemler geliştirilmelidir. Yine bu konuda oyuna bağımlılık geliştirme eğiliminde olanların, illegal oyun oynayanların tespit edilerek gerekli önlemlerin en başından yapılması ve bu konuda sorunlu olanların tedavi/rehabilitasyona tabi tutulmaları gerekmektedir. Bu amaçla çeşitli araştırmaların teşvik edilmesi ve danışma ve yardım hatlarının devreye sokularak insanların çeşitli yayın araçlarıyla bilgilendirilmeleri ve yönlendirilmeleri gerekmektedir. Bu açıdan sadece oyunculara değil diğer

toplum katmanlarına ve belirli yaş gruplarındaki riskli kesimlere de gerekli bilgilendirmeler yapılmalıdır. İnsanların kazanmak için geldikleri bu oyunlarda asıl olanın kayıp olduğu farklı yollarla hatırlatılmalı ve kazananların hayatlarının olumsuz etkilenmemesi için de onlara yönelik belirli bir rehberlik hizmeti sunulmalıdır. Yine bu bağlamda büyük ikramiye kazananların tek seferde değil de, taksitle ödenmesi uygun olabilir.

KAYNAKÇA

- Ajdkiewicz, Kazimierz (1989). **Temel Kavramlar ve Kuramlar**. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Arslan, Ahmet (2002). **Felsefeye Giriş**, Ankara: Vadi Yayınları.
- Atlas Dergisi (2010). **Kaderin Altı Yüzü**, Sayı: 205.
- Bayhan, Vehbi (2002). Risk Toplumu, **Doğu Batı Dergisi** (Dünya Neyi Tartışıyor?-2), Sayı: 19, ss:188-202.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu (2009). **Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Diğer Kişiler Tarafından Gerçekleştirilen Talih ve Şans Oyunları ile Yarışlara İlişkin 2006 ve 2007 Yılları Faaliyetlerinin Denetimi ile Söz Konusu Faaliyetlerden Kamu Hizmetlerine Ayrılan Payların Değerlendirilmesi**, Sayı: 2, Ankara.
- Binde, Per (2005). Gambling Across Cultures: Mapping Worldwide Occurrence and Learning from Ethnographic Comparison, **International Gambling Studies**, Vol. 5, No: 1, 1–27.
- Binde, P. 2003. ‘**Gambling and Religion: Histories of Concord and Conflict**’, Paper presented at the 12th International Conference on Gambling & Risk-Taking, Vancouver, 26–30 May.
- Brenner, R. and Brenner, G.A. 1990. **Gambling and Speculation: A Theory, a History, and a Future of Some Human Decisions**. Cambridge University Press, Cambridge.
- Brunk, G.G. 1981. ‘A test of the Friedman–Savage gambling model’, **Quarterly Journal of Economics**, 96(2), pp. 341–8.
- Crump, Justine (2000). Gambling, History, and Godwin's *St. Leon*, **European Romantic Review** 11.
- Dellfabro, Paul (2000). Gender Differences in Australian Gambling: A Critical Summary of Sociological and Psychological Research, **Australian Journal of Social Issues**, Vol. 35, No: 2, ss.145-155.
- Downes, D.M., Davies, B.P., David, M.E. and Stone, P. 1976. **Gambling, Work and Leisure: A Study Across Three Areas**, Routledge & Kegan Paul, London, pp. 91-105.

- Forrest, D., Simmons, R. and Chesters, N. 2002. 'Buying a Dream: Alternative Models of Demand for Lotto', **Economic Inquiry**, 40(3), pp. 485-96.
- Fuzeau, Suzel (t.y.). **Astroloji**, Çev.: Meltem Cansever ve Okşan Taşkent, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, Antony (2000). **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev: Osman Akınhay, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Griffiths, Mark and Wood Richard (2001). The Psychology of Lottery Gambling, *International Gambling Studies*, Vol: 1, pp: 27-45.
- Glassford, G. 1970. 'Organization of Games and Adaptive Strategies of the Canadian Eskimo', in G. Lu" schen (ed.) **The Cross-Cultural Analysis of Sport and Games**. Stipes, Champaign, IL.
- Goodwin, Barbara (1984). **Justice and the Lottery**, *Political Studies* (1984), XXXII, 190-202
- Hacking, Ian (2005). **Şansın Terbiye Edilişi**, (Çev.: Mehmet Moralı), İstanbul: Metis Yayınları.
- Haviland, William A. (2002). **Kültürel Antropoloji**, (Çev.: Hüsamettin İnaç), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Işıklı, Alpaslan (1995). Dünya Bankasının Laik İmparatorluğunda Kumarhane Kapitalizmi: Ulus Devletten İmparatorluk Çağına Dönüş, **Mülkiye Dergisi**, Cilt: XXV, Sayı: 227
- İstanbul Sanayi Odası Dergisi, 1993 ve müteakip yıllar.
- J. L. Freedman, D.O. Sears, J. M. Carlsmith (2003). **Sosyal Psikoloji**, (Çev.: Ali Dönmez), İstanbul: İmge Yayınları.
- Karaçay, Timur (2006). **Olasılığın Matematiksel Temelleri ve Yeni Arayışlar**, Mantık, Matematik ve Felsefe IV. Ulusal Sempozyumu, 6-8 Eylül, İzmir.
- Kitab-ı Mukaddes, **Hız Süleyman'ın Özdeyişleri**, XVI.33.
- La Fleur's 2008 World Almanac, <http://www.lafleurs.com>
- Lenski, G. 1970. **Human Societies: A Macrolevel Introduction to Sociology**. McGraw-Hill, New York.
- Marfels, C. 2001. 'Is Gambling Rational? The Utility Aspect of Gambling', **Gaming Law Review**, 5(5), pp. 459-66.
- Marshall, Gordon (1999), **Sosyoloji Sözlüğü** (Çev.: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mete Tunçay (1993). **Türkiye'de Piyango Tarihi ve Millî Piyango İdaresi**, Ankara: MPİ Yayınları.
- Milliyet Gazetesi, 10 Nisan 2010.
- Modleski, Tania (1998). **Eğlence İncelemeleri**, (Çev.: Nurdan Gürbilek), İstanbul: Metis Yayınları.
- Oktay, Cemil (2005). **Siyaset Bilimi İncelemeleri**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Özsoylu, Ahmet Fazıl (1999). **Yer altı Ekonomisi**, Ankara: Akçağ Yayınları

- Öztürk, Serdar (2006). **Bir Kurumun Tarihsel ve Sosyolojik İncelemesi: Şehir Kulüpleri** (1923-1950), Galatasaray İletişim, ss.89-115.
- Reefe, T.Q. 1987. ‘The Biggest Game of All: Gambling in Traditional Africa’, in W.J. Baker and J.A. Mangan (eds) **Sport in Africa: Essays in Social History**. Africana, New York.
- Refik Halid Karay (1955). **Eski ve Yeni Yılbaşı Geceleri**, Panorama, C.1, No:9, s.4-5
- Reith, G (2003) ‘Living with Uncertainty: The Construction of Risk and The Belief in Luck’ **Organdi Quarterly**, Vol 6, pp 353-369.
- Riches, D. 1975. ‘Cash, Credit and Gambling in a Modern Eskimo Economy: Speculations on Origins of Spheres of Economic Exchange’, **Man**, 10(1), pp. 21–33.
- Rhinehart, Luke (2008). **Zar Adam**, Çeviren: Enver Günsel, İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Roberts, J.M. and Sutton-Smith, B. 1966. ‘Cross-cultural Correlates of Games of Chance’, **Behavior Science Notes**, 1(3), pp. 131–44.
- Rose, I. N. 2003. ‘**Gambling and the law: The New Millennium**’, in G. Reith (ed.) **Gambling: Who Wins? Who Loses?** Prometheus, New York.
- Schroeder, Ralph (1996). **Max Weber ve Kültür Sosyolojisi**, Çev.: Mehmet Küçük, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tezcan, Mahmut (1997). **Kültürel Antropoloji**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2005). **Türkçe Sözlük**, Ankara: TDK Yayınları.
- Wiseman, Richard (2008). **Şans Hayatınızı Nasıl Değiştirir? Günlük Hayatta Şans Faktörünü**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- www.guneydoguekspres.com

Eğitim Yöneticiliğinin Önemi ve Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesinde Karşılaşılan Güçlükler

Abdurahman BORAN

Yrd. Doç. Dr. KSÜ, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

Özet: Bu çalışmada eğitim yöneticiliğinin önemi, amaçları, eğitim yönetiminin temel öğeleri, eğitim konuları, yönetim teknik ve becerileri, eğitim yöneticilerinin hangi yönetsel yaklaşımla, nasıl bir yönetim ortamında kimler tarafından eğitilecekleri, eğitim yöneticilerinin nasıl bir eğitim uygulaması ile işlevlerini daha etkin ve daha yararlı olarak gerçekleştirebileceği ve eğitim yöneticilerinin eğitilmesini engelleyen faktörler konularına değinilerek genel bir değerlendirme yapılmış ve bu konularda önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Yönetimi, Eğitim Yöneticileri, Eğitim Yöneticilerinin Eğitilmesini Engelleyen Faktörler

The Training of Education Management and The Difficulties Training of Education Management

Abstract: In this study, training of education management and their training important, goals, base elements, education subjects, management techniques and succes, and how training education management, how techniques circumstances, who them by training, what do they training effect, profitable and difficulties training of education management subject explained and suggestions related to the topic are taken place.

Keywords: Education management, Training of education management, The difficulties training of education management

GİRİŞ

İletişim teknolojisindeki gelişmeler nedeniyle son 10 yılda üretilen bilginin, tarih boyunca üretilen bilgiden daha fazla olduğu söylenmektedir. Bilginin hızla çoğalması gelişme, ilerleme, daha iyi bir dünya ve daha mutlu toplumlar anlamına gelmektedir. Ayrıca teknolojik gelişmeler, üretilen bilgiye ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. İsteyen herkes, dünyanın diğer ucunda üretilmiş bilgilere kolayca ulaşabilmekte, bilgileri üretenlerle yüz yüze konuşabilmekte, tartışabilmekte, bireylerin ve toplumların mutluluğunu artırmak için, üretilen bilgiyi hızla günlük hayata aktarabilmektedir.

Bilgi teknolojisini kullanabilmek, bireylerle iyi ilişkiler kurabilmek ve ekip çalışması gibi gelişmeler, hayatımıza yeni kavramların yön verdiğini göstermektedir. Artık daha çok organik yapılar ve bu organik yapılarda insanlar

kendi yetkinlikleri, bilgi ve becerilerine göre yer almaktalar. Teknoloji üretilebilmek, yaratıcılıkları ilerletebilmek ve ülke olarak da daha ileriye gidebilmek için, yöneticilerin de teknik ihtisas kazanmaları ve organizasyonlara derinlik vermeleri gerekmektedir.

Bütün bu değişikliklerin odak noktasında kendini tanıyan, bilimsel düşünebilen, doğru karar veren, kendi tarzını geliştiren, ne yapmak istediğini ve ne şekilde gerçekleştireceğini bilen, toplumsal bilinci ve sorumluluğu yüksek, işbirliğine, yeniliğe, değişime açık, katılımcı, yaratıcı, olumlu ve yapıcı, gelişmeleri takip eden, gelişmelerden yararlanan ve teknolojiyi kullanabilen geleceğin insanı yer almaktadır.

Dünya böyle hızlı bir şekilde gelişir ve ilerlerken biz ne yapacağız, durup başkalarını mı seyredeceğiz? Yoksa onlarla birlikte ilerlemeye katkıda bulunacağız. Türkiye mutlaka bu ilerlemeyi sağlayan faktörlerden birisi olmak durumundadır. Aksi takdirde Önderimizin bize bıraktığı çağdaş uygarlık seviyesi amacından uzaklaşacak, onun vasiyetini de yerine getirmemiş olacağız. Temel İnsan Hak ve Özgürlüklerine dayalı demokratik, laik, katılımcı ve paylaşımcı bir toplum, yani refah içerisinde, insanları mutlu bir toplum, ancak bilgiye dayalı olarak her an yeniden üretilerek kurulabilir. Yaşayan ve yaşatan, kendi insanların ve bütün dünyanın geleceğine yön veren toplum ise, bireylerin iyi yetiştirilmesi, kısaca iyi ve kaliteli eğitim ile kurulabilir.

Eğitim alanı, kalkınma açısından, kamu yönetimi içinde en etkili alandır. Eğitim sisteminin ürünleri öteki alanları önemli ölçüde etkilemekte, toplumun çeşitli kesimlerindeki yetersizliklerden eğitim sistemi doğrudan sorumlu tutulmaktadır. Bir kurumun amaçlarını gerçekleştirmedeki başarı düzeyi, büyük ölçüde görevlerini etkililik ve verimlilikle yapabilecek bilgi ve beceriye sahip, deneyimli, yetenekli ve erdemli yöneticiler elinde yönetilmesine bağlıdır.

Eğitim sisteminde standartlar giderek terk ediliyor. Geleceğin insanı yetiştirecek eğitim sistemi kesinlikle esnek olmalı. Yerel olmamalı, küresel olmalı, kalıp ve şekil değil içeriğe ağırlık vermeli, yenilik ve yaratıcılığı teşvik etmeli, düşünmeyi ve öğrenmeyi öğreten, topluma katılımının önemini vurgulayan, oyunu teşvik ederek ve boş vakit sağlayarak "duygusal zeka" gelişimine katkıda bulunan, sporu ve sanatı teşvik eden, hoşgörü, uzlaşma, birlikte yaşayabilmek, olumluluk ve yapıcılık gibi kavramları ön plana çıkartan, iletişim, liderlik, ekip çalışması, problem tanıma ve çözme, bilgi eleme ve bulma, sunum becerileri, bilgisayar kullanımı, toplantı yönetimi, müzakere, hızlı okuma, on parmak ile yazı yazma, gibi donanımı çocuklarımıza ilk ve ortaöğrenim çağında veren bir eğitim sistemi olmalıdır.

İyi ve kaliteli bir eğitim, öğrencilerin verilen bilgileri kavramasını, bu bilgileri kullanarak yeni bilgilere ulaşmasını, analiz sentez yapabilmesini sağlayan, onları kendilerine güvenli, başkaları ile iyi ilişkiler kurabilen, ekip çalışması yapabilen, yani değişen dünyada aktif bir rol almasının yolunu

açabilen, modern çağa ayak uydurabilen, bilimsel düşünmeyi öğreterek, yüksek ahlaki değerlere sahip yetenek ve becerilerini geliştiren meslek sahibi olmalarını sağlayan kaliteli, yaratıcı ve yenilikçi bir eğitim ancak, teknoloji olanaklarını kullanan, bilgi, kültür, spor alanlarında ulusal ve uluslararası birçok büyük başarılar elde etmekle mümkündür.

Geleceği şekillendirecek olan gençler, gelecek göz önüne alınarak eğitilmelidirler. Gelecek derken gelecekte ne olacağını birazcık öngörecektir olursak bugünün gerçeği olan küreselleşmenin yarın da aynen devam edeceği ve eğitim sistemine yansımalarının olacağı kaçınılmazdır. Küreselleşmenin endüstriyel şirketlere dolayısıyla iş âlemine etkisi toplumsal yaşama etkisi olduğu gibi eğitim sistemine de etkisi bulunmaktadır.

Yöneticiliğin bir mekanik tarafı ve bir de sanat, yahut duygusal tarafı vardır. Standart klasik organizasyonlarda yönetici, hedef belirleme, planlama, kontrol fonksiyonlarını yerine getirirken, çalışan da uygulama fonksiyonunu yerine getirirdi. Bugün ise, yöneticinin bu fonksiyonu, çalışanlar tarafından da paylaşılmakta, eskiden otoriteyi temsil eden liderlik, giderek ekibin bütünlüğünü temsil eder hale gelmektedir. Artık yöneticinin esas işinin sürekli iyileştirme ve katılım için uygun ortamın sağlanması şekline doğru değiştiği görülmektedir.

Eğitim yöneticisi öncelikle *Toplam Kalitenin* ne anlama geldiğini bilmek, benimsemek ve kararlı bir şekilde uygulamak zorundadır. Eğer eğitim yöneticilerimiz yenilikçi ve yeniliklere açık değilse, yeni bir sistemi o eğitim kurumunda uygulaması mümkün değildir. Eğitim kurumlarımıza baktığımızda, öğretmenlerin, öğrencilerin ve çalışanların bir sistemin altında çalıştıkları, yöneticilerin ise o sistemin üzerinde çalıştıkları görülür. O sistemi geliştirmek yöneticilerin sorumluluğundadır. Bütün eğitim kurumlarında yöneticiler vardır. Bütün eğitim kurumlarını yöneticiler idare eder. Ama bir eğitim kurumunu diğerinden farklı kılan, onun başarı kazanmış liderinden başka bir şey değildir. Burada yönetici ve lider arasındaki farklılıkları anlayarak, eğitim yöneticilerinin yenilikçi bir lider olması, bir vizyon sahibi olması ve eğitim kurumundaki kişileri de bu vizyon altında toplamayı bekleniyor. Sadece vizyon oluşturmak değil, bu vizyonları paylaşmak da son derece önemlidir. Yönetim kademesinde görev alan her bireyin iki temel görevi vardır.

Bunlar kısaca, sistemi geliştirmek ve sistem içinde çalışmak olarak özetlenebilir. Sistemi geliştirmek, sadece yönetim görevi yürütenlerin sorumluluğundadır. Bir kurumun performansını sistem ve insan olarak iki faktör belirler. Deming ve arkadaşları bu iki faktörün kantitatif ölçümlerinde ağırlıklarını % 94 ve % 6 olarak vermektedirler. Görüldüğü gibi sistemin ağırlığı ve önemi yok denecek kadar azdır. Bu nedenle yöneticilerin çok iyi aydınlatılması kaçınılmazdır.

A. BORAN, "Eğitim Yöneticiliğinin Önemi ve Eğitim Yöneticilerinin..."

Mevcut eğitim yöneticileri ile özellikle de eğitim yöneticiliği konusunda eğitim almamış ve usta çırak sistemiyle yetişmiş amatör müdürlerimizle ve yöneticilerimizle yeni birtakım şeyler yapmamız, çağdaş olmamız AB ile birlikte eşdeğerli, eşgüdümlü bir çabaya girmemiz, takım çalışması yapmamız mümkün değildir görüşündeyim.

Eğitim yöneticileri kalite kültürünü oluşturmak, politika ve stratejilerini gözden geçirerek, bu politika ve stratejilerini, öğrencileri başarılı ve mutlu kılacak, öğretmen, yönetici ve görevlilerin okula sevinçle gelmelerini sağlayacak, velilerin ve diğer kurumların takdirlerinin kazanılmasını sağlayacak, okullarının yeniliklerde önder ve örnek bir kurum olmasına yardım edecek, eğitim ve öğretimde güvenilir bir kurum olarak saygınlık kazanmalarına yönelik, topluma katkı, çevre, sağlık ve güvenlik konularında örnek kuruluş olmayı sürdürmelerini sağlayacak plan ve projelere dönüştürmek zorundadırlar.

Eğitim yöneticileri, okul çalışanlarının gizilgücünü harekete geçirmek, çalışanların yeteneklerini kurumsal tercihler doğrultusunda geliştirmek, performans ödüllendirme yöntemlerini geliştirmek, kişilikleri geliştirmek, güçlendirmek için hizmetiçi ve işbaşında eğitim programları geliştirmek durumundadır. Her yıl en az bir kez "çalışanların doyumu araştırması" yapmak, değişik boyutlarda görüşlerini sorgulamak, verileri istatistiksel yöntemlerle analiz ederek, bölüm, birimler ve birey düzeyinde raporlanabilecek verilerle gizli tutulacakların ayrımını titiz bir şekilde yapabilmek, bulguları varsa bu konuda daha önce elde edilmiş bulgularla karşılaştırabilme lidirler.

Eğitim yöneticileri, okul kaynaklarını etkin bir şekilde yönetmeli, var olan kaynakların etkin ve verimli kullanımı sağlamalı, yarar/paha oranını büyütmeli, öğretmenlerin, öğrencilerin ve velilerin kaynaklara ve verilere karşılıklı erişimini sağlamalı, çeşitli platformlara katılmalı ve katılanlar desteklenmelidir.

Eğitim yöneticileri, okuldaki, eğitim, öğretim, yönetim, yönderlik, program geliştirme, öğrenci ve program değerlendirme vb. süreçlerin işleyişini kurumsallaştırmalı, katma değeri olmayan etkinlikler atılmalı ve değer katan etkinlikler geliştirilerek yeni süreçler ortaya çıkartmalıdır. Eğitim yöneticileri öğretmenlerin ve öğrencilerin birbirlerinin zamanına saygısı bu uyumun önkoşuludur. "Karşılıklı anlayış" her kurumda sağlanması gereken bir beklentidir.

Eğitim ve okul yöneticiliklerine, yönetici olarak atanabilmek için, yönetim alanında eğitim görmeyi zorunlu kılan bir yasa maddesi bulunmadığı gibi, bu konuda bir gelenek de oluşmamıştır. Eğitim yöneticiliklerine, yöneticilik alanında yeterli eğitim alamamış, yöneticilik ilkeleri ve yönetim süreçlerinin her aşamasından başarıyla yararlanabilme becerilerinden yoksun öğretmenlerin atanması, onların, başında buldukları örgütleri etkili olarak yönetemedikleri ve çağdaş yönetim anlayışına uygun örgüt havası yaratamadıkları, eğitim

sistemimizde ortaya çıkan sayısız aksaklıklarla açıkça kanıtlanmaktadır (Kaya, 1991:132).

Ülke eğitiminin içinde bulunduğu koşullara ve duruma bakıldığında eğitim yöneticilerinin eğitiminden sorumlu olan kimseler, ne denli yetenekli ve becerikli olsalar da, yöneticiler arası olumsuz ilişkiler nedeniyle, sadece tutarlı bir yönetici eğitimi uygulaması değil, etkin bir genel yönetimi dahi gerçekleştiremediklerine tanık olmaktadır. “Herhangi bir kuruluşun işleyişinde bir takım ciddi sorunlar var ise, bu bizatihi o kuruluşun yönetiminin kendi hatasından ileri geldiği” görüşü uzun bir süredir, tüm uluslarca kabul edilen genel bir görüştür.

Ayrıca eğitim yöneticiliği görevlerine yönetim alanında kurs ve seminerlere katılarak, yetenek ve yöneticilik bilgilerini geliştirenlerin veya bu alanda uzmanlık diploması olanların atanması, sosyal bir kurum olan okulun işlevlerini daha etkili olarak yerine getirme, eğitim yöneticileri arasında meslek bilincinin geliştirme, verimi artırma, kişisel ve mesleki güvence sağlama, liderlik rolü kazandırma, örgütsel etkililiği ve yönetimsel gelişmeyi ve değişmeyi hızlandırma, yöneticiler üzerindeki siyasal baskılar nedeniyle oluşacak kaygı ve kuşkulardan onları özgür kılma ve eğitimle ilgili olarak alınacak kararların oluşmasında yöneticilerin etkili olabilmelerini sağlama açısından da son derece önemlidir (Gürsel,1996: 148-152).

Eğitim politikalarının uygulanmasından doğrudan sorumlu olan, merkez ve taşra yöneticilerini, okul yöneticilerini ve eğitimsel eylemleri değerlendirerek eğitimin gelişmesine katkıda bulunması beklenen müfettişlerin, görevlerini ülke çıkarları ve çağdaş eğitim anlayışı doğrultusunda başarıyla yürütebilmeleri, liderlik rollerini gerektiği gibi oynayabilmeleri, yönettikleri örgütleri iç ve dış çevrelerindeki değişkenlere uyumlu olarak etkili ve verimli bir şekilde yönlendirebilmeleri ve örgütteki insan ve madde kaynaklarını etkili bir biçimde kullanarak başarılı yönetimsel eylemlerde bulunabilmeleri, onların da bazı yetenek ve niteliklere sahip olmalarının yanı sıra, yönetim kuram ve süreçleri konusunda da en azından, temel bilgilere sahip ve hizmet öncesinde eğitim yönetimi alanında eğitilmiş olmalarına bağlıdır (Bursalıoğlu,1994:126).

Buraya kadar eğitim yöneticilerinin eğitiminin taşıdığı önemi belirlemeye çalıştık. Şimdi de eğitim yöneticisinin eğitiminin amaçlarına bir bakalım.

EĞİTİM YÖNETİCİLİĞİ EĞİTİMİNİN AMAÇLARI

Eğitim Yöneticiliği Eğitiminin Amaçları: Eğitim yöneticilerinin eğitimi, yönetim konusundaki eksikliklerini gidermek, sorumlu olduğu görevlerde yetersiz performans gösterenlerin görevlerini daha etkili, bilinçli ve daha verimli yapma konusunda yeterli bir düzeye getirmek veya yeteneği, bilgisi ve becerisi bulunan yönetici adaylarını belirleyerek, ümit verici olanları daha üst

yönetim kademelerindeki görevleri başarıyla üstlenebilecek ve daha geniş sorumlulukları alabilecek düzeyde eğitmek ve geliştirmektir.

Ayrıca eğitim yöneticilerinin eğitilmeleri, bu ereklere varmanın yanı sıra her kademe ve bölümdeki görevlilerin davranışlarını da olumlu yönde etkileyerek, birbirleriyle daha iyi ve yapıcı ilişkiler kurmalarına ve böylece organizasyonun tümünde etkin bir koordinasyonun sağlanmasına da yardımcı olacaktır (Bursaloğlu,1990: 53).

Eğitim Yöneticilerinin Eğitimi Nerede Ve Nasıl Yapılmalı? Eğitim kademelerinin her basamağında yer alan tüm eğitim personelinin en etkin ve yararlı bir biçimde eğitilmeleri konusu üzerinde tüm dünyada bir uzlaşma bulunmakta, ancak eğitim yönetiminin amaçları ile uyumlu ve evrensel değerlerde bir eğitimin, nerede, hangi konularda ve nasıl yapılacağı sorusu üzerinde tam bir fikir birliğine varılamamaktadır. Bu sorunun cevabı, yapılacak eğitim gereksiniminin analiz ve değerlendirilmesine, kuruluşun ereklerine, yönetim koşullarına ve sahip bulunduğu eğitim olanaklarına göre değişmektedir. Bu konuda başlıca görüşler ortaya çıkmış bulunmaktadır.

-Eğitim kuruluşları, eğitim görececek personeli kendi kuruluşları dışındaki eğitim örgütlerine göndererek,

- Personelin hizmet içinde ve iş başında eğitilmeleri yoluyla,

- Personelin eğitiminde hem hizmet içi ve hem de hizmet dışı eğitim olanaklarından birlikte yararlanılarak,

Eğitim kuruluşlarının, eğitim görececek personeli kendi kuruluşları dışındaki eğitim örgütlerine göndererek eğitilmeleri durumunda, eğitim dışı örgütlerin kendi tasarladıkları hedefler doğrultusunda verecekleri genel bir eğitimle, eğitim kuruluşlarının kriterleri, erekleri, haberleşme ve koordinasyon konularında tam ve etkin bir uzlaşma sağlanmasını beklemek oldukça iyimser bir görüştür (Onaran,1967:1-12).

Bu durumda en ideal olanın MEB'nin her kademedeki personeline kendi bünyesinde, yönetim becerileri alanlarında yeterli bilgi ve becerilere sahip, yetişmiş eğiticilerle hizmet içi eğitim verebilecek bir düzeye gelmesidir. Bu düzende verilecek bir eğitim, eğitimin düzenlenmesi, eğitim ortamının, eğitim araç ve gereçlerinin daha iyi hazırlanması ve eğitimin koordine edilmesi gibi önemli amaçların gerçekleştirilmesine katkı sağlayacak, ayrıca eğitilecek personele, eğitim hedeflerini tümleştirebilmek bakımından da daha etkin ve kendine özgü bir yarar getirebilecektir.

Günümüzde genellikle, yönetim fonksiyonu dışında görevli elemanlar, MEB'nin kendi bünyesinde ve iş başında, diğer görevliler, özellikle yöneticiler ise dış eğitim örgütleri kuruluşuna davet edilerek, hizmet içi ortamda, salt o kuruluşun gereksinimlerine cevap verecek biçimde düzenlenen seminer ve kurslarla ya da eğitilecek personel dış eğitim örgütlerine gönderilerek

eğitilmekte, böylece bilgi ve becerilerinin geliştirilmesine çalışılmaktadır (Pehlivan, 1997: 67-69).

Eğitim Yöneticilerine Verilecek Eğitim Konuları Ne Olmalıdır? Yönetici eğitiminde en büyük önemi taşıyan ve doğru olarak saptanması gereken soruların başında “Eğitim yöneticilerine neler öğretilmelidir?” Sorusudur. Bir başka ifadeyle eğitim yöneticilerimizi hangi temel yönetim bilgileri konusunda ve ne düzeyde eğitmemiz gerekir? Bu hususun da yine dikkatli ve tarafsızca yapılacak gerçek bir eğitim ihtiyaçları analizi ve performans değerlendirmesine dayalı, tutarlı bir programla belirlenmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu analizin gereğine ve yapılması zorunluluğuna inanarak, eğitim yöneticilerinin eğitilmesinde eğitim konularının genelde neler olması gerektiğini şöylece belirtebiliriz (Lloyd, 1967: 630-648).

Uzmanlık Alanı Bilgileri: Bir eğitim yöneticisinin, mutlaka yöneteceği kurumla ilgili bir akademik disiplinde yükseköğrenim görmüş olması gerekmektedir. Yöneticinin bu alanda edinmiş olduğu bilgilere biz, uzmanlık alanı bilgileri diyoruz.

Temel Yönetim Bilgileri: Bir eğitim yöneticisinin uzmanlık alanı bilgilerinin dışında, aşağıda sıralanan temel yönetim bilgi girdilerine de sahip olması gerektiği düşünülmektedir. Bir eğitim yöneticisinin; görevli bulunduğu eğitim kurumunun çevresiyle ilgili bilgilerin yanı sıra siyasal, ekonomik, yasal, teknolojik, ekonomi, hukuk, sosyoloji, psikoloji gibi değişik disiplinlere ilişkin genel bilgiler, matematik, istatistik gibi araç bilgileri, görevli bulunduğu kuruluşun temel erekleri, politikaları, organizasyon yapısı, işleyişi ve uğraş alanına ilişkin bilgiler, organizasyon teorileri, prensipleri ve örgütsel davranışlar gibi genel yönetim bilgileri, yönetim politikaları, yönetim biçimleri, yetki-sorumluluk, okul-çevre ilişkileri, koordinasyon, kontrol vs. gibi bilgilere de yer verilmelidir

Yalnızca kendi alanıyla ilgili bilgilerle eğitim yöneticisi olan bir kimse, eksik yönetim bilgileri nedeniyle okul çevresi ve iç bünyesiyle ilgili sorunların çözümünde ve ilgili kişilere kendisini kabul ettirebilme davranışlarında yetersiz kalabilir. Bu nedenle eğitim yönetimi alanında uzman yöneticiler yetiştirilmelidir (Mitchell, and Cunningham, 1990: 49).

Gerek uzmanlık konularında ve gerekse diğer akademik disiplinlerde öğretim veya eğitim, temelde yönetimin değil, üniversite ve yükseköğretim gibi akademik öğretim kurumlarının görevidir. Bu kurumlar, geleceğin eğitim yöneticileri için gerekli temel yönetim bilgi, beceri ve uygulamaları konularında kurslar ve seminerler düzenlemelidir. Bugün bir çok ileri ülke üniversiteleri, eğitim yöneticisi olacak gençlere, gerçek hayatla uyumlu, akademik âlemlerle, gerçekler dünyasını birleştirebilen etkin ve tümleşik bir eğitim düzenini sağlayabilmek için yoğun çabalar sarf edilmektedir. Çünkü salt bilgili olmakla başarılı bir yönetici olmak her zaman mümkün değildir (Aytaç, 1996: 49-57).

Başarılı yönetim performansı, bir yöneticinin yalnızca bilgili olmasının yanı sıra, aynı zamanda yeterli düzeyde tecrübeli, yetenekli ve becerikli olmasına, yönetim yaşamında olanaklar ölçüsünde kendisini en etkin biçimde yönetim sorunlarının içinde eğitip geliştirmesi ve olgunlaşmasına da bağlıdır. Ünlü yönetim bilimcisi Mc Gregor’un dediği gibi; “Yetenekli yöneticiler, yalnızca yönetici eğitimi kurslarında imal edilmezler.”

Yönetim Teknikleri: Bir eğitim kurumunun yöneticisinin, yönetiminden sorumlu bulunduğu kurumda ortaya çıkan problemleri zamanında görüp teşhis ve analiz ederek çözümlenmek, yönetim sorunlarını yeterince aydınlatılabilmek, karşısına çıkan fırsatları etkili, becerikli ve gerekli niteliklere uygun olarak değerlendirebilme niteliklerine yönetim teknikleri denir.

Yönetim teknikleri de bir bilgi konusudur. Herhangi bir iş, doğru olarak bilgisiz yapılamayacağına göre, bir eğitim yöneticisinin işini etkin bir biçimde ve doğru olarak yapabilmesi için, işin gerektirdiği bilgi ve yönetim tekniklerinin “uzmanlık veya takdir düzeyinde” bir iş bilgisi olarak eğitim yöneticilerine öğretilmesi gerekmektedir. Günümüzde uygulamada kullanılan yönetim teknikleri, ilgili akademik öğretim kurumlarında öğretilmekte, gerektiğinde de iş başındaki eğitimle yöneticilerinin bu konudaki bilgileri yenilenmektedir.

Eğer bir yönetici, görev ve sorumluluğunun gereği, bir yönetim tekniğini işinde şahsen kullanmak veya emrindekilere öğretmek ve kullanmak zorundaysa, bu takdirde o yöneticinin kendisine gerekli olan tekniği uzmanlık düzeyinde, eğer bir yönetici, görev ve sorumluluğunun gereği, bir yönetim tekniğini işinde şahsen kullanmak veya emrindekilere öğretmek ve kullanmak zorunda değilse bu durumda da o bilgi ve teknikler, taktir düzeyinde öğretilmelidir. Başarılı bir performans gösterebilmek bakımından, her eğitim yöneticisinin kendi sorumluluk alanının gerektirdiği yönetim tekniklerini bilmesinde önemli yararlar vardır (Rosenberg, 1956:36-38).

Üyük yatırımlar yapılmış, gayet pahalı ve etkili bir görünümü olan ve bol keseden temin edilmiş bir sürü eğitim araç ve gereçleriyle donatılmış bir eğitim salonuna sahip bulunan bir eğitim kurumu düşünelim. Bu kurumu ziyaret edenler, “Aman ne ilginç! Ne iyi! Bu kurumun yöneticileri eğitimin önemini ne güzel anlamışlar. Doğrusu, araç-gereç, bina, vs. olarak eğitim olanaklarının temin edilmesi sorumluluğunun gerçek bilincinde olmuş” diye bir görüş ve düşünceye ulaşmış olmaları durumunda, bu ziyaretçileri haklı bulmamız ve böyle bir izlenim edindikleri için onları kınamamız gerekir.

Böyle bir eğitim düzenini yerine getirmiş olan yönetici, gerçekte eğitim yönetimi konusunda yeterince eğitim alamamış ise, bu araç-gereçlerin hangi gereksinime, hangi amaca cevap vereceği, kendisi için hangi yönlerden yararlı olacağı ve kuruluşun içinde bulunduğu koşullara göre nasıl işletilmesi gerektiği konusunu nasıl saptayabilecektir? Bu durumda yöneticinin, o pahalı ve her tür

araç-gereçle donatılmış eğitim düzeni, araç-gereçleri, bina, vs. olarak eğitim olanaklarını temin etmesinin eğitim açısından etkin bir yarar sağlamayan ölü bir prestij yatırımından öte hiç bir anlam taşımadığını söyleyebiliriz (Sorenson,1975: 215-16).

Yönetim Becerileri: Yönetim becerisi, bir eğitim yöneticisinin sahip olduğu bilgi ve teknikleri sade, doğal, etkin ve başarılı bir biçimde işinde kullanabilme, beceriyle işine uygulayarak başarılı sonuçlar alabilme yeteneği ve becerisidir. Bir eğitim yöneticisi, mevcut kaynakları ve bilgileriyle içinde bulunduğu durumu analiz ederek ereğini saptayabilir. Karşısına çıkan fırsatları değerlendirerek ve gerekirse kendisine yeni hareket tarzları saptayarak ve yeni kararlar alarak, belirlediği problemleri uygun yönetim teknikleriyle çözümlenerek ereğine ulaşabilir.

Bir yönetici, çoğu kez karmaşıklaşan yönetim süreçleri içinde beliren fırsatlar ve problemler karşısında, ancak yeterince becerikli olduğu zaman bir takım teknikleri seçip uygulayarak elde ettiği bulguları tutarlı bir biçimde yorumlayabilir ve içinde bulunduğu koşullara en uygun hareket tarzını benimseyip icra ederek başarıya ulaşabilir.

Fırsatları Ve Problemleri Görüp Teşhis Edebilme Becerisi: Bir problemi çözümlenmekle, o problemi zamanında görüp teşhis edebilmek tamamen ayrı becerilerdir. Problemi bulmak, problemi çözümlenmeye göre çok daha önemli ve çok daha fazla idrak, kavrayış, bilgi ve tecrübeye dayanan bir sezibilme yeteneği gerektiren karmaşık bir işlemdir. Yönetim problemlerinin nasıl çözümlenebileceğine ilişkin etkin eğitim yöntemlerinin yetersizliği önemli olmakla beraber, problem bulmayı öğrenmedeki eksiklik ve başarısızlık kadar ağır ve belirgin değildir. Problem çözücü yöneticiyle, problem bulucu yönetici arasındaki ayrılık, yaşamsal önem taşımaktadır.(Mars, 1997: 24-28)

Analiz Ve Muhakeme (Değerleme) Becerisi: Problem bulma becerisi, başkalarının bulup ortaya çıkardıkları problemleri analiz edip çözümlenerek kazanılmaz. Bu beceri, eldeki bilgi ve bulgulara dayanan analizcilik, birinci elden gözlemcilik, yorumculuk ve uygulamayla elde edilebilir. Eğitim yöneticisi, eldeki bilgi ve bulguları analiz ederek, çevresini izleyip gözleyerek, herhangi bir problem, kesin olarak ortaya çıkmadan önce, mevcut ipuçlarıyla o problemi sezip, görüp ve teşhis koyabilme becerisine sahip olmalıdır.

Bir eğitim yöneticisinin, çözümlenmesi gereken bir problemi çok geç kalınmış olmadan, zamanında sezip, bulup teşhis edebilmesinin büyük ve hayati önemi vardır. Problemleri zamanında göremeyip, gereken önlemleri almakta gecikmiş olan eğitim yöneticilerinin, yönettikleri kurumlarda, çoğu zaman başarısızlıkta dibe vuracak kadar kötü sonuçlarla karşılaşmış olmaları, bu becerinin taşıdığı büyük önemi kanıtlayan düşündürücü örneklerdir.

Kişiler Arası Sosyal İlişki Becerisi: Bir eğitim yöneticisi, aynı zamanda kurumunun içerisinde yer aldığı sosyal çevre ve o çevrede bulunan gerçek ve

tüzel kişilerle de çok iyi ilişkiler kurabilecek niteliklere de sahip olmalıdır. Bu durum hem eğitim yöneticisinin işinin kolaylaştırma ve hem de günümüzde kıt imkanlarla sağlanamayan pek çok eğitim araç ve gerecinin sağlanabilmesi açısından da son derece önem taşımaktadır (Murphy, 1990:25-29).

EĞİTİM YÖNETİCİLERİNİN EĞİTİLMESİNİ ENGELLEYİCİ ETKENLER

Günümüzde eğitim yöneticiliği görevini sürdürmekte olan pek çok eğitim yöneticisi, “eğitimle yönetici olunmaz, yönetici olarak doğmak gerekir” düşüncesinden hareketle, eğitim yöneticilerinin eğitilmesine karşı olumsuz tavırlar takınmakta ve özel reaksiyon göstermektedirler. Hâlbuki günümüzün karmaşık dünyasında eğitim kurumlarının başarılı olabilmesi için, hem eğitim yöneticileri ve hem de eğitim örgütünün diğer üyeleri, sürekli öğrenmek, “öğrenen örgütler” olmak durumundadırlar. Bu önemli engelleyici etmenin dışında, günümüz eğitim yöneticilerinin eğitilmesini engelleyen diğer olumsuz etkenler şöyle sıralanabilir.

Yöneticilerin Bireysel Olarak Kendi Pozisyonlarına Olan Aşırı Bağlılıkları: Bu kısıtlayıcı bakış açısı, eğitim yöneticilerinin sadece kendi görev ve sorumluluklarına duyarlı olmaları, diğer pozisyonlardaki birey ve gruplarla örneğin öğretmenlerle ve diğer personelle birlikte hareket etmemeleri, öğrencilerin başarıları veya başarısızlıklarına karşı sorumluluk duymamaları anlamına gelmektedir.

Suç ve Suçluyu Dışarıda Aramak: Düşman dışımızda görüşü olarak özetlenebilecek olan bu etken, eğitim örgütünün kendi içinde meydana gelen sorunlarına karşı duyarlı olunmaması demektir. Örneğin, öğrencilerin yetersiz bilgilerle donanmış olmaları nedeniyle başarısız olmalarını veya birtakım yanlış davranışlara yönelmiş olmalarını, halen uygulanmakta olan eğitim programlarına bağlayarak, suçluyu dışarıda aramak ve hataları öğrenmemek demektir.

Bütün Sorumluluğu Üstlenme İllüzyonu (Yanılbması): Eğitim yöneticileri, etkili olduklarını gösterebilmek için, geleceğe yönelik girişimlerde bulunmaktan haz duyarlar. Yeterli analiz yapılmadan, kurum içi ve dışı birey, kurum ve kaynaklardan gerekli danışmanlık görüşü alınmadan yapılan bu girişimler, kaynak savurganlığına ve yöneticilerin öğrenme kanallarının tıkanmasına neden olmaktadır.

Açıklama Girişimlerinde Kısa Dönemli Düşünme: Pek çok eğitim yöneticisi, sorunların kaynağını sadece yakın bir zaman önce meydana gelmiş

gelişmelere bağlamaktadırlar. Bu durum ise, uzun dönemli gelişmelerin yol açtığı sorunları anlayamamak ve deneyimlerden çıkarılacak sonuçlara dar bir açıdan bakmak anlamına gelmektedir.

Yavaş ve Tedrici Süreçlerin Yol Açtığı Gelişmelerden Haberdar Olamamak: Eğitim yöneticilerinin, eğitim kurumunun sorunları çözümlenemez hale geldiğinde ancak fark etmeleri gerçeğini ifade etmektedir. Sorunlar baş gösterdiğinde hemen önlem alınmadığından eğitim kurumları atalet içine düşmekte ve bunun sonucunda da eğitim yöneticileri, hatalarını öğrenip, gerekli önlemleri ve değişimleri yaşama geçirme becerisini kazanamamaktadır.

Yöneticiliğin Yalnızca Deneyimlerden Elde Edilebileceği Anlayışı: Eğitim yöneticilerinin pek çoğu, yöneticiliğin deneyimlerle öğrenilebileceği düşüncesindedirler. İnsanların deneyimlerinden pek çok şeyi öğrendikleri doğrudur, ama her konuda sadece deneme yanılma yaklaşımını kullanarak öğrenmek mümkün değildir. Örneğin eğitim programları konusunda yapılan bir değişikliğin sonuçları ancak uzun bir zaman süreci içerisinde gözlemlenebilir. Yine bir çok önemli kararın sonuçları da doğrudan doğruya deneyimlenemez (Odden A.R., 1995:28-30).

EĞİTİM YÖNETİCİLERİNİN EĞİTİMİNDE KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Yönetici eğitimi ya işbaşında (hizmet içi) ya da kuruluş harici (hizmet dışı) eğitim şeklinde yapılmaktadır. İşbaşında (hizmet içi) yapılan eğitim, hizmet dışı eğitim uygulamasına kıyasla daha fazla problemlere ve eğitim güçlüklerine sebep olur.

Direnç: İşbaşında eğitim uygulaması, hizmet içi eğitim organizasyonu ile ilgili yöneticileri ve yönetim alanlarını etkileyerek, onların hizmet içi eğitim uygulaması sırasında eğitim konularına ve eğitimin organizasyonuna direnç göstermelerine neden olmaktadır. Örneğin, "Eğitim yöneticiliğinin içinde bulunduğu koşullar nasıldır? Ne gibi problemleri vardır? Eğitim yöneticiliği konusunda görülen bu problemler nasıl çözümlenebilir ve etkin bir eğitim yönetimi nasıl geliştirilebilir?" gibi konuları içeren bir işbaşında eğitim projesi ele alınsa ve eğitilmek istenen yöneticilerden bir grup oluşturularak, bu eğitim projesi kendilerine çalışma konusu olarak verilse, kuşkusuz bu grubun yapacağı böyle bir inceleme ve değerlendirme bir takım yenilikler ve değişiklikler getirecektir.

Bu sonuçlar, hizmet içi eğitim çalışmalarından sorumlu kişiler tarafından kendilerinin yetersizliğindenmiş gibi algılanarak veya eğitilen grubun incelemelerinin üst yönetim kademelerinde kendilerini tenkit gibi yorumlanacağı kuşkusunu ile, ya doğrudan doğruya bu eğitimi yürüten eğiticinin

A. BORAN, “Eğitim Yöneticiliğinin Önemi ve Eğitim Yöneticilerinin...”

çabalarını güçleştirmek, ya da eğitilen gruptan istedikleri bilgileri saklamak yoluyla hizmet içi eğitim uygulamasını başarısız hale getirecek davranışlar göstererek sabote etme eğilimi içerisine girebileceklerdir

Ayrıca yönetim bilgileri eskimiş ve yetenekleri gerilemiş ileri yaştaki kimi eğitim yöneticileri, orta ve alt kademelerdeki genç, enerjik, modern ve taze bilgilere sahip olan genç yöneticilerin kendilerinden üstün ve becerikli olabildiklerini gördüklerinde, çünkü çocuğa bak, daha diplomasının mürekkebi kurumamış, bu konuları benden daha mı iyi bilecek? Ne yapılacağı hakkında bana akıl mı verecek?” gibi olumsuz ve yersiz yargılardan hareketle, genç yöneticilere uygulanacak işbaşında eğitim proje ve programlarına çoğu kez, bilinçli veya bilinçsiz olarak direnç göstermeleri ve sabote etme eğilimi içerisine girmeleri beklenebilir.

Zaman Baskısı: İş başında, hatta hizmet dışı eğitimde, en çok karşılaşılan güçlüklerden biri de zaman baskısıdır. Herhangi bir eğitim yöneticisinin hemen her zaman için acele yapılması gereken bir takım işlerinin var olduğuna çoğu kez tanık olmuş ve rastlamışızdır. Genellikle eğitim yöneticileri, çok yüklü çalıştıkları ve mesai zamanının kendilerine yetmediği iddiası ve görünümü içindedirler. Bu yüzden de kendilerini eğitmeye yeterli zaman ayıramadıklarını söylerler. Eğer eğitim için zaman ayırabileceklerini belirtirlerse, amirlerinin nezdinde bunun, bir anlamda işlerinin kendilerini tam yükleyemediğinin ve boş zamanları kaldığının itirafı gibi düşünürler. Oysa yapılan incelemeler, bir eğitim yöneticisinin işbaşında kendisini yetiştirmesi ve eğitimi için gerekli zamanın takriben o yöneticinin toplam çalışma zamanının %10’u civarında olduğunu göstermektedir. Öte yandan eğitim yöneticilerinin, yapılan eğitimin kendilerine yararlı olduğuna ve çıkarlarına katkıda bulunduğuna bir kez inandıklarında, eğitim için gereken zamanı kolayca bulmakta büyük bir sıkıntı çekmedikleri de bilinen bir gerçektir.

Kendini Beğenmişlik: Doğal olarak her insanda kendi fikrini, bilgisini ve becerisini beğenme zaafı ve eğilimi vardır. Kimi eğitim yöneticilerinde bu durum dikkat çekecek ve olumsuz davranışlara sebep olacak düzeydedir. Böyle aşırı düzeyde kendini beğenmişlik duygu ve düşüncesi içerisinde bulunan eğitim yöneticilerinin eğitiminde de güçlükler ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bu gibi yöneticilere uygun bir biçimde böyle kişisel bir değerlemenin yersizliğini, her yöneticinin görevlerinin gereği bazı koşullarda belirli konularda eğitim gereksinmelerinin olmasının doğal olduğunu, ayrıca ele alınacak eğitim konusunu öğretecek kişilerin, o konuda yeterli bilgi ve beceriye sahip yetişmiş uzman kişiler olduğunu anlatmak ve kabul ettirmek gerekir.

Eğitim Yöneticilerinin Eğitilmelerine İnançsızlık – İsteksizlik: Çoğu kez, eğitim programlarının uygulaması sırasında, eğitime tabi tutulan eğitim yöneticilerinin çoğu, içinde buldukları mevcut yönetim düzeninin salt eğitimle değişip iyileşemeyeceği inanç ve kanaatinde olduklarından eğitime karşı isteksizlik ve eğitime karşı da inançsızlık gösterdikleri dikkati çekmektedir.

Bugün ülkemizde bulunan pek çok eğitim yöneticisi, yönetim düzeyleri ne olursa olsun, kendilerini içinde buldukları yönetim koşullarının tutsağı kabul etme eğilimindedirler. Zira çağdaş bilimsel yönetim prensiplerinin, yöntem ve tekniklerinin yönetime uygulayarak, mevcut yönetim biçiminin değişimi ve geliştirilmesi yönünde yapacakları önerilerin ve uyarıların amirleri tarafından gereken dikkat, ciddiyet ve önemle ele alınmayacağı ve uygulanmayacağı ön yargısına saplanmış durumdadırlar. Çoğumuz eğitilmekte olan eğitim yöneticilerden: “Bu eğitim programında öğretilmeye çalışılan bütün konular çok yararlı ve geçerli ama, benim bağlı olduğum genel müdürüm veya bakanlığım, bu gibi konulara önem vermezler ve benim bu konularda yapacağım önerilerimi dinlemezler. Bu nedenle hiçbir pratik yararı olmayacak bu konuları neden ve hangi amaçla öğrenmeye kendimi zorlayayım” gibi yargılarda bulduklarını duymuşuzdur.

Prestij (cazibe): Yöneticiler genellikle prestiji yüksek, ünlü ve çoğunlukla değerli kabul edilen, öğretim kuruluşlarında (örneğin üniversitelere bağlı İşletme Yönetimi Enstitüleri, Türk Sevk ve İdare Derneği,

TOAİE gibi) eğitim görmeyi cazip bulmaktadırlar. Zira bu gibi kuruluşlarda eğitim görmüş olmalarının, piyasada geçerlilik değerlerini arttıracığına inanırlar. Özellikle MEB’inca çeşitli kademelerde bulunan eğitim yöneticileri için yapılan hizmet içi eğitim uygulamalarında böyle bir cazibe ve saygınlık yokmuş kabul edilmektedir.

Eğitim yöneticilerinin eğitim plan ve programlarının hazırlanması ve uygulanması konusunda, hiçbir zaman, alt yönetim düzeyinde, kıdemli veya bu alanda bilinçsiz ve tecrübesiz yöneticiler sorumlu olarak görevlendirilmemelidir. Bu durum her şeyden önce, o kuruluşta görevli yöneticilerin, yönetici eğitimine gereken önemi vermedikleri, bunu ancak göstermelik bir yan etkinlik olarak ele aldıkları yargısının ortaya çıkmasına neden olabilir (Kaya, 1984:19-22).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Eğitim düzenimizin, ülkenin sosyo-ekonomik gelişmesine ve toplumun siyasal yaşamına etkili katkılarda bulunmasını engelleyen önemli yetersizliklerden biri eğitim ve okul yöneticiliğinin meslekleşmemiş olması ve dünkü ve bugünkü eğitim yöneticilerinin, kendilerini yönetim görevlerine hazırlayan hizmet öncesi bir temel yöneticilik eğitiminden geçmemiş

olmalarıdır. Bu durum, siyasal güçlerin eğitim sistemi üzerindeki olumsuz etkilerini kolaylaştırmaktadır.

Eğitim yöneticilerinin eğitilmeleri, yönetimde eğitimin etkinliğinin artırılması, eğitimde belirlenen hedeflere ulaşılması, hizmet kalitesinin iyileştirilmesi, görevlilerin bilgi, beceri, tecrübe ve davranışlarının olumlu yönde geliştirilecektir. Eğitim yöneticisinin otoritesi ve disiplini yanında psikolojik etkenleri de dikkate alan, etkin ve tutarlı insancıl ilişkilerin oluşumuna olanak veren, bilinçli bir yönetimin sağlanabildiği kuruluşlarda, çalışanların performansı yüksektir ve katkıları da büyüktür.

Eğitimimizin, içinde bulunduğu bunalımdan kurtarılması, hızlı bir kalkınma çabası içinde olan toplumumuzun her yönden gelişmesine olumlu katkılarda bulunur hale getirilmesi ve ülkemizi çağdaş uygarlık düzeyine hızla yaklaştırması, ancak demokratik yaşamın önkoşulu olan hoş görüyü kişiliğine sindirmiş öğretmen ve yöneticilerin önderliğiyle olacaktır. Bu konudaki başarı ise, büyük ölçüde, her düzeydeki eğitim yöneticilerinin bu görevler için eğitilmesinde yatmaktadır.

Öneriler

- Eğitim ve okul yöneticiliklerine yöneticilik eğitimi almış olanlar atanmalı, politikacıların atamalarda etkileri ortadan kaldırılmalı, atama ve yükseltmelerde siyasal tercihlere yer verilmeyerek, görevin gerektirdiği yöneticilik eğitimi düzeyinden geçmiş olan adaylar arasından seçim yapılmalıdır.

- Eğitim yöneticiliği kadrolarına siyasal partilere değil, devlete hizmet edecek olanlar atanmalı, eğitim kurumlarının siyasal etkilerden kurtarılarak eğitim yöneticilerinin, dernekler ve federasyonlar aracılığıyla eğitim ve yönetimin gelişmesi için, politikacılar üzerinde baskı grubu olarak rol oynamaları sağlanmalıdır.

- Atamalar ve meslekte ilerleme hem yöneticiler, hem de öğretmenler için hizmet içinde sürekli olarak akademik çalışmalara katılmış olma koşuluna bağlanmalı, tembelliğe, yetersizliğe, siyasal ve ideolojik görüşlere prim veren, kідeme ve kayırmalara dayalı son derece geri ve yanlış politikalara son verilmelidir.

- Kademe ve derece ilerlemesi için beklenmesi gereken yılların yerini, gösterilecek başarı ve kazanılacak sertifika ve diplomalar almalıdır. Böylece öğretmenlik ve yöneticilik statü ve saygınlık kazanacaktır.

- Amatör öğretmen-yöneticilerin yerini, profesyonel yöneticilerin alması, eğitimin çeşitli alanlarındaki uzmanlığın değerini artıracaktır.

- Öğretmen-yöneticilerin yönetim alanındaki bilgisizliklerinden kaynaklanan örgütsel ve yönetsel sorunlar giderilecektir.

- Bu gelişmeleri, özgürlükçü demokrasinin ve sağlıklı kalkınmanın gerektirdiği nitelikte insan gücü yetiştiren eğitim düzeninin oluşması izleyecektir.

KAYNAKÇA

Kaya, Yahya Kemal (1991), **Eğitim Yönetimi, Set Oşet matbaacılık, Ankara.**

Gürsel, Musa (1996), **Lise ve Dengi Okul Yöneticilerinin Rol Algılama Biçimleri**, Eğitim Yönetimi Dergisi, Sayı 10.

Öncü, H.Fikret (1998), **Yönetimde Eğitim**, Değişim Yay., İstanbul.

Bursalioğlu, Ziya (1994), **Okul Yönetiminde Yeni yapı ve Davranış**, Pegem Yayınları, Ankara.

Bursalioğlu, Ziya (1990), **Eğitim Yöneticisinin Davranış Etkinlikleri**, Pegem Yayınları, Ankara.

Onaran, Oğuz (1967), **Yönetici sınıfın Eğitimi**, Fransa, Belçika, İngiltere ve Türkiye, TODAİE.

Pehlivan, İnyet (1997), **Cincinnati Üniversitesi Yönetici Yetiştirme Akademisi, Okul Müdürü Yetiştirmede Yeni Bir yaklaşım**, Eğitim Yönetimi Dergisi, Sayı 14 .

Lloyd,J.,J.M.,Skeaf (1967), “**What Menage to Do**”? Personnel Journal, November.

Mitchell,B.& Cunningham, L., (Edi.) (1990), **Educational Leadership and Changing Context of families, Communities, and Schools**, Chicago, Universty of Chicago Press

Açıklın, Aytaç (1996), **Teknik ve Toplumsal Yönleriyle Okul Yöneticiliği**, Eğitim Yönetimi Dergisi, Sayı 10 .

Rosenberg, Homer (1956), **How to Organize and Administeren Employee Training Program**, Washington D.C. Society for personnel Administration

Sorenson, Robert (1975), **Eğitim Psikolojisi**, (Çev.Gültekin Yazgan) MEB.Yay. İstanbul.

Marsh, D.D. (1997), **Educational Leadership for The 21 st Century**: American Educationel Research Association Chicago.

Murphy, J. (1990), **Preparing School Administrarors for The Twenty-first Century**: The Reform Agenda.

Odden A.R. (1995), **Educational Leadership for American’s School**, New York McGraw-Hill.

Kaya, Yahya Kemal (1984), **İnsan Yetiştirme Düzenimiz**, H. Ü. Yay., Ankara.

Aşk

Mehmet Fetih YANARDAĞ

Yrd. Doç. Dr., KSÜ, FEF, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Eser Adı: **Aşk**

Yazar: **Elif Şafak**

Yayınevi: **Doğan Kitap, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık.**

Yayın Yeri ve Yılı: **İstanbul, 2009.**

Sayfa Sayısı: **415.**

“Aşk”, önce İngilizce olarak kaleme alınır ve yayımlanır. Daha sonra K.Yiğit Us tarafından yazarla birlikte Türkçe’ye aktarılır. Eserin, son sayfalarında yararlanılan kaynaklara ve Elif Şafak’ın biyografisine yer verilmiştir. Arka kapakta romanın içinden alınmış kısımlar bulunur. Giriş kısmında gönlü geniş ve ruhu gezgin, sufi meşreplilerin kırk kuralından 40. kuralı olan bir dörtlük yer alır.

Elif Şafak’ın bütün kitaplarında yer alan ithaf etme geleneği bu romanda da sürdürülür. Aşk da birilerine ithaf edilir. “*Bu kitabı aşkla konuşan, sabırla pişiren dost meclisine ...*” ön sözünde ise romanın kahramanı olan Ella hakkında bilgi verilir.

Ella Rubinstein’in okuduğu bir roman üzerine aşkın ne demek olduğu, neleri değiştirebileceği, aşkı bulmasıyla hayatının ve kişiliğinin değişimi anlatılır.

Yazar romanını şu şekilde özetler:

“Romanda Bostan’da yaşayan Yahudi Amerikalı bir ev kadını olan Ella’nın oldukça varlıklı bir ailesi, düzenli ve görünüşte sorunsuz bir evliliği vardır. Üç çocuğunu da büyüttükten sonra, bir yayınevinde editör asistanı olarak iş bulur. Görevi A.Z. Zahara adlı tanınmamış tasavvuf felsefesini konu alan tarihi romanını değerlendirmektedir. Ancak hayatının kritik bir döneminde eline aldığı bu kitap hiç beklemediği bir şekilde Ella’yı sarsacak, dünyevi aşkı keşfetmek adına zorlu ve tehlikeli bir yolculuğa çıkmasına neden olacaktır. Hayatlarımızı dalgalandıran taş misali, yüzleşmek zorunda olduğumuz sıkıntılar acılar... Ve aşkın peşinde kat etmek zorunda olduğumuz yollar, ödediğimiz bedeller.”

Romanın özetini bir de biz verelim.

Ella Rubinstein üç çocuğu ile beraber Boston’da sevgisiz, monoton bir hayat yaşar. Ella hep uçlarda yaşayan ya çok müdahaleci ya da çok çekingen olan bir kadındır. Kocası tarafından aldatıldığını bilmesine rağmen bu konuda hiçbir girişimde bulunmaz. Bir yayınevinde çalışmaya başlar. İlk işi Aziz Z. Zahara adlı tanınmamış bir yazarın “Aşk Şeriatı” adlı romanını tahlil etmektir. Bu

M. F. YANARDAĞ: “Aşk”

roman Mevlana ile Şems arasındaki aşkı, Şems’in Konya’ya gelişini, Mevlana’ya olan sevgisini ve Şems’in öldürülüşünü anlatmaktadır. Romanı tahlil etmeye başladığı günlerde kendi evinde birtakım sorunlar yaşar. Büyük kızı Janette âşık olduğu Scotla evlenmek istediğini söylemesine rağmen, Ella böyle bir şeyin olamayacağını, Scot’un ona göre birisi olmadığını, aşkın geçici olduğunu, mantıklı bir karar vermesi gerektiğini anlatır. Yaşadığı sorunların üzerine “Aşk Şeriatı”nda anlatılan aşk da aklını iyice karıştırır. Aziz Z. Zahara’nın mail adresini bulur ve yazışmaya başlarlar. Yazışmalar ilerledikçe birbirlerini görmeden âşık olurlar. Aziz Z. Zahara fotoğrafçılık yapan sufi bir yazardır. Eşini kaybettiğinden dolayı şehir şehir gezmeye başlar. Bir gün Boston’a gelir ve Ella’yı görmek ister. Ella görüşme teklifini kabul eder. Görüşmek üzere Aziz Z. Zahara’nın yanına gider. Aziz Z. Zahara hastalanır, az bir zamanı kalmıştır. Ella bunu bilmesine rağmen arkada ailesini bırakarak onunla birlikte gider. Aziz Z. Zahara Konya’da ölür ve tamburlarla defnedilir. Ella ise Boston’a dönmeye ve Amsterdam’a yerleşmeye karar verir.

Elif Şafak’ın “Aşk” isimli romanı tek bir kitap olmasına rağmen, kitapta iki farklı roman var gibidir. Her iki romanda da olaylar birbirine bağlı ve paralel olarak gelişir. Şems ile Mevlana’nın tanışması, Aziz Z. Zahara ile Ella’nın tanışması, Şems’in ölümü ile Aziz Z. Zahara’nın ölümü paraleldir. Romanda olaylar altı bölüme ayrılır. Bu bölümler hayatın en önemli maddeleri olan, hava, su, toprak, rüzgâr, ateş, boşluk ile ilişkilendirilir.

Romandaki olay örgüsü şu şekildedir:

Toprak adı verilen birinci bölümde toprak; hayattaki derin, sakin, katı bir unsur olarak tanımlanır. Burada, Ella “Aşk Şerati” adlı romanın tahliline başlar. Ella, aşkın varlığına inanmadığı için kızıyla sorunlar yaşar. “Aşk Şerati” ile aşk olabilir mi? Sorusu aklına gelir. Romanın yazarı olan Aziz Z. Zahara’nın web sitesini bulduğu ve onunla yazışmaya başladığı bölümdür.

“Aşk Şerati”ndeki olaylar ise şu şekilde gerçekleşir:

Şems Baba Zaman’ın tekkesine gelir ve buradayken Seyyid Burhaneddin’in mektubu gelir. Seyyid Burhaneddin Mevlana’ya can yoldaşı olması için Baba Zamandan bir derviş ister. Baba Zaman bu görevin zorluğundan bahsedip bütün dervişleri teklif eder; fakat yalnızca Şems gönüllü olur.

Su adını taşıyan ikinci bölümde su; hayattaki akışkan, kaygan ve değişken şeyler olarak tanımlanır. Şems, Mevlana’nın yanına gitmek için yola çıkar. Dilenci Hasan, Sarhoş Süleyman, Fahişe Çöl Gülü ile tanışır, onları hak yoluna davet eder.

Rüzgâr adını taşıyan üçüncü bölümde rüzgâr; hayattaki terk, göç ve devreden şeyler olarak tanımlanır. Şems Mevlana ile tanışır. Tanıştıktan sonra zamanlarını kütüphanede geçirirler. Mevlana, Kimya’yı evlatlık alır. Baybars, Fahişe Çöl Gülü’nü döver. Çöl Gülü bu kerhaneden ayrılmaya karar verir. Halk,

Şems ile Mevlana'nın muhabbetini kıskanır. Şems hakkında kötü düşünmeye başlarlar.

Ella, Aziz Z.Zahara'yı Şems'e benzetir. Onun nasıl sufi olduğunu öğrenmek ister.

Ateş adını taşıyan dördüncü bölümde ise ateş; hayattaki yıkan, yakan, yok eden şeyler olarak anlatılır. Aziz Boston'a gelir ve Ella ile görüşür. Şems ile Mevlana semaya başlar. Dedikodular çoğalınca Şems Konya'yı terk eder.

Boşluk adını taşıyan beşinci bölümde, boşluk; hayatta varlıklarıyla değil yokluklarıyla bizi etkileyen şeyler olarak ifade edilir.

Bu bölümde, Şems'in gidişiyle beraber Mevlana alt üst olur. Babasının bu halini gören Sultan Veled Şemsi bulur, tekrar Konya'ya getirir.

Şems'in öldürüleceğini duyan Sarhoş Süleyman, duyduklarını Şems'e anlatır. Şems hiçbir şey yapmaz. Kiralık katille birlikte birkaç kişi Şems'i öldürüp kuyuya atarlar.

Ella, Aziz'i görmeye gider ve onun teklifi üzerine ailesini bırakıp Aziz ile birlikte gitmeye karar verir. Aziz ölür ve tamburlarla defnedilir.

Ella, aşkla değişir, evine dönmez, Amsterdam'a yerleşir.

Olaylar hem "Aşk"ta hem de "Aşk Şeriatı"nda kronolojik bir sıra ile verilir. Her iki romanda yer alan olaylar kendi içlerinde birbiriyle tutarlı ve birbirinin devamı niteliğindedir.

"Aşk Şeriatı"ndaki olaylar bilinen olaylardır. Fakat roman diliyle anlatılması ve Ella ile Aziz Z.Zahara'nın aşkını ortaya çıkarması bakımından çarpıcıdır. Şems ve Mevlana arasında geçen olaylar, Ella ve Aziz'in beşeri aşkı bulmak için yaşadıkları olayları ortaya çıkarır.

Romanın şahıs kadrosu oldukça geniştir. Şahısları ikiye ayırmak mümkündür:

1. Doğuyu temsil edenler: Aşk Şeriatında geçen isimlerdir.

2. Batyı temsil edenler: Ella ve Aziz'in aşkının anlatıldığı ve buralarda adı geçen isimlerdir.

Yazar, bütün dünyaya mal olmuş kişileri seçerek "aşk"ı ön plana çıkarır. Mevlana ile Şems'in arasında geçenler, romanın temel ayaklarından biridir. Mevlana ve Şems'i anlatırken diğer kahramanların gözüyle de görürüz. Bunların dışında kalanlar ise bize hem o dönemi hem de o dönemin insanların farklı yüzlerini anlatır. Herkes kendi hayatına ait bilgiler verir.

Ella Rubinstein, 40 yaşında, İngiliz Dili ve Edebiyatı mezunu, cesur bir kadındır. Ömrü boyunca mütevazı bir hayat sürmüş, sessiz birisidir. Duygularından ziyade aklıyla hareket eder, aşka inanmaz, onun geçici bir his olduğunu düşünür. Üç çocuğunu da kendisi büyütür. Kocasının kendisini aldattığını bilmesine rağmen buna göz yumar. RBT Yaynevinde, edebiyat editörünün asistanının asistanı olarak işe başlar.

Ella'nın hayatı iki döneme ayrılır:

1. “Aşk Şeriatı”nı okumadan önceki hayatı: Ella hayatının bu evresinde pasif bir kişiliğe sahiptir. Bu evreye Aşk’tan önceki evre denilebilir.

2. “Aşk Şeriatı”nı okuduktan sonraki hayatı: Ella’nın aşkı bulduğu ve bulmasıyla birlikte hayatındaki her şeyin değiştiği devredir. Pasif, başkaları için yaşayan, çekingen kadın gider, yerine cesaretli, aşkın peşinden giden, artık kimseye boyun eğmeyen, kendi kararlarını kendi veren bir kadın gelir.

“Aşk Şeriatı”nın yazarı olan Aziz Z.Zahara’nın web sitesinden ona ulaşır. Karşılıklı yazışmalardan sonra, görmeden ona âşık olur. Sık sık onu görmeye gider. Hasta ve çok az bir zamanınım kaldığını bile bile ailesini arkada bırakarak onunla gider. Aziz ölür, buna rağmen evine dönmez, Amsterdam’a yerleşir.

Aziz Z.Zahara, “Aşk Şeriatı”nın tanınmamış yazarı ve fotoğrafçısıdır. İskoçya’nın Kinlochbervie köyünde doğar. Maneviyatı kuvvetli, güncel politiklardan uzak duran, nefret kelimesini sözlüğünden silen, 1970’lerde katı bir ateist iken müslüman olan ve şiddete karşı çıkan birisidir. Aziz Z. Zahara, hastadır ve az bir zamanı kalmıştır. Aziz Z.Zahara’nın hayatı 4 döneme ayrılır ve bu 4 dönemi “sufî” kelimesinin harfleri ile sembolleştirmiştir. Ailesinin ona verdiği isim Craiq Richarson’dur. 20 yaşına geldiğinde fotoğrafçılık kursuna kaydolar. Margot adında Hollandalı bir kadına âşık olur. Aziz Z.Zahara, bu aralar maddiatçı, hırslı bir adamdır. Margot ile evlenir; kısa bir süre sonra Margot trafik kazasında ölür. Bu olaydan sonra Aziz Z.Zahara hızla değişir. Çirkin, çirkef bir adam olur ve dibe vurur. İşte bu dönem “sufî” kelimesinin ‘S’ harfiyle tanıştığı dönemdir. Bir boşlukta yaşar ve her şeyini kaybeder. Bir gezi dergisinde iş bulur, Kuzey Afrika’ya gider. Burada bir antropologla tanışır, ondan Mekke ve Medine’ye girmek için Müslüman olması gerektiğini öğrenir. Sufilerle tanışmaya karar verir. Onları bir araç olarak kullanmak isterken, bambaşka bir yola girer. Hayatının bundan sonraki aşaması ‘U’ harfi ile başlar. 1975 yazını sufiler arasında geçirir. Baba Samed ile tanışır. Mekke’ye girebilmesi konusunda ondan yardım ister. Baba Samed bunu kabul eder. Aziz Z.Zahara içsel bir yolculuk yaşayabilecektir. Tasavvuf felsefesine merak sarar. Tekkede kalır, orada pişer. Müslüman olur, Aziz Zekeriya Zahara ismini alır. Bu devre “sufî” kelimesinin ‘F’ harfiyle tanıştığı dönemdir. Malin melonom hastalığına yakalandığı ve âşık olduğu devre ise “sufî” kelimesini ‘İ’ harfiyle tanıştığı dönemdir. Aziz Z.Zahara, Ella ile birlikte Boston’dan ayrılır, Konya’da vefat eder. Şems’e benzer, Şems gibi bir yolculuğa çıkar, ölümü ve defnedilmesi ise Mevlana’nınkine benzer. Tamburlar ile defnedilir. Cenazesine çok sayıda insan katılır.

Mevlana, ilk hanımı Gevher Hanım, ikinci hanımı ise önceden Hıristiyan olan Kerra’dır. Sözlerine itimat edilen, insanlar tarafından sevilip el üstünde tutulan büyük bir bilginidir. *“Uzak olmayan bir şehirde bir allame-i cihan yaşar. Kelamda ustadır; takva ve ibadette kâmil, ilim ve marifette mahirdir. Binlercesi sever ve sayar onu. Sözlerine rağbet eden çok, hayranları gani gani ama İlahi*

Aşk'ta yok olmadığından, benlik zannından tam olarak kurtulamamıştır. Sizi ve beni kat kat aşan sebeplerden ötürü zavîyemizden birinin gidip kendisine can yoldaşı olmasında fayda vardır.”(s: 101)

Mevlana, önce Seyyid Burhaneddin Tirmizi'den dersler alır. Sonra ders vermesi için Şems-i Tebrizi'yi çağırır. Şems ile günlerce çalışırlar. Şems, Mevlana'yı çeşitli imtihanlardan geçirir. Mevlana'nın kendine can yoldaşı olup olamayacağını anlamaya çalışır. Mevlana, bu sınavlarda başarılı olur. Mevlana ile Şems günlerce kütüphanede çalışırlar. Haklarında çeşitli dedikodular çıkar. Mevlana, İlahi aşk peşindedir. Şems onun kıymetlisidir. Şems ve kendisinin bir olduğuna, iki olmadığına inanır. Şems'in gidişiyile üzüntü içinde kalır. Kendini haktan uzak tutar. Aklına Şems gelince üzüntüsü artar ve sema yapmaya başlar. Şems'in gelişiyile üzüntüsü biter. Rüyasında Şems'in öldürülüşünü görür. Şems, öldürülüp kuyuya atılınca Mevlana, feryat figan eder. Şair olmadığını, şiiri de pek sevmediğini söylemesine rağmen ağzından dökülenlerin hepsi şiir gibidir. Şems'in dediği gibi dünyanın en büyük şairi olur.

Şems, dik kafalı, sivri dilli, fiziksel olarak hayli güçlü görünen bir dervıştır. Baba Zaman'ın tekkesinde kalır ve burada iyice pişer. Baba Zaman, Mevlana'ya hoca olması için tekkeden birinin gitmesi gerektiğini, fakat gidilen yolun zor olduğunu söyleyerek, bir gönüllü ister. Şems talip olur, Mevlana'ya hocalık yapmak için yola çıkar. Şems, Mevlana'nın asi tarafıdır. Şems, insanların hakkında ne düşündüklerini önemsemez. Ona göre gören ve gözetken yalnızca Allah'tır. Dedikodulara daha fazla dayanamayan Şems Konya'dan ayrılır. Mevlana, onun gidişiyile beraber üzüntü deryasının içine düşer, günden güne sararır. Halk yaptığından pişman olur, Şems'in tekrar Konya'ya gelmesini ister. Bazıları Şems'in ölümüyle rahata kavuşacaklarına inanmaktadır. Şems'i öldürmek için kiralık katil tutarlar. Şems, öldürüleceğini bildiği halde hiçbir şey yapmaz, avluda birkaç kişi tarafından öldürülüp, kuyuya atılır.

Romandaki kahramanların hepsinin ayrı bir hikâyesi vardır, hepsi apayrı kimliklerle bir zincirin parçaları gibidir. Roman onlarla tamamlanır. Bakış açıları, yönleri, mizaçları ve istekleri farklı olan insanların durumlarının bir hikâyede suret bulmasına yardımcı olurlar. Mevlana'nın değişimleri ve gelişimleri, daha çok yan karakterler aracılığı ile anlatılır. Şems, Mevlana'ya göre roman kahramanı olarak daha fazla ön plana çıkar. Aslında Aziz'de de Şems'in yansımalarını gördüğümüzü düşünürsek, romanın asıl kahramanı Şems'tir.

Kahramanlar, hem birbirini hem de başka kişileri hatırlatırlar. Aziz'de Şems'i; Şems'te Hz.Yusuf'u buluruz. Kuyuya atılarak öldürülen Şems ile kuyuya atılarak öldürülmeye çalışılan Yusuf'u hatırlarız. Hiçbir yere bağlanamayan Şems, dünyayı gezerek Şems'in son durağını, son durağı yapan Aziz. Aziz'le yeniden doğan ve tamamen farklı bir insan olan Ella; Yusuf'la yanan, yaşlanan sonunda güzelliği kendisine yeniden sunulan Züleyha ve Şems

için yanan, ömrünü harcayan Kimya, hatta Kerra da Züleyha’yı buluruz. Aziz, Şems kadar güzel, Şems de Yusuf kadar. Rüyalarla yola düşen Şems; rüyalarla yolları açılan Yusuf... Bütün bunlar Aşk’taki kahramanların birbirlerine sıkı bir ilişki içinde bağlı olduklarını gösterir.

Romanda ayrıca şu isimleri görürüz: David, Janette, Scot, Kerra, Kimya, Dilenci Hasan, Sarhoş Süleyman, Fahişe Çöl Gülü, Baybars, Hiristos, Alaaddin, Sultan Veled, Margot, Baba Samed, Fatma, Hediye, Manolya, Avni ve Orly, Esther Hala, Michen ve Steve, Çömez, Hüsam, Şeyh Yasin, Efendi.

Eserde, olaylar iki farklı dönemde gerçekleşir. Ella ile Aziz’in hikâyesi 2008 yılında yaşanırken, Şems ile Mevlana’nın olayı ise 13.yy. da geçer. İki katman arasında gidiş gelişler yapılır. Bu gidiş gelişler, şimdiki zaman ile geçmiş arasında olur. 13.yy’ın Konya’sına gidilir ve o dönemin siyasi, ekonomik ve sosyal yaşantısı hakkında bilgi verilir. Tarihler açık bir şekilde verilir. “Aşk Şeriatı”ndaki olaylar kronolojik bir sıra izler. Zaman, kişilere bağlı olarak 1260’a kadar gider. Ella ile Aziz’in hikâyesinde de olaylar kronolojik bir sıra ile verilir. Olaylar, 17 Mayıs 2008’de başlar, 7 Eylül 2009 tarihinde biter. Zaman, Aziz Z. Zahara’nın anlatımında daha farklıdır. Zamanı açık bir şekilde belirtmek yerine genellikle zamanı, mekânlara ve yolculuklara bağlar. Zamanın ayrıntılı bir şekilde verilmesi, olaylara gerçeklik izlenimi katar. Romanda iki farklı olay ve iki farklı zaman vardır. Aralarındaki tek ortak nokta aşktır. 21.yy.daki beşeri aşk ile 13.yy da yaşanan ilahi aşk anlatılır. Bitirilmemiş zaman ve zamanın bitiremediği olaylar söz konusudur. Mevlana ve Şems arasında geçen olaylar güncelliğini halen korumaktadır.

Romanda, kapalı ve açık mekânlar göze çarpar. Mekân, geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bunun iki sebebi vardır:

- 1.Şems’in kendi yansımasını bulmak için bir iç yolculuğa çıkması,
2. Aziz Z.Zahara’nın fotoğrafçı olmasıdır.

“Aşk Şeriatı” 13 yy Anadolu’sunu anlatır. Kapalı mekânlardan ilki Ella’nın Boston’daki evidir. Ella, zamanının büyük bir bölümünü burada özellikle de evin mutfağında geçirir. Şems, İskenderiye’de, Semerkant yakınlarındaki bir kervansarayda, Bağdat Şekerci Hanı’nda, Baba Zaman’ın tekkesinde kalır. Mekânlar arası benzerlik vardır. Baba Zaman ile Baba Samet’in mekânları birbirine benzer. Mevlana’nın evi ve özellikle Şems ile beraber girip günlerce çıkmadıkları kütüphane bir diğer kapalı mekândır. Mevlana’nın yaşadığı, Şems’in öldürüldüğü, Aziz Z.Zahara’nın ölmek için seçtiği Konya ise, türlü kıskançlıkların, oyunların, kötülüklerin, farklı insanların ve bunların hikâyelerinin olduğu bir şehirdir. Aziz, Ella, Şems ve Mevlana’nın buluştukları ortak mekândır. Aziz Z. Zahara; Guatemala, Fas gibi birçok ülkeye seyahat eder. En önemli kapalı mekânlardan birisi de kuyudur. Şems’in öldürüp atıldığı, fakat içinden ses gelmeyen, katilin kâbusu olan bir yerdir. Yusuf peygamberin kıssasını hatırlatıcı bir özelliğe sahiptir. Katil ve yardımcıları, Şems’i kuyuya

attıktan sonra su sesi gelmemesiyle herkesi şaşırta, Şems'in kuyuya düşüp düşmediğinin sır olarak saklandığı bir yerdir.

Elif Şafak, anlatıma üçüncü tekil şahıs ile başlar. Aşkta iki ayrı düzlem yer almaktadır. Birincisi Ella ile Aziz Z.Zahara'nın günümüzde geçen hikâyesi, diğeri ise Mevlana ile Şems merkez alınarak anlatılan hikâye. Bu iki düzlem verilirken anlatıcı da değişerek birinci düzlemde hâkim bakış açısı, ikinci düzlemde ise karakterlerin kendi anlatımlarıyla kahraman anlatıcı kullanılır. İkinci düzlemde karşımıza çıkan farklı anlatıcı kişilerle, sadece karakterlerin kendi dünyaları değil, aynı zamanda Mevlana ve Şems farklı bakış açılarıyla okuyucuya sunulur. Ella'nın hayatının anlatıldığı bölümlerde genellikle hâkim bakış açısı ağır basar. Şems, Mevlana ve buna bağlı kişilerin hayatlarının anlatımında kahraman bakış açısı kullanılmıştır. Her kahramanın bir hikâyesi vardır, bunları kendiler anlatır.

Aşk'ta iki farklı öykü, aynı anda günlük yazılır gibi yazılmıştır. Elif Şafak, rol verdiği bütün kahramanları Dilenci Hasan, Mevlana, Şems, Baba Zaman, Kerra, Kimya, Çömez, Alaaddin'i aynı kültürde konuşturmuştur. Karşılıklı konuşmalarda eleştirel bir tutum sergilenir. Kahramanları bir taraftan parıltılı konuştururken "*Ben bugüne dek keşfedilmemiş kitaptım*" gibi, diğeri taraftan argo kelimeler de kullanmıştır: "*Ulan o.... İbadete adayacakmış kendini haspam.*"(s: 270)

Sözcük seçiminde bazen Osmanlı Türkçesinde kullanılan kelimeler tercih etmiştir: "*Gönlü mutmain bir misafirim*"(s: 78). Şiirsel anlatımda usta olan yazar, atalarımızın bilgece ortaya koyduğu atasözlerini de kullanır: "*Bak evlat armut dibine düşer*"(s: 61)

Elif Şafak yazınsal dili yakalamak için ayrıntılardan yeteri kadar yararlanamamıştır. Mevlana'nın oğlu Alaaddin'in birkaç arkadaşıyla birlikte gece karanlığında Şems'i öldürdüğünü söylerken Şafak, şiirin olmazsa olmazı olan imgeyi kullanır.

Yazar, toplumun dilini yansıtır, kültürünün izini süren sözvarlığı deyimleri kullanmıştır: "*Artık lamı cimi kalmadı*"(s: 324). "*Birkaç kişi gemiyi azıya aldı*"(s: 162).

Şems'in Mevlana'ya mükemmellik kazandırmak için Konya'ya geldiğini vurgularken, esprilere de yer verir: "*Kitaplara dadanan, sayfalarını kemirmekten zevk alan haylaz bir cin varmış. İsmi Kebikeç.*"(s: 214)

Aşk gizemli bir etkiye sahiptir. Elif Şafak bu etkiyi eserin merkezine alır ve kurguyu onun etrafında çevirir. Ona göre insan, "ya ortasındadır Aşk'ın, merkezinde, ya da dışındadır, hasretinde..." özellikle hasretinde olanlar için yazılmış bir romandır. Romanda asıl etkiyi, evli bir kadının aşk peşinde özgürleşmesi ve cesur bir serüvene çıkabilmesi ortaya koyar. Romanda mutsuz olan kadınlar, okuyucular ile Ella arasındaki ortak nokta, yelken açamadıkları özgürlük ve sürekli yenileyemedikleri hayatlarıdır. Çözüm önerisi olarak aşk

M. F. YANARDAĞ: “Aşk”

ortaya konulur ve aşkın gücünü artırmak için de ilahi aşk devreye sokulur. Görmeden sevebilmenin mümkün olduğundan bahsedilir. Ella, Aziz’i görmeden, tanımadan seviyor, onun bedenine değil, kelimelerine âşık oluyor.

Roman ilahi olandan, dünyevi olana aşkın her halini anlatıyor. İnanç meselesine girer. Eser, kitap içinde kitap, aşk içinde aşk olarak ilerler. Romanda yer alan önemli anlatılardan birisi de dünyada bulunan 4 unsura boşluğun eklenmesiyle, bunun 5’e çıkartılmasıdır (toprak, ateş, su, hava ve boşluk).

Romanda, 40 kural ve bu kırk kuralın ihtiyaca göre verilmesi anlatılır. Önce kurallar verilir, sonra kurallara bağlı olarak anlatılar yapılır. Çokken tek olmanın, benken hiç olmanın romandır. Romanın sonunda aşkın ne demek olduğu ve romancının ne anlattığı 40. kural ile verilmiştir.

“Aşksız geçen ömür beyhude yaşanmıştır. Acaba ilahi aşk peşinde mi koşmalıyım, mecazi mi, yoksa dünyevi, semavi ya da cismani mi diye sorma! Ayrımlar ayrımları doğurur. AŞK’ın ise hiçbir sığata ve tamlamaya ihtiyacı yoktur.

Başlı başına bir dünyadır aşk. Ya tam ortasındadır; merkezinde, ya da dışındadır, hasretinde”(s: 415).

İster ilahi olsun ister beşeri, aşk insanı değiştiren tek şeydir.

“Birini seviyorsan onun için yapabileceğin en anlamlı şey değişmektir.”(s: 339).

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAZIM KURALLARI**

1. **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin ilgi alanlarına giren, çok yönlü olarak tartışma, araştırma ya da uygulamalar sonucunda üretilen bilimsel çalışmaları ve çözümleri içeren “**hakemli**” bir dergidir. Dergi yılda iki kez yayımlanır.
2. Dergiye gönderilecek makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Ayrıca makale ile birlikte yazar(lar) tarafından KSÜ web sayfasında yer alan Makale Başvuru Formu ve Telif Hakları Devir Formu’nun da doldurulup imzalanarak Dergi Yayın Kurulu Başkanlığına gönderilmesi gerekmektedir.
3. Makalelerin 2500 kelimedenden az, 5000 kelimedenden fazla olmaması (derginin sayfa düzenine göre yaklaşık 8–15 Sayfa aralığında olması), incelemeye alınmasının ön koşuludur.
4. Türkçe ve İngilizce özetler çalışmanın başında yer alacak ve madde 5’te belirtilen marjlar doğrultusunda 11 punto olarak yazılacaktır. Türkçe ve İngilizce başlıklar sayfa ortasında yer almalı, ilk harfler büyük olacak şekilde küçük harflerle ve koyu yazılmalıdır. Yazarların isimleri küçük, soyadları büyük harflerle ve koyu, unvan ve kurumları, ilk harfleri büyük olacak şekilde küçük harflerle ve açık olarak isimlerin altına yazılmalıdır. Bütün ana bölüm başlıkları büyük; alt bölüm başlıkları ilk harfler büyük olacak şekilde koyu; ikincil alt başlıklar ilk harfler büyük olacak şekilde koyu-italik olarak yazılmalıdır. Bölüm ve alt bölüm başlıklarına numara konulmamalıdır.
5. Eser, Times New Roman karakterinde, makale başlığı İlk harfler büyük 12 punto ve koyu; metin ve alt başlıklar 11 punto ve 1 satır aralığı ile yazılmalıdır. Başlıklar ve paragraf başı metinden 0,5 cm içeriden başlamalıdır. Yazım marjları A4 boyutundaki kâğıda, üstten 5 cm, alttan 6 cm, sağdan 4 cm soldan 4,5 cm, üst bilgi için 4 cm ve alt bilgi için 5 cm boşluk bırakılacak şekilde olmalıdır.
6. Metin içindeki göndermeler, araç içinde (yazarın/yazarların soyadı, kaynağın basım yılı: ilgili sayfa numarası sırasını izleyerek) verilmeli ve yararlanılan kaynakları eksiksiz ve tam künyesiyle içeren kaynakça listesi, metin sonunda gösterilmelidir.
7. Niteliğine göre, kaynağın metin içindeki göndermelerde ve kaynakçadaki yazılış biçimleri aşağıda örneklendirilmiştir:
 - a) Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:
Metin içinde: (Öktem, 1999: 71)
Kaynakçada: Öktem, Niyazi (1999), **Devlet ve Hukuk Felsefesi Akımları**, Der Yayınları, İstanbul.
Metin içinde: (Van de Walle, 1999: 25)
Kaynakçada: Van de Walle, Nicolas (1999), “Economic Reform in a Democratizing Africa”, **Comparative Politics**, Vol. 32, No: 1, October, ss. 21-41.
 - b) İki yazarlı kitaplar ve makaleler:
Metin içinde: (Weiss ve Hobson, 1995: 12)

Kaynakçada: Weiss, Linda ve Hobson, John M. (1995), **Devletler ve Ekonomik Kalkınma**, (Çev. Kıvanç Dünder), Dost Kitabevi, Ankara.

Hall, Stuart ve Held, David (1995), "Yurttaşlar ve Yurttaşlık", **Yeni Zamanlar 1990'larda Politikanın Değişen Cepheleri**, (Der. Hall, Stuart – Jacques, Martin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss.47-68.

c) İki yazarlı kitaplar ve makaleler

Metin içinde: (Miller vd., 1994: 131)

Kaynakçada: Miller, David - Coleman, Janet – Connolly, William – Ryon, Alan (1994), **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi**, (Çev. Bülent Peker-Nevzat Kıraç), Ümit Yayınları, Ankara.

Makaleler için de aynı sistematik izlenecektir.

d) Derleme yayınlar:

Metin içinde: (Çitci, 1998: xii)

Kaynakçada: Çitci, Oya (Der.) (1998), **20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek**, TODAİE, Ankara.

e) Yazarsız/kolektif yayınlar:

Metin içinde: (TODAİE, 1991: 101)

Kaynakçada: TODAİE (1991), **Kamu Yönetimi Araştırması–Genel Rapor**, TODAİE, Ankara.

f) İkincil kaynaktan yapılan alıntılar:

Metin içinde: (Erer, 1963: 219)

Kaynakçada: Erer, Tekin (1963), On Yıllık Mücadelesi, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul'dan aktaran

Cem Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, AÜ SBF Yayın No: 294, Ankara 1970, s. 102.

g) Elektronik ortamdan yapılan yollamalar:

i) Alıntı bir yazarın eserinden yapılmış ise, metin içindeki yollamalar yazılı kaynaklardaki yöntemle yapılmalı; kaynakçada ise, yazar/yazarların soyadı, adı, yayım ya da gözden geçirilme tarihi, belgenin tam adı, açılı parantez içinde eksiksiz http ya da ftp adresi ile belgeye ulaşma tarihi, aşağıdaki örneğine uygun olarak verilmelidir.

Metin içinde: (Hiro, 1998)

Kaynakçada: Hiro, Philip (1988) "Politics Lebanon: Lebanese Voting Again", IPS World News, <http://www.oneworld.org/ips2> (10.02.2000).

ii) Alıntı doğrudan bir siteden yapılmış ise, metin içinde sitenin genel adresi, kaynakçada alt adresleri de kapsayan genel bağlantı adresi, bağlantı tarihi ile birlikte verilmelidir.

Metin içinde: (todaie.gov.tr, 1999)

Kaynakçada: <http://www.todaie.gov.tr/inshak/konferans.html> (10.11.1999).

h) Göndermeler dışındaki açıklamalar dipnot olarak ilgili sayfa altında belirtilmelidir.

8. Bilgisayar ortamında yazılmış makalelerin dört nüsha bilgisayar çıktısı, Microsoft Office 2003 şartlarında kopyalanmış ve dosya adı belirtilmiş bir Cd ile birlikte gönderilmelidir. Makalenin yaklaşık 100'er sözcükten oluşan Türkçe ve İngilizce özeti, yine İngilizce ve Türkçe olarak, dahil edileceği disiplin ya da alan ile işlediği konuyu doğrudan gösterecek 3- 5 anahtar sözcük metne eklenmelidir.
9. Eserde yer alacak her türlü şekil, grafik, harita ve fotoğraflar bilgisayar ortamında hazırlanmalıdır.
10. Yazarlar, kısa mesleki öz geçmişlerini, iletişim adreslerini ve telefon/faks numaraları ile varsa e-posta adreslerini bildirmelidirler. Öz geçmiş bilgileri, yazarın kurum adresini, akademik ve/veya yönetsel unvanını, çalışma alanlarını içermeli ve yaklaşık 30- 40 kelimedenden oluşmalıdır.
11. Yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazar(lar)a aittir. Yayımlanan veya yayımlanmayan eserler iade edilmez.
12. Dergiye gönderilen makaleler Yayın Kurulunca ön incelemeden geçirilmekte ve uygun bulunanlar hakemlere gönderilmektedir. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin basılmasına, yazardan rapor çerçevesinde düzeltme istenmesine ya da geri çevrilmesine karar verilmekte ve bu karar yazara bildirilmektedir. Basımı uygun bulunan makalelerin, derginin hangi sayısında yayımlanacağına Yayın Kurulu karar vermektedir. Yazar, bu karar konusunda da bilgilendirilmektedir.
13. Yazarlar Garanti Bankası K.Maraş Şubesi 118 6299841 nolu KSÜ Vakfı hesabına **Sosyal Bilimler Dergisi** açıklamasıyla KSÜ Personeli için 15 TL; Üniversite dışı başvuranlar için 30 TL yatırarak banka dekontunu eserlerine eklemiş olarak başvuru yapmalıdırlar.

ÖNEMLİ NOT: Yukarıdaki yazım kurallarına uymayan öneriler değerlendirmeye alınmayacaktır.

KSÜ SBD Yayın Komisyonu Başkanlığı
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Aşar Kampusu-Kahramanmaraş
ksusbd@ksu.edu.tr

